STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01835

9 DOYRES

Chaim Rabinowitz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-01835-X

97806570183511T.PS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT (413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET, AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

חיים רבינוביץ / 9 דורות

חיים רבינוביץ

9 דורות

200 יאר זכרונות פון אונדזער פאמיליע

תל־אביב, תש״ל

כל הזכויות שמורות למחבר הספר
חיים רבינוביץ
תל־אביב, שביל ארטר 4, ביצרון
Copyright by Chaim Rabinowitz
Tel-Aviv' Shvil Arter 4, Bitzaron

דפוס „אילון" תל־אביב, רחוב השרון 11, טלפון 32192

9 דורות

חיים רבינוביץ

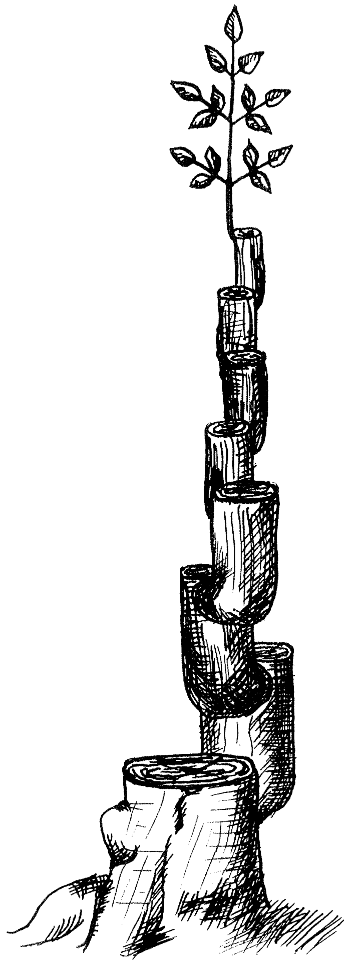

חיים רבינוביץ
מחבר הספר

תוכן הענינים:

דבר על המחבר — י. וו.
הקדמה — חיים רבינוביץ
צוגאָב צו דער הקדמה — חיים רבינוביץ
מגילת יוחסין למשפחת רבינוביץ — חיים רבינוביץ
וועגן חיים — מיין מאן (קורצע שטריכן) — רעגינא
תשעה דורות אנשי סגולה — אליהו הרנזון

אנשי סגולה...

אלה תולדות הרב משה רבינוביץ
בקו השחר
אנשי סגולה — המעיין
סבים וסבתות
תולדות משפחת קצנלבוגן
משפחה לייב און ברײַנע רבינוביץ
בימים ההם
בית אבא: נעורים ולבטים
גבולות האמונה
מעמדות וזרמים

אשר עבר...

די „בני משה" חברים
לויט דער אינפאָרמאַציע פון אָנקל — בנימין רבינוביץ, ז"ל
אַ קורצער איבערבליק איבער דעם שטייגער און כאראקטער
פון אונדזער משפחה — חיים רבינוביץ
מיין מאמע ברײַנע, ע"ה — חיים רבינוביץ
ציון לנפש אבי ואמי, נ"ע — תצלום המצבות לזכרם

קסמי גולה...

מגילת יוחסין — מדור לדור
במקום מצבה — יצחק איזיק וורזבולובסקי
הסבא מרן יצחק איזיק חבר זצ"ל — יצחק איזיק וורזבולובסקי
געגועים לציון

מ כ ת ב י ם : מאת הרב ר' מאיר וורזבולובסקי, זצ"ל
רבה של קרוקי־שבלי
מאת שלום וורזבולובסקי, הי"ד
תלמיד הגימנסיה העברית בקובנה
ס ב י — רחל ורדי לבית וורזבולובסקי

ב ש ע ר י ת ו ר ה

ספרי הגרי"א חבר זצ"ל
תצלומים, גלופות, מספרים שיצאו לאור
חזון ונחמה בימינו
ניצנים בארץ

ב ר כ י נ פ ש י (שיר ודמע)

משירי רגינה ענגלישער־רבינוביץ
צו דער גאָרער וועלט — רעגינא ראבינאָוויטש
אל תבל ומלואה — רגינה רבינוביץ
צו דיר מיין מאמעלע — רעגינא ראבינאָוויטש
בילדער — רעגינא ראבינאָוויטש
מיט בלוט און פייער איז אוועק מיין היים — ר. ר.
שם בגולה ... על שיריה של רגינה רבינוביץ — י. וו.

ג ו י ל י א ש ..

זכר לחורבן — י. וו.
הקדמה ל,,שמות" — ,,שיימעס"
גוילים נשרפים — ואותיות פורחות
שמות (קרעי ספרים) בביטן החרבה — משה פיטקובסקי
הצוואה — משה פיטקובסקי
רשימת קדושי המשפחה שניספו בשואה, הי"ד — מ. פיטקובסקי
י ת ג ד ל ו י ת ק ד ש

ע ם ח ת י מ ה

לסיום הספר — חמש תקופות בחיי
א וואָרט צום ענדע פון דעם בוך — חיים רבינוביץ
פון מיינע זכרונות — רגינה
רשימת שרידי המשפחה בישראל
המשפחה בתמונות

על קברות משפחתי היקרה
אשתי יכה וילדי — ילידי דרצ׳ין
בתי אסתר נולדה 1909
בני משה, ד״ר לרפואה — נולד 1912
בני אליוש, סטודנט למשפטים — נולד 1915

שנהרגו על קידוש השם בסלונים
בשנים 1941/42, ע״י הנאצים ימ״ש.

הנני מניח בדמע צרור זכרונותי

ויהא נא ספרי זה — נר נשמה,
להורים, אחים ואחיות ולכל קרובי משפחתנו:
רבנים, גאונים, צדיקים וחסידים, עסקנים
ופשוטי עם —
כולם ישרים ותמימים — אנשים נשים וטף —
נר לזוהר ולזכרון

נשמתם בגנזי מרומים.

חיים רבינוביץ

דבר על המחבר

בינו שנות דור ודור —
שאל... זקניך ויאמרו לך
(דברים לב, ז)

פוגשים אנו במולדתנו בקרב העולים מתפוצות הגולה יחידי סגולה, על פי רוב קשישים בעלי תורה, משכילים ובעלי נסיון עשיר בחייהם, היודעים לספר יפה על כל מה שנתרחש בחייהם, על כל שראו ועל כל מה שעשו או שהשתתפו בעשייתו. חלק רב מסיפוריהם יש לו ערך כללי, חברתי ולאומי, ועובדות רבות שהם מזכירים באהבה מחייהם או מחיי עדות וקהילות בישראל, ומחיי אישים דגולים שבמחיצתם עבדו, יכלו לשמש לקח טוב לבאים אחרינו — דוגמה למעשים טובים ולעבודה ציבורית טהורה ופוריה.

ביחוד היתה לי הרגשה, בשעה שהטיתי אוזן לדברי בעל הזכרונות המוגשים בספר הזה.

ר׳ חיים רבינוביץ, העלה בכתב בלשון הזהב אשר לו, הלשון הפשוטה והעממית אשר חונן בה, ובסגנונו הבהיר, הרחוק ומתרחק מכל מליצה, והשואף רק למטרה אחת: לספר את האמת כפי שנאצרה בזכרונו.

כשנתיים עבד עד שזכה לקבל בגליונותיו זכרונות רבים, מתולדות חייו ומעשיו. כל נתיבותיו ״מעגלי ישר״ וחיי ישר חי עד היום — כה יוסיף וכה יוסיפו לו מן השמים.

ניתנה לי הזדמנות לקרוא בכתב ידו של המחבר את ספרו, כפי שהוא עצמו צירף חוט למשנהו ונתמשכו לפני יריעות, שנארגו כולן למסכת אחת של אדם ישר, רב פעלים, נאמן לא רק לעמו ולמולדתו אלא גם לאדם, לו ולסבלו.

וזאת הנאמנות היהודית האנושית הזוהרת בכל דרכו שעבר ר׳ חיים רבינוביץ בימי חלדו, היא איננה רק הרגשה שבלב וניב שפתים, אלא גם לאדם, ולסבלו.

★

באקראי נקלעתי לביתו של המחבר, ר׳ חיים רבינוביץ (ונשתהיתי שעות ארוכות, חדשים תמימים) ליהנות ממימיו הצלולים, מרווי הצמא.

גליתי בשפעת כתבי ידו, אוצר בלום של חכמה ודעת, תרבות לשון ועמקות מחשבה, רוחב יריעה ושרשיות המקורות.

לא הכל כונס בדפים אלה, ספר זכרונותיו, יותר משכונס — נשאר צרור בגנזי המשפחה, אך מה שנבחר לספר זה — הוא האופיני ליצירתו, ולתולדות משפחתו המסועפת.

כושר ההסתכלות בפרטים הוא ללא ספק תכונה יסודית של המחבר, עינו החדה חשה בכל תג בלשון, אין הוא מזלזל בפרטים, ועל כן כל פרט הוא בחינת עולם שלם.

חיים רבינוביץ, מחייה את הפרטים והופכם בסיס לספר. כתבי זכרונותיו לא נועדו לקריאת שעשועים. הם דומים בבחינה מסוימת לספר מדע. הם מיועדים לחוגים מסוימים, אוהבי עיון ולימוד. מחפשי החוטים שניטוו ונארגו במסכת דור הולך ונמתחים למסכת דור בא בהתרקמותה.

אדם ששמורים בלבו דברי המחבר, הדיהם וחום גווניהם, כנתינתם בספר, מזומנים לו ריגושים עמוקים.

★

העבר, הרי איננו תופעה סגורה. הוא פועל עלינו בדרכים ובאופנים שונים. אנו המשכו הישיר, ובו בזמן אנו ניצבים ממולו כמסתכלים, ואף כשופטים. חיובנו או שלילתנו את העבר הוא ביטוי וכוח לפעול גם בחיינו בהווה. מתוך הערכה, חובה היא, איפוא, לכל דור, לרכוש לעצמו את העבר, יכול הוא לבור לו בביטחה את הדרך לקראת עתידו.

בספר זה ניתנה ביוגרפיה של המחבר, כאן תיאור חיי המחבר ברציפותם, צמיחת אישיותו, התפתחות פעולותיו מתוך התרקמות הגורמים האישיים, מביא תעודות עליהם, מוסיף הארות.

תחזקנה ידי המחבר, מלקט רסיסי עבר משפחתו העניפה ורבת היוחסין, ושומר ערכיה ונכסיה.

י. וו.

הקדמה

די זכרונות פון חיים ראבינאוויטש, דער־ציילן א שטיק לעבן פון א פאמיליע. א קוואל פון לעבן, וואס איז כולו נעכטן. א פארלויר׳ענע פערגאנגענהייט. די זכרו־נות דערציילן אונז, איבער א גזועלשאפט־ליכער אטמאספער, איבער דעם פסיכא־לאגישן אויפטייל פון אגרויסן חשובן ציבור. מיר זעהן א גאנצע גאלעריע רב־נים, פירער. מיר הערן א של פון געשעענישן.

און ס׳איז טאקע א רייכע געשיכטע. און אויפן לאנגן וועג לעבן מיר איבער נצחונות און מפלות. מיר טונקן זיך אין א ים פון מענטשן און געשעענישן. מיר פארנעמען זיך מיט שטעט, וועלכע זענען פאר אונז אפגעמעקט געווארן.

א גרויסער תהום טיילט אפ אונזער דור פון אונזער פערגאנגענער צוויי טויזנט יעריקער מארטיראלאגישער עפאכע. דער אומקום פון א דריטל פון אונזער פאלק און דאס שרעקליכע בילד פון די אויסגעווארצלטע, צופעליג פארבליבענע אידישע מחנות, אזויגערופענע „שארית הפליטה״, האט געשאפן און דערוועקט נייע כחות צו אויסקעמפן און דערגרייכן צו אונזער אייגענער מדינה — מדינת ישראל — צו וועלכער אונזער פאלק האט אייביק געשטרעבט אין איר לאנגער גלות געשיכטע.

די אנטוויקלונג פון אונזער מדינה, סיי עקאנאמיש סיי קולטורעל גייט מיט דער שנעלסטער טעמפא. מיר דערנענטערן זיך צו דער גרויסער וועלט. מיר ווערן א פאלק ככל הגויים, אבער מיט דערווייטערן זיך צום באדויערן סיסטע־מאטיש פון זיך אליין, פון אונזערע הייליקע טויזנט יעריקע טראדיציעס.

מיר באמערקן ניט ווי אונזערע פונדאמענטן אויף וועלכע מיר האבן זיך איינגעהאלטן, ווי א אידיש פאלק טויזנטער יארן, יארן פון גלות פארפאלגונגן, אינקוויזיציעס, פאגראמען און כל מיני גזירות און דאך האבן מיר קיינמאל ניט נאר געלאזן זיך אינטערגיין אלס פאלק, נאר אומגעקערט.

מיר האבן שטענדיג אנטוויקלט און איינגעפלאנצט אין זיך די שענסטע גייסטיקע מידות, ארויס געגעבן פון זיך די גרעסטע גאונים און רבנים, קולטור טרעגער, און וויסנשאפטלער און זיך געהאלטן שטרענג ביי די געבאָטן פון אונזער תורה, פון „ואהבת לרעך כמוך" פון „מאן דסנאי לך לחברך לא תעביד" פון הייליקע משפחה באציונגען, פון „לא תגנוב", „לא תרצח", א.א.וו. פון כבד את אביך ואת אמך. מיר האבן שטענדיק מיט אפשייד געקוקט אויף די שלעכטע זיטן און רציחות פון אונזערע אפגעשטאנענע ארומיקע בעלי בתים און שכנים ביי די ערגסטע באדינגונגען פון אונזער מענטשליכער רעכטלאזיקייט, האבן מיר איינגעהיט אונזער גייסט, געגעבן אונזערע קינדער די בעסטע דערציונג, אידישע און וועלטליכע, געזאָרגט און געהאָלפן איינער דעם צווייטן.

די אידן אין זייער פארגאנגענהייט האָבן ניט נאָר ארויסגעוויזן א אונגעהויער ווידערשטאנדס קראפט קעגן אלע פארפאלגונגען, ניט נאר געשאפן פאר זיך זעלבסט מאטעריעלע עקזיסטענץ מעגליכקייטן, נאר אויך געהאלפן אנטוויקלען דעם ווירטשאפטליכן און קולטורעלן לעבן אין די אלע לענדער ווו זיי האבן שטענדיק געלעבט אלץ רעכטלאזיקע מינדערהייט.

די גרעסטע טייל שטעט און שטעטלאך אין רוסלאנד, פוילן און ליטע ווו אידן האבן זיך געפונען אין זייער מערסטן טייל זענען געבויט געוואָרן דורך אידן. דעם האנדל און אינדוסטריע האבן אנטוויקלט אידן, האנטווערקער און פארשידענע פראפעסיאנעלע ארבעטער זענען געוועזן אידן. אינטילעגענטע פרא־פעסיעס ווי׳: דאקטוירים, אינזשיניערן, אדוואקאטן, פארמאצעווטן און לערער זענען געוועזן אידן.

אין די לעצטע עפאכע פון פראגרעס און ציוויליזאציע, פון דעמאקראטיע און סאציאליזם, האבן אידן גענומען דעם גרעסטן אקטיוון אנטייל.

אידן זענען שטענדיק געוועזן צווישן דעם אוואנגארד אין קאמף קעגן רעאקציע און פארשקלאפונג, פאר דער באפרייונג און פארברידערונג פון דער מענטשהייט און פעלקער.

צום גרויסן באדויערן, איז ניט נאר אונזערע סטאבילע פיינט־די גוים פון אמאל און היינט האבן אונז טראקטירט, און טראקטירן אויך איצט, ווי אמינדער־ווערטיקע פאלק, ווי אפאלק פון פחדנים און טויגעניכטצן, פון ווינט מענטשן און פאראזיטן, נאר אפילו א היבשע טייל פון אונזער אייגענעם יונגן דור און דער גארער וועלט, און אפילו טיילווייז אין אונזער אייגן לאנד, ניט האבנדיק קיין אנונג און וויסן פון אונזער פערגאנגענער געשיכטע־רעאגירן באשעמנדיק

די אזוי גערופענע אמאליקע גלות אידן, טענענדיק דאס די אמאליקע אידישע יוגנט איז געווען א פיזיש שוואכע, א דערשלאגענע, אומעטיקע, שעמעוודיקע, שטענדיק זיך אונטעגעווארפן דעם איינפלוס פון די עלטערן, וואס ווערט היינט פארעכנט אלס שאנדע. אגעוויסע טייל פון אונזער יוגנט ערלויבן זיך אפילו קריטיקירן, דאס די גלות אידן זענען געגאנגען ווי שעפסן צו דער היטלער־שחיטה, און זיך ניט קעגן געשטעלט. זיי פארגעסן דאס גרויסע פעלקער מיט ארגאני־זירטע ארמייען, האבן זיך איינגעבראכן אונטער דער שרעקליכער און ווילדער מערדערישער קראפט, פון די דייטשן און זיך אונטערגעגעבן. גראד די אידישע יוגנט, ניט האבנדיק קיין געווער און קיין מיטהילף פון זייערע גוישע שכנים, האבן ארויסגעוויזן זייער העלדישן לעצטן קאמף אין די געטאס.

כדי צו ליקווידירן דעם געפערליכן געשאפענעם אפגרונט צווישן אונזער אמאל אין אונזער היינט אין דער געשיכטע פון אונזער פאלק, האט זיך דערוועקט ביי פיל פון די צופעליק פארבליבענע ביים לעבן נאך דעם שרעקליכן אומקום פון 6 מיליאן, א דריטל פון אונזער פאלק, וועלכע זענען לעבעדיקע עדות פון דער לעצטער עפאכע, דער ווילן און געדאנק צו פאראייביקן די זכרונות וועגן אונזער אמאל און אויך פון נענטערע פאמיליען געשיכטעס.

אונזער אלגעמיינער אידישער יחוס ציט זיך פון אברהם אבינו און ניט אומזיסט דערמאנען מיר אידן 3 מאל אין טאג אין אונזערע תפילות „אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב" ווייל אונזער עלטער זיידע אברהם איז געווען דער ערשטער וועלכער האט פארברענט און צושטערט די אלערליי געציקלאך מיט וועלכער זיין פאטער תרח האט געהאנדלט, און האט אנטדעקט די הויכע אידייע פון מאנאטעאיזם און נאך אים שפעטער האט אונזער משה רבינו דער בעפרייער פון די אידן פון גלות מצרים, פירענדיק זיינע ברידער, דאס אידישע פאלק דורך דעם לאנגן מדבר צו זייער אלטער היים ישראל, מכבד געווען מיט דער תורה וועלכע פארמאגט אין זיך די שענסטע עטישע לאזונגען פון די עשרת הדברות פון „ואהבת לרעך כמוך" כבד את אביך ואת אמך, א.א.וו. וואס זענען די פונדאמענטן אויף וועלכע דאס אידישע פאלק האט זיך געהאלטן אלס פאלק טויזנטער יארן.

די שפעטערדיקע יורשים פון אונזער רעליגיע — די גוישע וועלט, וועלכע האט פארגעטערט א פארבלאנדזשעט קינד פון אונזער פאלק, האבן צום באדויערן אונזערע עטישע ארגומענטן שרעקליך פארקריפלט.

צום ביישפיל: לויט דער קריסטליכער לעגענדע האט זייער גאט כלומרשט

זיך אויסגעדריקט: „אויב מ׳גיט דיר אפאטש אין איין באק אונטערשטעלן די צווייטע״ — איז וואס האט זיך ארויסגעוויזן אין דער ווירקליכקייט, — ניט נאר זיי האבן אונטערגעשטעלט די צווייטע באק, נאר מערדערליך ארויס־געריסן די ציין פון די אידישע קרבנות, וועלכע זיי האָבן מיט זייערע אייגענע הענט שענדליך דערמארדעט. ווי דאס האבן געטון די קריסטלאכע דייטשן מיט די אומשולדיקע אידן. אין דער גאנצער זייער געשיכטע האבן זיי זיך געבאדן אין טייכן אידישע בלוט, אייביק געפירט צווישן זיך ווילדע מלחמות און אין דער פרייער צייט געגאנגען מיט ביקסן אויף יאגד.

און מיר אידן, טראָץ דעם וואס מיר זענען געווען געצוואונגען טיוזנטער יארן דורכמאכן אזא שרעקליכע מארטיראלאגישע היסטאריע, זענען דאך געבליבן ביי דער הייליקע טראדיציע פון אונזערע אור־עלטערן. מיר האבן שטענדיק זיך געהאלטן ביי דער לאזונג פון „הקול קול יעקב — והידים ידי עשיו״. מיר האָבן שטענדיג געטרוימט וועגן א צוקונפט אין זין פון אונזער הייליקן נביא ישעיהו, וועלכער האט עפענטליך פראקלאמירט „והיה באחרית הימים — וגר זאב עם כבש״, ער האָט געפריידיקט פרידן און ברידערליכקייט צווישן אלע פעלקער, ניט ווי דער קאמוניסטישער דיקטאטאר סטאלין, וועלכער האט דערטרונקן די צוקונפט אידייע פון כלומרשטן סאציאליזם, אין טייכן בלוט פון אומשולדיקע מענטשן און אידישע אינטעליגענטן ספעציעל.

נעמנדיק דאָס אויבנדערמאָנטע אין בעטראכט, געפין איך פאר נויטיק און וויכטיק איבערלאזן פאר מיינע נאָענטע פריינט, פארן צוקונפטיקן דור פון אונזער פאמיליע ראבינאוויטש, א קורצע בעשרייבונג פון אונזער פאמיליען אָפשטאם, צו וועלכער ס׳איז א גרויסער כבוד צו געהערן, געדענקן און צו היטן זייערע טראדיציעס.

אין אונזער משפחה־בוך וועט איר געפינען די היסטאריע פון 9 דורות פון די לעצטע איבער 200 יאר. ביים ענדע פון בוך וועט איר געפונען א רשימה פון איבער צוויי הונדערט פערזאן פון אונזער משפחה, וועלכע זענען אומ־געקומען על קידוש־השם דורך די נאצישע מערדער אין די יארן 1940/43.

הייליק זייער אנדיינק!

צוגאָב צו דער הקדמה פון דעם פאַמיליען בוך

די ערשטע טייל פון דער הקדמה, האב איך געשריבען מיט א פאר יאר פריער, איידער אונזער ארמיי, די יונגע, האט דורכגעמאכט דעם גרויסן זעקס טעגיקן נצחון איבער אונזערע שכנישע פיינט.

דארט האב איך אפשר א ביסל צו פעסימסטיש געשילדערט דעם „תהום" וואס שאפט זיך צווישן אונדזער פארגאנגענהייט און צוקונפט.

אבער „מה שיעשה הזמן — לא יעשה השכל", זאגט אונזער א העבראישער שפריכוואורט. די צייט, דער וואונדערפולער זיג פון אונזער יונגען העלדישן דור איבער דעם פיל פאכיקן גרעסערן צאל אין מענטשן, און אין געווער, פון אונזער שונא, האט אונז איבערצייגט אז די שטארקע שטריק, וועלכע בינט גייסטיק אונזער פאלק טויזנטער יארן, קאן ניט איבערגעריסן ווערן. און אין דעם ליגט בעהאלטן דער סוד פון אונזער אינערליכער קראפט.

אונדזער יוגנט ווען זי איז געגאנגען אין קאמף מיטן שרעקליכן שונא האָט געזעהן פאר זיך דעם גאנצן עבר פון אונדזער טויזנט יעריקער מארטיראָלאָגיע אנהויבענדיק פון גלות בבל, קרייצער צוג, הישפאנישע אינקוויזיציעס, פאר-שידענע בלבולים פון עלילות דם, פאגראמען, און צום לעצטן זענען זיי בעגלייט געוואָרן דורך די הייליקע נשמות פון די אומגעקומענע זעקס מיליאָן פון זייערע זיידעס, באָבעס, טאטעס, מאמעס, ברידער און שוועסטער. זיי די העלדן, האָבן געזעהן פאר זייערע אויגן, דעם שרעקליכן חורבן, וואס די ווילדע שכנישע מערדער ווילן מאכן פון דעם פארבליבענעם רעשט פון דער שארית הפליטה, וועלכער האט זיך איינגעארדענט אין דעם לעצטן עטאפ, אין דעם לעצטן זעלבסטשטענדיקן פרידלכן און פרייען ווינקל **מדינת ישראל.**

ניט אומזיסט האט דער זעקסטאגיקער נצחון אויפגעוועקט פון דער איינדרימ-לונג דעם גרעסטן טייל פון אונדזער אידיש פאָלק, וועלכער איז צושפרייט אין די תפוצות פון דער גארער וועלט.

דאס גאנצע אידישע פאלק, וועלכע איז צייטווייליק פארכלארפארמירט געווארן מיט דעם גיפט פון דער ארומיקער גייסטיקער האלב פארקריפעלטער וועלט מיט זייערע פאלשע אידעאלאגיעס, האט פלוצלינג זיך אויפגעוועקט פון שלאָף און מיט אָפענע אויגן דערזעהן פאר זיך דאָס שיינע בילד פון אונזערע אבות אבותינו, וועלכע האבן געשיינקט דער מענטשהייט, די הערליכע גאָטהייט מיטן

„ואהבת לרעך כמוך", די שיינע אידעאלאגיע פון אונזער בארימטן נביא ישעיהו מיט זיין: „והיה באחרית הימים, וגר זאב עם כבש, ולא ישא גוי אל גוי חרב" און זיי האבן זיך איבערצייגט, דאס מען טאר ניט איבערייסן די שטארקע שטריק, וואס בינדעט אונדז מיט אונדזער פארגאנגענהייט, דאס מיר מוזן איינ-האלטן מיט די לעצטע כוחות אונדזער אלט-נייע געבורטסלאנד ישראל, אין וועלכע אונזער פאלק וועט קאנען בערייכערן דער וועלט מיט זיינע בעהאלטענע גייסטיקע אוצרות, וועלכע זענען ביז איצט געווען פרעמד און אומבעקאנט.

מיר האבן דערלעבט פייערן אונזער 20 יעריקן יובילייִ פון מדינת ישראל די גאנצע וועלט, און אפילו מיר אליין בעוואונדערן דעם גרויסן פּראָגרעס וואס מיר האבן דורכגעמאכט אין אזא קורצער צייט. ניט קוקענדיק אויף די אומאויפהערליכע שטערונג פון אונזערע פיינטליכע שכנים, און נישט רעכנדיק זיך מיט די אייגענע פעלערן, וועלכע זענען מיטגעבראכט געווארן פון פאר-שידענע גלות לענדער.

דאס אלץ איבערצייגט אונדז ווי נייטיק און וויכטיק ס'איז צו לערנען און באקענען זיך טיפער מיט דער ירושה פון אונזער אָפּשטאַם פון אמאָל.

זאלן די קינדער, און קינדס קינדער זיך פארטיפן אין דעם היסטארישן און פסיכאלאגישן אינהאלט פון דעם צוזאמענשטעל פון 9 דורות פון אונזער פערצווייגטער פאמיליע, צווישן וועלכע ס'האבן זיך געפונען גרויסע גאונים און רבנים, געזעלשאפטליכע טוער, ארנטליכע סוחרים, וויסענשאפטלער און פארשידענע אינטעליגענטע פּראָפעסיעס, אין פארשידענע טיילן פון דער וועלט, יארן לאנג געהאלטן א פריינטליכן קאנטאקט איינער מיטן צווייטן און מיט-געהאָלפן איינער דעם צווייטן, אין צייטן פון נויטווענדיקייט.

אין א תקופה פון באלד 200 יאר צווישן אצאל פון פילע הונדערטער פערזאָן האט זיך נישט געפונען קיין פארברעכער, און געוויס נישט קיין מענטשן מערדער.

און דאך, האבן ניט אידישע מענטשן מערדער פון 20 טן יארהונדערט פון פארשידענע נאציאנען אויף א שרעקליכן אופן אומגעבראכט פון דער איינציקער אונזער משפחה ביי 200 נפשות, בלויז דערפאר וואס זיי זענען געווען אידן.

זייערע נעמען זענען פעראייביקט געווארן אין דעם זכרונות בוך.

זאָל עס דינען פאר די צוקונפטיקע דורות פון אונדזער פאמיליע אלס מאטעריאל צום דיינקען און געדיינקען.

אייער איבערגעגעבענער פריינט, פון 5-טן דור

חיים ראבינאוויטש

מגילת יוחסין
למשפחות רבינוביץ

ספר זה הוא פרי מסורת של תשעה דורות, אשר נמסרה בעל פה במשפחתנו מאב לבן, ומאם לבת בתקופה של מאתיים שנה.

אין זה אוסף יבש של שמות, אלא תעודות חיות וידיעות קצרות המשקפות את זמנן ותקופתן.

מקורה של המשפחה היא בעיירות הקטנות של ליטא.

בדורות הקודמים הם בעלי בתים, אנשי מסחר, תופשי תורה שלשלת רבנים ויודעי ספר, אשר שמם וזכרם נשאר בקרב יוצאי גולה עד היום.

דודי ר׳ מרדכי היה הראשון במשפחתנו, אשר אסף וליקט אחת לאחת כל ידיעה וכל מסורת אשר קיבל מבני המשפחה. הוא גם חיבר ספר קטן אשר יצא במהדורה הראשונה בתל-אביב בשנת תרפ״ח. דודי השני ר׳ בנימין רבינוביץ, הביע רצונו להוציא ספר יותר מתוקן ורחב, למגינת לבי, לא עלה בידיו לסיימו בעודו בחיים.

אחי הבכור, יוסף רבינוביץ, יגע הרבה להשיג את החומר מדודי ר׳ בנימין, שנשאר בניו-יורק, ובטרם שעזבתי את ארה״ב בנסיעתי לארץ ישראל בשנת 1950, מסר לי את החומר וביקשני שאשתדל להוציא לפועל את הוצאת הספר שר׳ בנימין התחיל בו.

חלפו הרבה שנים, עד אשר הפסקתי לעבוד בתפקידי במשרד החקלאות בתל-אביב ופרשתי לגימלאות. מצאתי, איפוא, מחובתי למלא בקשת אחי זכרונו לברכה. אכן, יגעתי הרבה באיסוף החומר שנשאר, צרפתי את אשר מצאתי ממקורות שונים בישראל וכן מקרובי בארה״ב.

בהיותי בן 12 למדתי גמרא אצל רבי, בשם דוד חיים שמעון, איש זקן, כבן 80, והוא במקרה סיפר לי הרבה מאד על אבי של הסבא הג׳ הר׳ יצחק אייזיק חבר שהכיר אותו היטב. ואחדים מן הסיפורים נשארו בזכרוני לכל ימי חיי.

ניצלתי אותם עכשיו והנני מביאם בספר זה. חבל, שלא ידעתי בנעורי להעריך נכונה את חשיבותה של מסורת המשפחה, ולא עלה בדעתי לרשום את הפנינים מסיפורי הדורות הקודמים.

מגמתי, שעל ידי הוצאת ספר זכרון זה,לא יינתק הקשר בין בני משפחתנו המפוזרים בכל רחבי העולם, וביחוד בישראל, והחוט המקשר בין הארץ והגולה לא יינתק לנצח.

בתיאור ובמסירת עובדות התכוונתי להציב ציון וזכר למשפחתנו שהיתה ערה ותוססת, הצטיינה במידותיה התרומיות, בגדוליה, עסקניה, ותלמידי החכמים שבה. נחלי דם גרפו ושטפו את רחבי הגולה. אש הזוועות שהאנושות לא ידעה דוגמתה ליחכה חומר יקר אשר היה בו לתת תיאור מלא למשפחתנו.

מחובתי כלפי משפחתי היקרה, וכן כלפי ההיסטוריה של האומה, לדלות מאוצר זכרונותי, ולתת תמונת מה של המשפחה. ותהיינה השורות הללו, נר נשמה להווי עשיר ולמשפחה גדולה שנעקרה בידי זדים.

ולבסוף, אביע את תודתי לידידי שעזרו לי בעצתם ועודדוני בפעלי ובתוכם רעיתי **רגינה**, שבסעדה עשיתי את המלאכה, ובמיוחד נתונה תודתי לר' יצחק אייזיק וורז'בולובסקי, ור' משה פיטקובסקי, אשר עשו עמי במסירות ובאהבה בעבודת הספר.

לבת אחי יוסף המלומדת הפסיכיאטרית מ. קלארא רבינוביץ בארה"ב שעזרה לי הרבה באסיפת חומר משפחתנו בחוץ לארץ וגם בתרגום באנגלית.

ולמר אילן בן דוד רבינוביץ מישראל הגומר למודיו באוניברסיטה בארה"ב, שעזר הרבה לקלארה לאסוף חומר מבני משפחתנו בארה"ב, ששייך לדור השביעי של המשפחה.

וועגן חיים — מיין מאן
(קורצע שטריכן)

דריי טראגישע סימבאלן. נאכן 2־טן וועלט קריג, נאך לאנגע מי און פיין, האָבן מיר זיך געפונען. חיים, אליהו און איך. ריר'ענדיק איז געווען אונדזער באגעגנעש. אונדזער געמיינזאמע פרייד האט זיך צוזאמענגעפלאכטן מיט טרערן, צער און ווייטאָק. אלע דריי זענען געווען דערשיטערט צוליב דעם טראגישן גורל פון אונדזערע אומגעבראכטע פאמיליעס, אויף א אכזריותדיקן אופן דורך די מערדערישע נאציס, אין היטלער תקופה 43—1941.

מיינע קוזינען האָבן מיר געטראָפן אין א צושטאנד פון טיפער דעפרעסיע. האבן זיי טאקע אנגעווענדען פארשידענע מיטלען, בכדי צושטרייטען מיינע געדאנקן און ארויסרייסן מיר פון אפאטיע. איך וועל קיינמאל ניט פארגעסן, זייערע ברידערליכע געפילן און טריישאפט (אונדזער ליבער אליהו איז נפטר געווארן אין 1962 יאר אין ישראל).

וועגן חיימען, וואָלט מען געקענט אָנשרייבן א סך. אונדזער גוטער פריינט, רעדאקטאר פון דאזיקן בוך ה׳ יעקב ווינער, האט שיין אין ווארימע ווערטער אים געשילדערט. איך, זיין פרוי, וועל זיך דערלויבן אין קורצן אנצייכנען עטליכע כאראקטעריסטישע שטריכן.

חיים׳ס ביאָגראפיע איז אייגנטלעך זיין פּאָליטישע און געזעלשאפטליכע לעבנס געשיכטע. איך וואלט געזאגט, אז חיים איז א לעבעדיקער ווולקאן מיט שפעדרישן פייער, אין דער אזוי סוגעסטיוו ווירקענדער אטמאספער.

ביז איצט שטעל איך מיר די פראגע, ווו אייגענטלעך שטעקט, דער שורש פון חיים׳ס רייכספולן לעבנס־וועג ?

צו איז דאס א דאנק זיין גייסטיקער סענטימענטאלקייט.

ער איז דאך שטענדיק איבערפולט מיט אפטימיזם און מיט ליבע צו מענטשן, העלפן דעם צווייטן איז דאך זיין לעבנס ציל.

אין וואס דריקט זיך אויס דאס אוניווערסאלע פון זיין מעטאד.

ווי עס זעט אויס, האָט חיים אלץ גערירשנט פון זיין מוטער. שוין פון די קינדער יארן, האט ער אין זיך איינגעזאפט (ווי ער אליין דערציילט!) די זיטן און אייגענשאפטן פון זיין מוטער בריינע ע"ה, וועלכע איז עד היום פארגעטערט דורך אים.

חיים'ס אייגנשאפטן זענען ספעציפישע און פילפארביקע. אין דער ערשטער ריי דערשיינט זיין אומבעגרייפלעכער כוח און דראנג צום לעבן. איך מוז מודה זיין, דאס ווען איך בין שוין געווען ביים אפגרונט, פארלוירענדיק מיין ציל, אנווערנדיק מיין מוט, האט חיים מיט זיין שטארקן אפטימיזם און געטליכן גייסט, מיר געגעבן א וועג צו ליכט, און צום לעבן.

ווען מיר, די דריי פאריותמטע האבן געזוכט, איינער ביים צווייטן דעם כוח צו פארטרייבן די קאשמארן פון די טראגישע געשעענישן. ער, וועמענס נאמען איז חיים, ניט אומזיסט באטאָנט אלס לעבן. ער, דער עלסטער פון אונדז, מיט זיין מאראלישן, גייסטיקן און פסיכישן באנעם פלעגט ארויסרופן אין אונז רעספעקט, באוואונדערונג און אכטונג פאר זיין גרויסקייט. ניט קוקנדיק אויף זיינע ליידענשאפט פון פערזענליכער טראגעדיע, נאכן אומקום פון זיין פרוי יאכע, (מיין קוזינע) און זיינע 3 טייערע קינדער, האָט ער זיך ניט איינגעבראָכען, העלדיש געהאלטן, פארבאָרגען טיף אין הארצן זיין ווייטאָק, און אָנגענומען א באשלוס, דאס כל זמן מען לעבט מוז מען זיין א מענטש.

חיים, האָט זיך אונטערגענומען באשעפטיקן זיך מיט שווערע ארבעט. ביי 2 יאר האט ער געארבעט אין דאקומענטאל־היסטארישע קאמיסיע אין דייטשלאנד, דער ציל איז געווען, באקאנט מאכען דער וועלט מיטן טראגישן חורבן פון צוואנציגסטן יאָרהונדערט. די דאָזיקע ערשעפענדיקע און נערוועזע ארבעט, איז געווען מסוגל נאר א מענטש מיט היסטארישע באנעמונג און־אייזערנע נערוון.

חיים'ס שעפערישע געזעלשאפטלעכע פערגאנגענהייט, סאָציאלע און קולטור פראבלעמן, אלץ וואס האט א שייכות מיט פאליטיק, היסטארישע בעדייטונגען, איז א קאָנסעקווענץ פון זיין ברייטן האָריזאָנט, פון זיין וועלט באנעם, און זיין גרויסער גלויבען און ליבע צו זיין פאלק און מדינת ישראל.

אנאליזירנדיק די סיבות פון זיינע מעטאדן אויפן געביט פון ארבעט, זיינע קאלאסאלע דערגרייכונגען אין פראצעס פון שאפן, מוז איך אינטערשטרייכן, דאָס חיים איז באשאָנקען מיט א אָראַטאָרישן טאלאנט, מיט וועלכן ער בעצויבערט דעם הערער, אזוי ארום אז חיים'ס אלע פאָרלעזונגען ווערן ווארעם און שטורמיש

אַפּלאָדירט. א דאנק דעם רייכן אינהאלט און פרייען אויסדרוק פון וואָרט, זיין טעאָריע פון גלויבן, זיין ליבע צו מענטשן, רעדט פון הארץ צו הארץ, מאכן אים באליבט ביי גאָט און לייט.

ווינש איך טאקע, מיין ליבען חיימען, פון טיפן הארצן, פיל פיל יארן פון שאפן, מיט געזונט און אלדאס גוטס.

חיימס בוך, 9 דורות, איז א רעזולטאט פון לאנגע און אָנגעשטרייגטע ארבעט, א שאפונג פון א גרויסן מענטשליכן און אידאיישן ווערט. ער איז ניט נאר א המשך פון ווייטערדיקע דורות מיט פראבלעמן און געשיכטעס. ער איז אויך אדענקמאל בוך, וועלכער איז געווידמעט די הייליקע מארטירער און דעם גאנצן אומגעבראכטן אייראפייאישן אידענטום.

זאל דער בוך בכבוד אנגענומען ווערן, דורך אונזערע אלע פריינט און קרובים פון ארץ ישראל און אויך פון אלע אנדערע לענדער.

רעגינא

תשעה דורות אנשי סגולה במשפחת חבר רבינוביץ

השורות המועטות המובאות בזה מקיפות מיגזר של 200 שנה ומדובר על תשעה דורות של גאונים ורבנים בישראל, גדולים בחכמת ישראל ובחכמת עולם, אנשי תהילה ויקר, אשר כיהנו פאר כרבנים ומו"צ בקהילות ישראל והעלו כבודן ברבים. משפחות שהיכו שרשים עמוקים במסורת היהודית, כאשר אהבת ישראל וארץ־ישראל, ובעיקר אהבת האדם טבועה עמוק־עמוק בלבותיהם ומשרות מרוחן ומהוויתן על כל המסובב אותן. כולם ארזי הלבנון ואדירי תורה, כוחם רב בכל אשר עשו ופעלו, ותכונותיהם — ענוות ודרך־ארץ בין אדם למקום, אולם לא פחות מזה בין אדם לחברו. אנשים בעלי מידות, חן יהודי נסוך על פניהם, כולם עילויים ומלאי הערצה למדע התורני והאנושי. גם כאשר בדורות האחרונים חל מיפנה, וקמו צעירים עם נטיות לימודיות אחרות — השכלתיות, השרשרת נמשכת, אלא שבמקום רבנים קמו פרופסורים, מהנדסים, פילוסופים ושופטים, ואף אלה ממשיכים במסורת של אבות, לימוד מעמיק, שנינות, חריפות והתמדה. על אף הניגוד הרוחני שהפריד בין הדבקים ויצר אידיאולוגיות שונות שהזמן גרמם, הצד השווה שבהם, אוהבי ישראל ואוהבי אדם, שכן הם מגזע של ענקים וגאוניות מורשתם. ועוד תכונה מעניינת ויאה השתרשה במשפחה, להשתדך עם משפחות מיוחסות כמוה, ולמשפחות אלו שייכת גם המשפחה הרנזון שלשלת היוחסין שהיא מגזע הרמב"ן. לפי המסורת נמשכת שרשרת־הזהב מבית מלכות דוד המלך. ייזכר כאן הגאון מרן שלום דוב הרנזון זצ"ל. אחד הגאונים בדורו שנתפרסם בעולם בספריו שאלות ותשובות „היכלי שן" ו„דרכי נועם", ושימש לפני 100 שנים כ־6 שנים ברבנות בדרצ'ין ואז אבי המשפחה הגאון ר' משה זצ"ל, היה מו"צ בקהילה ובנו של ה„היכלי שן" הגאון מרן חיים שמעון זצ"ל, הידוע כעילוי מצעירותו ושימש ברבנות עשרות בשנים והיה מגדולי הרבנים בפולין, ואני — בנו ונכדו אליהו הרנזון, יבל"א חתנו של הר"ר יוסף, נכד לגאון מרן יצחק אייזיק חבר זצ"ל, זכיתי יחד עם משפחתי בעוד זמן לקיים את מצוות עליה ארצה, לבנות ולהיבנות בה, ולחנך דור של בנים מלומדים שהם לתפארת המשפחה.

פרק זה הוא אחד מני רבים, בספר תולדות תשעה הדורות של המשפחה המהוללה הזאת „חבר־רבינוביץ" היוצא לאור על־ידי גיסי היקר מר חיים רבינוביץ, מניצולי השואה הנוראה, שריד המשפחה בגלות פולין ושזכה לעת זקנתו, אחרי טלטולים נוראים רבים, בגלויות שונות ודרך ארצות הברית לעלות ארצה, הטיל על עצמו את העומס הרב הזה ללקט את כל החומר שנצטבר בין בני המשפחה והעלה גם הרבה מזכרונותיו, השזורים במקלעת מרהיבת עין ושחותמם חסד מופלא, ומשובצת בנפשנו, שרידי המשפחה במסורת ומנהגים שנתרבדו רבדים על גבי רבדים במשך 9 הדורות.

מר חיים רבינוביץ הצליח באהבה להגשים את שאיפתו, ולהנציח את כל הקורות של המשפחה לדור־דור, ואשר ישמש כתעודת כבוד לכולם. אני מוצא את חובתי הנעימה להביע לו בחיבה רבה את הברכה המקובלת והמסורתית „יישר כוח".

ותפילתי שיתברך בהרבה הרבה שנים, של חיים טובים, ושיזכה לגאולה השלמה של מדינתנו המחודשת, כה לחי.

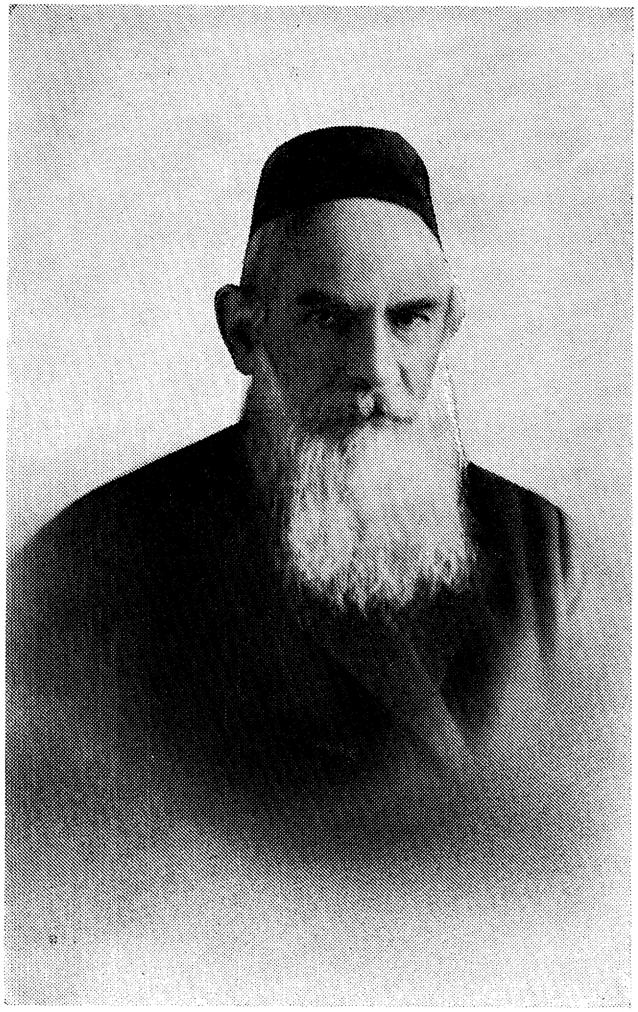

הרב הגאון רבי חיים שמואל הרנזון זצ״ל

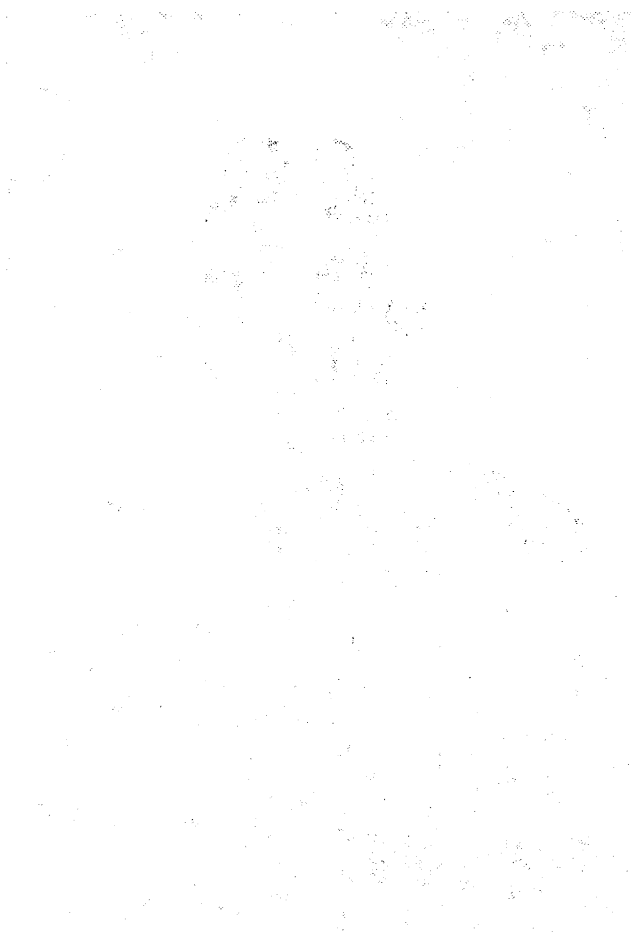

אנשי סגולה

א קורצע ביאגראפיע פון דער פאמיליע, דער פאטער, די מוטער, די זיהן און די טעכטער

נאמען	געבוירען	געשטארבען	געלעבט
דער פאטער משה	אין 1817	אין 1893	76 יאהר
די מוטער חיה	〃 1817	〃 1879	62 〃
די קינדער:			
דוד	〃 1834	〃 1891	57 〃
יעקב	〃 1836	〃 1903	67 〃
ליב	〃 1839	〃 1917	78 〃
חינקע	〃 1841	〃 1911	70 〃
רייצע	〃 1845	〃 1900	55 〃
שפרינצע	〃 1850	〃 1923	73 〃
שמחה	〃 1852	〃 1929	77 〃
אייזיק	〃 1853	〃 1889	36 〃
מרדכי	〃 1855	〃 1929	74 〃
יוסף	〃 1856	〃 1929	72 〃
יאכע	〃 1860	〃 1923	68 〃
בנימין	〃 1862	〃 1946	84 〃

אלה תולדות הרב משה רבינוביץ

א וואונדערלעכער בוים מיט א סך צווייגן, א „אילן שענפיו מרובין" איז געווען דער פאטער פון דער משפחה ראבינוביץ אין דערעטשין, הרב הג' ר' משה ז"ל וועלכער האט געשטאמט פון בארימטע גאונים וגדולים.

זיין זיידע איז געווען באוווסט־ביים ענדע פון 18טן יארהונדערט, אלס הרב הגאון ר' יעקב חבר, מורה הוראה אין גראדנע, פוילן.

א זעלטענער מענטש געווען, א צדיק וטהור. יידן און נישט יידן האב אים גרויס כבוד אפגעגעבן און געקוקט אויף אים מיט רעספעקט צוליב זיין גדלות אין תורה און צוליב זיינע זעלטענע מידות. די גאס אין וועלכער ער האט געוווינט, האט מען גערופן „רחוב חבר" אדער די „חבר גאס".

זיין זון, רבי יצחק אייזיק חבר, דער פאטער פון ר' משה, האט נאך אין זיינע יונגסטע יארן געשמט אלס גרויסער מופלג בתורה. נאך אלס יונגער מאן האט ער שוין פארנומען דעם כסא רבנות אין פרוזשענע (פוילין) רוזשענוי, וואלקאוויסק און פון דארט, אויפגענומען געווארן אלס רב אין טיקטין, א שטאדט וואס האט זיך בארימט געמאכט מיט אירע גרויסע רבנים. די פיל גרעסערע קהלה פון סוואלק האט זיך מתקנא געווען אין טיקטין אין האט אים אריבערגענומען צו זיך אלס רב.

אין סוואלק איז ר' יצחק אייזיק באוווסט געווארן אלס איינער פון די גרויסע גאונים אין זיין צייט, ער איז אויך געווען בארימט מיט זיינע זעלטענע מידות וואס ער האט געירשנט פון זיין פאטער הרב הג' ר' יעקב חבר. ער איז נפטר געווארן אין יאר תרי"ג (1853). פון זיינע פולע חבורים זענען אממערסטן באוווסט אין דער רבנישער וועלט זיין גרויסער ספר „בנין עולם". אין דער ספר „בית יצחק" א סך פון זיינע ספרים אין נגלה און אין נסתר, ווייל ער איז געווען אויך א גרויסער בעל מקובל, זענען געדרוקט געווארן נאך זיין טויט (די רשימה פון זיינע ספרים ווערט געבראכט אין אונדזער פאמיליען־בוך).

די שטאדט סוואלק האט געגרינדעט אויף זיין נאמען א ישיבה מיט דעם נאמען „אוהל יצחק״, א נר תמיד האט שטענדיק געברענט אין דעם אוהל וואס איז אויפגעשטעלט געווארן אופן קבר פון דעם גרויסן גאון און צדיק.

ביים שרייבער פון די שורות, א אור־אייניקל פון אויבן־דערמאנטן גאון ר׳ יצחק אייזיק ז״ל, זענען יארן לאנג געווען באהאלטן פול כתב־ידן מיטן כתב־רבנות וועלכע זענען איבערגעגאנגען בירושה מדור לדור צווישן זיי האט זיך אויך געפונען דער אריגינאל פון דער צוואה וועלכע דער גאון האט געשריבן א קורצע צייט פאר זיין פטירה, אינטערעסאנט דערביי צו דערמאנען, אז צווישן פארשידענע איינצעלהייטן, ווי מען זאל זיך מיט אים באגיין נאך זיין טויט ווי למשל, דורכפירן די צערעמאניע פון ארבע מיתות ב״ד; מען זאל אין הספד נישט דערמאנען די ווערטער „הגאון״, „המקובל״ נאר פשוט הרב א.א.וו. איז אויך געווען געשריבן, דאס ער לאזט איבער זיין פארמעגן במזומנים 200 רובל. און ער בעט מען זאל נאך זיין טויט ארויסשיקן א שליח מיוחד אין די אלע שטעט וו ער איז געווען רב, און אויסרופן אויף דער בימה אין שול, דאס אויב עס געפינט זיך עמעצער וועמן ער איז שולדיק געבליבן עטלעכע רובל וואס מען פלעגט אים אמאל געבן אויף דרוקן זיינעם א ספר, זאל ער קומען אפנעמען, די געבליבענע געלט, וואס עס וועט בלייבן, זאל געהערן צו זיין פרוי די אלמנה, דערביי פארזאגט ער זיינע קינדער און קינדס־קינדער, זיי זאלן זיי ארענטלעכע יידן: האנדלען מיט א רעיעלע וואג און מאס, ניט אפנארן קיין מענטשן, אן אונטערשייד ייד אדער קריסט, און ניט יאגן זיך נאך רייכטום.

וועגן זיינע גוטע מידות, עניוות, און איידעלע באציהונג צו מענטשן, איז זייער פיל דערציילט געווארן.

אזוי דערציילט מען, דאס ווען זיין ערשטע פרוי איז געשטארבן, זענען נאך דער לויה, דעם ערשטן טאג חול־המועד סוכות, צו אים אריינגעקומען פיל פון די ישיבה בחורים מנחם אבל זיין. עס איז געווען ביי זיי א מנהג יעדעס יאר צו פייערן שמחת־בית־השואבה צו זאמען מיט אים אין זיין בית־דין שטוב. ער האט באמערקט אויף די פנימער פון די בחורים זייער פארלעגנהייט, זיי האבן נישט געוואוסט ווי זיך נוהג זיין דאס יאר, מיט דער שמחה ווען דער רבי געפינט זיך אין אבילות, פרעגן האבן זיי נישט געוואגט. ער האט באמערקט אויף די פנימער פון די בחורים זייער פארלעגנהייט און זיך צו זיי אפגערופן: „קינדערלעך, איר זאלט זיך ניט רעכענען מיט

מיין אומגליק, קומט ביינאכט און פראוועט די שמחה־בית־השואבה ביי מיר אין הויז ווי יעדער יאר, איר זאלט זיך גאר ניט שטערן״.

ווענן זיין התמדה אין לערנען האט מיר דערציילט מיין אלטער גמרא — רבי ר׳ דוד חיים שמעונס אין דערעטשין, זייענדיק שוין א בן שמונים: ר׳ יצחק אייזיק חבר איז א מאָל געקומען צו פאָרן פון סוואלק קיין דערעטשין אויף א חתונה פון זיינעם א איניקל (ר׳ משהס א זון). גלייך ווי ער איז ארויס פון בויד פון דיליזשאנס מיט וועלכן ער איז געפאָרן עטלעכע טעג, האָט ער זיך אוועק־געזעצט אין דעם חדר וואָס מען האָט פאר אים באשטימט ביי א גמרא, אָנגעצונדן א לעמפּל און געלערנט. אויף מאָרגן אינדערפרי איז געקומען דער שמש פון בית־המדרש ווי דער שטייגער איז, רופן אים צום דאווענען, האָט ער אויפגעהויבן דעם קאָפּ, קוקנדיק אויפן שמש, און מיט פארוווּנדערונג געפרעגט: „וואָס עס איז שוין טאָג? און איך האָב געקלערט ערשט גיין שלאָפן״. אזוי איז ער אָפּגעזעסן א גאנצע נאכט פארטיפט אין לערנען און נישט באמערקט ווי די נאכט איז אריבער.

הערנדיק די געשיכטע האב איך אלס ייִנגל פארשטאנען, וויאזוי ער האט געקענט אנשרייבן אזוי פיל חבורים אין זיין לעבן.

איך געדענק, ווען נאכן טויט פון מיין שווער, פעטער יוסף ראבינוביץ ז״ל, זענען א טייל פון איבערגעבליבענע כתב־ידן אריבער לפקדון אין מיין רשות, פלעג איך ליב האבן פון צייט צו צייט אריינקוקן אין זיי. הונדערטער בריוו זענען געווען געשריבן צום גאון ר׳ יצחק אלחנן און אנדערע רבנים און גדולי התורה ווענן היתר עגונות און אנדערע פראגן. אויך האבן זיך צווישן זיי געפונען אלע כתב רבנות פון די אלע שטעט, און סוואלק בתוכם, ווי ער איז געווען רב.

איך האב שטענדיק געהיט די אלע ספרים און דאקומענטן ווי דעם גרעסטן אוצר, און שטענדיק געטראכט, דאס עס וועט קומען אמאל א צייט, ווען עמיצער פון דער משפחה, וועט עס קענען געבן צום דרוק. ליידער צום גרויסן באדויערן, איז דער טייער׳ער אוצר פארלוירן געגאנגען צוזאמען מיט מיין אומגעקומענער משפחה, פרוי און דריי קינדער דורך די נאצישע מערדער אין דעם אלגעמיינעם יידישן חורבן אין די יארן 1941/43, חבל על דאבדין ולא משתכחין.

א דאנק דאס ביסל פארנאטירטע מאטער״אלן וואס עס האבן צונויף געזאמלט מיין פעטער בנימין ראבינוביץ אין שיקאגא, ווי אויך מיין ברידער יוסף

ראבינוביץ — געוועזענער מעער פון דער שטאדט ווודביין (אמעריקא), וועלכע האבן מיר די מאטעריאלן איבערגעגעבן ווען איך בין דארט געוועזן אין די יארן 1948/49, האב איך די מעגלעכקייט דאס צו בעארבעטן און צוגרייטן צום דרוק, כאטש א קליינעם ספר־זכרון וועגן אונזער גרויסער און פארצווייגטער משפחה, וועלכע איז אויסגעוואקסן און זיך צעבליט אין דעם קליינעם פוילישן שטעטל דערעטשין פון וועלכן א טייל האָט זיך ארויסגעריסן, זיך צוזייט און צעשפרייט איבער דער גרויסער און ברייטער וועלט, אין פארשידענע לענדער און קאנטינענטן.

אונדזער גרויסער דיכטער ה. לייוויק האָט אמאָל געזאָגט: „דער גלות איז מיאוס, מען דארף פון אים אויסגעלייזט ווערן, אבער די אפשטאמיקע יידן פון גלות זענען געוועזן א צירונג, א שיינקייט, און עס איז א כבוד צו שטאמען פון אט דער שיינקייט".

און אז דער גורל האט געוואלט אז איך, אן אפשטאמיקער פון דער גרויסער פארצווייגטער משפחה ראבינוביץ זאל בלייבן ביים לעבן, האלט איך פאר מיין הייליקן חוב, אנצוצינדן נשמה ליכטלעך אין דער פארם פון די געשריבענע בלעטער לזכר די הערלעכע געשטאלטן פון מיין גרויסער משפחה, און זאל דאס בלייבן לזכרון פאר די קינפטיקע דורות.

★

הג' ר' יצחק אייזיק האָט געהאט פינף קינדער: דריי זון און צוויי טעכטער, צוליב פארשידענע סיבות האָבן די זון אָנגענומען פארשידענע פאמיליען נעמען, דער ערשטער זון זיינער, דער בכור, איז געווען דער בארימטער גדול בתורה הג' ר' יוסף חבר (ער איז געבליבן ביים פאמיליען נאמן „חבר"). ער האט לאנגע יארן פארנומען די כסא רבנות אין קנישין, שפעטער אין יעדוואבנע, פוילן, ער האט אויך מחבר געווען פיל ספרים.

ר' יוסף חבר האט געהאט דריי טעכטער, פאר איידעמס האט ער זיך צוגעקליבן גרויסע תלמידי־חכמים יראים ושלמים, דאגעגן די אייניקלעך האבן זיך שוין צעטיילט: א טייל זענען געגאנגען אין די וועגן פון זייער גרויסן זיידן און פאטער און עוסק געווען אין תורה און אין פרומקייט, און א טייל זענען מיטגעריסן געווארן מיט די השכלה־ווינטן וואס האבן דאמלט זיך ארייגעריסן אין די יידישע שטעט און שטעטלעך פון ליטע פוילן און רוסלאנד, א טייל פון ר' יוספס אייניקלעך האבן, מיט גרויס התמדה זיך גענומען שטודירן וועלטלעכע וויסנשאפטן און דערגרייכט הויכע אנגעזעענע שטעלונגען אין דער יידישער וויסנ־שאפטלעכער געזעלשאפטלעכקייט.

איינער פון ר׳ יוספס אייניקלעך איז געווען דער, ארויסגעבער און רעדאקטאר פון דער גרויסער העברעאישער ארץ־ישראל צייטונג „הארץ״ ד״ר משה גליקסאן

ד״ר משה יוסף גליקסאן איז געבוירן אין יאר 1878 אין שטעטל האלינקע ביי סוואלק, אין די יונגע יארן האט ער געלערנט אין די ישיבות פון גראדנע און לאָמזשע. נאך זייענדיק גאנץ יונג איז ער אוועק קיין פראנקפורט א־מיין ווי ער האט דארט געענדיקט א מיטל־שול. ער האט שטודירט פילאזאפיע אין האנאווער און אין אנדערע אוניווערסיטעטן און געווען א תלמיד פון וועלט בארימטן פראפעסאר הערמאן כהן.

זיין ערשטע ציוניסטישע טעטיקייט, האט גליקסאן אנגעהויבן אין זיינע סטודענטישע יאָרן. צווישן אָנהויבנדיק פון יאָר 1903 איז ער שטענדיק דעלעגאט אויף אלע ציוניסטישע קאנגרעסן.

אין יאר 1917, האט גליקסאן ארויסגעגעבן די ערשטע העברעאישע צייטונג אין מאסקווע — „העם״.

אין יאר 1920 (תר״פ) פארלאזט ער רוסלאנד און קומט קיין ארץ ישראל, פון יאר תרפ״ג ביז תרצ״ח, איז ער געווען רעדאקטאר פון „הארץ״, און אוועק־געשטעלט די צייטונג אויף דער העכסטער שטופע. ער איז געווען א געזעל־שאפטלעכער טוער, יו״ר פון התאחדות הציונים הכללים; חבר פון ועד הפועל; חבר אין דער פארוואלטונג פון ירושלימער אוניווערסיטעט, ער האט אויך געשריבן, פיל מאנאגראפיעס, צווישן אנדערע אויך איבער אחד־העם און רמב״ם. ער האט אויך איבערזעצט די געשיכטע פון דער נייער פילאזאפיע פון ווילדענבאנד און פון פישער.

ד״ר משה יוסף גליקסאן — דער אייניקל פון הג׳ ר׳ יוסף חבר איז נפטר געווארן אין יאר 1939 דער ישוב האט אים געשטעלט א ווירדיקע מצבה: אויף זיין נאמען איז געגרינדעט געווארן דער „כפר גליקסאן״ אין שומרון.

★

דריטער זון פון ר׳ יצחק אייזיק חבר.

דער דריטער זון פון ר׳ יצחק אייזיק חבר איז געווען ר׳ אהרן פונדיק ר׳ אהרן איז געווען א גרויסער למדן און געשעפטס מאן, האט געוווינט אין ווילנא. אין דעם הויף פון זיין אייגענע גרויסע הויז האט זיך געפונען אַ בית המדרש, וועלכער האט געהייסן „פונדיקס קלויז״.

ער האָט געהאט 5 טעכטער און איין זון. די ערשטע טאָכער האָט געהייסן רייזע געווינט אין ווילנא. די צווייטע, חיינע מיט איר מאן מירקין אין קיעוו. די דריטע שפרינצע מיט איר מאן עפשטיין אין גראדנע. די פירטע טייבע אין ווילנא. די פינפטע דוואשע עליאשעוו.

אלע 5 טעכטער האבן באקומען פולע מיטל בילדונג אין גימנאזיעס. דער זון נחום פונדיק האָט געענדיקט פּאָליטעכניקום אין ריגע און יורידישן פאקולטעט אין ווארשע אומגיפער אין די יארן 1874 מיט 2 גאלדענע אויסצייכנונגען. אדאנק זיין הויכע בילדונג האט ער געהאט וואהנרעכט אין די רוסישע צארישע צייטן אין פעטערבורג און דארט געווארן א רייכער קאופמאן. זיין גאנצן לעבן האט ער געפירט א אידישן טראדיציאָנעלן און געהאלטן א קאָנטאַקט מיט דער גאנצער פאמיליע פון דער משפחה רבינוביץ.

די 5־טע טאָכטער דוואָשע האָט חתונה געהאט אין יאָר 1879 מיט א גוט באזיצער מאנשזע עליאשעוו וועלכע האבן גיווינט אין זייער גוט אין רודע יאוואָרסקע וועלכע געפינט זיך צווישן זעטל אין דערעצ׳ין־רוסלאנד פוילן. מאנשזע איז געווען א אָנגענומענער מענטש און האָט פארנומען א לענגערע צייט דעם בארוף פון א ערן ריכטער אין זיין סביבה. ער איז גיוועזן א זון פון א גאר גרויסן יידישן גוט באזיצער פון עטליכע טויזנט העקטאר באדען, אין יענע צייטן ווען נאר פריווילעגירטע יידן האבן עס גיהאט רעכט צו באזיצן.

פון דוואשע עליאשעוו זענען פארבליבן ביין לעבן און גיפינען זיך אין ישראל איר טאכטער פאניע גורפינקעל. פאניעס טאכטער אננע מיט איר מאן א אדוואקאט יוסף מיזריצקי א מיטגליד אין דערפארוואלטונג פון תל־אביבער אדוואקאטן קאמער. אויך א זון פון אננען, פון איר ערשטן מאן וועלכער איז אומגעקומען דורך די נאציס מיטן נאָמען יוליק יואל ראמעל. כדאי צו באמערקן, דאָס פאניעס איניקל, יוליק האָט זיך געפונען אין ענגלאנד אין דער צייט פון דער 6 טעגיקער מלחמה, איז פרייוויליג געקומען צו פליען און גענומען א אקטיוון אָנטייל אין דער 6 טעגיקער מלחמה און זאגאר באקומען צוויי אויסצייכענונגען אין קאמף, ער איז איצט פארבליבן אין ישראל.

אויך איז פארבליבן א זון פון פאניעס אומגעקומענער שוועסטער ראזע וויינער א אינשזיניער וועלכער איז געווען אפיציר אין דער רייטער ארמיי, אין דער צייט פון קריג מיט דייטשלאנד, געפינט זיך יעצט אין שוועדן מיט זיין פרוי.

אויך געפינט זיך אין ישראל א זון פון גרישע עפשטיין א אוראייניקל פון ר׳ אהרן פונדיק מיטן נאמן קאדי עפשטיין מיט א פרוי און 3 קינדער. קאדי איז א לערער פון דער ענגלישער שפראך אין א גימנאזיע אין רעננה.

איצט ווילן מיר דערציילן די געשיכטע פון צווייטן זון פון הגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר, דאָס איז דער „אילן הגדול שענפיו מרובין״ הג׳ ר׳ משה וואס האט אנגענומען דעם פאמיליען נאמען ראבינוביץ, דער פאטער פון דער פיל פארצווייגטער משפחה ראבינוביץ אין דערעטשין (א מאל פוילן, איצט סאוו. רוסלאנד).

ר׳ משה האט זיין יוגנט פארבראכט אין לערנען תורה אונטער דער השגחה פון זיין גרויסן פאטער הג׳ ר׳ יצחק אייזיק חבר. נאך אלס יונגער בחור איז ער געווען שוין א מוסמך להוראה, דערצו איז ער אויך געווען א חכם מחוכם אין וועלטלעכע ענינים. קיין רב האט ער נישט געוואלט ווערן ווייל ער האט נישט געוואלט מאכן די תורה פאר קיין „קרדום לחפור בו״. האט ער געלערנט תורה לשמה.

אין דער שטאדט דערעטשין האט געוווינט א ייד א עושר, א איש תמים, בעל צדקה ואוהב תורה, זיין נאמען איז געווען ר׳ דוב בער ב״ר דוד. ער האָט געהאט א איינציקע געראָטענע טאָכטער חייקע און געזוכט פאר איר א חתן פון יחסנישע משפחה און זאל זיין א בעל הוראה. דאס איז געווען אין דער צייט ווען הג׳ ר׳ יצחק אייזיק חבר איז געזעסן אויף דער כסא רבנות אין סוואלק, ר׳ דוב־בער האט געהערט פון דעם בארימטן רב און פון זיין געראטענעם זון משה, און אים אויסגעקליבן פאר א חתן, פאר זיין בת יחידה, נאך דער חתונה האט ר׳ משה זיך באזעצט אין דערעטשין, דאס איז געווען אומגעפער אין יאר 1833, קיין דאגת פרנסה האט ר׳ משה נישט געהאט, ווייל זיין רייכער שווער האט אים צו געזאגט קעסט ביז דער חתונה פון זיין ערשטן זון, האט ער די גאנצע צייט פארבראכט אין לערנען תורה, און איז געווארן א גרויסער למדן.

זיין נאמען איז געווארן אזוי גרויס בארימט, אז דער גאון ר׳ אייזיקל חריף פון סלאָנים האָט אים ארויסגערופן צו זיך ער זאָל זיין מורה־הוראה אין סלאנימער בית־דין.

שפעטער ווען ר׳ משה׳ס שווער, ר׳ דוב בער האט באשלאסן אוועקצופארן קיין ארץ ישראל, האט ער זיין גאנץ פארמעגן איבערגעלאזן זיין איינציקע טאכטער און איידעם ר׳ משהן. ר׳ דוב־בער האט אלע זיינע יארן אין ארץ ישראל פארבראכט אין לערנען תורה און אין תפילות, ער האט דערלעבט א הויכן עלטער, ער איז נפטר געווארן א בן־מאה אין ר״ח חשון תרל״ה (1874) און איז געקומען צו קבורה, אויפן אלטן בית־עולם אויפן הר־הזיתים

אין ירושלים. אויף זיין מצבה איז אויסגיקריצט בלויז די פאר ווערטע: „פה נקבר ר׳ דוב ב״ר דוד מדרעטשין. — נפטר ר״ח חשון תרל״ה״.

נאך דעם ווי זיין שווער ר׳ דוב בער ז״ל איז אפגעפארן קיין ארץ ישראל, האט ר׳ משה, נאך אלץ ניט וועלנדיק פארנעמען קיין כסא רבנות, זיך אומגעקערט פון סלאנים קיין דרעטשין, ווו ער האט א סך יארן פארבראכט אין לערנען און אין מסחר.

ערשט שפעטער, ווען דער בארימטער גאון ר׳ אלי׳ חיים מייזל ז״ל איז געווען רב אין דרעטשין (שפעטער געווען רב אין דער גרויסער קהלה לאדזש) איז ר׳ משה געווען דער מו״צ צוזאמען מיט דעם גאון מייזל ז״ל.

אין יאר 1875, ווען דער ערשטער זון פון הג׳ ר׳ יצחק אייזיק חבר, זיין ברודער דער יעדוואבנער רב הג׳ ר׳ יוסף חבר איז נפטר געווארן, איז ר׳ משה גערופן געווארן צו פארנעמען זיין ברודערס פלאץ. אזוי ווי דאס איז געווען דער פארלאנג פון זיין ברודער קודם הפטירה, האט ר׳ משה די איינלאדונג אנגענומען און איז געווארן דער רב פון יעדוואבנע און אנגעהאלטן דעם כסא רבנות ביז זיין פטירה.

הרב ר׳ משה איז נפטר געווארן אין עלטער פון 76 יאר ביום ד׳ ט״ז סיוון תרנ״ג (1893) און איז געקומען צו קבורה אויפן בית־עולם אין יעדוואבנע.

★

חייקה, די פרוי פון הרב ר׳ משה, די בת־יחידה פון ר׳ דוב בער פון דרעטשין, די מוטער פון דער משפחה ראבינוביץ, איז געווען א מוסטער האפטע יידישער פרוי, גוטהארציק צו מענטשן און טריי די יידישע טראדיציעס. זי האט געהאט מיט איר מאן זעכצען קינדער: צען זין און זעקס טעכטער, צוויי זון און צוויי טעכטער זענען געשטארבן, זייענדיק גאנץ יונג, איר גאנץ לעבן האט חייקה געטרויערט נאך די פיר געשטארבענע קינדער, און שטארק באדויערט וואס איר מנין זון איז ניט געבליבן גאנץ.

איר ליבע צו אירע קינדער האט גאר קיין גרעניץ ניט געהאט. איר ווונש איז שטענדיק געווען, אז די קינדער זאלן זיין לעבן איר. ווען איינע פון אירע טעכטער האט חתונה געהאט, און אוועק געפארן מיט איר מאן אין א אנדער שטאדט, האט זי נישט אויפגעהערט וויינען. דאמלט האט איר באזוכט אירער א פעטער, און ווען ער האט געזעען ווי שלעכט עס רופט זיך אפ אויף איר, דאס שיידן זיך מיט א טאכטער, האט ער איך געזאגט בזה הלשון: חייקה, ווען

אלע דיינע קינדער זאלן בלייבן מיט דיר, וואלט מיט דער צייט פון זיי אליין געווארן א גאנץ שטעטל, א שטעטל מוז האבן מענטשן פון אלערליי באשעפטיגונגען ווי שניידער, שוסטער, קוימענקערעס, גארבארעס און א מאל אויך א מסור — אויב אבער דיינע קינדער וועלן זיין צושפרייט איבער דער גרויסער וועלט, קען יעדער איינער פון זיי זיין פון די מיוחסים...

מיט א צייט צוריק איידער די זכרונות זענען פארשריבן געווארן פון ר׳ משה׳ס זון ר׳ בנימין ראבינאוויטש אין שיקאגא, האבן נאך אלע צוועלף קינדער פון ר׳ משה און חייקה ראבינאוויטש געלעבט אין פארשידענע שטעט און לענדער און אומעטום זענען זיי געווען באוווסט אלס אפשטאמיקע פון דער פארצווייגטער משפחה — פון די בני משה ראבינאוויטש.

ענדע 19טן און אנפאנג 20־טן יאר הונדערט, אונטער דער ווירקונג פון די פאגראמען און יידן רדיפות אין צארישן רוסלאנד, האבן יידן מאסנווייז אויס־געוואנדערט ווו נאר די אויגן האבן געטראגן, אויך איניגע פון די בני און בנות משה מיט זייערע קינדער און אייניקלעך זענען מיטגעריסן געווארן מיטן שטראם, ווער קיין אמעריקע, און ווער אין אנדערע לענדער, אזוי אז אנגעהעריגע צו דער פארצווייגטער ראבינאוויטש משפחה געפינען זיך כמעט אין אלע וועלט טיילן.

אין אמעריקא אליין געפינען זיך ארום צוויי הונדערט פון זיי (כן ירבו), און כדי עס זאל אין דער צוקונפט ביי קינדער און קינדס־קינדער פון דער פארצווייגטער משפחה, נישט פארגעסן ווערן זייער יחוסדיקע אפשטאמונג, האט אן אור אייניקל פון צדיק ר׳ יעקב חבר, אהרון ראבינאוויטש (זון פון ר׳ משה און חייקה), געוווינט אין מאקאמא־וואשינגטאן, באשטימט א געוויסע סומע געלט, וואס ער האט איבערגעגעבן דעם פעטער בנימין ראבינאוויטש ער זאל ארום פארן אין פארשידענע לענדער און שטעט, אפזוכן די פאמיליע־מיטגלידער, מאכן רשימות וואס זאל דינען אלס מאטעריאל פאר א ספר לזכרון די משפחה ראבינאוויטש. דעם מאטעריאל אין א נישט פארענדיקטער פארם, האט מיר איבערגעגעבן ווען איך בין געווען אין אמעריקע אין יאר 1949, מיין ברודער יוסף ראבינאוויטש ז״ל און מיר געבעטן ממשיך זיין און פארענדיקן אים.

אגב אורחא — אין די זכרונות פון פעטער בנימין ראבינאוויטש איז ספעציעל באמערקט געווארן, אז דער אויבן דערמאנטער, אהרונס פאטער ר׳ יצחק אייזיק ראבינאוויטש וועלכער האט געוווינט אין דערעטשין מיט זיין פרוי

פייגל און פאמיליע, איז געווען ווי ער שרייבט א טייערער פערל אין דער שושלת היוחסין פון דער משפחה — ער איז געווען א מאן מיט הויכער בילדונג, א מזג טוב און א טרייער זון פון זיין פאלק. ער איז געשטארבן אין זיינע בליענדקע 36 יאר אין ווארשע און איז נקבר געווארן אויפן אלטן ווארשאווער בית־עולם שורה 14 נומער 1 נעבן דעם קבר פון הג׳ שאטענשטיין — גבאי פון חברה ש״ס ע״י בית הכנסת ברחוב נאלעווקי.

אויף זיין מצבה איז געשריבן בזה הנוסח:

פ. נ.

ישר מהלכו יעידו כל יודעיו

צדקתו ואמונתו יזכירו כל מכיריו

חש ללכת בדרכי אבותיו

קל חיש נגזר בימי עלומיו

או״ה יספרו יבכו זכרונו

יילוו קברתו זה לנצח

האברך המופלג מו״ה יצחק אייזיק בן הרב ר׳ משה רבינוביץ יליד דערעטשין נפטר בשנת השלושים וששה לימי חייו

ביום ד׳ י״ג סיון תרמ״ט לפ״ג 1889

ת נ צ ב ״ ה

תולדות משפחת קצנלבוגן

1. יהודה מינץ בפדוא, נולד ב־1408, נפטר ב־1509 ; 2. בנו אברהם מינץ, פדוא, נולד ב־1450, נפטר ב־1525 ; 3. בת של אברהם, האננא, בעלה מאיר קצנלבוגן, רב בפדוא, נולד ב־1482, נפטר ב־1565 ; 4. בנו של מאיר, שאול קצנלבוגן (שאול וואהל) מוכתר לזמן קצר למושל של פולין, בתקופה של סטעפאַן באטורי וזיגמונד השלישי, נולד ב־15.8.1587 ; 5. משה קצנלבוגן, רב בברודי, נולד ב־1617 נפטר ב־1692 ; 6. ישראל קצנלבוגן, רב בברודי, נפטר ב־1698 ; 7. יצחק קצנלבוגן, סוחר בפוזן (פולין), נפטר ב־1773 ; יצחק משה קצנלבוגן, רב בפדוא, נולד ב־1670, נפטר ב־1733 ; 9. נפתלי קצנלבוגן, רב במאנהיים, נפטר ב־1800 ; 10. אליעזר קצנלבוגן, רב בבומברג, נולד ב־1745, נפטר ב־1828 ; 11. שאול קצנלבוגן, איש מדע מלומד בפוזן, נולד ב־1740, נפטר ב־1810.

משפחה לייב און ביינע ראבינאוויטש

מיין פאטער לייב ראבינאוויטש איז געווען דער דריטער זון פון די 12 קינדער פון הרב ר׳ משה ז״ל און זיין פרוי חיה, געבוירענע אין שטעטל דערעטשין.

מיין מוטער בריינע ע״ה איז געווען די טאכטער פון א בארימטן אין זיינעם צייט, א חבד׳ער חסיד ר׳ חיים אנשיל לעוו ז״ל, געוווינט אין דארף דאראלען ביי דערעטשין. (אגב — איך בין א נאמן נאך אים). מיינע עלטערן האבן געהאט דרייצן קינדער פון וועלכע עס זענען געבליבן לעבן נאר פינף; צוויי טעכטער: אלטע כהן און יאכע בעקער און 3 זין: יוסף, אלטער און איך, חיים.

מיין פאָטער ז״ל איז געווען א ייד א למדן און א ירא־שמים. זיין גאנצן לעבן איז ער געווען א גרויסער תבואה־סוחר מיט א גוטן נאמן צווישן יידן און קריסטן.

ער איז געווען זייער ארנטלעך און זיינע געשעפטן, און אלע האבן געהאט צו אים דעם גרעסטן צוטרוי און דרך ארץ.

טראץ זיינע גרויסע געשעפטן פלעגט מיין פאטער יעדן טאג, פון 5 פרי ביז 9 פארמיטאג, און פון פארנאכט ביז שפעט אין דער נאכט אריין זיצן אין זיין בית־המדרש — „נייער מויער״ און עוסק זיין אין לערנען.

די מאמע בריינע ע״ה איז געווען א צדקת (ווי מען האט איר גערופן אין שטעטל) זי איז געווען שטרענג רעליגעז און א גרויסע בעלת־צדקה. איר גאנצן לעבן פלעגט זי זארגן וועגן אלע ארעמע אין שטעטל. יעדן דאנערשטיק פלעגן צו איר קומען צענדליקע ארעמע פרויען וועלכע זי פלעגט טיילן פאר־שידנע פראדוקטן אויף שבת פון אלץ וואס האט זיך געפונען איז דעם גרויסן תבואה־שפייכלער. זי פלעגט עס טאן בסתר, קיין זייטיקער מענטש זאל עס נישט זען, און די ארעמע זאלן זיך ניט קרעמפירן.

מיך פלעגט זי נעמען, קינדערווייז אן צו הילף, איך זאל איר העלפן ביים טיילן פאר די ארעמע, אנשיטן זיי אין זייערע זעקעלעך, פארפאקן פאר זיי פעקלעך.

אויסער דעם פלעגן עסן ביי אונדז אין שטוב כמעט יעדן טאג פארשידענע א. ג. „פרושים" וואס פלעגן קומען לערנען אין די ארטיקע בתי־מדרשים. זי פלעגט אויך שיקן דורך מיר יעדן טאג עטלעכע קוכענס אדער בולקעס אין בית־המדרש פאר פארשידענע לערנער יעדן פרייטיק פלעגט מיין מאמע זיין זייער באשעפטיקט, צוגרייטן און אנשטעלן עטלעכע טעפ מיט טשאלנט און אנדערע מאכלים פאר די אורחים וועלכע פלעגן קומען אויף יעדן שבת, ווי ארטיקע יידישע סאלדאטן; וואנדערנדיקע מגידים און סתם ארעמע לייט, זי פלעגט אלע אויפנעמען מיט גרויס פרייד און שטענדיק זאגן: מען דארף ניט זשאלעווען געבן צדקה, גאט ברוך הוא וועט צו שיקן מזל ברכה און עס וועט סטייען אויף אלץ.

★

מיין עלטערע שוועסטער אלטע ע"ה האט מען חתונה געמאכט מיט א בחור א אפשטאמיקער פון א בארימטער יחוסדיקער לומדישער משפחה און אליין געווען א גרויסער למדן, א בעל הוראה, און עוסק געווען יומם ולילה אין לערנען תורה, געוויינטליך איז אזא יונגער מאן, פרעמד פון אלע דברי חול, נישט פעאיק געווען עפעס צו טאן צו פארדינען אויף פרנסה, און די מאמע האט אויך געדארפט באזארגן יארן לאנג נאך זייער חתונה מיט אלץ, פאר זיי מיט זייערע קינדער.

איך בין געווען דער יונגסטער אין שטוב און געווען א „וואיל־לערנער" דאגעגן מיינע צוויי עלטערע ברודער, אלטער און יוסף, האבן נישט געהאט קיין גרויסן חשק צום לערנען גמרא, ווען איך בין אלט געווען ביי 10 יאר, געדענק איך, איז מיין ברודער יוסף אלס 17—18 יעריקער בחור, ווערנדיק אויסמיידן גיין דינען אין צארישן מיליטער אוועק קיין אמעריקע, דאס איז געווען אומגעפער אין יאר 1892.

מיין ברודער אלטער און די שוועסטער יאכע האבן חתונה געהאט, און ווי געוועינליך אין יענע יארן אין די קליינע שטעטליך האבן זיי געמאכט א שווער לעבן.

דער ברודער יוסף וואס איז אוועק קיין אמעריקע האט זיך די ערשטע יארן זייער געפלאגט, אבער סוף־כל־סוף זיך ארויפגעארבעט, און איז געווארן א גרויסער פאבריקאנט.

אין קאנטרע וואדביין בײַ פילאדעלפיע, האט זיך געפונען א גרויסע פאבריק וואס האט געהערט צו דער געזעלשאפט „יקא״ געשאפן פון באראן הירש, ספעציעל פאר יידישע ארבעטער, מיין ברודער יוסף איז איינציגע יאר געווען דער פארוואלטער פון דער פאבריק, מיט דער צייט האט ער די פאבריק אפגעקויפט אלס זיין אייגענטום. זייענדיק פון דער נאטור א פעאיקער ארגאני־זאטאר און אונטערנעמער, האט ער גאנץ שנעל שטארק ענטוויקלט די פאבריק ביז ער האט דערגרייכט די צאל פון 7—8 הונדערט ארבעטער, אלע יידין.

לויט זיין איניציאטיוו האט מען אין קאנטרע אויסגעבויט וווין־הייזער פאר אלע ארבעטער, אזוי איז דאס ארט אויסגעוואקסן, און איז געווארן א היפשע שטעטל, און מיין ברודער יוסף איז לאנגע יארן געווען דער מער פון שטעטל.

ווען ער האט זיך ארויפגעארבעט מאטעריעל, האט ער זיך גענומען אריבערנעמען צו זיך אין שטעטל די משפחה: ביידע שוועסטער אלטע כהן; יאכע בעקער און דעם ברודער אלטער, אלע מיט זייערע קינדער און פאמיליעס, ער האט זיי מיט זייערע 18 קינדער איינגעארדנט לעבן זיך אין וואדביין אין זיין פאבריק.

אזוי ארום האט ער מיטגעהאלפן ארויס־ראטעווען פון אומקום פון היטלערס הענט, דריי פאמיליעס פון וועלכע, מיט דער צייט זענען דארט אנטוויקלט געווארן צוזאמען מיט זיינע, 4 גרויסע משפחות מיט קינדער און אייניקלעך פון וועלכע עס זענען ארויסגעקומען פול בארימטע מענטשן: אינטעליגענטן, אדוואקאטן, דאקטוירים, אינזשינירן, שרייבער און אויך בארימטע געשעפטס־מענטשן.

ער אליין, מיין ברודער יוסף, האט חתונה געהאט מיט זייער א פיין יידיש דערצויגענע פרוי מיטן נאמען לענע און זיי האבן געבוירן 6 קינדער: 4 זון און 2 טעכטער, די נעמען פון די זין: מילטאן; טשעסטער; אבע; און בענע. די טעכטער: קלארע און זעלדע.

מילטאן האט א זון איז ער סופער ריכטער אין אלאסקא, א צווייטער זון מילטאנס — באבי איז א בארימטער מאלער. די אנדערע דריי זון פון יוסף; טשעסטער; אלבערט און בעניא זענען בארימטע ביזנעס מענטשן.

מיין עלטסטע שוועסטער אלטע האט חתונה געהאט אין איר געבורטסשטעטל דערעצ׳ין מיט א רעליגיעזן מאן יהושע כהן, א געבוירענער אין ווארשע, וועלכער האט געהאט סמיכות אויף רבנות, און וועלכן אונזערע עלטערן האבן יארן לאנג געהאלטן ביי זיך אויף קעסט, כדי ער, יהושע זאל קאנען פארזעצן זיין לערנען. אלטע איז געווען זייער א ענערגישע פרוי און קלוגע און געמוזט זארגן אליין ווענן אויסהאלטן די פאמיליע און געבן איר א שטריינג אידישע דערציונג.

איך געדיינק, אז זייער ערשטער זון בערל, וועלכער איז געווען מיין חבר, ביז זיין עמיגרירן קיין אמעריקע, איז געווען פארעכנט ביי אונז אין שטעטל פארן גרעסטן גאון און עילוי אין תלמוד. ער איז געזעסן יומם ולילה אין בית מדרש און געלערנט. אין אלע עלטערע לומדים אין בית־המדרש פלעגן זיך צום אים ווענדן מיט פארשידענע פראגן אין לערנען. אויך די איבעריקע קינדער זענען דערצויגן געווארן אין א ריין אידישן רעליגיעזן גייסט. און ווען אין די יארן 1903 האט זיי מיין ברידער יוסף ע״ה, וועלכער האט שוין געהאט א אייגענע פאבריק אין אמעריקע אין דער קאנטרע ווודביין, אריבערגענומען די גאנצע פאמיליע קיין אמעריקע, האט די משפחה אויך דארט אפגעהיט אלע אידישע מנהגים און דערצויגן די קינדער אין שטרענג רעליגיעזן זין. אדאנק אזא דערציונג, זענען אלע אירע קינדער און אייניקלאך פארבליבן עד־היום נאציאנאלע אידן, טראָטץ וואס זיי האבן כמעט אלע באקומען העכירע וועלטליכע בילדונג. אזוי למשל זייערע 2 אייניקלאך, הערריי אין מילטאן זענען ביידע אינזשיניערן.

זיי דערציען זייערע קינדער אין אידישע שולעס און היטן אָפּ אלע אידישע טראדיציעס.

זייער שוועסטער מאלי, וועלכע האט 6 קינדער, אויף לאנגע יאר, אליין זייער א אינטיליגענטע פרוי, איר מאן א אינזשיניער־כימיק, דעציען זייערע אלע קינדער אין ריין אידישן גייסט.

די אינגסטע שוועסטער בלענטש מיט איר מאן, אויך א אינזשיניער האבן אין טאָכטער זענען נאציאָנאל־אידיש געשטימט און צוריק ניט לאנג זיך בעזעצט אין ישראל.

„אויך די משפחות פון די אנגעריקע דריי זין: בערל, אייזיק און דראגיסט מאָריס־כהן זיינען ממשיך די טראדיציעס פון זייערע עלטערן און דערציען אין דעם גייסט די קינדער״.

פון דער שוועסטער אלטע זענען דא 2 אייניקלעך אינזשעניערן און 2 וואס זענען פרויען פון אינזשעניערן. די גאנצע משפחה, איז ערצויגן אין יידישן נאציאנאלן גייסט.

פון דער שוועסטער יאכע זענען דא 2 זין דראגיסטן, און איין זון א שרייבער. אויך איין איניקל מיטן נאמן סטעפאן בעקער' איז א בארימטער דיכטער. אויך 3 טעכטער מיט העכערע בילדונג־לערערינס.

איך וויל דא נאך א מאל באטאנען, דאס א דאנק מיין ברודער יוסף, וואס איז אין זיינע יונגע יארן אוועק קיין אמעריקע, און א הין אריבערגענומען זיין משפחה, איז אויסגעוואקסן, דערצויגן געווארן און פארבליבןביים לעבן (וויל אין פוילן וואלטן זיי אלע אומגעקומען) א גאנץ גרויסע און פארצווייגטע משפחה, קינדער, אייניקלעך און אור אייניקלעך נאך אונזער פאטער לייב און מוטער ברײנה ראבינאוויטש ז״ל.

★

נאך 50 יאר צוזאמענלעבן פון מיין פאטער מיט דער מוטער ברײנע איז זי אין יאר 1910 געשטארבן אין שטעטל דערעטשין אין עלטער פון 71 יאר. נאך דער מוטערס פטירה האט דער פאטער ליקווידירט אלע זיינע געשעפטן, מער גאר נישט געטאן, נאר געזעסן אין געלערנט.

די צוויי זון און צוויי טעכטער האבן געוואלט אז דער טאטע זאל זיין צוזאמען מיט זיי, און אים אראפגענומען קיין אמעריקא, אבער די פרייע אמערי־קאנער אטמאספערע איז נישט געווען לויט זיין גייסט, און נישט געקאנט זיין דארט מער ווי איין יאר, איז ער צוריק געקומען אין דערעטשין, פארענדיקט אלע זיינע ענינים און אוועק געפארן קיין ארץ־ישראל מיטן באוווסטזיין אז אלס פרומער ייד דארף ער זיין לעבן פארענדיקן אין הייליקן לאנד, ביזן יאר 1917 האט ער געלעבט אין יפו און געלערנט תורה, די קינדער פון אמעריקע האבן אים געשיקט אויף אויסהאלטונג, אין די מלחמה־צייט האָבן די טערקן, די אידן פון יפו ארויסגעפירט קיין כפר־סבא און דאָרט איז ער נפטר געוואָרן אין 1917.

★

וואס אנבעלאנגט מיר פערזענליך, ווי שוין אויבן דערמאנט, אלס יונגסטער זון, בין פארבליבן, לעבן מיינע עלטערן, אין די יונגע יאָרן האָבן מיינע שטרענג־פרומע עלטערן געוואלט מיך מאכן פאר א רב — זיי האבן געוואלט אז איינער כאטש פון זייערע קינדער זאל ממשיך זיין די טראדיציע פון די

זיידעס און עלטער זיידעס וועלכע זענען געווען גרויסע רבנים ווי הג׳ ר׳ יצחק אייזיק חבר רב אין סוואלק, און זיין זון ר׳ משה ראבינאוויטש רב אין יעדוואבנע.

ביז 15—16 יאר האט מען מיך איינגעהאלטן אין בית־המדרש ווי איך האב געלערנט תלמוד מיט אלע מפורשים, און מיין מאמע ע״ה, האט מיך אין אלע מיינע קינדער יארן שטארק געקיכלט און אויך מיינע רביים זיי זאלן מיך וואס מער ארייננציען אין פרומען רעליגיעזן לעבן.

צו איר באדויערן איז אבער אנדערש געשען: אין יאר 1900 אומגעפער, ווען איך בין אלט געווארן 16—17 יאר, אונטער דער ווירקונג פון די נייע פרייע ווינטן און שטרעמונגען פון דער מערב קולטור, און פון די גרויס־רוסישע קולטור צענטערס, וואס האבן אויך דערגרייכט אין די קליינע יידישע שטעטלעך, האב איך פארלאזן דעם בית־המדרש מיט דער גמרא, און אוועק קיין ווילנע, די א. ג. ירושלים דליטא, כלומרשט, ממשיך זיין די אלטע לימודים, אבער קומענדיק א היך, אין צענטער פון השכלה און קולטור האב איך שנעל אריבערגעשפרונגען די גרענעצן פון דער אלטער וועלט, און ארייינגעפאלן אין א גאנץ אנדערע אטמאספערע. עס האט לאנג ניט געדויערט ווי צוזאמען מיט דער נייער פרייער קולטור, האב איך זיך אנגעשטעקט מיט די אין יענער צייט אויפבליענדיקע רעוואלוציאנערע און סאציאליסטישע שטרעמונגען צו וועלכע איך האב זיך געווארפן מיט מיין גאנצן יוגענדליכן טעמפעראמענט.

קומענדיק אמאל א היים אויף א יום־טוב, האב איך גענומען פארשפרייטן מיינע נייע דערוואָרבענע תורות און אידעען צווישן מיינע שטעטלדיקע אפגע־שטאנענע מאסן. אלס איבערגעגעבענער נאציאנאלער ייד, האט זיך מיר שטארק געוואלט באפרייען דאס יידישע פאלק פון זיינע טויזנט יעריקע צרות דורך סאציאליזם און דעמאקראטיע. דער יידישער לאזונג: „ואהבת לרעך כמוך״ און ישעיהו הנביא׳ס „והיה באחרית הימים״ האט זיך מיר שטענדיק געפלאנטערט צווישן די לאזונגען פון פרייהייט, גלייכהייט און ברודערלעכקייט. אין די נייע כלומרשטע וועלט־אויסלייזער קארל מארקס; ענגעלס; האבן מיר געוואלט זעען די נאכפאלגער פון משה רבינו און ישעיהו הנביא — מיר זענען געווען פאר־שיכורט פון זייערע תורות פאר וועלכע מיר האבן א וועק געגעבן די בעסטע צייט פון אונזערע יונגע יארן, מיר האבן באמונה שלמה געגלויבט אז די באפרייאונג פון אונדזער פאלק וועט קומען דורכן סאציאליזם, צוזאמען מיט דער באפרייאונג פון דער גאנצער מענטשהייט.

אגרויסע ווירקונג אויף מיין אריבערגיין אין סאציאליסטישן לאגער האט געהאט מיין מאמעס דערציונג. זי אלס דערצויגענע אין א לובאוויטשער חסידישער היים, איז געווען שטארק דעמאקראטיש געשטימט, זי האט ניט ליב געהאט קיין גבירים, זי פלעגט שטענדיק זיך דערנענטערן צו ארעמע מענטשן, אין מיינע קינדערשע יארן פלעגט זי מיר אפט דערציילן וואס זי האט געלייענט אין אירע הייליקע ספרים, דאס א ייד דארף נאר טאן גוטס צו א צווייטן, איבער הויפט זארגן וועגן די ארעמע מענטשן. איך געדענק, שפעטער, ווען איך בין געווען אקטיוו אין „בונד" פלעגן צו מיין מאמען קומען ווייבער מסרן דאס איר זון חיימקע גייט מיט יוגנט פון די שוסטערלעך און שניידערלעך אין וואלד אויף געהיימע פארזאמלונגען, און מען וויל אראפ ווארפן דעם רוסישן קייסר פון זיין טראן.

מיין מאמע פלעגט מיך נאכהער צו רופן אין זאגן: „מיין זונעלע, מילא דאס וואס דו ביזט באפריינדעט געווארן מיט די ארעמע ארבעטער בין איך דיר מוחל, נאכן יידישן דין זענען זיי גלייכע מענטשן מיט אלעמען און מען דארף זיי העלפן, אבער וואס איר האט זיך אריינגענומען א משוגעת אין קאפ אראפ צו ווארפן דעם קייסר, דאס געפעלט מיר נישט, מען וועט אייך ח"ו שמידן אין קייטן און פארשיקן אין סיביר — פאר דעם האב איך מורא.

געוועגליך פלעג איך איר טרייסטן און זאגן דאס מיר טשעפן ניט דעם קייסר, מיר ווילן נאר פארלייכטערן דאס לעבן פון די ארעמע און א. וו. מיר איז אבער געווען זייער געפעלן איר מיינונג וועגן די ארעמע. איך האב אין מיין פרומער־מאמעס־ווערטער געזען, דאס אויך די רעליגעזע יידישע עטיק פארטיידיקט אויך די ארעמע מאסן, און מיט נאך מער חשק זיך אריינגעלאזט אין קאמף פארן ארבעטער קלאס.

עס האט אזוי געדויערט ביז אומגעפער ביז דער מאסן־מערדער סטאלין האט באוויזן זיין אמתן פרצוף, מיט זיין פארקריפלטן טעראריסטישן סיסטעם, און דאס האט אונדז, א גרויסן טייל פון דער יידישער יוגנט אויס־געניכטערט פון דעם שכרות־שגעון פון נאך דער אקטאבער רעוואלוציע און מיר האבן זיך איבערצייגט דאס די גרויסע גויישע וועלט איז נאך ניט גרייט און נאך ניט פעהיג אנצונעמען אונדזער ואהבת לרעך כמוך, אדער ישעיהוס נבואה, און אנטוישטע האבן מיר פארלאזן אט די רייען און אפילו דעם „בונד", און אריבער אין יענער עפאכע צו ריין דעמאקראטישע געזעל־שאפטלעך־יידישע טעטיקייט וואס האט אנגעהאלטן ביז דער גרויזאמער צווייטער וועלט מלחמה אין וועלכער די צוויי פיסיקע חיות פון דער כלומרשטער

ציוויליזירטער דייטשלאנד האט, טיילווייז מיט דער אקטיווער מיטהילף, און טיילווייז מיט דער שטילער קאלטגזלנישער גלייכגילטיקייט פון דער גרויסער קריסטלעכער וועלט אומגעבראכט אויף אזא בעסטיאלישן אויפן א דריטל פון אונדזער פאלק צווישן וועלכע עס זענען אומגעבראכט געווארן דאס טייערסטע און ליבסטע וואס איך האב פארמאגט: מיין פרוי יאכע ראבינאוויטש, מיט אונדזערע דריי טייערע, זעלטן געראטענע קינדער, אלע געהאט אקאדעמישע בילדונג טאכטער אסתר ראבינאוויטש; זון ד״ר מעדיצין משה ראבינאוויטש און סטודענט אויפן יורידישן פאקולטעט אליהו ראבי־נאוויטש.

פון דער צווייטער זייט האבן מיך די קאמוניסטישע „באפרייער״ ארעסטירט און געהאלטן אלס כלומרשטן קאנטער־רעוואלוציאנער 6 חדשים אין טורמע. פארן ארעסט האט מען מיר געזאגט: „געגן אייך האט מען נישט געפונען קיין שום חטאים, אבער לויטן באפעל פון פראקוראר דארפט איר זיין ארעסטירט״.

אזוי האט זיך ארויסגעוויזן דער רעזולטאט פון דער גוישער עטיק אין 20־טן יאר הונדערט: די דייטשע פאשיסטן פון איין זייט האבן צוערשט שותפות געמאכט מיט די רוסישע קאמוניסטן פון דער צווייטער זייט חרוב צו מאכן די וועלט און צו דערטרינקען אין טייכן בלוט דאס קליינע שוואכע יידישע פאלק וועלכעס שטייט זיי ווי א ביין אין האלדז צוליב פול אורזאכן, וועגן וועלכע נישט דא איז דאס ארט צו שרייבן.

★

צום סוף מוז איך אויסדריקן מיין טיפסטן דאנק מיין ברודערס זון מילטאן מיט זיין פרוי ראזע, ווי אויך זיין שוועסטער קלארע, וועלכע האבן זייער פול געטון פאר מיר, און טוען ווייטער פון דער צייט אן, וואס איך בין פארבליבן אין קריטישער לאגע נאך דער צווייטער וועלט מלחמה און געגעבן מיר די מעגלעכקייט אויסצולעבן זיך מאטעריעל און גייסטיק. אין אונדער אייגענער היים מדינת ישראל.

זאלן אונזערע נאענטע פריינט וויסן דאס זייערע שיינע און גוטע טאטן איז א פראדוקט פון זייער אפשטאמונג, פון זייערע גרויסע אורעלטערן וועמענס טראדיציע איז געווען ליבע צום נאענטן — „ואהבת לרעך כמוך״ און דאס דארפן זיי איבערגעבן זייערע נאכקומענדיקע דורות.

געדענקט אייער אפשטאם! עס איז א כבוד צו שטאמען פון אזא שיינער פארגאנגעהייט. ביים ענדע דריק איך אויס מיין טיפסטן דאנק און בעסטע

וואונשען צו די אלע קינדער פון מיינע 2 ברידער און 2 שוועסטער אין אמעריקע וועלכע האבן מיר ארויס גיוויזן פיל פריינדשאפט אין דער צייט פון מיין וויילן אין די יארן 48—50 אין אמעריקע און האלטן אונטער מיט מיר און מיין פרוי רעגינע א אלגעמיינם פריינטליכן קאנטאקט אין דער גאנצער צייט פון אונדזער לעבן דא אין ישראל.

און זאל אויך פארצייכנט ווערן, אז דער זון פון דער פערטער טאכטער ר׳ משהס, יאכע סענדאק ע״ה, די ברידער בערנארד און ישראל סענדאק פון סאאוטה בענד, אינדיאנא, האבן זייער פיל ארויסגעהאלפן זייערע קרובים פון דער משפחה ראבינאוויטש אין פוילן וועלכע האבן זיך געפונען אין ניט קיין גוטע מאטעריעלע באדינגונגען און געמוזט אנקומען צו שטיצע.

אשר עבר...

בני הרב משה רבינוביץ זצ״ל

לויט די אינפאָרמאציע פון אָנקל בנימין רבינוביץ, ז״ל
וועלכע ער האָט צונויפגעשטעלט אין זיין צייט

דער ערשטער זון, דער בכור **דוד ראבינאָוויץ**

געבוירען אין דערעטשין, פוילען, 21 טעג אין שבט תקצ״ה (31-טן יאנואר 1834) און נפטר געוואָרן אין ביטען, פוילען, 13 טעג אין שבט תרנ״א (22-טן יאנואר 1891). זיין ערשטע פרוי האָט געהייסן רבקה מרים און די צווייטע בת שבע. זייערע קינדער זיינען געווען:

די זיהן

(1) **דער בכור יוסף ראבינאוויץ. זיין פרוי איז געווען לאה, געבוירען גליקסאן און זייערע קינדער (א) אייזיק, זיין פרוי די ערשטע איטקע, די צווייטע רחל, און זייערע קינדער דוד, יעקב, סענדער, רבקה און אסתר, איר מאן משה פיטקאָווסקי — אלע אין ביטען. (ב) וואָלף, זיין פרוי מרים, זייערע קינדער אפרים, חנן, צעפע און שיינע רחל אין ביטען. (ג) פישל אהרון, זיין פרוי רבקה, זייערע קינדער ברוך און פייגעל אין מאסקווא, רוסלאנד. (ד) שלום (סעם) ראבינס, זיין ערשטע פרוי שפרה, די צווייטע חיה, זייערע קינדער דבורה, יאכע, לאה, און דזשאָזעפין אין פליינפיעלד, ניו דזשוירסי. (ה) חיה מרים איהר מאן זיסעל קאצענעלענבויגען אין תל אביב ארץ ישראל. זייערע קינדער דוד, רבקה און עלצע אין ביאליסטאָק, פוילען. (ו) דאָקטאָר חנה רבקה ראבינאָוויץ אין ביאליסטאָק.**

(2) **ישראל ראבינס ע״ה, זיין פרוי בעלא אין ניו יארק.**

(3) **אפרים ראבינאוויץ, זיין פרוי שפרינצע (קאזינס) זייערע קינדער אייזיק, דוד און נינא אין טאשקענט, רוסלאנד.**

(4) **סאל ראבינס, זיין פרוי שרה, זייערע קינדער ישראל, ביטריס און סילוויא אין ניו יארק.**

דוד״ס טעכטער:

(1) בת שבע, איהר מאן אשר פרידמאן ע״ה זייערע קינדער: (א) אייזיק זיין פרוי פעני זייערע קינדער מרים, אסקאר, און בארנעט אין ניו יארק. (ב) דאקטאר מאקס פרידמאן, זיין פרוי ראזע ע״ה, זייער זוהן ד״ר אסקאר ה. פרידמאן. (ג) מערי, איהר מאן יצחק דענסאן, זייערע קינדער דוד און מאריס אין ניו יארק.

(2) שפרינצע, איהר מאן הירש שיינבוים אין תל אביב א״י. זייערע קינדער: (א) יוסף שיינבוים, זיין פרוי סיני, זייערע קינדער דוד, יצחק, שמעון, משה, יענטא און שפרינצע. (ב) שלמה שיינבוים, זיין פרוי פריידע, זייערע קינדער משה, יצחק, יוסף, ארטשע, שוירל ליליע און זאזיל אלע אין לאנדאן, ענגלאנד. (ג) דוד שיינבוים, זיין פרוי פריידע, זייערע קינדער מילדרעד און שוירלי אין ניו־יאָרק. (ד) רבקה מרים, איהר מאן שלמה קאהן, זייערע קינדער יענטא, לאה, מלכה, שפרינצע, ביילע און דוד — אלע אין לאָנדאָן. (ה) ציפּע, איר מאן פנחס נורענשטיין, זייערע קינדער שפרינצע, פריידע, לאה, פישעל און דוד אין לאנדאן. (ו) ציריל, איהר מאן גרשון פערציג, זייערע קינדער פישעל, רבקה, ביילע, שפרינצע און יענטא אין לאנדאן. (ז) יענטא, איהר מאן שאול בורשטיין, זייערע קינדער ישראל משה, און דוד אין לאנדאן. (ח) שיינע חייקע, איהר מאן איסר קאהן אין תל אביב, ארץ ישראל. (ט) מרים, איהר מאן יעקב אייגענלאנד, זייער זוהן יהודה ליב אין לאנדאן.

(3) ציפּע, איר מאן אלטער אייזענבערג, זייערע קינדער מרים און פייגעל אין מאסקווא, רוסלאנד.

(4) לאה, איהר מאן וואלף פייגמאן, זייערע קינדער רבקה און איטקע אין מעזעריטש, פוילען.

(5) חינקע, איהר מאן ברוך ברעזקין, זייערע קינדער גיטעל איהר מאן אפרים קארעליטץ און איין זוהן דוד אין בוטען.

(6) חייקע, איהר מאן מאיר ליבערמאן, זייערע קינדער דוד, משה, יוסף און א טאָכטער שרה, איר מאן משה, אלע אין ביאַלע, פוילען. (ערשט אין בראזיל).

(7) שרה, איהר מאן מאריס מעכאניק ע״ה, זייערע קינדער א בת יחידה ביטריס, איהר מאן בארנעט ביטנער, און א בן יחיד אורוויגג. א מאדעל פאמיליע פון הויך געבילדעטע אינטעליגענטע מענשען אין יאנקערס, ניו יארק.

דער צווייטער זוהן פון ר׳ משה וחיה **יעקב ראבינאוויץ**

געבוירען אין דרעטשין, פוילען, 14 טעג אין ניסן תקצ״ו (1-טען אפריל 1886) און נפטר געווארען 16-טעג אין תשרי תרס״ד (7-טען אקטאבער 1903). זיין פרוי דבורה, געבוירענע גליקסאן. זייערע קינדער:

(1) א בן יחיד וואלף ראבינאוויץ, זיין פרוי חנה שרה. זייערע קינדער איין טאכטער אסתר, צוויי זיהן יוסף און יעקב אין דרעטשין און איין זוהן דוד אין תל־אביב, ארץ־ישראל. יעקב ערשט אין ישראל.

(2) א טאָכטער מיניע, איר מאן זעליג לאנצעוויצקי. זייערע קינדער (א) בצלאל, זיין פרוי חנה, זייער טאכטער פייגעל. (ב) יוסף, זיין פרוי פייגעל, זייערע קינדער יעקב, ביילע און ציפע אין סלאנים. (ג) ארטשע לענד, זיין פרוי יעטא, א לאיער, זייערע זיהן דזשעראם און טאנפארד אין קליוולאנד.

(ד) דער אינגסטער זוהן מרדכי אין בוענאס איירעס. (ה) סיליא ע״ה, איהר מאן שלמה סאן, זייערע קינדער דבורה און דזשוליא אין ניו יארק. (ו) גרוניא, איהר מאן בן ציון סידלעצקי, זייערע קינדער מענדעל און לאה אין רוזינאי, פוילען. (ז) העניע, איר מאן יעקב לובאשיץ, זייערע קינדער דוב־בער און אליהו אין סלאנים. (ח) מאשע אין מאסקווא, רוסלאנד. (ט) חיה לענד אין קליוולאנד, אהייא.

(3) א טאכטער יאכע ע״ה, איהר מאן משה יצחק שאפירא, זייערע קינדער (א) איין זוהן מרדכי אין זעלעווע פוילען. (ב) זוהן יהושע אין קענעדא. (ג) שרה ע״ה, איהר מאן וואלף קאלווין, זייער טאכטער יאכע נעמי אין ניו יאָרק. (ד) רבקה, איר מאן הערצל זאגאריע, זייערע קינדער חיים, שמואל און יאכע. (ה) חיה, איהר מאן שלום ראבינס (א קאזין) אין נודזשארזי. (ו) שפרינצע, איהר מאן מרדכי מאנסקי אין מינסק, רוסלאנד.

(4) לאה, איהר מאן קלמן ראבינאוויץ ע״ה, פריהער געוואוינט אין פיטסבורג, זייערע קינדער, (א) איידא, איהר מאן שלמה בוטאוז, זייערע קינדער דבורה, נעמי, און קלארא. (ב) פרידא, איהר מאן שמואל אבראמסקי. (ג) פעני, ון (ד) א בן יחיד איזאדאר אין ניו יארק.

(5) שפרינצע, איהר מאן אברהם לאצקי, זייערע קינדער משה, חיה און רייצע, אלע אין פרוזענע, פוילען.

(6) חנה, איהר מאן פייוועל פאלעווסקי, זייערע קינדער מרדכי, משה און אהרן, אלע אין קאברין, פוילען.

(7) מירקע, איהר מאן שלום מאנסקי, זייערע קינדער מנחם, דוד, אייזיק, און ראשקע, אלע אין גראדנע, פוילען.

(8) חינקה ע״ה, איהר מאן חיים גליקסאָן, זייערע קינדער און זוהן משה אין דעטראיט, מישיגאן.

דער דריטער זון פון ר׳ משה און חיה **ליב ראבינאָוויץ**

געבוירען אין דרעטשין, 16 טעג אין שבט תקצ״ט (31-טען יאנוואר 1839) און נפטר געווארען 13-טאג אין חשון תרע״ה (29-טען אקטיאבער 1917) אין כפר סבא, ארץ ישראל זיין פרוי בריינע ע״ה, זייערע קינדער:

(1) יוסף ראבינאוויץ, זיין פרוי לינא אין פילאדעלפיא, זייערע קינדער (א) קלארא אין ניו יארק. (ב) מילטאן, זיין פרוי ראזע, זייערע קינדער דזיי, באבי און דזשודיטה אין ברוקלין, ניו יארק. (ג) בעני. (ד) זעלדא, איהר מאן יוסף מעראנץ. (ה) טשעסטער. (ו) אלבערט, אלע אין פילאדעלפיע.

(2) אלטער ראבינאָוויץ ע״ה (נפטר געוואָרן אין 1927) זיין פרוי רחל אין פילאדעלפיא, זייערע קינדער (א) איידע, איהר מאן בנימין סאקאלאוו, זייער זוהן לעאנארד אין ניו יארק. (ב) מאריס, זיין פרוי עטעל, זייערע קינדער לאורענס און בערניס אין וואזרביין ניו דזשירסי. (ג) אייזיק, זיין פרוי טילי, זייער טאָכטער בערניס. (ד) בערל, זיין פרוי קערי אין פילאדעלפיע. (ה) טעמא אין ניו יארק. (ו) דזשעק ראבינס. (ז) ישראל. (ח) סילוויא אין פילאדעלפיא.

(3) חיים ראבינאוויץ, זיין פרוי יאכע (א קאזין) זייערע קינדער (א) משה. (ב) אליהו. (ג) עטיל אין סלאָנים.

(4) אלטע, איהר מאן ר׳ יהושע העשיל כהן ע״ה אין וואודביין ניו דזשוירסי, זייערע קינדער. (א) אייזיק כהן, זיין פרוי מערי (געבוירענע מאטלע אינדריטץ), זייערע קינדער נפתלי ליב, קלמן און הינדע אין פילאדעלפיע. (ב) בערל אין וואודביין, זיין פרוי נעסיע ע״ה, זייערע קינדער מלכה, ישראל צבי, און רפאל ליב אין פילאדעלפיע. (ג) מאריס כהן, זיין פרוי עליזאבעט, זייערע קינדער נחמה און יהודית אין פילאדעלפיע. (ד) איידע, איהר מאן סאל שטערן, זייערע

קינדער הערי, רפאל, משה, מלכה און ברײנע, אלע אין פילאַדעלפיע. (ה) ראַע (רײצע), איהר מאַן משה שוואַרץ, זײער זוהן אליהו, אין ניו יאָרק.

(5) יאַכע, איהר מאַן ירמיהו בעקער, זײערע קינדער. (א) אײזיק בעקער זײן פרוי בעסיע, זײערע קינדער סידני און לענאַרד אין פילאַדעלפיע. (ב) דוד בעקער, זײן פרוי ליליען, זײערע קינדער סטעפען און מירא. (ג) מאָריס בעקער. (ד) בעסיע, איהר מאַן אירא קאַטינס, זײערע קינדער באַרבאַראַ און דזשעסיקאַ. (ה) הערי בעקער (א שרײבער פון ענגלישע ביכער), זײן פרוי סילוויאַ. (ו) אסתר, איהר מאַן לואיס גיטלער, זײערע קינדער דינה און װענדי.)ז) בלענטש, איהר מאַן הערמאַן פערלשטײן אלע אין ניו יאָרק.

די ערשטע טאָכטער פון ר׳ משה און חיה **חינקע באַסעוויץ**

געבוירען אין דרעטשין, 23-טעג אין חשון תר״ב (7-טען נאָוועמבער 1841) און געשטאָרבען כ׳ אדר תרע״א (20-טען מאַרטש 1911) אין פינסק, פוילען. איהר מאַן אײזיק באַסעוויץ ע״ה. זײערע קינדער:

(1) דוד באַסעוויץ, זײן פרוי חאַשקע זײערע קינדער (א) אײזיק, זײן פרוי מנוחה. (ב) מיכאל. (ג) משה. (יעקב. (ה) צילקע. (ו) שרה, אלע אין קרעמענטשוג, רוסלאַנד.

(2) יהודה באַסעוויץ, זײן פרוי עמא, זײערע קינדער (א) אײזיק. (ב) טהערעזא. (ג) מיכלה. (ד) גיטעל אלע אין בוכאַרע, רוסלאַנד.

(3) ישראל באַסעוויץ, זײן פרוי חוה, זײערע קינדער (א) משה. (ב) אײזיק. (ג) ליבע. (ד) הירש. (ה) חינקע, אלע אין פינסק, פוילען.

(4) חיים באַסעוויץ, זײן פרוי פעני, זײער זוהן ליב אין רוסלאַנד.

(5) באַרני בעסט, זײן פרוי העני ע״ה זײערע קינדער אירווינג און פלאָרענס אין ברוקלין, ניו יאָרק.

(6) די בת יחידה שפרינצע, איהר מאַן אפרים ראַבינאָוויץ (א קאַזין) אין טאַשקענט רוסלאַנד (פאַר זײערע קינדער זעה אין דער פאַמיליע פון דוד ראַבינאָוויץ).

די צווייטע טאכטער פון ר׳ משה און חיה **רייצע רובין**
(קיין פאטאגראף)

געבוירען אין דרעטשין, 17טעג אין סיון תר״ה (22-טען דזשון 1846) און געשטאָרבען כ״ח טעג אין אדר א׳ תר״ס (28-טען פעברואַרי 1900) אין סוויר, ליטא, איהר מאן הרב ר׳ יעקב רובין הלוי ע״ה (געווען רב אין פאריטש און סוויר) זייערע קינדער:

(1) שפרינצע, איהר מאן אלטער אייזענבערג ע״ה. זייערע קינדער אייזיק, משה, באשע דבע, רייצע און רבקה.

(2) יאכע ע״ה, געשטארבען כ״ו כסלו תרצ״ח (30-טען נאוועמבער 1937). איהר מאן הרב ר׳ מאיר ווערזבלאווסקי אין קרוקי, ליטא. זייערע קינדער (א) משה, זיין פרוי לאה, זייערע קינדער שלום, יעקב און רינה אין קאָוונע, ליטא. (ב) יצחק אייזיק, זיין פרוי שרה, זייערע קינדער: פנינה, דבורה און רחל אין תל אביב, ארץ ישראל. (ג) אליהו, זיין פרוי נחמה, זייערע קינדער יוסף אויך אין תל אביב, ארץ ישראל.

די דריטע טאָכטער פון ר׳ משה וחיה ראבינאָוויץ

שפרינצע פיטקובסקי, איז געבוירן אין דערעצ׳ין, 27טן נאָוועמבער 1850, 22 טאָג אין כסלו תרי״א, נפטר געוואָרן 28 טאָג אין טבת תרפ״ג, 27 יאנואר 1923, אין רוזשנאי, פוילען.

איר מאן שמואל פיטקאָווסקי ע״ה איז נפטר געוואָרן אין ביטען 22 טאָג אין חודש אייר תרפ״ד. זייערע קינדער: ליפע, יעטע, חיינקה, יצחק-אייזיק, דוב-בר, יעקב, חיה און ראובן.

ליפא (פיליפ פיט) זיין פרוי און קינדער קליבלנד.

יעטע, איר מאן דוד בעקמאן, זייערע קינדער: משה, איווא. איר מאן סאל בלומברג, זון שעלדאן. ראָזא איר מאן מיילמאן, קליוולאנד.

חיינקה איר מאן אלטער פיטלוק, זייערע קינדער: קנישין, שלום, רישקה, חיה, עקיבא, פיוול, מלכה, שלום פיטלוק זיין פרוי רבקה (פיטקובסקי) זייער טאָכטער שפרינצע.

רישקה איר מאַן פסח וולוצקי. זייערע קינדער: חיה, משה, שלמה, שמואל.

חיה איר מאַן אברהם יעקב בוריסלאַנסקי. זייערע קינדער חנה און צפורה.

עקיבא זיין פרוי סימה און טאָכטער מלכה (איצט צוויי זון און צוויי טעכטער) קליוולאַנד.

פאוול שרגא, זיין פרוי דבורה.

יצחק אייזיק פיאַטקאָווסקי. זיין פרוי רישע. זייערע קינדער:

בילה, רבקה, משה ליימע אברהם ליבע.

בילה איר מאַן ליפא קאַנטאָראָוויטש. זייערע קינדער: סאָניע, יוסף רבקה איר מאַן שלום פיטלוק. זייער טאָכטער שפרינצע.

משה, זיין פרוי אסתר (רבינוביץ) זייערע קינדער: אידא, שמואל, לילי ליימע, זיין פרוי פאַניע, זייער טאָכטער געניע.

אברהם, זיין פרוי דבורה. זייער זון שמואל.

ליבע, איר מאַן לייב מינקאָוויטש, זייערע קינדער: דן, שמואל, רינה, דוב־בר פיטקאָווסקי זיין פרוי איטקע, זייערע קינדער אברהם, רבקה, משה, דוד, עקיבא.

1. אברהם, פרוי און זון, בואנאס איירעס
2. רבקה, איר מאַן גאלאַי, זייער זון שמואל
3. משה, זיין פרוי סאָניע, זייער טאָכטער
4. דוד, זיין פרוי שרה, זייערע קינדער גדעון, אמנון
5. עקיבא, זיין פרוי פנינה, זייער זון דוב בר (דוביק)
6. חיה, איר מאַן יצחק ווישניעווסקי, זייערע קינדער: משה, יעקב, חנה.
7. יעקב פיטקאָווסקי, זיין פרוי חיה, זייערע קינדער: חיינקה, עקיבא, רבקה.
8. ראובן פיטקאָווסקי, זיין פרוי מרים, זייערע קינדער: משה, חנה, שפרינצע, דבורה.

משה, זיין פרוי לילי, זייערע קינדער: יצחק און רינה.

יעקב, זיין פרוי אסתר, זייערע קינדער שולמית און אויך א זון.

דער פערטער זוהן פון ר משה און חיה **שמחה ראבינאוויץ**

געבוירען אין דרעטשין, 4-טעג אין ניסן תרי״ב (24-טען מארטש 1852) און נפטר געווארען 26-טעג אין אדר ב׳ תרפ״ט (7-טען אפריל 1929) אין דזשעטיל, פוילען. זיין פרוי גיטעל, זייערע קינדער:

(1) בערעל ראבינאוויץ, זיין פרויביילקע, זייערע קינדער שואל, שלמה משה און טשערנע אין דזשעטיל.

(2 שואל ראבינאוויץ, זיין פרוי בת שבע, זייער זוהן ישראל אין ווילנא.

(3) מאריס אין עליזאבעטה, ניו דזשוירסי.

(4) שרה רבקה, איהר מאן יוסף קריטשעווסקי ע״ה. זייערע קינדער (א) משה, זיין פרוי אנא, זייערע קינדער הערבערט, ראבערט און מרים. (ב) שמואל טשעסטער, זיין פרוי פלארענס, זייערע קינדער הערבערט און הערי. (ג) פראָפעסאָר איזידאָר. (ד) היימאן אין ניו יאָרק און קאָנעטיקוט. (ה) דזעני, איהר מאן חיים סאבאלאווסקי, זייערע קינדער פול, בעסיע ון רוטה ין הארר-איהר מאן חיים סאבאלאווסקי, זייערע קינדער פאול, בעסיע און רוטה אין הארט-פארד, קאנעטיקוט. (ו ראזע, איהר מאן מאריס גאלדבערג, זייער זוהן אייזיק אין הארטפארד. (ז) סיידע, איהר מאן אברהם עדעלסאן אין הארטפארד, זייער זוהן אוירווינג און טאכטער עדעלין אין ניו בריטאן, קאנעטיקוט. (ח) איווא אין ניו יארק.

(5) מינדעל, איהר מאן יצחק בערמאן ע״ה, זייערע קינדער (א חיים. (ב) מרים. (ג) סאניע, איהר מאן שאול עפשטיין, זייערע קינדער אייזיק און א טאכטער אלע אין עליזאבעט, ניו דזשוירסי. מינדעלס נאך א טאכטער אין עליזאבעט און איינע אין ווילנע.

(6) חנה, איהר מאן יעקב קארען, זייערע קינדער שואל, אייזיק און טשעסנא אין דרעטשין.

דער פינפטער זוהן פון ר׳ משה און חיה **אייזיק ראבינאוויץ**

געבוירען אין דרעטשין, 18טעג אין אייר תרי״ג (26-טען מאי 1853) און נפטר געווארען 13טעג אין סיון תרמ״ט (12טען דזשון 1889) אין ווארשא, פוילען. זיין פרוי פייגעל, געבוירענע מישקין, איצט אין מאנטרעאל, קענעדא. זייערע קינדער:

(1) דזשעק ראבינס, סופעראינטענדענט פון די „באיעס בראדערהוד רעפובליק״ אין שיקאגא.

(2) אהרן ראבינס, זיין פרוי גאָלדע, זייערע קינדער אוירווין, שוירלי און עלקא. אהרן איז א געשעפטסמאן אין טאקאמא, וואשינגטאָן, וואו זיי וואוינען.

(3) רחל, איהר מאן מאיר וועלער, אין מילוואקי, וויסקאנסין.

(4) מערי, איהר מאן איזידאר מישקין ע״ה (א קאזין), זייערע קינדער (א) הערי מישקין, זיין פרוי בעלא, זייער זוהן אדאלף. (ב) דזשעק אין קאליפארניע. (ג) דארא, איהר מאן ד״ר איזידאר קליין/זייער זוהן מארווין אין ניו יארק. (ד) אדעלא, איהר מאן מר. קארד אין סאן פראנציסקא.

(5) חייקע, איהר מאן דזשאָסעף וויגדאָר, זייערע קינדער עדווארד, דזשעק מ. און ליא מ. אין מאנטרעאל קענעדא, א פייגע משפחה, די אלטע מוטער פייגע איז גיוועהן מיט זיי.

דער זעקסטער זון פון ר׳ משה און חיה **מרדכי ראבינאָוויץ**

געבוירען אין דרעטשין 25-טעג אין אלול תרט״ו (8-טען סעפטעמבער 1855) און נפטר געווארען י״ג סיון תרפ״ט (20-טען דזשון 1929) אין תל אביב, ארץ ישראל. זיין פרוי דבורה ע״ה אין שיקאגא. זייערע קינדער:

(1) אייזיק ראבין אין לאס אנדזשעלעס.

(2) בערעל ראבין אין סאוטה בענד, אינדיאנא.

(3) דזשעק ראבין אין לאס אנדזשעלעס, זיין פרוי ראזע, זייערע קינדער מארווין, דבורה, סילוויא און אסתר אין סאוטה בענד, אינדיאנא.

(4) שלמה (פאול פארק), זיין פרוי עטהעל, זייער זוהן דזשעקעלין אין לאס אנדזשעלעס, קאל.

(5) רבקה, איהר מאן יוסלף בענסאן ע״ה, זייערע קינדער (א) הערי בענסאן, זיין פרוי ראזע לבאסאם. (ב) אנא, איהר מאן אלפרעד באש. (ג) דארא, איהר מאן טשאַרלעס זעלא אין לאָס אנדזשעלעס, קאליפאָרניע.

(6) מערי זלאטקין, איהר מאן דזשייקאב, זייערע קינדער (א) הערבערט. (ב) סילוויא גאלדמאן, איהר מאן סיד ר., זייער זוהן סקאט אין שיקאגא.

(7) דזשעני שטיין, איהר מאן טשארלעס, זייער זוהן לעאנארד אין לאס אנדזשעלעס.

דער זיבעטער זוהן פון ר׳ משה און חיה **יוסף ראבינאוויץ**

געבוירען אין דרעטשין יום ה׳ 22-טעג אין חשון תרי״ז (20-טען נאוועמבער 1856) און נפטר געווארען יום ב׳ כ״ד שבט תרפ״ט (4-טען פעברואר 1929) אום עלף אוהר אבענדס אין דרעטשין. זיין פרוי, בעבע, געבוירענע לעוו, איצט אין תל אביב א״י זייערע קינדער:

(1) אהרן ראבינס, זיין פרוי ראזע, זייערע קינדער (א) עטעל, איהר מאן פייוועל גארדאן, זייער טאכטער הינדע רבקה אין שיקאגא. (ב) בעטי, איהר מאן העראלד ראסמאן זייער זוהן מיכאל ד. אין דענווער קאלא.

(2) אליהו ראבינאוויץ, זיין פרוי הדסה אין סלאנים.

(3) יאכע, איהר מאן חיים ראבינאוויץ (א קאזין. (פאר זייערע קינדער זעה און לייב ראבינאָוויץ פאמיליע) זיי זיינען אין סלאָנים, פוילען.

(4) קיילע ע״ה, איהר מאן אלטר סילווערמאן, זייערע קינדער (א) דזשארדזש (גרקשא) ראבינס, זיין פרוי בלענטש אין שיקאגא. (ב) עטעל, איהר מאן אין קליוולאנד.

(5) רבקה, איהר מאן ישראל שטיין ע״ה, זייערע קינדער אליהו (ליאוו) קיילע, און ליב אין סלאנים.

(6) עטעל, איהר מאן אליהו הערענסאן, זייערע קינדער יוסף און לאה אין תל אביב.

די פערטע טאכטער פון ר׳ משה און חיה **יאכע סענדאק**

(איהר פאטאגראפיע איז גענומען צוזאמען מיט איהר בת יחידה שרה)

געבוירען אין דרעטשין 22-טעג אין תמוז תר״כ (12-טען דזשולאי 1860) און געשטארבען 23-טעג אין אדר תרפ״ג (11-טען מארטש 1923) אין סאוטה בענד, אינדיאנא. איהר מאן ר׳ ליב סענדאק ע״ה, געבוירען אין וויסאקי מאזאוועצק, פוילען און נפטר געווארען ח׳ שבט תרע״ז (31-טען יאנואר 1917) אין סאוטה בענד, אינדיאנא. זייערע קינדער:

(1) בארני סענדאק, זיין פרוי אידא, געבוירענע קאמינסקי, זייערע קינדער ענא לואיזע, סעם און דזשוליא.

(2) סאל סענדאק, זיין פרוי מאלי, געבוירענע פריינקלין, זייערע קינדער לואיס און מעלווין (ב. און ס. סענדאק זיינען צוזאמען אין געשעפט).

(3) דאקטאר איזאדאר סענדאק, זיין פרוי מארטהא.

(4) דוד סענדאק, אלע אין סאוטה בענד, אינדיאנא.

(5) די בת יחידה שרה, איהר מאן אזירווין מ. ריטש, זייער זוהן לואיס און טאכטער שוירלי דזשודיט אין שיקאגא.

דער אכטער זוהן, צוועלפטעס און לעצטעס קינד פון ר׳ משה און חיה
בנימין ראבינאוויץ (דער מחבר פון דעם ספר)
נפטר געוואָרן אין יאָר 1946.

געבוירען אין דרעטשין 4-טעג אין תמוז תרכ״ב (2-טען דזשולאי 1862). זיין פרוי שיינע, געבוירענע קרעמער. זייערע קינדער:

(1) בארני ראבינאוויץ, זיין פרוי לינא, געבוירענע לאווענבערג, זייערע קינדער בערניס און זרח.

(2) שלמה (סאל) ראבינאוויץ, זיין פרוי גאלדי, געבוירענע הערצפיעלד, זייערע קינדער (א) רוטה, איהר מאן הערי ראמיס, זייער זוהן דוד. (ב) ליליאן, איהר מאן וויליאם (וואלף) ענגעל, זייער זוהן ליא. (ג) דאראטהי. (ד) בערניס. (ה) דזשודי.

(3) ראזע, איהר מאן מאריס ווייסמאן, זייערע קינדער, ד״ר סעם ווייסמאן און בלארענס, אלע אין שיקאגא, איללינאיז.

באמערקונג פון מחבר:

די אויבן דערמאָנטע רשימה פון די אלע צוועלף קינדער מיט זייערע פאמיליעס פון הרב ר׳ משה און חייקה רבינוביץ איז צוזאמענגעשטעלט געוואָרן דורך דעם יינגסטן ר׳ משה׳ס זון בנימין רבינוביץ אין די יאָרן 45—1940, מעגלעך, קליינע פארבייטונגען פון די נעמען.

דאָך, וועט יעדער משפחה מיטגליד געפינען זייערע בעקאנטע פריינד פון אמאָל, און זיך עררינערן אין זיי.

א קורצער איבערבליק איבער דעם שטייגער און כאראקטער פון אונזער משפחה

די ערשטע דריי דורות אנהויבנדיק פון מיטן 18-יאר הונדערט, פאנגט זיך אן פון ר׳ יעקב חבר, וועלכער איז געווען מורה הוראה אין גראדנע. א איד א גרויסער למדן, וועלכער איז געווען באליבט ביי דער ארומיקער אידישער און ניט אידישער באפעלקערונג, וועמנס זין און אייניקלאך זענען געווען בארימטע רבנים און גאונים, און וואונדערבארע גוטע מענטשן אין זייער ארט לעבן. זייער שטייגער איז געווען זיך מתחתן זיין מיט בארימטע רבנישע משפחות. אזוי זענען זיי געווען פארבונדען מיט דער בארימטער משפחה העלער אין דער שפיץ פון וועלכער איז געשטאנען דער באוואוסטער מיט איבער 300 יאָר צוריק הרב הגאון דער „תוספות יו״ט״. יאָרן לאנג אין חוץ לארץ, און לעצטנס אין ישראל פלעגן מיטגלידער פון די משפחות רבינוביץ און קאצנעלבויגן פייערן יעדן יאר אין ר״ח אדר, דעם טאג, וועלכן דער „**תוספות יו״ט**״ איז מיט 300 יאר צוריק בעפרייט געווארן פון א אורטייל פון טויט-שטראף, וועלכן ער האט באקומען צוליב א מסירה, דאם ער האט מחבר געווען א ספר קעגן יעזוס.

דער „**תוספות יו״ט**״ האט איבערגעלאזן א צוואה דער פאמיליע, מען זאל אייביק פייערן דעם טאג און לייענען פון א געשריבענער אויף פארמעט מגילה, די גאנצע היסטאריע פון זיין משפט און פון זיין באפרייונג. מיר איז באשערט געווען צו נעמען אאנטייל א סך יארן אין דעם יום-טוב, וועלכער פלעגט געפייערט ווערן ביי דער משפחה יצחק גאטשקאווסקי, פון דער פאמיליע קאצנעלבויגן, פון דער פאמיליע דוד רבינוביץ. א מנהג איז אויך געווען שפעטער אין דער פארצווייגטער פאמיליע פון בני הרב ר׳ משה רבינוביץ, זיך מתחתן זיין מיט רבנישע משפחות, אדער מיט נאהנטע פריינט פון דער משפחה, אפילו מיט אייגענע קוזינען אדער קוזינעס, כדי איינהאלטן דעם יחוס המשפחה.

אונזער פאטריארך דער זיידע ר׳ משה רבינוביץ, מיט זיין פרוי חיה האבן געהאט 8 זין און 4 טעכטער. זייער פאמיליען לעבן איז געווען א

מוסטערהאפטער, די ליבע צו די קינדער איז געווען א איבערנאטירליכע. ר׳ משה האט זיין גאנץ לעבן געפירט א געשריבענע בוכהאלטעריע, אין וועלכער ער האָט געשילדערט דאָס לעבן פון זיינע קינדער מיט אלע איינצעלהייטן, אפילו פון דער דאטע וועלכע ער האט באקליידט און באשוכט יעדעס קינד. וועגן זייער קראנקהייטן, די רפואות מיט וועלכע מ׳פלעגט זיי היילן, וועגן זייערע בריתן, געבורסטעג און חתונות, דאס זעלבע איז געווען וועגן זיינע אייניקלאך — און אלץ איז געווען איבערפולט מיט זארג הארציגקייט און גרויסע ליבע.

אזוי ווי, סייביין מיין פאטער ע״ה, און סיי ביים שוויגער פאטער ר׳ יוסף ע״ה, א ברודער פון מיין פאָטער, האָבן זיך געפונען די גרעסטע טייל כתב־ידן פון זיידען און עלטער זיידען הג׳ ר׳ יצחק אייזיק חבר, מיט פארשידענע זכרונות, און דאקומענטן פון אמאל, פלעג איך אין מיינע יונגע יארן ליב האבן זייער אפט ארייננקוקען אין זיי, און אזוי ארום האט זיך ביי מיר געשאפן און דערוועקט א אינטערעס צו לערנען קענען דעם מהות פון אונזער משפחה. איך האב ליב געהאט שטענדיק באזוכן נאנטע פריינט און פארשידענע שטעט, און זיך באקענען מיט זייער כאראקטער און לעבן.

אזוי ווי, אין דער עפאכע פון בליענדן סאציאליזם אין רוסלאנד, אנפאנג 20-טן יארהונדערט, האט זיך געפונען צווישן די קינדער פון דער משפחה א היבשע ביסל סימפאטיקער פון דער רעוואלוציענער באוועגונג אין פארשידענע שטעט האָב איך אויך געהאט מיט זיי אין די יונגע יאָרן א קאָנטאקט, אזוי דאס מיר איז בעקאנט געווארן דער לעבן און כאראקטער פון אונזער פאמיליע — סיי פון דער רעליגיעזער ארדטאדאקסישער טייל, סיי פון יונגן וועלטליכן דור, ארייגגעצויגענע אין די נייע שטרעמונגען...

וואס אנבעלאנגט דעם כאראקטער פון די 12 קינדער פון די בני משה, מיט וועלכע איך בין געווען מער ווייניקער בעקאנט פערזענליך, און טיילווייז אויך דורך קאָרעספאָנדענץ, האָב איך אומעטום געפינען די ירושה־גייסט פון די זיידעס: אידישע טראדיציע, לומדים און אנערקענונג פון דער ארומיקער באפעלקערונג. איבעהויפט האבן אלע זיך געהאלטן ביי דער צוואה פון אונזער עלטער זיידען ר׳ יצחק אייזיק חבר, אין וועלכער ער האט פארזאגט, זיינע קינדער און קינדס קינדער — זיין ארנטליך אין האנדל און פריינטליך אין באציאונג צו אלע מענטשן — אידן און ניט אידן, האלטן און אָפהיטן די מצוות „הכנסת אורחים״ שפענדן „צדקה״ און פארווירקליכן אין טעגליכן לעבן דעם „ואהבת לרעך כמוך״.

אזוי צום ביישפיל, כמעט אלע 8 זין און די 4 איידימס פון ר׳ משה, האָבן געקענט גוט לערנען תלמוד, געפירט אפיינעם פאמיליען לעבן געווען ארנטליך אין זייערע געשעפטן, און פריינטליך אין זייער באציונג צו דער ארומיקער געזעלשאפט.

נאמענטליכע כאראקטעריסטיק :

1) דער ערשטער זון פון די בני משה, **דוד רבינוביץ**, געוואוינט אין ביטען, זיין פרוי מרים אטאכטער פון זייער אפיינער פאמיליע, אליין געווען א גרויסער למדן, פול מיט יראת שמים און א אנשטענדיקער סוחר, דערצויגן א גרויסע פערצווייגטע משפחה, די גרעסטע טייל געפינען זיך אין ענגלאנד, אמעריקע א טייל אין ישראל, די משפחה האט געהאט א פיינעם נאמען אין זייער שטעטל, און אין דער ארומיקער געגנט.

2) צווייטער זון **יעקב רבינוביץ**, געלעבט און דערעצ׳ין, זיין פרוי דבורה פון דער משפחה גליקסאן, א אינטיליגענטנע פרוי מיט שפראכן קענטעניס. ר׳ יעקב א איד א למדן, א פריילכער, א הומאריסט, די גרעסטע טייל פון זיין לעבן געווען א העכערער אנגעשטעלטער ביים בארימטן גביר און סוחר ברעגמאן, א אנגעטרויטער קאסירער, געהאט א גרויס משפחה אין רוסלאנד און אין אמעריקע, אייניקלאך אין ישראל, דוד און יעקב רבינוביץ.

3) דריטער זון **לייב רבינוביץ**, אין דערעצ׳ין, זיין פרוי א בארימטע ארטיקע צדקנית מיטן נאמען **ברײנע**. א טאכטער פון א באוואוסטן לובאוויטשער חסיד, א געוועזענער ישובניק פון אדארף לעבן דערעצ׳ין. ר׳ לייב אליין איז געווען א גאנץ לעבן א גרויסער תבואה סוחר, דערוואַרבן דעם גרעסטן צוטרוי צו זיך, סיי פון אידן און פון ארומיקע קריסטן, פריצים און פויערן, אין דער פרייער צייט געזעסן יומם ולילה אין בית המדרש און געלערנט. בריינע זיין ווייב א אשה צנועה, א גרויסע בעלת צדקה. איר הויז איז שטענדיק געווען א אפענע אומזיסטער הכנסת אורחים, פאר אלע ארומיקע אידישע דארפישע ישובניקעס און אפילו פאר די פויערן וועלכע זענען געקומען אין שטאט. 4 פון זייערע קינדער 2 זין און 2 טעכטער האבן עמיגרירט אין אנפאנג 20-טן יארהונדערט קיין אמעריקע, האלטנדיק זיך ביי די עלטערינס גוטע טראדיציעס.

דער יונגסטער זון חיים לעבט אין ישראל.

4) פערטער זון **שמחה רבינוביץ**, געלעבט אין זשעטל מיט זיין פרוי גיטל

א איד א למדן, זייער א שטילער און ארנטליכער סוחר אין דער וואלד בראנזשע, אגרעסטער טייל פון די קינדער און אייניקלאך געפינען זיך אין אמעריקע.

5) פינפטער זון, אייזיק רבינוביץ, זיין פרוי פייגל, א למדן געלעבט אין ווארשע, געהאט א פאָסטן ביים אויבנדערמאָנטן גביר אין ווארשע ברעגמאן א אויסגעצייכענטער אינטעליגענטער און גוטער מענטש. געשטאָרבן א יונגער. די פרוי מיט די קינדער אלע אין אמעריקע.

6) זעקסטער זון, **יוסף רבינוביץ**, זיין פרוי נחמה א אשת חייל, געפירט א געשעפט דעם גאנצן לעבן, יוסף האָט געלעבט מיט זיין פאמיליע אין דערעצ׳ין, אליין געארבעט די גרעסטע טייל פון זיין לעבן אויף א הויכן פאסטן, אויך ביי ברעגמאן, געהאט פון אים דעם גרעסטן פולמאכט און פארטרויען, א מענטש מיט אמזג טוב און זייער ארענטליך אין זיין אלטעגליכן לעבן, ליב געהאט געבן צדקה און טאן טובות. 2 קינדער האבן געלעבט אין אמעריקע, איין טאכטער מיט איר מאן אליהו הרנזון, א זון און אייניקל פון בארימטע רבנים, לעבט, אין ישראל, וואו ס׳געפינען זיך דער פאטער אליהו, און 2 קינדער מיט אייניקלאך. א טאכטער לאה מיט איר מאן אמנון יעקומובסקי, א פראפעסאר פון מאטעמאטיק און א זון יוסף אן אינזשינער, געפינט זיך אין חיפה.

אליהו רבינוביץ,

אין ישראל האט זיך אויך געפונען דער אינגסטער זון אליהו רבינוביץ, ער האָט געארבעט אלס זעצער אין די צייטונגען „הארץ” און „לעצטע נייעס” — געשטאָרבן איז ער אין יאָר 1962. אויך די טאָכטער אסתר הרנזון איז געשטאָרבן אין יאָר 1950.

7) זיבעטער זון — **מרדכי רבינוביץ**, זיין פרוי דבורה, געלעבט אין אמעריקע-טשיקאגא, א איד א למדן, א זייער פריילאכער און קלוגער, זיין גאנץ לעבן זיך אינטערעסירט מיט דער גאנצער פאמיליע וועלכע איז צושפרייט אויף דער וועלט, געהאלפן יעדן אויף יעדער רוף, ארויסגעגעבן אין ישראל, פאר זיין טויט, א קליין פאמיליען ביכל וועלכער איז געווען פארשפרייט צווישן דער גאנצער פאמיליע מיטן נאמען „בני משה”.

איבעגעלאזט אין אמעריקע אפיינע פאמיליע.

8) אהרון אחרון הביב, **בנימין רבינוביץ**, געלעבט אין טשיקאגא אמעריקע זיין פרוי שיינע, דעם גאנצן לעבן זיך געהאלטן שטרענג ביי די אידישע טראדיציעס, געשאפן צווישן די אמעריקאנער פריינט אספעציעלן פאנד מיט

וועלכן ער פלעגט העלפן אלע פריינט פון רוסלאנד, פוילן, ליטע, ווען זיי האבן זיך געווענדעט צו אים. האָט זייער ליב געהאט קאָרעספּאָנדירן מיט די פאמיליע מיטגלידער. אין די עלטערע יארן צוגעגרייט דעם הויפט מאטעריאל פאר דעם איצטיקן פאמיליען בוך.

איבערגעלאזט א פיינע פאמיליע אין אמעריקע.

9) אויך די 4 טעכטער, חינקע באסעוויטש, רייצע רובין, שפרינצע פיטקאווסקי, אין יאכע סענדאק, האבן געהאט זייער פיינע און אנשטענדיקע מענער וועלכע האבן פארנומען א פיינעם פלאץ אין דער אידישער געזעלשאפט, דער-צויגן פיינע פאמיליעס, זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע גוט דערצויגענע קינדער און אייניקלאך, צושפרייט כמעט איבער דער גאנצער וועלט. אגרויסע טייל אין אמעריקע און אגאנץ גרויסע טייל פון זיי אומגעקומען דורך די נאציס.

אין ישראל געפונען זיך 2 משפחות פון שפרינצעס אייניקלאך. משה פיטקובסקי און מינקוביץ, אויך פון רייצע רובין, יצחק־אייזיק ווערזובלובסקי און אליהו ווערזובלובסקי מיט זייערע פאמיליעס.

רעזומירענדיק אין קורצן דעם איבערבליק איבער דער 200 יעריקער געשיכטע פון אונזער משפחה, וועלכע נעמט ארום 9 דורות, מוז מען קומען צום **באשלוס**, דאס א גרויסע ווירקונג אויף די אלע פּאָזיטיווע זייטן פון דער פאמיליע האבן געהאט די ערשטע 3—4 דורות, וועמענס ווארצלען האבן געשפייזט יארן לאנג מיט גוטע צווייגען און אויך ארויסגעגעבען גוטע פרוכט.

די זכרונות און די ירושות וואס האבן זיך איבעגעגעבן מדור לדור, דורך פארשידענע וועגן, די גרעסטע צאָל הייליקע ספרים פון די ערשטע און די פארשידענע געשריבענע קורצע זכרונות ביכלאך פון די לעצטע, ווי דער ביכל פון אונזער אנקל מרדכי, און שפעטער די איבערגעבליבענע ניט פארענ-דיקטע זכרונות פון יונגסטן זון פון די בני משה **בנימין רבינוביץ** וועלכער האָט מיט גרויס מיה, יאָרן לאנג אויסגעזוכט אלע איינצעלהייטן פון דער צושפרייטער, איבער דער גאָרער וועלט משפחה מיטגלידער. דאס אלץ האט מיטגעווירקט צו איינהאלטן די שטארקע שטריק וואס בינט אונז מיט אונזער אמאל.

זאל זשע דאס טאקע דינען פאר א ביישפיל, פאר די צוקונפטיקע דורות זיי זאלן ממשיך זיין די טראדיציעס פון אונזערע אבות אבותינו, ביז אונזער פאלק וועט זוכה זיין דערגרייכן די גאולה שלימה, און אייביקע זיכערקייט.

אינטערעסאנט דערביי דערציילן א בישפיל געשיכטע:

אין אונזער הויז פון דערעצ׳ין, האט זיך געפינען ספעציעל א גרויסער צימער, וועלכן די טיר איז כמעט שטענדיק געווען אפן פאר געקומענע געסט, אידישע ישובניקעס, און אויך דארפישע בעקאנטע פויערים. וועלכע האבן געהאלטן, יארן לאנג, פאר זייער פרייען ניט באצאלטן אפרו ארט.

ווען כ׳האב זיך געקליבן חתונה האבן, מיט מיין קוזינע יאכע אין יאָר 1906, און גענומען אביסל רעמאנטירן און מאדערניזירן אונזער צוקונפטיקע וואוינונג, האבן דאס באמערקט אונזערע שטענדיקע געסט, די דארפישע פויערים און מורא באקומען, דאס מיט דער צייט, וועל איך ליקווידירן דעם מנהג פון דעם פרייעם אריינקום אין דעם גרויסן צימער. זענען צו מיר געקומען פון דארף א ספעציעלע דעלעגאציע פון עלטערע פויערים, און זיך צו מיר געווענדעט מיט פאלגענדע ווערטער: „טייערער חיים, מיר זענען געקומען דיר בעטן, דו זאלסט נישט מאכן קיינע ענדערונגען, אין דער לאנג-יעריקער טראַדיציע, ווי ס׳איז געווען יארן לאנג איינגעפירט ביי דיינע עלטערן און זיידעס, דאס די פראנטאווע טייל הויז, איז געווען פריי פאר אונז אריינקומען אין די זונטאג טעג, אפרוען, פארברייינגען, זיך אנוואַרימען ווינטער א.א.וו. מיר בעטן דיר לאז איבער דעם צימער (חדר) פונקט ווי ער איז געווען, און באציה זיך צו אונז, אזוי פריינדליך ווי דיינע עלטערן״.

כ׳האב זיי בארוהיקט, און צוגעגעבן, דאס דעם מנהג וועלכער איז ביי אונז געווען איינגעפירט, וועל איך ניט ברעכן. און זיי קאנען פריי אריינקומען צו אונז, פונקט ווי א מאל.

אזוי האט זיך דאס געצויגען ביז כ׳האב פארלאזן דערעצ׳ין אין יאר 1919, און אריבער קיין סלאָנים. און אויך דאָרט אין סלאָנים, פלעגן אָפט קומען בעקאנטע רוסישע פויערים, צו מיר נאכפרעגן, ווי איך און מיינע קינדער פיהלן זיך.

דאס זענען שילדערונגען, פיקאנטע און אריגענעלע פון דעם לעבן פון אונזער פאמיליע, און פארשידענע צייטן, און פארשידענע ערטער, און באשטעטיקן די באדייטונג פון אונזערע אידישע טראדיציעס, און רופן צו אונז, ניט איבעררייסן די קייט, וועלכע בינדעט אונז מיט אונזער א מאל.

די לאנגע אידישע טויזנט יעריקע מארטיראלאגישע געשיכטע, האט באשאפן אין אונזער פאלק ספעציפישע פאזיטיווע אייגענשאפטן, בעהאלטענע טיף טיף אין אונדזער גייסטיקער פסיכאָלאָגיע, וועלכע נישט אלע פעלקער פארמאָגן דאס.

און אט דעם לעצטן ביישפּיל האב איך אין מיין לעבן געפונען צווישן מיינע אמעריקאנער משפּחה פריינט.

נאכן דורכגיין די „שבעה מדורי גיהנום״, פון דער לעצטער וועלט מלחמה, ווען איך האב פארלארן מיין טייערע, ליבע פאמיליע, און אלץ וואס איך האב פארמאגט, בין איך געווען פארצווייפלט און געקלערט „מאין יבוא עזרי״ ? —

ווי נאר, מיינע משפּחה פריינט אין אמעריקע, האבן זיך דערוואוסט נאך דער מלחמה, אז איך בין געבליבן לעבן, האבן זיי גלייך זיך פארבונדן מיט מיר, ארויסגעוויזן די טיפסטע איבערגעגעבענקייט, און ניט גערוט, ביז זיי האבן מיר אריבערגענומען צו זיך אין אמעריקע. דאָרט, האט מיר אָפּגעווארטביים שיף מיין ברודערס זון **מילטאָן ראַבינאַוויץ**. מיט זיין זון דז׳וי, איצטיקער אויבער ריכטער אין אלאסקע, און מיט דער ליבסטער ווארימקייט, צוגענומען צו זיך א היים און געזאקט : אנקל, **דאָ איז דיין היים !**

קומענדיק — שפּעט ביי נאכט — פון שיף פון באָסטאָן אין ד ע ר נ י י ע ר ה י י ם האָבן מיר אָפּגעווארט — אין מילטאָנס הויז, א גרויסער טייל פון אונדזער משפּחה ביז 60—70 פּערזאָן עלטערע, קינדער און אייניקלעך, און מיר באגעגנט מיט דער גרעסטער ווארעמקייט און ליבשאפט און פארבראכט כמעט א גאנצע נאכט. די ווארעמע באגעגעניש האָט אין מיר אריינ־געשפּריצט פריש בלוט און געשאפן מוט צו וועלן לעבן ווייטער און ממשיך זיין די פארבינדונג מיט אונדזער פאָלק. א דאנק מיינע באקאנטע לאנדסמאנשאפט־פריינט פון די יונגע יאָרן און באזונדערס א דאנק די רעקאָמענדאציע פון דער פריינדין חנה נאָוויק — א לאנג יעריקע יידישע לערערין אין נויאָרק — בין איך אָנגענומען געוואָרן אלץ חבר אין י״ל פּרץ ברענטש פון ארבעטער פאראיין ווי איך האָב געפונען אויך א גייסטיקע היים. נאָך א קורצע צייט בין איך דאָרט געוואָרן מיטגליד אין דער פארוואלטונג ביז מיין פארלאָזן אמעריקע — אזוי דאָס א דאנק מיינע גוטע משפּחה־פריינט פון איין זייט און מיינע אמאָליקע גוטע פריינט פון דער אלטער היים פון דער צווייטער זייט, האָב איך באקומען די מעגלעכקייט זיך אומקערן סיסטעמאטיש צו מיין פריערדיקן שטייגער פון לעבן, וועלכער איז במשך פון כמעט 10 יאָר צייט פאראליזירט געוואָרן דורך די איבער געלעבטע שבעה מדורי גיהנום. דאָס אלץ איז א דאנק צו דער באהאלטענער יידישער ירושה קראפט וועלכער גיט זיך איבער מדור לדור... סבלנות און בטחון.

מיין מאמע ביינה ע"ה — דער אריגענעלער טיפ
„די אידישע מאמע"

וועגן לעבן און כאראקטער פון מיין הייליגער מאמע ע"ה, וואלט איך גידארפט שרייבן א באזונדער בוך מיט זכרונות. נאר איך וועל זיך דערוויייל באנוגענען מיט א קורצע כאראקטעריסטישע דערציילונג וועגן די לעצטע מאמענטן פון איר שיידן זיך פון דער וועלט.

אין יאר 1910, ווען מיין מאמע איז אלט געווען 71 יאר איז זי פלוצלינג קראנק געוואָרן אויף א שטארקער לונגן אָנצינדונג. בערך 2 וואָכן איז זי געלעגן צו בעט מיט הויכע טעמפעראטור. ניט קוקענדיק אויף דער גרעסטער מיה פון די דאקטוירים, אין יענער צייט, איז זי פון טאג צו טאג געווארן שוואכער. אין לעצטן טאג ווען זי האט דערפילט דאס די ענדע קומט, האט זי צוגערופן צו איר בעט מיר מיט מיין פרוי יאכע ע"ה און געהאלטן פאר אונז, לויט איר שטייגער, א לאנגע געזעגענונגס רעדע. צווישן אנדערע, נאך איר בעדאנקן אונז ביידן פאר אונזער גוטער און איבערגעגעבענער באציהונג צו איר און צום פאטער, די גאנצע צייט, און באזונדערס אין די טעג פון איר קראנקהייט, אונז געבענשט און געווינשן אלדאס גוטס.

ווען זי האט באמערקט די טרערן אין אונזערע אויגן, האט זי מיט די לעצטע כחות פארשטארקט איר שטימע, און זיך גיווענדעט צו אונז מיט פאלגענדע ווערטער:

„טייערע קינדערלעך, וויינט ניט! — איך מוז זיך שיידן מיט אייך, איך גיי אוועק. איך האָף אז מען וועט מיך אויף יענער וועלט אויפנעמען זייער גוט. איך האב מיין גאנצן לעבן זיך גיסטארעט אויספילן אלע מצוות, וועלכער דער אויבערשטער האט אויף אונז יידן ארויפגעלעגט. אויף וויפל די מעגליכקייטן האבן מיר דערלויבט, האב איך שטענדיק געהאלפן ארימע און ליידענדע. מיין שטוב איז שטענדיק געווען אָפן פאר אלעמען, יידן און ניט יידן. דערצויגן מיינע קינדער און אייניקלעך אין ריינעם יידישן גייסט. איך בין זיכער דאָס אויף יענער

וועלט וועט מען מיר אויפנעמען לויט מיינע פארדינסטן. צום ענדע, האָט זי אונז גערופן נענטער צום בעט, זיך מיט אונז צוקושט, ווי איינער וואס פארט אוועק באַרמאל אין א ווייטער וועג, און מיט א שמייכלדיקן פנים, נאך איניקע מינוטען אויסגעהייכט איר הייליקע נשמה.

דער איינדרוק איז מיר פארבליבן אויף מיין גאנצן לעבן, און איך האב שטענדיק געדיינקט ווי גליקלאך איז דער מענטש וואס פארמאגט אין זיך א זא הויכן און טיפן גלויבן אין דער ריינער געטליכער עטיק און מאראל — מיט דער ריינער רעליגיעזער עטיק האט זי זיך גיהאלטן דעם גאנצן לעבן און מיט דעם געדאנק האט זי זיך רוהיק געשיידט מיט דער וועלט.

נאך איר טויט איז זי צו מיר געקומען אונזערע א לאנג יעריקער גוטער פריינד פון אונזער משפחה ישובניק מיטן נאמן שכנא זאפאלסקי א ארענדאר פון אסטראוועך מיהל לעם דערעצין א ייד א גרויסער למדן און משכיל, וועלכער איז צום באדויערן בלינד געווארן — דורך א צופאל — און בלינדערייד מיר גידיקטעוועט דעם אינהאלט פון דער מצבה, וועלכן איך ברייננ דא אין בוך. אגב אורחא, שכנא אסטראוועך האט דא אין ישראל א אייניקל די פרוי פון ד"ר נח קאפלינסקי, וועלכער פארנעמט יעצט דעם עהרן פאסטן אלץ פרעזעס פון די הסתדרות הרופאים (דאקטוירים) אין ישראל.

הציון לנפש האם

גפן פריה

בכיה רבה יללנו יום נפלה עטרת
ראש בית אבא נטל והועם התפארת
ירדה אלון בכות אם לרוח נשברה
יעיד יום האחרון על טוב מסחרה
נודעת לכל לצדקת צנועה וגבירה
עירה נשאו מטתה לגדל כבודה והדרה
ביתה לעניים מרדים ולחכמים גן רוה
ראתה ערום כסתו חסה כגפן פוריה
חיים בלי מנוח שבעים ואחת עברה
אנשל נשלה איבה בנועם דבורה
הדליקה לשבת וי"ט מבעוד יום נרה
עת הגויעה צותה בל לנטוש התורה
יום ג שמיני לירח שבט שנת תרע לפק
ה"ה האשה מנשים שאננות מרת
ברייניע בת ר' חיים אנשל הלוי

תנצבה

אבי זכרונו לברכה: מקום מנוחתו בבית הקברות הישן בכפר סבא

על המצבה חרות:

אבינו היקר באדם

איש יקר רוח מופלג בתורה ויראת ד׳

נשא ונתן באמונה

ישב באהלה של תורה בבה״מ בעיר הק׳ יפו

נגרש משם לכפר סבא ע״י ממשלת תורקיה

ונפל קרבן ממהומת המלחמה

הוא האי גברא רבא

ר׳ אריה ליב בן הרב ר׳ משה רבינוביץ מעיר דערעצין פולניה

נכד הגאון ר׳ יצחק איזיק חבר אב״ד דק״ק סובלק

בעל המחבר בנין עולם ועוד כמה ספרים

נפטר י״ג חשון תרכ״ח.

קסמי גולה

קסמי גולה

חביבות הן העיירות של העבר. אכסניות עניות של כנסת ישראל, שדור אחר דור קטרגו סופרים ומליצים וחתרו תחתיהן...

ר׳ יצחק אייזיק וורז׳בולובסקי, דור חמישי לגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר, ובנו של הרה״ג מוה״ר מאיר ורזבולובסקי. עדיין שרוי בשני עולמות, הגולה והארץ, נכר ומולדת תופסים מקום אצלו.

הוא עושה בשניהם כבתוך שלו, בגלותו לא רק ידיעה רחבה בחטיבות חיים שלמות ובהווי של המשפחה, כי אם גם בחשיפת פרטים דקים שבדקים מתוך ההווי העשיר.

בקשיים עצומים ובחום לבו אסף וליקט חומר להציב זכר לדמויות המשמשים מופת לדורות הבאים.

בראייה ראשונה עשוי להתקבל הרושם של לשון עמוסה ומפותלת, אך האמת היא שזהו עושר לשוני מופלא ובזכותו נוצרת חיות תיאורית.

ביצירתו של וורז׳בולובסקי גם יסודות של עממיות עסיסית. גאלריה שלמה של טיפוסים עממיים, לספירות רוחניות גבוהות.

עצב — זוהי התכונה של כתיבת וורז׳בולובסקי. אין זה עצב לראווה, היא נאחזת בתמרורי דרך ונוף, העושים אותה כוללת במובן הטוב, שאין היא מאבדת את ייחוד היצירה ע״י כשרון של המחבר, היוצק אותה בחיבוריו.

ניכר בו, במר וורז׳בולובסקי, כי הוא מהלך בשבילי המשפחה לא רק בצעדי אהבה אין קץ, והתרפקות סנטימנטלית, כי אם גם בצעד של בקיאות וידיעה עמוקה.

מגילת יוחסין — מדור לדור

מאבותי הרבנים הגאונים צדיקים יסודי עולם עד למעלה ראש זכותם יגן עלינו:

שפרינצא בת אבי זקני מו"ה דוד ז"ל נפטר ביום ה' י"ג שבט תרנ"א בן הרב הגאון ר' משה זצ"ל אב"ד דק"ק עיר יעדואבנע נפטר יום ד' ט"ז סיון תרנ"ג בן הרב הגאון הצדיק ר' יצחק אייזיק חבר זצ"ל אב"ד סובאלק בעל המחבר ספר בנין עולם ועוד הרבה ספרים בנגלה ובנסתי; בנו הראשון הרב הדרשן ר' אבד"ק קינישין ויעדוואבנא בן הרב המופלג ר' יעקב חבר זצ"ל מהוראדנא. אמי החשובה רבקה מרים זצ"ל בת ה' בת שבע בתו של הרב המופלג ר' ישראל זצ"ל קאצענעלענבויגען ונפטר בירושלים: ב' ה"ה המופלג ר' אפרים זצ"ל בן הגאון ר' אברהם זצ"ל אבד"ק בריסק בן הגאון מו"ה דוד אבד"ק קידאן והגליל בן הגאון מו"ה יחזקאל אבד"ק האמבורג בעל המחבר שו"ת כנסת יחזקאל ומים יחזקאל בן הגאון מו"ה אברהם בן הגאון מו"ה יעקב אבד"ק פיורדא בן הגאון החסיד מו"ה אברהם אבד"ק לעמבערג בן הגאון מו"ה יהודה ראש ישיבה בווינעציע בן הגאון מו"ה מאיר אש ישיבה בפאדווא הנקרא שו"ת מהר"מ פאדווא מהר"מ פאדווא ומעלה מבואר יחוסו בספר קורא הדורות, ואשת מהר"מ פאדווא היא בת הגאון מו"ה אברהם מינץ בן הגאון מוהר"ר יהודה מינץ בעל המחבר שאלות ותשובות מהר"י מינץ:

זקנתי אשת בעל כנסת יחזקאל היא בת הגאון מו"ה שלמה זלמן בן הגאון מו"ה יואל מבריסק בן בנו של הגאון מוהר"ר יואל סירקין בעל המחבר שאלות ותשובות, ואשת הגאון מוהר"ר יואל מבריסק היא בת הגאון מוהר"ר יום טוב ליפמאן הלוי העלער זצ"ל בעל המחבר תוספות יום טוב. וזקנו בעל כ"י מזכירו בשאלה ח', וזה לשונו אף שחייב אדם בכבוד חמיו והתוספות יום טוב היא חמי זקני. אמו של זקני בעל כ"י היא בת הגאון מו"ה בצלאל בן הגאון מוהר"ר בנימין אהרן מסעלניק בעל המחבר ספר משאת בנימין וזקנו בעל כ"י הוא מזכירו בהקדמתו וזה לשונו זקני הגאון בעל משאת בנימין בנו זקנו הגאון בעל כ"י, א' הגאון מוהר"ר יעקב פרנס הוועד, כ' הגאון מוהר"ר דוד אב"ד דקק קידאן והגליל. בנו זקנו הגאון מוהר"ר דוד הנ"ל, א' הגאון אב"ד מו"ה אברהם אבד"ק בריסק, ב' הגאון מוהר"ר משולם

לעמבערג בן הגאון מו"ה יהודה ראש ישיבה בווינעציע בן הגאון מו"ה מאיר אש ישיבה בפאדווא הנקרא שו"ת מהר"מ פאדווא מהר"מ פאדווא ומעלה מבואר יחוסו בספר קורא הדורות, ואשת מהר"מ פאדווא היא בת הגאון מו"ה אברהם מינץ בן הגאון מוהר"ר יהודה מינץ בעל המחבר שאלות ותשובות מהר"י מינץ:

זקנתי אשת בעל כנסת יחזקאל היא בת הגאון מו"ה שלמה זלמן בן הגאון מו"ה יואל מבריסק בן בנו של הגאון מוהר"ר יואל סירקין בעל המחבר שאלות ותשובות, ואשת הגאון מוהר"ר יואל מבריסק היא בת הגאון מוהר"ר יום טוב ליפמאן הלוי העלער זצ"ל בעל המחבר תוספות יום טוב. וזקנו בעל כ"י מזכירו בשאלה ח', וזה לשונו אף שחייב אדם בכבוד חמיו והתוספות יום טוב היא חמי זקני. אמו של זקני בעל כ"י היא בת הגאון מו"ה בצלאל בן הגאון מוהר"ר בנימין אהרן מסעלניק בעל המחבר ספר משאת בנימין וזקנו בעל כ"י הוא מזכירו בהקדמתו וזה לשונו זקני הגאון בעל משאת בנימין בנו זקנו הגאון בעל כ"י, א' הגאון מוהר"ר יעקב פרנס הוועד, כ' הגאון מוהר"ר דוד אב"ד דקק קידאן והגליל. בנו זקנו הגאון מוהר"ר דוד הנ"ל, א' הגאון אב"ד מו"ה אברהב אבד"ק בריסק, ב' הגאון מוהר"ר משולם זלמן אבד"ק קידאן. ג' הגאון מוהר"ר יואל אבד"ק שינאווע חתן מוהר"ר חיים כהן ראפפארט אב"ד דק"ק לעמבערג, ד' הגאון מוה"ר ישראל אבד"ק וואלקעווישק. הגאון מוהר"ר שלום אבד"ק אשאטין אשת זקני הגאון מוהר"ר דוד אבד"ק קידאן היא בת הגאון מוהר"ר שלום אבד"ק בירש בן הקדוש והחסיד מוהר"ר ישראל זצוק"ל מקדושי ריזינאי, והגאון מוהר"ר שלום הנ"ל היה חתן הגאון מוהר"ר זלמן מירעלס אבדק"ק האמבורג, והגאון חכם צבי היה גיסו של הגאון מוהר"ר שלום הנ"ל, אב זקני הגאון מו"ה אברהם אב"ד בריסק היה לו שבע בנים א' הגאון מוהר"ר יוסף אבד"ק בריסק, ב' הגאון מוהר"ר נחום אבד"ק בירז, ג' הגאון הצדיק מוהר"ר יחזקאל אבד"ק סיסלאוויץ, ד' הגאון מוהר"ר יואל אבד"ק קאווערקי, ה' הרב מוהר"ר דוד ספרא ודיינא דק"ק בריסק, ו' זקני המופלג א' א' כמוהר"ר אפרים זצ"ל, ז' המופלג מו"ה משה זצ"ל בנו דוד אמו הגאון מוהר"ר יוסף אבדק"ק בריסק, א' הגאון החסיד מוהר"ר אריה ליב אבד"ק בריסק, ב' הגאון מוהר"ר שמחה אבד"ק זאבלידאווע, ג' החסיד המקובל מוהר"ר משולם זלמן מלובלין, ד' הגאון החסיד מוהר"ר שאול זצ"ל ה"ה דק"ק ווילנא הבירה:

זלמן אבד״ק קידאן. ג׳ הגאון מוהר״ר יואל אבד״ק שינאווע חתן מוהר״ר חיים כהן ראפפארט אב״ד דק״ק לעמבערג, ד׳ הגאון מוה״ר ישראל אבד״ק וואלקעווישק. הגאון מוהר״ר שלום אבד״ק אשאטין אשת זקני הגאון מוהר״ר דוד אבד״ק קידאן היא בת הגאון מוהר״ר שלום אבד״ק בירש בן הקדוש והחסיד מוהר״ר ישראל זצוק״ל מקדושי ריזינאי, והגאון מוהר״ר שלום הנ״ל היה חתן הגאון מוהר״ר זלמן מירעלס אבדק״ק האמבורג, והגאון חכם צבי היה גיסו של הגאון מוהר״ר שלום הנ״ל, אבי זקני הגאון מו״ה אברהם אב״ד בריסק היה לו שבע בנים א׳ הגאון מוהר״ר יוסף אבד״ק בריסק, ב׳ הגאון מוהר״ר נחום אבד״ק בירז, ג׳ הגאון הצדיק מוהר״ר יחזקאל אבד״ק סיסלאוויץ, ד׳ הגאון מוהר״ר יואל אבד״ק קאווערקי, ה׳ הרב מוהר״ר דוד ספרא ודיינא דק״ק בריסק, ו׳ זקני המופלג א׳ א׳ כמוהר״ר אפרים זצ״ל, ז׳ המופלג מו״ה משה זצ״ל בנו דוד אמו הגאון מוהר״ר יוסף אבדק״ק בריסק, א׳ הגאון החסיד מוהר״ר אריה ליב אבד״ק בריסק, ב׳ הגאון מוהר״ר שמחה אבד״ק זאבלידאווע, ג׳ החסיד המקובל מוהר״ר משולם זלמן מלובלין, ד׳ הגאון החסיד מוהר״ר שאול זצ״ל ה״ה דק״ק ווילנא הבירה:

כתב יחוס הנ״ל מלבד ענפיהם וענפי ענפיהם, ומלבד נשי הגאונים אשר היו כולם גאוני ארץ ויחוסי עליון זרע קודש מצבתם, זכותם יעמדו לי ולזרעי ולזרע זרעי עד עולם אמן חזק: למען ידעו דור אחרון בנים יולדו ידעו מי הם צור מחוללם זרע קודש מחצבתם, וכן צוה הגאון הצדיק מוהר״ר שעפטיל הלוי בן השל״ה הקדוש זצ״ל זי״ע בצוואתן אשר בספר יש נוחלין לכתוב כל איש לזרעו אחריו סדר יוחסין לבית אבותו לזכר עולם. זכותם יגן עלינו עד עולם:

הערה:

בספר „נפש נקי״ מבן ה׳ המחבר ר׳ יוסף (בן של ר׳ יצחק איזיק) מציין עוד כמה ספרים מאביו הגאון הלא הם:

1. **יד מצרים**
2. **בירורי המידות**
3. **ספר אפיקי ים על כל אגדות הש״ס**

גם ביאור על הירושלמי אשר החל לחברו ולא זכה לסיימו.

במקום מצבה

ציון לנפש אבי מורי הגאון הצדיק מוהר״ר מאיר ורזבולובסקי זצוק״ל שהיה רבה האחרון של קהילת קרוקי הקדושה, במחוז שאבלי ליטא.

אבי ז״ל, נולד בשאקי, ליטא, בשנת תרכ״ט בערך להר״ר בנימין דב ז״ל ולאשתו הצדקנית דבורה איטה ע״ה.

אבי ז״ל היה בקי נפלא בש״ס ופוסקים, עניו ושפל ברך, בעל מידות תרומיות, ורב החסד והמעש, אהוב על הבריות באופן יוצא מן הכלל.

אבי התחתן בעיר סוויר ע״י ווילנה עם המשכילה הצנועה מרת יאכע ע״ה. בתם של הרב הגאון המובהק הגאב״ד דסוויר ר׳ יעקב רובין זצ״ל ולאשתו הרבנית רייצה ע״ה בת הרב הגאון הגדול ר׳ משה רבינוביץ ז״ל, בן הרב הגאון המקובל מרן יצחק אייזיק חבר זצוק״ל. אבי זצ״ל הוציא לאור את ספריו של הגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר. את „בנין עולם״ ב׳ חלקים ו„שיח יצחק״ ג׳ חלקים ו„גנזי מרומים״ על מסכת אצילות, ונוסף לזה חיבר אבי חיבור עצמי בשם „תוספות מאיר״ פירוש על המשניות והשאיר כת״י בהלכה שלצערי הגדול נאבדו בשואה.

כידוע יסד הנדבן הידוע מר ברודסקי ע״ה מקיוב, כולל של בחירי האברכים מגדולי התורה מליטא ורייס בעיר וולוזין בשנות החמישים למאה השביעית למספרנו שנקראו אז בשם „די בראָדסקעס יונגע לייט״ אבי היה ביניהם מן המפורסמים בשם ר׳ „מאירל סווירער״, כשהיה בן 28 שנים, כתב עליו הגאון המפורסם ר׳ שלמה כהן רבה של ווילנה דאז, את הכתב סמיכות לרבנות, ובין השאר הוא כתב כדלקמן: ... „ומדי עסקתי עמו בכמה ענינים שונים, הכרתי רב גובריה וחילו לאורייתא. ומאן גבר הוא גבר דכולא ביה, ומלא על גדותיו בגמרא ובפוסקים ובסברא ישרה ובקי טובא ביו״ד ובחו״מ. דבר דבור על אופניו חרותים על לוח לבו ומונחים על זכרונו. וגם ידיו רב לו להקשות ולפרק ולחדש בהלכה. מתון ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא...״ זה נדפס בספר „שיח יצחק״ שהוציא לאור בשנת תרע״ב. כדאי להביא

קטעים מדברי גאוני הדור ההוא שכתבו עליו בהסכמותיהם על ספריו הנ״ל שהוציא לאור. מאת הגאון המפורסם בדורו ר׳ רפאל שפירא האב״ד ור״מ בוולוזין ... „ולאשר כי ידעתי את גודל ערכו של כבוד הרה״ג המו״ל הי״ו את רב חילו לאורייתא ואת יקר מידותיו התרו־מיות בהיותו מסתופף בשבת תחכמוני פה איזה שנים והכרתיו לגדול בתורה וביראה ה׳ טהורא״.

הקטע שנכתב על האבא שלי, מאת הגאון אמיתי ר׳ משה דנושיווסקי הגאב״ד דסלאבודקא־קובנא בשנת תרס״ט, נדפס בהסכמת לשיח יצחק שהוציא לאור בשנת תרע״ב ובשנת ת״ש ... „אשר מכירו אני אותו היטב מאז מטל ילדותו, אשר עלה ונתעלה בקודש בגדלו בתורה בעוצם חריפותו ורוב בקיאותו בגמרא ופוסקים, איש מצויין תהילת שמו נודע בשערים כאחד הרבנים הגאונים המפורסמים ומובהקים במדינתנו וגברא רבא דכותיה אין צריך לאסהודי עליו״.

אבי ז״ל היה רב לפני המלחמה העולמית הראשונה בעיירה שימנצי ליטא. ואחר כך בק״ק דווידובקה פלך מינסק ברוסיה ואחרון בקהילת הקדושה קרוקי מחוז שאבלי ליטא.

והיה כי ישאלוך מהדורות הבאים מצאצאי אחרי ... ממי היה נצר משפחתם, יזכרו לפי המצבה הזו, את גדלות האיש הזה שהיה יחיד במינו בין במצוות של אדם למקום, ובין במצוות של אדם לחברו, ויחד עם זה מסור לכל אדם באשר הוא אדם, מסור בלב ובנפש למשפחתו ולקהילתו של קרוקי.

נספה בשואה בסוף שנת תש״א 1941 יחד עם בני קהילתו קרוקי הי״ד.

הכותב בדמע וביגון :

בנו יצחק אייזיק ורזבולובסקי
בני־ברק.

הסבא מרן יצחק אייזיק

מוקדש לזכר אחי המצוין המשכיל
והנלהב משה, ובנו שלום —
סטודנט מאוניברסיטת קובנה,
שנספו במצודת קובנה,
ואשתו לאה וילדיהם יעקב ורנהלי
שנספו בגיטאות. הי״ד.

„אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הן זכרונן״

(ירושלמי, שקלים פרק ה׳)

רבים מגדולי ישראל בדורות האחרונים ראויים היו שדברי חייהם יכתבו, ביחוד חשוב למהר ולכתוב את התולדות של הסבא הגדול שלנו, שחי לפני מאה וחמישים שנה. הגאון המקובל המפורסם מרן יצחק אייזיק חבר זצוק״ל (המכונה בפי העם ר׳ אייזיקל חבר) ראוי היה לכתוב עליו מונוגרפיה שלימה ולתת תמונה שלימה, היכולה לשמש מופת חינוכי לכל שדרות העם, ובפרט לנוער, שאילו היתה דמותו של הגאון הנ״ל לנגד עיניו של הנוער הישראלי, ובפרט לנגד משפחתנו — היתה דמותם הרוחנית יותר מעודנת והרבה יותר משופרת. אבל עכשיו, אחרי השואה שבאכזריות מרה כזו עברה בבהלה על ראשינו, ונשמדו אלפים ממשפחתנו, אבות ובנים הפרדו זה מזה, אחים ואחיות נעקרו אלה מאלה, ערים נשמו וקהלות נחרבו וקשר אלפי משפחות נקרע לגזרים, שרשיהם נעקרו ונשמדו. ואין לנו מי שיכתוב בהרחבה את הביוגרפיה של הגאון הנ״ל — לכן, נשתדל וננסה לרשום במקצת את תולדות־חייו של הסבא שלנו.

הגאון הקדוש ר׳ יצחק אייזיק חבר נולד בגרודנה בשנת תקמ״ט — 1789 לאביו הרב המאור הגדול צדיק וחסיד ר׳ יעקב חבר זצ״ל שהיה מורה הוראה בגרודנה (נפטר בגרודנה כ״ד באדר בשנת תקצ״א — 1831) ולאמו חיינקה ז״ל שהיתה צדקנית ומופלגת בתורה. הרב ר׳ יעקב הנ״ל היה גדול בתורה וביראה ובמעשים טובים, אהוב וחביב מאד על הקהל. עד המלחמה היה נקרא אחד הרחובות הראשונים בגרודנה בפי העם „רחוב חבר״. אביו של הרב ר׳ יעקב היה שמו ר׳ יוסף. אדם פשוט היה, חייט לפי מלאכתו, אבל ירא־שמים ובעל מדות טובות. האגדה מספרת על מעשיו הטובים ורוב צדקותיו ואשר זכה להעמיד זרע קדושים וגאונים.

הגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר, שימש רב בקהילות פורוזובה, רוזינוי, וולקוביסק, טיקטין ולבסוף ימיו שימש שלוש וחצי שנים בטובלק, הוא היה אחד מהכי גדולים בדורו, והקנה לו שם כגדול הדור. מחיבוריו הרבים, שחלקיהם נדפסו עוד בחייו, כגון ספר שו״ת „בנין עולם״ ח״א, ספר „בית יצחק״ ח״א ועוד ספרים בהלכה ואגדה. גדולי הדור היו פונים אליו בכל הדבר הקשה, ובכל מיני שאלות בדבר הלכה. בתולדותיו של הגאון הרשכבה״ג ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל, מהרב ר. יעקב ליפשיץ מקובנה, הוא מזכיר שהגאון ר׳ יצחק אלחנן הוסמך ע״י ר׳ יצחק חבר.

על צדקתו וחסידותו של הגאון ר׳ יצחק־אייזיק, התהלכו אגדות נפלאות ורבות בעיר סובלק ובסביבה הקרובה והרחוקה. ההמון העריץ אותו כאיש אלקים קדוש, פועל ישועות. ידו היתה פתוחה לכל איש מצוק ומר נפש. בכל אסון וצרה, היה סובל יסורים נפשיים גדולים, כי היה האיש בעל לב טוב ומזג רך המשתתף בצערו של כל אדם. אבל יחד עם זה, היה פוסל את הדרך של בעלי המופתים ומתמרמר עליהם ודואג על אשר היו מיחסים לו כח של מעשי נסים. כשהיו פונים לעזרתו, היה בוכה ומתחנן שירפו ממנו ולא יביאוהו לידי חטא ונסיון, אבל סוף כל סוף היה נעתר לכל מר נפש, והתפלל בעדו. ובמקרים כאלה נוצרו בעיר אחרי כן כמה אגדות על פעולות הפלא של תפילתו.

וכמו שהיה גדול בנגלה כך היה בנסתר, אפשר לומר, שאחרי הגר״א מוילנה הוא היה הכי גדול בדורו בחכמת הקבלה העיונית. הוא ספג בתוכו את תורת הקבלה כשהיה עדיין בן ארבע עשרה מפי הגאון המקובל ר׳ מנחם משקלוב, תלמידו של הגר״א מוילנא ז״ל. כדאי להביא כאן קטע מהספר „נפש נקי״ שחיבר בנו הגאון ר׳ יוסף חבר זצ״ל. הוא כותב על אביו במאמרו „נפש נקי״ הנ״ל „שאביו חיבר עשרים חיבורים בחכמת איש אלקים קדוש הוא מוהר״ר מנחם מנדיל ז״ל משקלאוו, מ״כ בירושלים עה״ק תבובב״א ולימד עמו (כלומר עם אביו ר׳ יצחק אייזיק) דברים הנאמרים בחשאי כל דבר גדול מעשה בראשית וסתרי מרכבה ורזין דאורייתא, ומסר לידו מכמני אוצר, כלי חמדה גנוזה והרבה מכתב רבנו הגדול הרב הדומה למלאך ה׳ צבאות, קדוש ה׳ מכובד, הגר״א מוילנא זצוק״ל, אשר אין ספק שהרב מוה״ר מ״מ המפורסם... לא עזב אזהרת חז״ל לבלי למסור דברים אלה כ״א לבחיר מעם... כמה הצליח דרכו בחכמה זו עשתה ידו לו בנסתר וגנזי הקבלה יותר מכל חכמי דורו״.

אנו עומדים קצת על מדותיו התרומיות, ביחוד על מדת חסידות וענותנותו — לפי נוסח צוואתו מיום ב׳ כ״ט באלול תרי״ב (נדפס בספר „בית יצחק״ ח׳ ב׳,

הו״ל ע״י דודי הרב הגאון ר׳ יחיאל מיבל ז״ל). הוא מבקש בין השאר בצוואתו:

סעיף ג׳: „תיכף לאחר פרידת הנפש לקיים בגופו ד׳ מיתות, היינו להשליך גופי מעל המטה לארץ ולגרור גופי על הקרקע אחת הנה ואחת הנה יותר מ־ד׳ אמות ולומר יה״ר שבאם נתחייבתי בחיי סקילה עבור חטאי יהיה נחשב לפני השי״ת כאלו נסקל ע״פ ב״ד הגדול שבירושלים בזמן שבהמ״ק היה קיים, ואחר כך להטיף שעוה מנר דולק על גופי ולומר יה״ר כנ״ל באם נתחייבתי שריפה, יהיה נחשב וכו׳, ואח״כ לשים סודר בצוארי לקיים מצות חנק ולומר יה״ר כנ״ל, וטוב לומר יה״ר הנדפס בספר „שערי ציון״ בסדר ק״ש שעל המטה מהאר״י ז״ל, גם לעשות מצות הרג כמבואר שם ולומר יה״ר כנ״ל.״

בסעיף ה׳ בצוואתו: „שלא להזכיר ח״ו בהספד שם גאון ושם גדול: ויודע אני בעצמי שלא הגעתי למדה זו אפילו למקצתה וכ״ש שלא להזכיר שם צדיק או חסיד, גם שלא לכתוב על המצבה שם גאון או מאוה״ג, או שם „חריף״ או „בקי״ ח״ו, רק לכתוב: „פה נטמן הרב מו״ה כו׳״, גם להודיע לקהילות הסביבה שלא להזכיר בהספדו בשם הנ״ל, רק תוכחה ודברי מוסר, שזה סוף כל האדם.״

בסעיף ח׳ בצוואתו כותב: „בשנה ראשונה יזהרו בני בכל יכולתם להרבות בתורה יותר מהרגלם ולבקש עבור נשמתי, גם החודש השנים־עשר לפטירתי שהמנהג שלא לאמר קדיש. אם יכולת בידם להתפלל בציבור ולומר קדיש בלי לגזול שאר אבלים, יתנהגו בחודש הי״ב כמו בכל הי״א חדשים. גם אם יהיה יכולת בידם להפריש בכל יום משנה הראשונה א׳ ג״פ בכל יום לצדקה, עבור לזכות נשמתי, יעשו כן״.

הרבה אגדות וסיפורים רבים נטוו על חייו, פרטים מרובים מחיי הגאון לא נרשמו ונשתכחו וביחוד שהיה הענו האמיתי ולא נתן לפרסם ברבים את פעולותיו. סיפור אחד מני רבים רשם הרב ר׳ יהודה ליב מימון ז״ל בספרו „שרי המאה״ חלק ד׳. הוא מספר לנו את מסירות נפש של הסבא שלנו. זה היה בתקופת „הקנטוניסטים״ (החטופים) בימי ניקולאי הראשון ברוסיה. והנה הסיפור כלשונו: „מספרים על הגאון המקובל רבי יצחק אייזיק חבר, רבה של וולקוביסק, שבא לעיר אחת בליטא, נכנס לרחוב היהודים ואזניו שמעו בכי קינה והגה־נהי כי נחטפו רבים מילדי ישראל והביאו אותם לבית המשמר. הלך והתחפש לגוי, לבש מלבושי גוים ויצא לרחוב כשהוא מתנועע ופוסח על רגליו כשכור. פגעו בו השומרים הסובבים בעיר, שומרי הלילה, ועכבוהו, ושאלו לזהותו, ודרשו ממנו תעודת מסע, והא התחיל לגמגם. חשבוהו

השומרים לגנב והכניסוהו למשמר, מקום שם היו ילדי ישראל הנחטפים אסורים. כשסגרו את דלתי בית האסורים לפניו, נגש הרב אל הילדים שהתיפחו בבכי והתודע אליהם, התחיל לנחמם ומתוך בכיה חרישית וחשאית דבר עמהם על אודות ערכה של היהדות. לאט לאט הודיעם מה שצפוי להם בגלות הרחוקה שהם עומדים להשלח להתם, בקש מהם שלא יאכלו נבלות וטרפות ושלא ישכחו את שם אלקי ישראל, אפילו אם ידושו את בשרם בעקרבים. הוא סיפר להם מעשיות על דבר עשרה הרוגי מלכות, שמסרו נפשם על קדושת השם, על חנה ושבעה בניה שנהרגו על שלא רצו להשתחוות לפני עבודה זרה, וכשהאיר הבוקר ונכנס שומר בית האסורים, פנה הרב אל הילדים ואמר להם: צאן קדשים! עתה נפרד. אני הולך לספוג מלקות על שנכנסתי אליכם בערמה, ואתם תצאו לגולה לעמוד בנסיונות. איני יודע אם אזכה ואחיה עד שתחזרו, אבל שם בעולם האמת ודאי שנפגש יחד, ויהי רצון שלא אבוש ולא אכלם בכם בפני פמליה של מעלה... הדברים ירדו עמוק לתוך לבותיהם הרכים של הילדים — ועמדו בנסיון." ע"כ לשונו.

כאמור, השאיר אחריו הרבה קונטרסים בכתב־ידו. כמה ספרים נדפסו עוד בחייו והרבה ספרים יצאו לאור, שנים הרבה אחרי פטירתו. חלק גדול מספריו חיבר בתורת הקבלה העיונית, לשיטתו של הגר"א ז"ל. בנו הגאון ר' יוסף חבר מביא במאמרו „נפש נקי" הנ"ל „שאביו חיבר עשרים חיבורים בחכמת הקבלה שנסתרות מדובר בם וסוד ה' ליראיו". רוב הכתבים של הסבא הגדול מפוזרים בין היורשים של הסבא הרב המאור והגדול ר' משה רבינוביץ זצ"ל, אבל לדאבוננו ולצערנו הגדול, נאבדו ונשמדו בזמן השואה, יחד עם משפחתנו הרמה הי"ד, ונשארו אוד מוצל מאש, זעיר פה זעיר שם אצל שארית הפליטה ממשפחתנו. חלק צרור־דפים כתבי־יד נמצאים ב„מוסד הרב קוק", וגם אצלי, אנכי הדל, נמצאים שני כתבי־יד בעצם־ידו ממש: 1) „אור תורה" פירוש על „מעלות התורה" (מהגאון ר' אברהם אחיו של הגר"א זצ"ל) בראש כתב היד של „אור תורה" הנ"ל ישנה הקדמה של הגאון ר' יוסף חבר, בנו של רי"א חבר שנדפס בירושלים עוד בשנת תר"מ — 1880. 2) ספר „אור בהיר" פירוש על „ספר הבהיר" בתורת הקבלה, שלא נדפס אף פעם.

האותיות הקטנות של כתב היד מהסבא, נראות כפנינים מאירות־עינים, אם כי שכתבם לפני מאה והמישים שנה בערך. צילום מזף אחד של „אור בהיר" תמצא בספר הנוכחי, וגם צילום כתב יד של הגאון ר' יוסף חבר — קטע מסוף ההקדמה על „אור תורה" הנ"ל.

להגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר זצ״ל היו שלושה בנים. הגדול שבהם היה הרב הגאון המפורסם והדרשן המצוין ר׳ יוסף זצ״ל. נפטר בשנת תרל״ו — 1875. בפי העם היו קוראים לו „ר׳ יוסלי קנישינר״ ע״ש עירו. אף הוא היה צדיק וחסיד ובעל מדות תרומיות, הרבה מדות ירש מאביו. הצטיין בסיגנונו כספרא רבא ולא בכדי כתב רי״א חבר בצוואתו בסעיף י״א: „גם כתבי־דרוש שלי יעיין בהם בני הרב ר׳ יוסף אשר ידיו רב לו מאד בדרוש ולו משפט הבחירה לברר הטוב מהם, שיהיו נוטים לאמיתה של תורה ואותם יביאו לבית הדפוס״. הגאון ר׳ יוסף חבר חיבר כמה חיבורים שנדפסו עוד בחייו. הוא השאיר כמה כתבי יד שלצערנו נאבדו בזמן המלחמות. הוא היה רב בקנישין ואח״כ בידוובנה שע״י לומז׳ה. הבן השני של רי״א חבר היה המופלג והמשכיל ר׳ אהרון פונדיק, סוחר ידוע בווילנה. ואחרון אחרון הוא אבי המשפחה הרמה שלנו, הרב המאור הגדול חריף ובקי, ר׳ משה רבינוביץ זצ״ל מעיר דערעצ׳ין. נתפרסם מאד בסלונים ובסביבה כלמדן גדול חכם ופיקח. אחרי פטירת אחיו ר׳ יוסף ישב בכסא הרבנות שבע־עשרה שנה רצופות בעיר ידובנה. הוא נולד בעיירה פורוזובה, כ״ג טבת שנת תקע״ז, 1817. נפטר בידוונה ביום ט״ז סיוון תרנ״ג, 1893 ושם מ״כ יחד עם אשתו הצדקנית חייקה ז״ל.

מהבנות של ר׳ י״א חבר ידוע לנו, שאחת מהן שבעלה היה הגאון המובהק ר׳ אליעזר שלמה וועלער ז״ל, רבה של העיירה ויסוקי־מזוביצק, והשניה שבעלה היה הרב המקובל, ר׳ יצחק צבי הלוי זצ״ל מסטאוויסק.

על סף שנת הששים וארבע לחייו של הסבא הגדול הגאון והמקובל, הקדוש מרן יצחק־אייזיק חבר השיב רוחו אל אלקים בעיר סובלק ביום חמישי ער״ח כסלו בשנת תרי״ג — 1853, ונטמן בבית־הקברות הישן של סובלק ושם מנוחתו כבוד. וכבוד גדול עשו לו במותו. גדולי הדור בתקופה ההיא באו להלוויה. בכל המקומות בסביבת לומז׳ה, גרודנה, סובלק וסלונים הספידוהו בבתי־כנסיות ומדרשות. הגאון המפורסם בדורו, ר׳ יצחק אלחנן ספקטור זצ״ל הספידו מרה בעיר נובהארודיק. עד המלחמה העולמית בפיקוחו של השמש בבית קברות הישן, היה דולק נר־תמיד יום ולילה באוהלו של הצדיק הזה. יהודים רבים היו נוהרים מקרוב ומרחוק מכל שכבות העם „צו דעם הייליקן צדיק ר׳ אייזיקל״ להשתטח על קברו, להתפלל לה׳ על כל משאלותיהם שזכותו של הגאון הצדיק תגן עליהם.

אנחנו, בני משפחתו, יכולים להתגאות בזה, שזכינו להיות מצאצאי הגאון הנ״ל. תשמש נא רשימה זו מצבת־זכרון להסב הגדול שהיה צירוף נפלא, גאון וקדוש, אציל־הרוח והמוסר, כיהודי ואדם כאחד. אחד המעטים שנעשו אגדה ומופת בחייהם, והלוואי שישמש דוגמה ומופת לשארית הפליטה שבמשפחתנו

המפוזרת בכל ארצות התבל. ויתחבב נא על כל העוקבים אחרי הנצר העתיק שלנו, ושישמש מגדל־אור לצאצאינו הבאים אחרינו. זכרו לא ימוש מקרבנו לנצח.

בקושי רב, אבל באהבה ובחום לב עלה בידי לאסוף את החומר ששאבתי ממקורות נאמנים, מספרים, מפנקסים, מרשימות שונות לתאר את הדמות של הסבא הגדול, זכר צדיק וקדוש לברכה.

נינו יצחק אייזיק וורז׳בולובסקי
דור חמישי להגאון הנ״ל

בני ברק, ישראל שבט תשכ״ח
פברואר 1968

מכתבים מאבי הרב ר' מאיר ורזבולובסקי הי"ד
רבה של קרוקי—שבלי

4—5 חדשים לפני שנספה

כשנעקר מלבנו אדם קרוב מבקשים אנו להשתיק את הכאב ולסתום במשהו את החלל.
ההולכים מאתנו לא ישובו אלינו. אנחנו נלך אליהם.
ומה שבידינו, בשר ודם, לעשות באמת, הוא פשוט ומועט, ל ה ע מ י ק את הזכר בלבנו.

ב"ה, יום ב' סיון תש"א פה קרוק.

ברכה ושלום אל כבוד בני היקר איש חמודות המופלג מו"ה אייזיק נ"י.

מה מאוד החייתני כי קבלתי ממך מכתבך אשר זמנו מיום חוהמ"פ י"ז ניסן בו ראיתי כי בן יקר ונאמן אתה לי, נפשך קשורה בנפשי ותערוג אתה להביאני לארץ ישראל, הלואי שימלא ה' משאלות לבבך עם משאלות לבבי לראות את פניכם ופני בנותיך החמודות והמה פנינה תחי', דבורה תחי', רחלה תחי'.
גם אשתי החמודה משתוקקת לראות את פניכם, וטובה היא אליכם כאילו היתה אמכם המילדת, הודות לאליר"ש כי מצאתי קורת רוח ואשת חיל מי ימצא כמוה. יקרת אתה בני כי לא שכחת אהבת אחים לדאוג ולחשוב אודות משה אחיך ותבקש תחבולות עבורו להצילו מגיהנום הרוחני והגשמי. אולי יצליח ה' בדרכך זכות עלייה עבורו.

היום מלאו חמשה עשר שנים ליום הולדת פנינה בתך. יתן ה' להבא שתהיה בריאה ואמיצה להביאה בסולם המעלות שתהיה לתפארת בעיני אלוקים ואדם, חביבה היא בעיני... עמלק לוטש עיניו הרעים לכבוש את ארץ הצבי. אנחנו עינינו ומגמתנו שתקויים נבואת ישעיהו הנביא „עניה סוערה לא נוחמה, הנני מרביץ בפוך כ"י ונחמו נחמו עמי יאמר ה' ועינינו תחזינה נחמת ציון וירושלים.

הקב״ה משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, ופעמי המשיח מתקרבים ובאים במרוצה — אמן, כן נחזה בקרוב. שוב חפץ אתה בני לדעת מה נשמע בארצנו בליטא. תוהו ובוהו וחושך והרס וחורבן בגשמיות ורוחניות. היכלי הישיבות בטלז וסלאבאדקא פאניוועז נתהפכו לקאזארמעס בעד חיל הצבא הרוסי. כל בני הישיבה מטעלז עם הרמ״ים גורשו מטעלז ונתפזרו לעיירות קטנות ונתקיים סימני הגאולה אשר חזו לנו בעקבי משיח ועיין בסוף סוטה.

ועתה עינינו נשואות לאבינו שבשמים שירחם עלינו בין בארצכם בין בחוץ לארץ, אל תירא מפחד פתאום, עוצו עצה ותופר כי עמנו אל.

אביך המתגעגע אליכם מאיר.

יום ב׳ ר״ח אייר פה קרוק.

שלום ושלוה יגיע אל כבוד בני יקירי מחמדי מר אייזיק נ״י.

לנכדותי החביבות פנינה תחי׳, דבורה תחי׳, רחל תחי׳ ואמם, כלתי החמודה שרה תחי׳. כבר הודעתי לכם כי מכתבכם מן כ״ב שבט קבלתי נכון, וקבלתי אחרי הפסח.

אולם תקופת השעה נשתנתה והשטן עמלק מתקרב והולך בסופה וסערה לארץ ישראל. באתי לאמר לכם, כי יעודי נביאים יתקימו מהרה, פתח לך הספר דניאל שם הראו לו מן השמים כי עמלק יבוא לארץ הצבי היא אר״י ובאפס יד יישבר ומן השמים ימטירו עליו אש וגפרית ואתם בני היקרים תראו מפלתו כמו שנפל סנחריב ומחנו סביב ירושלים, אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, ה׳ מפר עצת רשעים. למה רעשו גויים כו׳, אשר בשמים ישחק וה׳ ילעג למו, ומלך המשיח בוא יבוא מהרה ואתם יושבי ארץ ישראל תהיו הראשונים לקבל את פניו בשמחה ובתרועה ומחי כפים, אשריכם שזכיתם לכך.

בני היקר הודיעני אם סערטיפעקאט שלי יש לו הזכות לעלות לא״י, אם האריכו עוד את זמן העליה.

כי כעת אי אפשר לנסוע דרך טורקיה, ומאוד יש לי געגועים לחבק את עפר הארץ ולראות את נכדותי החמודות.

ממני אביך מאיר.

...קול שאון קלטה אזני... רחש לחש ממרחק נישא ויעירני...

סהר קיץ נסך נגהו הצנוע מבעד החלון, והיה שקט מסביב, ובאויר נישא רנן הדממה.

על בהונות רגלי, אט צעדתי ואגחן אל ערש ילדי הקט, ואקשיב לקצב נשימתו העמוקה והרוגעת של כרוב התום, של ילדי החמוד...

...אכן, מה סילון הדמע הזה שפרץ מעינו ויצרוב לחיי ?

מחזה — ניצב לעיני...

רבבות אבות ואמהות הגחונים על ערש ילדיהם ברגעי פרידה אחרונים...

ילדי ישראל, פעוטות שעברו את כוס התרעלה, ניתך עליהם חמת האיומה וזעקת אימים דמי בעורקי הקפיאה.

לא ניתן לו לאדם להעריך אדם מקרוב, ולא כל שכן במעגל הקירבה. להערכת מלוא ערכו של האדם אנו מגיעים רק בהיווצר המרחק...

מכתב של שלום וורזבלובסקי מקובנה הי״ד

תלמיד הגימנסיה העברית בקובנה
שנשלח לסבא שלו — הרב ר' מאיר **ורוזובלובסקי**
רבה של קרוקי הי״ד — **שגם שני מכתביו נתפרסמו**
בספר זה.
המכתב נכתב בערך בשנת 1936
הכותב, שלום ורוזבלובסקי, בן 15—16 בערך.

זקני וזקנתי היקרים,

כפי שכתבתי לכם, מחלקתנו מוציאה עתון קיר, ואני עורכו. והנה כאן מאמרי, או יותר נכון השתפכות הנפש של תלמיד, שבא בפעם הראשונה לארץ מולדתו — ארץ ישראל. אני כניתי מאמרי בשם „עולם ההרגשות״. כי מי יוכל לתאר את ההרגשות התוקפות יהודי בהגיעו למולדת כיסופים.

★

...עוד מעט נגיע לחיפה, עוד שעות ספורות ונראה את אמנו היקרה, את אדמת ציון. הים שקט. מעליו שמי תכלת, השמש הלוהטת משתקפת במים בשלל צבעיה. מראה נהדר זה, נסך רוח קסם על הנוסעים.

נוסעי האניה, רובם עולים יהודים, עומדים על סיפון האניה, לב כל חלוץ הולם בחוזקה... עוד 6 שעות ולעינינו תתפשט אדמת א״י. כולם מביטים בעינים סקרניות לקצה האופק ושקועים במחשבות. כל אחד הוגה בארץ איש איש ותאורו, בעלי דמיון מציירים להם בדמיונם „ארץ זבת חלב ודבש״ אחדים המכירים מציאות הארץ, אינם חוזים חזיונות שוא... אך, גם הלבבות שלהם פועמות בחזקה.

חלפו שעות אחדות, הרחק באופק נראית רצועת ארץ. זו — ארצכם, מסביר מלח איטלקי. עוד שעה וכף רגלי תדרוך על אדמת ארץ ישראל. רגש נעים, שקשה לתארו במלים הציף את כל חדרי לבבי הסוער, ראשי עלי סחרחר. הרגשה מיוחדת במינה. ובינתיים רצועת הארץ הולכת וקרבה.

...הנני יורד לסירת מפרשים... גופי בסירה ונשמתי שטה לה במרחקים... הנני הוזה, שומע אני את הלמות לבבי, הדם רותח בעורקים והנה זכיתי... רגלי האחת דורכת כבר על אדמת הארץ, ועדיין הרגל השניה כאילו נצמדה לסירה. צמרמורת נעימה עברה בגופי. אני משקיף על האניה ומקרב לבי מתפרצת ברכה: אניה, ולואי ותביאי עולים יהודים לאלפים ולרבבות... וברכה שניה מתפרצת בספונטניות **„ארץ, היי ברוכה את ותושביך"**!

...אני יושב באוטובוס יחד עם בני משפחתי, לתל אביב, הנהג פונה אלי בעברית ...כמה נעים לשמוע צליל שפתך במולדתך...

כמה נעים להיות בארץ — ארצך!

"סבי"

כיום, בעמדי בעשור השלישי לחיי ואם לשני בנים, עומדת אני הדלה לבית ורזבולובסקי — ומנסה להעלות קוים לדמותו של סבי הנערץ הרב **מאיר ורזבולובסקי** זכרונו לברכה.

האם אצליח במשימה הזאת?

האם מספיק ראיתיו והכרתיו?

נפרדתי ממנו בהיותי בת 3. דומני שלא יספיקו המלים והאהבה הרבה שרכשתי לו, להביע את אשר לבי חפץ להביע, ואת כל שאכתוב דל יהיה לצייר דמותו של סבי. כמה מאמץ וטורח טרח להשיג לנו היתר עליה מליטא לארצנו הקדושה. עזרתו של הרב קוק זצ"ל — שהיה רב ראשי לארץ ישראל עמדה לנו — שהיה ידיד מנוער לסבי.

האם לא קשתה עליו הפרידה מאתנו, בנו, כלתו ושלושת נכדותיו. חושבני שמצוות העליה לארץ הקודש היתה גדולה וחשובה אצלו יותר מהפרידה מילדיו, שהיו יקרים לו מאד מאד, יעידו על כך המכתבים הרבים ששלח לנו מגלות ליטא הרחוקה. מכתבים מלאי אהבה נפלאה. כמה שמח כשהתקדמנו בלימודים ויכולנו לכתוב אליו בעברית ולספר על לימודי התנ"ך, ואיך — השווה אותנו תמיד לדמויות הנפלאות מהתנ"ך.

הקו המנחה במכתביו היה תמיד **אהבת המקום ואהבת הזולת**. אלה היו נר לרגליו. אהבתו הרבה שאהב את כל נכדיו וילדיו — הספיקה לכולם.

עד היום עומדת לנגד עיני פרידתו מאתנו. היה זה בתחנת הרכבת בקובנה. הנה, הוא עומד בתחנה, ואנו כבר בתוך הרכבת, שתוביל אותנו הלאה למשאת נפשו ונפשנו — ארץ ישראל. הוא מושיט לי מבעד לחלון שני אולרים קטנים למזכרת, ודמעות זולגות מעיניו, האולרים נופלים מידי, והוא מתכופף מרימם ומושיטם לי שוב. ועיניו דומעות. אמא! — אני שואלת — מדוע הסבא בוכה? האם ניבא לו לבו, שלא נתראה יותר, ואולי בכה משמחה על כי זוכים אנו

לעלות לארץ ישראל, שהיתה משאת נפשו והוא היקר **והנפלא שבאדם —** לא זכה לכך.

היום, אחרי הרבה שנים, האולרים עדיין אצלי, ושומרת אני עליהם כעל בבת עיני.

חושבני, שזכות גדולה עמדה לי להימנות על יוצאי חלציו. וזכות זו תעמוד להמשך הדור, לבעלי היקר ישראל, ולבני היקרים אילן ורוני, ותורתו אהבת המקום ואהבת הזולת תעמוד לנו תמיד.

יהיו מלים מעטות ודלות אלו, **נר זכרון**, לסבי היקר הרב מאיר ורזבולובסקי הי״ד שנספה ע״י הצורר במלחמת העולם השניה.

נכתב ע״י נכדתו,
מעומק הלב ובאהבה רבה

רחל ורדי לבית ורזבולובסקי.

מעוז אביב, תשכ״ח — 1968. שנת העשרים למדינת ישראל.

בשערי תורה

ספרי הגרי״א חבר זצוללה״ה

1. ספר בית־יצחק, הבית הקטן ההוא אשר הכינותי בעניי לכנוס בו ולמצוא דרך סלולה בעמקי מצולות ים־התלמוד והפוסקים הראשונים והאחרונים בכמה ספיקות וחידושי דינים בדיני איסור והיתר לעורר לב המעיין ושני שערים פתוחים לו, השער הא׳ הוא שער הקבוע ותקנות קבועות שנו כאן לברר כל פרטי דיני קבוע אשר עדן, גדולי הראשונים והאחרונים לרוחב בינתם לא העריכו מערכה לפרש ולברר לאיש כערכי פרטיהם ודיניהם והשער השני שער הספיקות יבוארו בו באורך כל פרטי הספיקות הוא אשר חיברתי בעניי אני הצעיר באלפי ישראל מקדם רובץ תחת משא עם קודש, קהל עדת ישורון דק׳ ראזינאיי יע״א וכעת עבד לעם הזה פח״ק וואלקוויסק יע״א יצחק אייזיק בלאאמ״ו מו״ה יעקב זללה״ה אב״ד דפ״ק הנ״ל: ע״י המדפיס הרבני מוה׳ יצחק במוה׳ אליעזר בשנת תקצ״ו במצות ובהוצאת המחבר הנ״ל בסדילקאב... 1836, °2, [2], 62, 1—8 דף.

על הספר באו הסכמותיהם של ר׳ ארי׳ ליב מבית קאצאנלבוגין בריסק דליטא ה׳ טבת ורוב השלום לפ״ק [תקצ״ה]; ר׳ אברהם אבלי ב״ר א״ש ווילנא ג׳ במרחשון תקצ״ה; ר׳ יעקב ב״ר אהרן קרלין ר״ח סיון תקצ״ה; ר׳ דוד בנאווארעדאק ו׳ תמוז אשריך וטוב לך; ר׳ יוסף דוד ברצ״ה מיר כ״ז בסיון תקצ״ד; ר׳ דוב בערוש אשכנזי בסלאנימא י׳ באייר תקצ״ד.

בראש הספר פתיחה בשם דלתי הבית, הכוללת הקדמת המחבר, והקדמת הרב המופלג השנון ירא ושלם מוה׳ יוסף נ״י בן הרב הגאון המחבר נ״י.

2. סדר הגדה של פסח עם באור חדש נקרא בשם יד מצרים מים חיים נובעים מפה קדוש הוא נינו אאמ״ו הרב הגאון הגדול המקובל נ״י ע״ה פ״ה גדול שמו ומפורסם מהו׳ יצחק אייזיק חבר נ״י אב״ד דק״ק טיקטין יצ״ו בעהמ״ח ספר בית יצחק והיה כתוב במגילת ספר בין חבילות מרבית חיבוריו אשר הנם אתו בכתובים, באור על הגדת פסח בשני אופנים, האחד יערוך מערכה בדרך הדרוש באור נכון אשר קרא בשמו יד חזקה וביאור השני נסתרות מדובר בדברים העומדים ברומו ש״ע וכתהלתו כן שמו יד רמה ואמינא נקוט

מיהא פלגא להעתיק דרך הדרוש השוה לכל נפש ומצאתי און לי בעזר צורי לחדש איזה ענינים... והבאתי אל הקודש פנימה ואקראיה בשם זרע יצחק... משארית יוסף בן המחבר אב״ד דק״ק פאראזאווע. ווארשא בדפוס הרבני מה׳ צבי יעקב בר״א באמבערג ושותפו בשנת תר״ב לפ״ק. 4°, [1], ח, יט דף.

בראש הספר הדפיס בן המחבר י״ד עיקרי הלכות פסח שדרש המחבר בפירקי׳ וג׳ מעיקרי הלכות יו״ט.

לספר פתיחה בשם פותח יד.

3. ספר סדר זמנים קונטרסים מיוסדים על הזמנים, איש אמונים, הרב הגאון הגדול נ״י ע״ה פ״ה המפורסם בתורה וביראה מוהר״ר יצחק אייזיק נ״י אב״ד ור״מ דק״ק טיקטין יע״א, בעהמ״ח ספר בית יצחק על דיני קבוע וס״ס, וספר יד מצרים על הגדה של פסח, אנכי הצעיר יגעתי ומצאתי דאתא לידי הקונטרס הלז מאת אאמ״ו הגאון המחבר נ״י להעתיקם, והעתקתים בעזהש״י על נכונה, עם מעט הערות קצרות, אשר הערוני רעיוני מדי עברי עליהם דרך העתקתם, וגם אשר דרש דרשתי במקהלות בדיני התפילה וזמניהם ראיתי כי טוב להעלותם פה בקונטרס סדר הזמנים, והביאותים לבית הדפוס: המקום יהא בעזרי להביא לבית הדפוס מרבית החיבורים אשר בכתובים לאאמ״ו נ״י וביחוד חיבורו שו״ת על ד׳ חלקי שר״ע, וחסד ה׳ יעזרני ואבנה גם אנכי לעשות בית עולמים להפיץ לאור מחברתי פנים מסבירות ויתר החיבורים אשר הכינותי בעניי, ואני תפילה, יוסיף ה׳ לחונן את שאר עמו, שירי שיריים משארית יוסף בלאאמ״ו הגאון המפורסם מוהררי״ץ אייזיק נ״י, אב״ד דק״ק קנישין יצו״, ווארשא בשנת תד״ר לפ״ק בדפוס של הרבני מה״ו צבי יעקב בהמנוח מהו׳ אליהו ז״ל באמבערג, 4°, לו דף.

בראש הספר פתיחה מהגאון המחבר נ״י.

בסוף הספר דרוש שדרשתי לסיום כולי שיתא סדרי לכבוד התורה ולומדי׳ ח״ק לומדי ש״ס בביהמ״ד הגדול דפה ק״ק טיקטין יע״א בירח שניתנה בו תורה.

4. ספר בנין עולם חלק ראשון שאלות ותשובות מחלק שע״ אר״ח ויו״ד אשר כוננו מעשה ידי אמן הרב הגאון הגדול המפורסם מוה׳ יצחק אייזיק נ״י חונה בק״ק סוואלק בעהמ״ח ספר בית יצחק... וחיבורים רבים והמה בכתובים ה׳ יזכהו להוציא לאור, ווארשא בדפוס של הרבני מוה׳ צבי יעקב בהמנוח מוה׳ אליהו ז״ל באמבערג בשנת תור״ה [= תרי״א] לפ״ק, 2°, ח, קמז, [1] דף.

בראש הספר הקדמת הגאון המחבר נ״י, אחר ההודי׳ להשי״ת על רוב הטוב והחסד אשר גמל עמו, מזכיר הגאון המחבר לשבח את הק״ק אשר רעם כצאן, וז״ל, אנשי עיר תהילה ק״ק טיקטין יע״א כתשע שנים ישבתי עמהם, בשלום ובמישור הלכו עמי גם הם גם חכמיהם וסופריהם תהי משכורתם כפולה, מאת נורא עלילה, קרנם תרום בכבוד כל העיר כולה, וגם עתה זה שנה אשר באתי עד הלום פה ק״ק סוואלק יע״א מצאתי לבבם נאמן אתי להחזיק בימיני, לעת זקנותי יתמכוני, בי תמכה ימינם, חכמי העיר הנה הנם, מופלגים בתורה יראים ושלמים, שוחרי תעודה כל הימים...

לטוב יזכרו הורי ומורי אאמ״ו הרב הגדול צדיק מפורסם תמים בכל דרכיו מוה׳ יעקב חבר ז״ל שנפטר בשם טוב בעיר מולדתו ק״ק הוראדנא יע״א בכ״ד שנת וידּ״ל ישראל לפ״ק והניח אחריו ברכה כמה חידושים ישרים ונכוחים, ונות ביתו זו אשתו אמי הצדקני(ו)ת המפורסמת בכשרון מעשיה מרת חיינקא בת הרב החסיד מ׳ יצחק ז״ל מאמדור נפטרה בשם טוב בששה ימים לחודש שבט שנת תק״ץ לפ״ק.... גם לרבות זכרון טוב לאשתי הראשונה הרבנית כשרה בנשים ביראת ה׳ תתהלל מרת שפרינצא ז״ל שנפטרה בטיקטין בי״ט תשרי שנת תר״ט לפ״ק.... ואתה ה׳ ברך את עמך ישראל... ותוליכני אל אדמת קדשך גם אני עבד עבדים ליראי ה׳ ולחושבי שמו יצחק אייזיק באאמ״ו הרב הגדול מו״ה יעקב זללה״ה חופה״ק סוואלק יע״א.

אחר הקדמה זו נדפס גרגיר א׳ מחיבורו הגדול בדרושי תורה וביאור אגדת רז״ל, — עה״פ בפ׳ כי תשא כי לא אעלה בקרבך כו׳. ולאחרי׳ פתיחה ארוכה בדרוש מהרב המאה״ג המפורסם מ׳ יוסף נ״י הרב דק׳ קנישין בנו של הגאון המחבר נ״י.

בסוף הספר ליקוטים ממש״כ בחיבורי הגדול בדרושי המקראות וביאורי דברי רז״ל, — והוא לנעוץ סוף התורה בתחילתה.

5. ספר בנין עולם כולל שאלות ותשובות בחלק אה״ע אשר כוננו מעשה ידי אומן הרב הגאון הגדול המובהק, צדיק יסוד עולם מופת הדור המקובל האלקי חסיד ועניו כקש״ת מרן יצחק אייזיק חבר זצוק״ל זי״ע, שהי׳ אב״ד בק׳ ראזינאי וואלקאוויסק טיקטין סובאלק ושם מנוחתו כבוד, בעהמ״ח שו״ת בנין עולם על או״ח ויו״ד... הובא לבית הדפוס על ידי מאיר במוהר״ר בנימין דוב זצלל״ה ווערזעבאלאווסקי מסוויר יליד שאקי בן נכד המחבר: ווארשא נדפס בדפוס המשובח ע״י הרב ר׳ בנימין ליפשיץ שליט״א... שנת תרס״ד לפ״ק, °2, [2], ה׳—נ״ה דף.

הספר כולל רק חלק קטן מתשובות הגהמ״ח לחלק אה״ע, כמצויין בסוף הקדמת המו״ל, [המצולמת במלואה בספר זה].

6. ספר מגן וצנה אשר החזיק גבור ואיש מלחמה, מלחמתה של תורה ואמיתת החכמה, חכם חרשים, ונבון לחשים, א׳ מיוחד מגדולי גאוני דורינו, בישראל גדול שמו בתורה ובחסידות, לקנא קנאת ה׳ וללחום מלחמת התורה והאמונה, יסוד ופינה, פינת יקרת חכמת האמת הנאמנה, ונלוה אליו בסופו קונטרס נפלא, בביאור יסודי חכמת הקבלה, מאיש עושה פלא המפורסם לשם תהילה, נורא עלילה, הרב הקדוש החסיד האלקי מוהר״ר משה חיים לוצאטו זצוק״ל: הן כל אלה חוברו יחדיו והובאו לבית הדפוס, עי״ אנשי אמת אוהבי תושי׳ ומחזיקים בבדקי׳ יראים ושלמים, תהי משכורתם שלימה, ויזכו לנחמה, בטח בדד ישבו המה, גם זרעם אתם יתענגו על רוב שלום ויתברכו מאת שוכן רומה: כמש״נ באמשטרדם [יוהאניסבורג תרט״ו], 8°, [1], ע״ח דף.

בראש הספר התנצלות הגאון המחבר, ובסיומה כתוב: ולכן יצאתי... להעמיד יסודי חכמת האמת על יסודה, כפי מה שקיבלתי ממורי אלוף נעורי בחכמת הנסתר הרב החסיד המקובל האלקי המפורסם מו״ה מנחם מענדיל זצוק״ל.

בסוף הספר ביאור לפתיחת אליהו [= פתח אליהו ואמר ריבון עלמין כו׳].

על הספר לא נזכר במפורש שם המחבר.

7. ספר עמודי התורה הכולל בתוכו ספר מעלות התורה מהגאון מאור הגולה מו״ה אברהם זצוק״ל אחי רבינו הגדול החסיד הגר״א זצוקל״ מווילנא אשר כבר נדפס פעמים רבות ורבים שתו בצמא את דבריו הקדושים, והנלוה אליו ספר אור תורה להאיר אור במאמרי חז״ל המבוארים בדברי הגאון מעה״ת בהרחבת ביאור באור תורת אמת מחכמת האמת מהאר״י החי׳ זצוק״ל וממרן הקדוש הגר״א ז״ל, ונכלל בתוכו כמה כללים גדולים ומועילים, ועניני שונים יקרים מפנינים בכללי החכמה הקדושה, חברו הגאון הג׳ מקובל אמיתי מוהרי״צ אייזיק חבר זצ״ל אבד״ק טיקטין וסובאלק יע״א בעהמ״ח ס׳ בית יצחק, ושו״ת בנין עולם, וס׳ סדר זמנים, וס׳ גנזי מרומים וכו׳, ויותר מהמה הנם בכתובים כמבואר בהקדמה.

— הוצאתיו לאור אנכי חתנו יצחק צבי הלוי מסטאוויסק יע״א — נדפס פעיה״ק ירושלם תובב״א בדפוס הר״ר יואל משה בהר״ם שאלאמאן נ״י, שנת זאת הברכה לפ״ק, 8°, 72 דף.

בראש הספר הקדמת המו"ל (המצולמת בספר זה).

בדף ג' נשלם הביאור על הספר מעלות התורה, ומשם ואילך הוא כעין הוספה לספר זה. על הספר באו הסכמות נלהבות מהגאון ר' שמואל סלנט — ער"ח אלול שנת תר"מ, ומהגאון המפורסם מוהרי"ל דיסקין אבד"ק בריסק — יו"ד ניסן תר"מ.

8. ספר בית נאמן אשר השאיר אחריו ברכה הרב הגאון הגדול מופת הדור הצדיק האמיתי המקובל האלקי המפורסם ברוב ספריו אשר חבר מוה' יצחק אייזיק חבר זצלה"ה בעהמ"ח ס' בית יצחק, סדר זמנים, יד מצרים, מגן וצנה, גנזי מרומים על חכמת האמת, ועוד כמה חיבורים בכתובים אשר היה אב"ד בק"ק ראזינאו, בק"ק וואלקאוויסק דליטא, בק"ק טיקטין. ולבסוף ימיו נתקבל לאב"ד בק"ק סובאלק ושם מנוחתו כבוד. יכלול בתוכו דיני עד אחד נאמן באיסורין פרטיו וכלליו הלכותיו המפוזרין בש"ס בבלי וירושלמי ראשונים ואחרונים. הוגה והובא לביהד"פ ע"י בן אחיו הרב הג' וכו' מוה' יוסף בהרב ר' מרדכי זצלה"ה חבר אחיו של הגאון המחבר זצלה"ה, ר"מ ומ"ץ בק"ק זעטיל בגליל סלאנים. ווארשא בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י. שנת תרמ"א לפ"ק, 2°, [2], ל"ח דף.

על הספר באו בהסכמותיהם ר' יצחק אלחנן [ספעקטאר] קאוונא כ"ח אב תר"ל; ר' אליהו חיים מייזיל מלאדז אור"ח נוטה ללין בווארשא, י"ב אדר שני תרמ"א; ר' שמואל זאנוויל קלעפפיש, ווארשא ד' בטבת תרמ"א.

בראש הספר הקדמה מהמו"ל בן אחי הגאון המחבר זצלה"ה.

9. פירוש יקר ונפלא על אדרא זוטא מכבוד הרב הגאון חכם הרזים חסיד וקדוש חד מגדולי ירושלים תוב"ב מוהר"ר מנחם מענדיל ז"ל משקלאב, תלמיד מובהק לרבינו הגדול החסיד האמיתי הגר"א ז"ל מווילנא. נקרא בשם — מים אדירים" — עם הגהות יקרות מתלמידו הגאון המובהק החסיד המפורסם בחיבוריו הנפלאים מוהר"ר יצחק אייזיק חבר ז"ל, אבדק"ק סובאלק יע"א, נקראים בשם באר יצחק... הובא לדפוס ונסדר והוגה בעזהי"ת ע"י שמואל לוריא. ווארשא בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י, שנת כי מימיו מן המקדש המה יוצאים [תרמ"ה], 1886, 8°, 180 עמוד.

בעמוד 175 לקוטים מבאר יצחק.

ההקדמה לס' פתחי שערים מהגרי"א חבר זלה"ה כותב בני הגאון ר' משה שההגהות שנדפסו על ספר מים אדירים הם רק אפס קצהו מאשר נמצא בכת"י.

10. ספר אדרת אליהו... פירושו על התורה מאת... אליהו ז"ל מווילנא... ועם ! באר יצחק!!! מהרה"ג!!! יצחק אייזיק אבד"ק סובאלק ז"ל... ווארשא תרמ"ז, מאיר יחיאל האלטער. °8, 6008 עמוד.

מהדורת צילום תל אביב תשט"ו.

ספר ויקרא [הנקרא קיצור תנ"כ] נדפס לבדו במהדורה נוספת, ת"א תשט"ו.

11. ספר ברית יצחק הוא פירוש נפלא ועמוק על אדרא דמשכנא דפרשת משפטים ורזא קדמאה כו' דפרשת תצוה, ותוספתא דפרשת יתרו, ועוד על כמה מאמרים סתומים ונעלמים, ועוד ליקוטים יקרים, אשר ספון וגנוז בם רב פנינים משרשי יסודי החכמה האלקית ורזי התורה, מכבוד הרב הגאון הגדול המובהק, המקובל אלקי אשר האיר עיני ישראל בחיבוריו הנפלאים בנגלה ובנסתר, ואשר בנה את בית עולמים חיבורו הגדול והקדוש על האדרא רבא, החסיד והעניו מופת הדור וקדוש יאמר לו מוהר"ר יצחק אייזיק חבר זצוק"ל, ונלוה עליו דרוש נפלא נר מצוה מהגאון המחבר ז"ל ובסופו ליקוט מהגר"א ז"ל, יצא עתה ראשונה לאור מגוף כי"ק שהי' תח"י בנו הרב המאוה"ג החו"ב כו' מו"ה משה נ"י, האבד"ק יעדוואבנא יע"א... והובא לדפוס ונסדר והוגה בעזה"י ע"י שמואל בלאא"מ אליעזר אהרן לוריא ז"ל, ווארשא בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י בשנת תרמ"ח לפ"ק... 1888, °8, [2], 158 עמוד.

12. ספר פתחי שערים מכבוד הרב הגאון הגדול המובהק, חסיד ועניו, המקובל אלקי וקדוש יאמר לו, המפורסם בחיבוריו הנפלאים בנגלה ובנסתר כש"ת, מוהר"ר יצחק אייזיק חבר זללה"ה, שהי' אב"ד בק"ק ראזאנאי, וואלקאוויסק, טיקטי"ן, סובאלק, הפותח שערי חכמה ודעת ומאיר עיני המשתוקקים לבא אל היכלי חכמת האמת פנימה, להסתופף בכל שערי כתבי האר"י ז"ל, ולעדן נפשם ורוחם בפרי עץ החיים אשר טועמיהם חיים זכו, גם יבאר ויפענח כל נעלם וכל רזין סתימין שבאו בכת"י הגר"א ז"ל בנסתרות, ובמקום שנראים דבריו כחולקים ומשיבים על דברי האר"י ז"ל ישוה דעתם בעומק בינתו, והיו לאחדים, יצא עתה ראשונה לאור מגוף כי"ק שהי' תחת יד בנו הרב המאוה"ג החוב" כו' מו"ה משה נ"י, האבד"ק יעדוואבנא יע"א... והובא לדפוס ונסדר והוגה בעזרת הש"י על ידי שמואל בלאא"מ אליעזר אהרן לוריא ז"ל, חלק ראשון, ווארשא בדפוס ר' מאיר יחיאל האלטער נ""י... שנת ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו לפ"ק [תרמ"ח] 1888, °, 246 עמוד.

בראש הספר הצעת בן הרב המחבר נ"י, בתודה לכל המתעסקים בהדפסה, ורשימת קצת מהכת"י אשר עדן גנוזים תח"י בכתובים, — משה בהגאון המחבר.

בתחילת הספר ובסופו ליקוטים בחכמת הנסתר.

13. ספר פתחי שערים [כהנ״ל] חלק שני, 348 [4] עמוד.

בסופו ליקוטים בחכמת הנסתר, וליקוט מהגר״א ביאור על הכ״ח עתים שבקהלת, עם ביאור ע״ז מהגאון המחבר, ונקוב בשמו באר יצחק.

שני החלקים הופיעו לאחרונה במהדורת צילום בתא״.

14. ספר בית עולמים על האדרא מכבוד הרב הגאון הגדול המובהק, חסיד ועניו המקובל אלקי וקדוש יאמר לו, המפורסם בחיבוריו הנפלאים בנגלה ובנסתר מוהר״ר יצחק אייזיק חבר זלה״ה, שהי׳ אב״ד בק״ק ראזאנאי, וואלקאוויסק, טיקטין, סובאלק, המבאר ברחבה כל מאמר וכל ענין מהאדרא רבא מהחל ועד תומו, ומפענח כל רזין סתימין וסתרי אורייתא וכל יסודי ושרשי חכמת אמת הצפונים וגנוזים בה, יאירו עיני כל המעיינים בו, יצא עתה ראשונה לאור מגוף כי״ק שהי׳ תח״י בנו הרב המאוה״ג החו״ב כו׳ מו״ה משה נ״י, האבד״ק יעדוואבנא יע״א... והובא לדפוס ונסדר והוגה בעזרת הש״י על ידי שמואל בלאא״מ אליעזר אהרן לוריא ז״ל, ווארשא בדפוס ר. מאיר יחיאל האלטער נ״י... שנת ת[ר]מ״ט... 1889, 8°, 518 [2] עמוד.

שני העמודים האחרונים מכילים „צוואת הגאון המחבר״ מיום כ״ט באלול תרי״ב [ערב ר״ה תרי״ג].

15. ספר לקוטי הגר״א מכבוד אדמו״ר הגאון... אליהו מווילנא זצוק״ל... ויען כי רבינו הגר״א ז״ל קיצר דבריו (כדרכו) ולא ביארם רק ריש מילין אמר לחכימא ברמיזה למכסה עתיק, ע״כ התעורר כבוד הרב הגאון הגדול המקובל קדוש יאמר לו, המפורסם בחיבוריו הקדושים והנפלאים כש״ת מוהר״ר יצחק אייזיק חבר ז״ל לבאר ולפענח כל נעלם ורזין סתימין התלויים ממש בכל תיבה מדבריו הקדושים ז״ל למען יהנו רבים לאורו, ונקרא בשם באר יצחק יצא עתה ראשונה לאור מגוף כי״ק שהי׳ תח״י בנו הרב המאוה״ג החו״ב כו׳ מו״ה משה נ״י האבד״ק יעדוואבנא יע״א, ובסופו באו חידושים על מס׳ שבת בשם הגר״א ז״ל וביאוריו ז״ל על אגדות ב״ב ולקוטיו על הרמב״ם ז״ל מהעתקה שהי׳ תח״י הגרד״ל ז״ל... הובא לדפוס ונסדר והוגה בעזרת הש״י על ידי שמואל בלאא״מ אליעזר אהרן לוריא ז״ל, ווארשא בדפוס ר׳ מאיר יחיאל האלטער נ״י... שנת תרמ״ט לפ״ק, 1889, 8°, [2] 414, 14, 14, 10 עמוד.

[הספר נכרך בצורות שונות, ובהרבה כריכות חסרים ההוספות מחידושי הגר"א על מס' שבת ואגדות ב"ב וכו', — כרגיל כרוך ספר זה עם ספר חי' הגר"א ע"מ ברכות].

16 ספר בית יצחק על דיני ברירה מהרב הגאון האמיתי מופת דורו והדרו, המקובל אלקי, רבן של ישראל, כקש"ת רבינו יצחק אייזיק חבר זצללה"ה, שהי' אב"ד באחרית ימיו בעיר סובאלק יצ"ו, בהרב הג' צדיק תמים כקש"ת מו"ה יעקב חבר זצ"ל מעיר „הוראדנא", הובא לדפוס ויצא לאור ע"י יחיאל מיכל נ"י בלא"מ אי"א מו"ה בנימין דוב זצללה"ה ווערזבאלאווסקי יליד שאקי, כרך ראשון, ווילנא בדפוס שרגא פייבל גארבער שנת אעתר לפ"ק, 4°, [8] 108 עמוד.

לספר שער שני, ספר בית יצחק על דיני ברירה הנקרא ברורי המדות כולל ס"ד סימנים [נדפס רק ט"ז]... עם הגהות וחידושים רבים יקרים מפנינים יסודתם בהררי קודש בברור ולבון דברי הגאון המחבר זצוק"ל הנקראים בכללם בשם „בית־מדות", ונלוה אליו קונטרס מיוחד הקובע ברכה לעצמו נקרא בשם לב־ים מאת המו"ל והמביא לבית הדפוס.

בראש הספר מכתבי תהילה מאת: ר' שמעון דוב בער, שעדליץ י"ט באלול תרס"ה; ר' יצחק יעקב מפאנעוועז; ר' אלי' ברוק ממיר, י"ג בסיון תרס"ט; ר' מאיר אטלאס משאוועל ג' באדר תרע"א; ר' צבי הירש ב"ר נפתלי הערץ, ווילקאווישקי כ"ח באדר תרע"א.

בעמוד 7—8 שבראש הספר צוואת המחבר.

בעמוד 84 מודיע המו"ל שמסר העתקת הכתי"ק לידי הרב הגאון הנעלה המפורסם בשכלו הזך והנקי וכו' כש"ת מו"ה נתנאל יוסף גראז שליט"א אב"ד בעיר אוזווענטי יצ"ו מחוז שאוויל פלך קאוונא, ולבקשת המעתיק הריהו מדפיס הערותיו על ספר זה.

בעמוד 87 הערות וחידושים מהמו"ל, עיקרם ליישב הערות הרב המעתיק הנ"ל.

העמודים 89—00 הספד על הגאון המחבר מבנו הגאון ר' יוסף חבר אב"ד קנישין, בשם נפש נקי עם הקדמה בשם אבל כבד.

17. ספר שיח יצחק דרושים נחמדים אשר השאיר אחריו ברכה האדם הגדול בענקים כבוד הרב הגאון הגדול המובהק המפורסם בכל קצוי תבל, שר התורה,

אספקלרי׳ המאירה, מנורה הטהורה עטרת תפארת דורו, איש אלקים קדוש, המקובל האלקי כקש״ת מורנו ורבנו מרן יצחק אייזיק חבר זצללה״ה זי״ע שהי׳ אב״ד בק״ק ראזינאי, וואלקאוויסק דליטא, טיקטין, סובאלק, ושם חלקת מחוקק ספון... נערך ונסדר והובא לדפוס על ידי הרב המאוה״ג החריף ובקי כש״ת מו״ה מאיר ווערזבלאווסקי ני״ו, [חתן הרב הגאון המובהק מוה״ר יעקב הלוי רובין ז״ל האב״ד דק״ק פאריטש (מחוז באברויסק) וסוויר, חתנו של הרב הגאון המפורסם בחכמתו מוה״ר משה ראבינאוויץ (חבר) ז״ל האב״ד דק״ק יעדוואבנא, בן הגאון הגדול מרן המחבר יצחק אייזיק חבר נ״ע], ווילנא בדפוס שרגא פייבל גארבער שנת תער״ב לפ״ק... 8°, [4], 84 עמוד.

על הספר באו בהסכמותיהם, הגאונים, ר׳ רפאל שפירא וולאזין ו׳ דעשי״ת תער״ב, ר׳ חיים הלוי סאלאוויציק בריסק דליטא כ״ח מר״ח תרס״ד, ר׳ משה דאנושעווסקי סלאבאדקא כ״ד בשבט תרס״ט, ר׳ שלמה הכהן ווילנא כ״א בשבט תרנ״ז, ר׳ ליב רובין ווילקאמיר כ״ה באלול תרע״א.

בעמוד 76 רשימת צאצאי הגאון המחבר.

מעמוד 77 ואילך עד סוף הספר ליקוטים בענינים שונים.

18. ספר שיח יצחק דרושים נפלאים נעימים ונחמדים מאת הרב הגאון הגדול האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ חסיד ועניו נר ישראל והדרו חריף ובקי בחדרי תורה בנגלה ובנסתר מאור הגולה איש אלקים קדוש מרן ר׳ יצחק אייזיק חבר זצ״ל שהי׳ אב״ד דק״ק סובאלק טיקטין וואלקאוויסק ראזינאי תלמיד של הגאון החסיד מרן ר׳ מנחם מענדל משקלאוו זצ״ל שהי׳ תלמידו של רבינו הגדול הדומה למלאך ה׳ צבאות מרן אליהו הגאון מווילנא נ״ע זצוק״ל, הובא לדפוס ע״י הרב מאיר ווערזבאלאווסקי החונה פה קרוב מחוז שאוול, חתן הגאון הרב ר׳ יעקב בבין זצ״ל אב״ד דק״ק סוויר פלך ווילנא, חתנו של הרב המאוה״ג מלא חכמה ודעת מוהר״ משה רבינוביץ זצ״ל אב״ד בק״ק יעדוואבנא פלך לאמזא בן הגאון האמיתי ר׳ אייזיק חבר זצוק״ל, קיידאן שנת תרצ״ט, דפוס ש. מובשוביץ, 8°, [2], קצ״ה, [8] עמוד.

בסוף הספר תצלום עמוד א׳ מכת״י ספר זה [ועוד נספחים שונים].

על הספר באו בהסכמותיהם של הרה״ג שלמה הלוי פיינזילבר אב״ד דקיידן, כ״ג תמוז, ומהרה״ג אברהם יצחק בלאך בהגאון מוהרי״ל זצוק״ל אב״ד ור״מ בטלז, ט״ז תמוז תרצ״ח, ולאחריהם הקדמת תודה וברכה מהמו״ל.

19. ספר שיח יצחק חלק שני. דרושים נחמדים אשר השאיר אחריו ברכה האדם הגדול בענקים, כבוד הרב הגאון הגדול המפורסם בכל קצוי תבל, שר התורה, אספקלרי׳ המאירה, מנורה הטהורה, עטרת תפארת דורו, איש אלקים קדוש המקובל האלקי בקשת מורנו מרן יצחק אייזיק חבר זצללה״ה ז.ע. קאונאס שנת ת״ש לפ״ק.

בתוך הספר הודפסו הסכמות מהגאונים, ר׳ חיים הלוי סאלאווייצ׳יק, ור׳ לייב רובין ווילקאמיר, ור׳ שלמה הכהן ווילנא.

20. דרושים נעימים מהרב הגאון הגדול הצדיק המפורסם כקשת מוה״ר יצחק אייזיק חבר זצלה״ה אבד״ק סובאלק. נדפסו בתוך עמק יהושע אחרון, ורשה תרע״ג עמ׳ קכה—קמה. הובאו לדפוס ע״י יהושע אלטר ווילדמן. (שלשת הדרושים שנדפסו בספר זה כלולים גם בספר שיח יצחק הנ״ל).

21. מסכתא אצילות והוא ברייתא בחכמת הקבלה לחכמי קדמונים בזמן דוד המלך עה״ש, וכבר נדפסה כמה פעמים באיגרתא דלא מקריא, ועתה הדפסנוה מחדש עם ביאור מעט הכמות ורב האיכות גנזי מרומים, כשמו כן הוא, מבאר בדרך קצרה חכמה העליונה הגנוזה בתוה״ק, מאת הרב הגדול הגאון פאר הדור המקובל האלוקי צדיק וישר המפורסם בענוה ויראת חטא מוה׳ יצחק אייזיק חבר זצוק״ל במהמח״ס בית יצחק, יד מצרים, סדר זמנים, שו״ת בנין עולם, מגן וצינה ועוד כמה חיבורים בכת״י, כשמו ותהילתו, כן מספר שנתו בשנת „הביאור גנזי מרמים״ [= תרכ״ד] לפ״ק (קעניגסבערג 9), °8 [6], מ״ב עמוד, מבנו הגאון ר׳ יוסף אבד״ק קנישין.

22. מסכתא אצילות והוא ברייתא בחכמת הקבלה לחכמים קדמונים בזמן דוד המלך עה״ש... ועתה הדפסנוה מחדש עם ביאור מעט הכמות ורב האיכות גנזי מרומים... מאת מו״ה יצחק אייזיק חבר זצוק״ל.. הובא לבית הדפוס על ידי מאיר ווערזבלאווסקי הרב בקרוק, חתנו של הרב הגאון וכו׳, ר׳ יעקב הלוי זצ״ל שהיה אב״ד בק״ק סוויר פלך ווילנא, חתנו של הרב המאור הגדול ר׳ משה רבינאוויץ חבר נ״ע בן הגאון המקובל ר׳ אייזיק חבר זצ״ל. ונלוה בסופו „תוספות מאיר״ מהרב מאיר ווערזבלאווסקי הנ״ל קאוונא בדפוס מ. גוטמאן... שנת תרצ״א לפ״ק 40—32 עמוד.

בראש הספר באו הסכמות מהרה״ג שלמה הלוי פיינזילבר אבדק״ק קידן עש״ק בחודש אייר תרצ״א.

הרה״ג יצחק אייזיק אלעזר הירשאוויץ אב״ד פה ווערזבלאווא, ו׳ סיון תרצ״א והסכמה כללית מהרה״ג אהרן יוסף בקשט פ. ק. שבלי.

23. ספר „אור בהיר״ מאת הגאון המקובל רי״א חבר זצ״ל. פירוש על הספר „הבהיר״ (כוונות עמוקות) והוא ברייתא בחכמת הקבלה לחכמים קדמונים. הספר אור בהיר הנ״ל עוד בכתב יד — ולא נדפס, — המכיל 200 עמוד, נמצא אצל מר יצחק אייזיק ורזבולובסקי, בני ברק, בן הרב הקדוש ר׳ מאיר ורזבולובסקי הי״ד, דור חמישי להגאון רי״א חבר, זכר צדיק לברכה!

ר׳ יצחק איזיק בעודנו נער כבן ארבע עשרה, בחר בו הרב החסיד איש אלקים; קדוש הוא מוה״רר מנחם מנדל ז״ל משקלוב מ״כ בירושלים עה״ק; תבוב״קא ולימד עמו דברים הנאמרים בחשאי כל דבר גדול מעשה בראשית וסתרי מרכבה ורזין דאורייתא ומסר בידו מכמוני אוצר כל חמדה גנוזה הרבה מכתבי רבנו הגדול הרב הדומה למלאך ה׳ צבאות קדוש ה׳ מכובד הגר״א מוילנה זצוק״ל.

רועה נאמן כשבע ושלושים שנה בק״ק פורזובע; ריזינאי; וואָלקאָוויסק; טיקטין; ואחרית ימיו כשלוש שנים ומחצה בק״ק סוואלק; ונגנז ארון קודש ביום ה׳ ער״ח כסלו שנת תרי״ג.

בספרית „יהודה״ במוסד של הרב קוק בירושלים נמצאו שלושה כתבי יד של הג׳ ר׳ יצחק איזיק שנמסרו ע״י ניני הגאון אליהו בו הר׳ הרנזון וחיים ב״ר אר׳ ליב רבינוביץ והעתק מהם באוניברסיטה ירושלים; ואלו הם:

1. שות׳ חלק חושן משפט מס׳ 305
2. בית עולמים; ביאורים בחלקי הזוהר מס׳ 306
3. שות׳ ביאורים בחלקי הזוהר מס׳ 307

בספריה הנ״ל נמצאו גם ספרים של ר׳ יוסף חבר (בן של הג׳ ר׳ חיים איזיק חבר.

1. כפלים לתושיה. שיר השירים עם הביאורים נדפס בורשה תרע״ה
2. כפלים לתושיה שיה״ש עם ביאור נדפס בורשה תרל״ג
3. נפש נקי הספד והערכה על אביו נדפס בורשה תרי״ג
4. צפירת תסארה שיה״ש עם ביאור נדפס בורשה תר״ו
5. שער יוסף ותוכחה עם חלק ב׳ מטה יוסף דרושים למועדים נדפס ביוהנסבורג תרי״ב.

חתנו של הג׳ ר׳ יצחק איזיק חבר ר׳ יצחק צבי הלוי רב מסטאוויסק מוציא לאור חיבור של חותנו „אור תורה״.

בנו ר׳ צדוק לוינסקי — חתנו איזיק סגל עם בתו חנה ביילה

בנו ר׳ משה אהרן ולקה קמינסקי ; צוקליברמן — רחובות

בניו :

משפ׳ רקובסקי הרב יצחק צבי רקובסקי

משפ׳ ראם הרב אבי צדק רבה של בית הסוהר בירושלים

משפ׳ רוזנטל.

ספר

לקוטי הגר"א

מכבוד אדמו"ר הגאון החסיד האמתי. אשר תורתו וחכמתו
הבריון עליון בכל רחבי תבל. אור העולם. גדול מרגן שמו
מרנא אליהו מווילנא זצוק"ל:

ילקט אורות רזין עלאין וסודות נפלאים הגנוזים בתורתינו הקדושה,
ונועם מצותיה. וכתרי אותיותיה:

ויען כי רבינו הגר"א ז"ל קיצר דבריו (כדרכו) ולא ביארם. רק רוש מילין
אמר לחכימא ברמיזה למכסה עתיק. ע"כ התעורר כבוד הרב הגאון הגדול
המקובל קדוש יאמר לו. המפורסם בחבוריו הקדושים והנפלאים כש"ת
מוהר"ר יצחק איזיק חבר ז"ל לבאר ולפענח כל נעלם וכל מטמון
התלוים ממש בכל תיבה מדבריו הקדושים ז"ל למען ינהו ויכים לאור.

ונקרא בשם

באר יצחק

יצא עתה ראשונה לאור מגוף כ"י שהי' תחת בנו הרב המאוה"ג החריב כו' מו"ה משה נ"י
האבד"ק יעדוואבנא יע"א.

ונכנסו באו חדושים על מס' שבת בשם הגר"א ז"ל וביאוריו ז"ל על אגדות ב"ב
ולקוטי על הרמב"ם ז"ל מהעתקה שהי' תח"י הגרד"ל ז"ל

תוצאות ההדפסה הוא לעילוי הזכרת נשמת המנוח מו"ה צבי בר' אברהם
הנפטר ביום י"ט אלול. וזוגתו מ' פריידא בת ר' בנימין שנפטרה ה' סיון,
ובנם המנוח מ' יוסף הנפטר ביום י' סיון. תנצב"ה.

הובא לדפוס ונסדר והוגה בעזרת השי"ת על ידי שמואל בלאא"ם אליעזר אהרן לוריא ז"ל

ווארשא

בדפוס ר' מאיר יחיאל האלטער נ"י, ברחוב שמאלע מיללע № 4
שנת תרמ"ט לפ"ק

ЛИКУТИ ГАГРО
тип. М. И. Гальтера Милая 4
ВАРШАВА 1889

הקדמה

על ס' ע"ח ממו"ח ז"ל כי עת לחננם ודבר בעתו מה טוב לקרב את הגאולה בלימוד חכמת האמת כמבואר בזוה"ק ותיקונים. וזכות מ"ח ז"ל יגן על כל המסייעים במצוה זו ויזכו לכל טוב בזה ובבא, ואבנה גם אנכי בזכותו וזכות מצוה רבה זו לעבור לבבי לעבודת הבו"ת ותורתו כאשר עם לבבי מאז ומקדם להקדים עתותי בהס"ק לתורה ולתעודה. אך רבות מחשבות כו' כי טוב אמר ויהי וכותלא עלי מילי דמתא וטירדא דצבורא לנהל כולל סובאלק ולאמזא פעה"ק ולהשתתף בצערן של עניים ובאלה רבות. הנה רחום כפר והשיבנו אבינו לתורתך ולעבודתך, וזכינו לראות בטובך לציון ברחמים רבים וארמון על משפטו בבנינו ותקונו, יראו עינינו וישמח לבנו, ואז נשיר שיר ה' שיר הלוים. — כ"ד העבד הנרצ"ה לעבודת ה' ותורתו שבא לעבדי ה' לעיר הלוים

יצחק צבי בה"ר משה **הלוי** מסטאוויסק, פעה"ק ת"ו:

אמרינן לפעלא טבא יישר, ומחזיקנא טיבותא לידי"נ האי גברא יקירא כ"ש הרב המובהק כו' כו' מו"ה **חיים צבי בהר"ר ליב וועקסנער** נ"י אשר שם עיניו ולבו על דברי הספר הלזה לנקותו מכל סיגי הטעות [מהכ"י] ומשגיאות הדפוס. ברך ה' חילו, וזכות מו"ה הגאון המחבר זצוק"ל יגן בעדו ויראה זרע של קיימא ויאריך ימים כנפש מוקירו המברכו בכט"ס.

המו"ל.

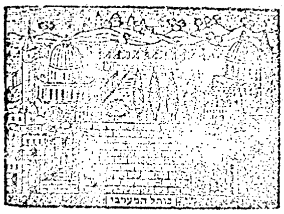

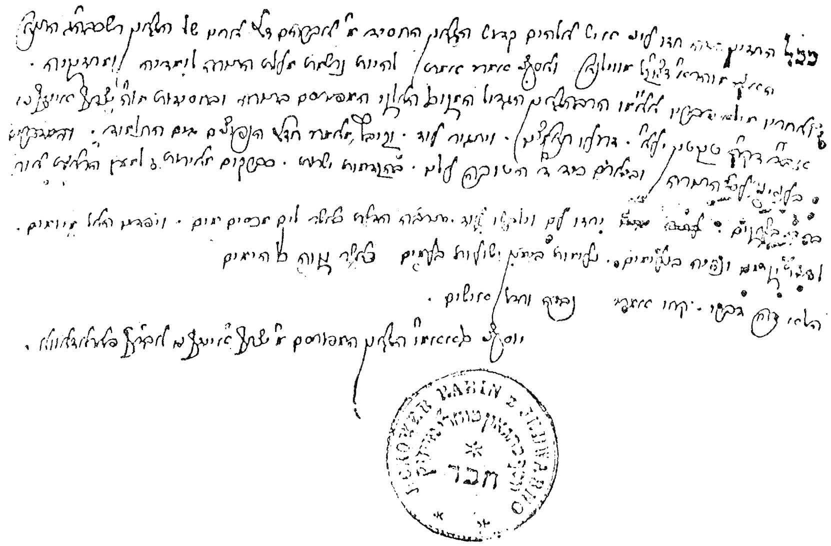
חבר

כתב ידו של ר' אייזיק חבר זצ"ל

26 בה"י

אור

[illegible]

[illegible]

ספר

ציון לנפש

נקי וצדיק טהורי לב המה הגבורים אנשי השם . מנורה הטהורה . הגאון הגדול בתורה דמגליין ליה מילין דטמירא . צדיק ועניו ומפורסם מוה' יצחק אייזיק זצ"ל אב"ד דק"ק סוואלק וכמה ק"ק בעהמח"ס בית יצחק . יד מלאכים , סדר זמנים . בנין עולם . מגן וצנה : ועוד נשאר אחריו ברכה כמה חיבורים כתובים . ואשר כמוהו אמיץ לבו בגבורים נגבירה על תורה הגאון הגדול המפורסם מוה' אריה ליב: זצ"ל אב"ד דק"ק קאהנא . וכמה ק"ק . ושני המאורות הגדולים המפורסמים בחסד ובחכמות . בענוה וי"ח קדושה וטהרה ופרישות מוה' מאיר הלוי אב"ד דק"ק בריינסק ומוה' אליעזר מ"ץ דק"ק קורלאנד . ואחרון הכביד הגאון הגדול למד ולימד וקיים הרבה מוה' אליעזר יצחק אב"ד ור"מ דק"ק וואלאזין תהיינה נפשותם צרורות בצה"ח . וזכותם יעמוד לנו :

מאת

ברב המאוה"ג כו' מוה' יוסף נ"י בהגאון המנוח מוה יצחק אייזיק זצ"ל אב"ד דק"ק סוואלק .

יאהאנניסבורג.

שנת ציון לנפש לפ"ק

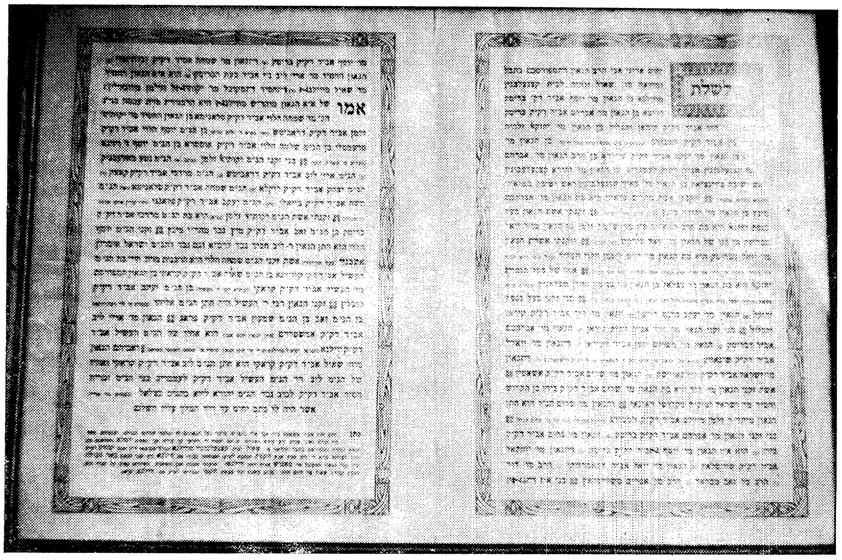

ספר

בנין עולם

כולל שאלות ותשובות בחלק אה"ע אשר כוננו מעשה ידי אומן הרב
הגאון הגדול המובהק, צדיק יסוד עולם מופת הדור המקובל
האלקי חסיד ועניו כקש"ת מרן יצחק אייזיק חבר זצוק"ל זי"ע.
שהיה אב"ד בק ראזינאי וואלקאוויסק טקטין סובאלק ושם
מנוחתו כבוד. בעה"מ שו"ת בנין עולם על או"ח ויו"ד. וספר בית
יצחק על דיני קבוע וס"ס. וספר סדר זמנים. וספר ניות עולמים.
פתחי שערים. ברית יצחק. וס' באר יצחק על ליקוטי
הגר"א זצוק"ל: ועל אדרת אלי' מהגר"א זצ"ל. ועוד ספרים קדושים
בחכמת האמת:

הובא לבית הדפוס על ידי מאיר במוהר"ר בנימין דוב זצללה"ה ווערזבאלאווסקי
מסוויר יליד שאני בו נכד המחבר:

ווארשא

נדפס בדפוס המשובח ע"י הרב ר' בנימין ליפשיץ שליט"א דזיקא 44

שנת תרס"ד לפ"ק

СЕФЕРЪ БИНІАНЪ ОЛАМЪ,

т. е. Міроздание

ПЕТРОКОВЪ

Въ типографіи А. Розенгартенъ.

1904 г.

הקדמה

הדור אתם ראו חמדה גנוזה כבר [illegible] אשר יצא מאתו קדוש מדור הישן. הספר הקדוש הזה היה גנוז זה יותר מחמשים שנה. והוא חלק שני מספר [illegible]. מכבוד הרב הגאון הגדול המובהק בדורו, צדיק יסו"ע מרן יצחק אייזיק חבר [illegible] יצא לו מוניטין [illegible] בחבוריו הקדושים בנגלה ובנסתר. [illegible] חלק הראשון [illegible] ויו"ד אשר הוציא לאור בעצמו בעוד היה בחיים [illegible] החלק השני אשר השאיר אחריו ברכה בכ"י קדשו הבי נבכר הוא בו הראה עזו כמו [illegible] שמעתתא אליבא דהלכתא בהתשובות אשר השיב לכל גדולי דורו באה"ע וחו"מ [illegible] הם מקצעות גדולים בתורה. ומה מאד ישמחו לקראת החבור הזה כל חכמי התורה [illegible] על כסא הוראה. כי לא כחכמות החול היא חכמת תורתינו הקדושה כי בכל החכמות [illegible] מחכמים יותר חבור אשר מחברו הוא מחכמי הזמן ההוה אשר היה [illegible] הזמן תתעם בקרבו. כי הידיעות במדעי ובחכמות החול [illegible] ויתרחבו וישתלמו יותר [illegible] עפ"י הנסיון וע"פ ההמצאות אשר ימציאו חכמי הזמן לא כן תורתינו הקדושה כל דברי תורה הוצאים מפשי המעלה מדורי הקדומים חביבים הם [illegible] כי קדושת התורה והלימוד [illegible] כל הקדום בזמן הוא ראשון [illegible] כמו שאמרו חז"ל בשבת (דף קי"ב) אם ראשונים כמלאכים וכו' וכ"ש בדברים העומדים ברומו של עולם הלכה למעשה יש לסמוך יותר על רבנן קשישאי מדורות הראשונים כי מגולת [illegible] מלבד שיש לנו להאמין כי דעתם של רבותינו הראשונים היה רחבה מדעתינו כמו שאמרו חז"ל לבן של ראשונים כפתחו של אולם. יש מגולה בתורה אשר לאמוקי שמעתתא אליבא דהלכתא צריכא סייעתא דשמיא ומי שלומד תורה לשמה ומי [illegible] יותר הקב"ה בעזרו כמו שאמרו חז"ל וה' עמו שהלכה כמותו. ורבינו המחבר הזה ידענו מאבותינו סיפרו לנו את עצם קדושתו והנהגתו בפרישות ובטהרה והיה לומד תורה לשמה עד שזכה לדברים כו' כאמר התנא באבות כל הלומד תורה לשמה מגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר. והנה [illegible] אשר בימי נעוריו [illegible] היה כבי ארביכר למד חכמת האמת [illegible] הגאון החסיד [illegible] מענציל [illegible] אשר [illegible] מפתחות חכמה זו מפי רבו רבן של ישראל רבינו הגר"א זצללה"ה וידוע שאין מגלין רזי תורה רק לצנועין. ומי שמלא כריסו בש"ס ופוסקים [illegible] אשר [illegible] ז"ל למד עם הגאון המחבר הזה חכמת האמת ומסר [illegible] הגאון המחבר מכמה [illegible] קודש בחכמת הנסתר מרבינו הגדול הגר"א ז"ל [illegible] עיניו כי [illegible] גם בימי נעוריו לקבל מהרת הקודש בחכמת האמת. והשרידים אשר בדורו [illegible] הזה להם יד ושם בחכמת הקבלה כמו הגאון הגדול חכם הרזים ר' דוד לוריא ז"ל מביחאב והגאון ר' אברהם שמחה זצ"ל מאמציסלאוו היו דורשים מאתו את כ"י קדש של מרן הגר"א זצ"ל וזה מעט בשנים אשר הוציאו לאור כ"י קדשו של רבינו הגר"א זצ"ל עם ביאוריו של הגאון המחבר וביאורי רבו החסיד רמ"מ הנ"ל ובעינינו הננו רואים שזכה להיות כמעין המתגבר בחכמת האמת שזכה לחבר בזה הרבה חבורים קדושים. הרבה מהם באו לביה"ד ויותר המה עוד בכתובים בכתב יד קדשו ע"כ בחבורו של איש קדוש כזה אבטח על אחב"י המחבבים תורתינו הקדושה יקבלו את הספר הקדוש הזה בספ"י וביחוד קהלות הקודש שזכו ליהנות מאורו והי' אב"ד דקהלתם ראזינאי וואלקאוויסק טיקטין סובאלק. ואשר שם מנוחתו כבוד המה ישמחו לקראת הספר הזה אשר לזכר עולם יהיה צדיק ותפארתו עליהם אשר זכו להיות אכסניא להצדיק הזה וכאשר יהיו בעזרי אקוה לה' שאבצע את מחשבתי הטובה להוציא לאור החלק השני הזה בשלימות להשלים את אה"ע כולו. וגם חלק החו"מ כי לא היה בכחי להדפיס יותר מפני הוצאות הדפוס ולאט לאט אדפיס אי"ה כל התשובות באה"ע ובחו"מ בל"נ וזכות מ"ז הר"ג הגאון הקדוש הזה יעמוד לי ולכל המסייעין בידי להוציא לאור תורתו הקדושה ונזכה שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרעינו עד עולם הכ"ד הכותב בלב נשבר ומצפה לישועה מאיר ווערזבאלאווסקי בלא"א מוה' בנימין דוב ז"ל

מק"ק [illegible] המחבר:

הקדמת המו"ל ס' אור תורה

ב"ה.

מלפנים זאת בישראל, כל מחבר ספר או מוציאו לאור, מגיד מראשית דבריו ליעקב מה ראה על ככה ומה הגיע אליו, המחבר מבאר ומפאר את מפעל הספר ומעשהו ועל מה הגיעו הטבעו. המו"ל מספר כבוד מעלת המחבר מבטן מי יצאו הדברים ומהלל ומפאר את שמחברת ואיכותו ומהותו, ולכללות אלה הדברים זה שמה אשר קראו לה בשם הקדמה. אולם אנכי המו"ל את הספר הנכבד הנוכחי אשר אנכי נותן לפניכם אינני צריך לכל זה, באשר כי הגאונים המחברים זצוק"ל נודעים לשם ולתהלה בישראל גדול שמם כשמן הטוב ה"ה הגאון מאור הגולה אחד היה **אברהם** אחי הגאון החסיד הבין קדוש הגר"א זצוק"ל, ורבים שתו בצמא את דבריו הק' בקונטרסו הנחמד **מעלות התורה**, וטעמו ונימוקו ושלחו כלא כתובה היא על ספרו היפה בהקדמתו. כן הספר היקר **אור תורה** מכבוד מר חותני הגאון הצדיק ומקובל אלקי **מוהר"יצ אייזיק** הגר זצ"ל אב"ד דק"ק טיקטין וטובאלק ושארי קהלות יע"א

כבר התמהי גברא רבא בחבוריו הנחמדים הנדפסים ונתפשטו בישראל ה"ה ס' בנין עולם שו"ת וס' בית יצחק על ספק ספיקא, וס' סדר זמנים, וס' מגן וצנה, וס' גנזי מרומים, ויד מלכים על הגדה ש"פ. [ויותר מהמה הנם בכתובים, ס' בנין עולם ח"ב, וס' בית נאמן על דיני נאמנות באיסורין, ס' בכורי התמרות על דיני ברירה, ס' בית עולמים חיבור גדול על האדרות, ס' פתחי שערים שני חלקים פותח שער בחכמת האמת לבוא אל הקדש בספר עץ חיים ופע"ח. ס' הפיקים על כל אגדות הש"ס בעין יעקב, לבד כמה קונטרסים בדרושים וחידושים וכללי התורה וביאורים לרוב כתבי קדש מרן הגר"א זצוק"ל הנדפסים והכתבים, וביאור על דברי עיר וקדיש הרמ"ח לוצאטו ז"ל על האדרות]. וא"כ איפוא מה לי להוסיף שבח ותהלה על רבותינו המחברים, ודבריהם הקדושים המאירים כספירים. אך עתה באתי לבקש מאחב"י אשר אהבת התורה הק' ועמודיה עוד יקר בעיניהם ומה גם למופלגי תורה בקהלות הקדושות אשר הלכו לאור תורתו, וזכו לזיוו ושיחתו, ותיקות זכרו בפיהם ובלבבם לקחו ותהלתו, מכבודם אבקש לעשות חסד ונ"ר לנשמת הצדיק מו"ה הגאון זצ"ל ולהביא ברכה אל תוך ביתיכם, כי מאז ומקדם היה משתוקק נפש זקני וצדיק להוציא לאור ס' היקר הקדוש הזה לזכות בו את הרבים ולפקוח עיני עורים ב.ה כ מ ת ה א מ ת בדברי מרן האר"י הק' זצוק"ל ומרן הגר"א זצוק"ל ולא עלה בידו — וזה כשני שנים בזכיתי דאתא לידי ונשלח לי את הס' הקדוש הזה בכ"י ממר נכדי הרב המאה"ג כו' מו"ה משה שליט"א אבד"ק יעדוואבנא בן הגאון המחבר זצ"ל, ומאז לא נחתי ולא שקטתי עד בהוצאתיו לאור לפעולת אדם ולקובעו בדפוס נאה ומשובח. ולא חסתי על גודל טרדותי להיות עמוס בהלוואות דשביתי והמרון כיס הקשה מכולם. וקראתי שם הכולל לספר הנכבד הזה בשם **עמודי התורה** כי זה שמו הנאה לו כי הן המה עמודי התורה מחזיקי ימינה ונודרי נדרה לחזק הלבבות המטיבות והמלוות ולקרבן לתורה. — ואני תפלה אל ה' הטוב החייני וקיימני וזכני להוציא לאור את הס' פתחי שערים

על

הסכמות

הסכמת הרב הגאון המפורסם כו' כו' כקש"ת מוהר"ר **שמואל סלאנט** שליט"א.

ב"ה.

הן כבוד ידי"נ הרב וכו' מ' **יצחק צבי** הלוי נ"י הביא לי כתב ידו אותו להוציא לאור עולם את הספר היקר **מעלות התורה** עם ההוספות לנוסח כ"י קדש דברים יקרים נפלאים ממר חותנו הרב הגאון הצדיק **מוהר"יצ אייזק** זצללה"ה בעהמ"ח ס' בית הספק ובו"ה בנין עולם אשר היה מגאוני הדור ומהחרידים המפורסמים אשר לבם יו' ומם בהכנת החמה ואשר ילקטים על ידי הגאון החסיד ר' מנחם מענדיל זצללה"ה אחד מתלמידי הגר"א זצללה"ה. שמחתי מאד לשמוע ולראות אשר אחדים גנוזים כאלה יצאו לאור עולם להלהיב הלבבות יראי ה' להחזקת תורתינו הק', יהי ה' עמו לגמור המלאכה הזאת. ותהי' משכרתו שלמה ... עולם ... להשיג גבולו ולהדפיס הספר הלזה מבלי רשותו עד משך עשרה שנים מעת צאתו מבית הדפוס. וה' יאיר עיניו בתורתו ויזכנו לאהבת התורה באמת ולהחזיק במצות אליבא דהלכתא כעתירת הבעה"ח יום עש"ק ער"ח אלול לס' את הברכה אשר תשמעו' שנת תר"ס לפ"ק פעה"ק ירושלם תובב"א. **שמואל סלאנט** (מקוי חותמו).

הסכמת הרה"ג הגאון המפורסם נזר ישראל והדרו כקש"ת מוה"ר **משה יהושע יהודא ליב** שליט"א אב"ד דק"ק בריסק והגליל יע"א מלפנים (ובעת משכנו כבוד פעה"ק ירושלם ת"ו).

ב"ה יוד סיון תר"ס ירושלם ת"ו.

לכבוד מה"כ ידי"נ הרב המופלג בתורה ויראה זקן בקנה חכמה, הבם ונבון כ"ש מ' **יצחק צבי הלוי** נ"י.

בקשתו ראיתי לתת הסכמה על ספר **מעלות התורה** ונאסף בה עליו הוספות מחותנו הגאון המנוח מו"ה **יצחק אייזיק** ז"ל בעסי' אב"ד בק"ק סוכהלק ונדפס פעה"ק ירושלם ת"ו. הרה מעודי אני מושך ידי מכל בכתובים בהסכמות על ספרים וביותר בס' כזה אשר רובו ע"פ הכמת האמת אשר לא עמדתי בסודה. הכן מה לו ולהסכמות, עלם הס' מעשה ידי אמן מופלא הגאון מו"ה **אברהם** ז"ל אחיו של מרן הגר"א זצוק"ל ומקובלים בו פנינים אמרות הגר"א ז"ל. וגם חותנו הגאון ז"ל הי' גדול בדורו ומצויין ביגיעתו ושקידתו בהכנת האמת. וכאתה עד לעצמו וא"ל ראי' — . הכ"ד ידידו מברכו בכלתה

משה יהושע יהודא ליב
בהגאון מו"ה בנימן זללה"ה.

מסכת

אצילות

והוא ברייתא בחכמת הקבלה לחכמים קדמונים בזמן דוד המלך עה״ש׳

וכבר נדפסה כמה פעמים כאיגרתא דלא מקריא. ועתה הדפסנוה מחדש עם ביאור מעט הכמות ורב האיכות **ג נ ז י מ ר ו מ י ם** כשמו כן הוא מבאר בדרך קצרה חכמה העליונה הגנוזה בתוה״ק מאת הרב הגאון הגדול פאר הדור המקובל האלהי׳ צדיק וישר המפורסם בענוה ויראת חטא מוה׳ **י צ ח ק א י י ז י ק ח ב ר** זצוק״ל בעהמח״ס בית יצחק׳ יד מצרים׳ סדר זמנים׳ מגן וצינה׳ פתחי שערים׳ בית עולמים׳ שו״ת בנין עולם ועוד כמה .חבורים.

הובא לבית הדפוס

על יְדי

מאיר ווערזבלאווסקי

הרב בקרוק

חתנו של הרב הגאון וכ׳ ר׳ יעקב הלוי זצ״ל שהיה אַב״ד בק״ק סוויר פלך ווילנא׳ חתנו של הרב המאור הגדול ר׳ משה רבינאוויץ חבר נ״ע׳ בן הגאון המקובל ר׳ אייזיק חבר זצ״ל.

ונלוה בסופו קונטרס

תוספות מאיר

מהרב מאיר ווערזבלאָווסקי הנ״ל

חזון ונחמה בימינו

הרבה עמל, יגיעה, כשרון וכוחות נפשיים גדולים שיקע המחבר, מר חיים רבינוביץ בספר. כי בספר הזכרונות המשפחתי אינם מובאים סיפורי זכרונות בלבד, אם כי ביסודו מונחים הזכרונות האותנטיים של המשפחה העניפה. ברם, יש לציין כי המחבר חשף בעט אמן את מעמקי אוצרותיה של היהדות, את המאור שבתורה ואת חכמת החיים, והלכות הלב שבתורת ישראל. קריאה רצופה בספר מבליטה את חזונו הגדול של ישעיהו הנביא על כן אנו עושים בקצרה ניתוח עיוני על חזונו של ישעיהו, שיש בו שילוב במירקם הרעיון הגנוז בספרו של רבינוביץ והגשמתו בתקופתנו.

חזון ונחמה בימינו

הרקע ההיסטורי של דברי הנביאים ביחוד נבואותיו הנשגבות של ישעיהו, נשארו בכל תוקפם ועוזם לדורי דורות ולכל עמי תבל. חכמינו קובעים, ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה. ומה קרה לדברי הנבואה שלהם? על כן באה תשובה מפורשת בגמרא: „נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, ושלא הוצרכה לדורות לא נכתבה".

הנביא הגדול שקם לעם ישראל לפי דברי חכמינו ז"ל בהרבה מקומות בתלמוד ובמדרש, היה ישעיהו שעליו נאמר „שהיה שקול כמשה ומן הראוי למסור בדיוק את הדו־שיח בינו ובין הקב"ה (מדרש רבה, ויקרא פרשה).

„אמר ישעיהו, מטייל הייתי בבית תלמודי, שמעתי קולו של הקב"ה אומר: את מי אשלח ומי ילך לנו? שלחתי את מיכה והיו מכים אותו בלחי: שלחתי את עמוס והיו קוראים אותו „פסילוס" — מגמגם בלשונו, כי למה נקרא שמו עמוס, שהיה עמוס בלשונו, מעתה את מי אשלח ומי ילך לנו, ואומר: הנני שלחני"!

אמר לו הקב"ה: ישעיהו! בני טרחנים וסרבנים הם, אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מהם אתה הולך בשליחותי, ואם לאו אין אתה הולך בשליחותי. אמר לו ישעיהו: על מנת כן אני הולך! אמר לו הקב"ה:

ישעיהו: אהבה צדק, אתה אהבת לצדק את בני ותשנא רשע את שנאת מלחיביב אותם, על כן משחך אלקים. כל הנביאים קבלו נביאות, נביא מתוך נביא ככתוב „נחה רוח אליהו על אלישע" אבל אתה מן הקב"ה בעצמו. חייך! שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות, ואתה נחמות כפולות — עורי עורי, התעוררי התעוררי, אנכי אנכי הוא מנחמם! נחמו נחמו עמי!"

נמצאים למדים, שישעיהו היה הגדול בנביאים. ה' נתן לו אומץ נפשי, רוחב לב, ולשון למודים להטיף דברי מוסרו ותוכחתו. לאמיתו של דבר חזיונותיו ונבואותיו מכוונים כלפי כל העולם כולו. אבל בעיקר הוא יצק את רוחו אל עם ישראל לתת לו תקוה ואחרית. הוא דיבר על האדם היהודי בוקר וערב, לבחור בדרך ה' ללכת בתורתו, ולעשות משפט וצדקה, כי רק בדרך זו ימצא העם חן בעיני אלקים ולא בצומות או בזבחים בלבד.

הנביא הרבה ללמד את הדורות הבאים להאמין, כי כמו ה', הוא אלוקי עולם, כך ישראל הוא עם עולם. בדברי נבואותיו הוא מבליט בהבלטה יתרה מציאות ה' ייחודו ואחדותו ומבלעדיו אין עוד. ובעיקר הוא מבליט שעם ישראל מחויב להיות גוי קדוש ואור לגויים.

ישעיהו חיזק את האמונה בלב העם, שתבוא תקופה נאדרה שירושלים תהיה תהילה בעולם, וחוטר מגזע ישי יעמוד בראש עמו, אשר לא חרב נוקמת יחגור על ירכו, כי אם צדק ואמונה יהיה אזור מתניו. וראו כל העמים את כבוד עם ישראל, או לפי דבריו הנשגבים: „כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים, ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. והלכו עמים רבים ויאמרו: לכו ונעלה אל הר ה', כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

ההיסטוריה היהודית מטולטלת בין שני קוטבים: בין החזון ובין הנחמה שאין משמעותה אלא התקומה הכפולה, המדינית והרוחנית. זו שבאה לידי גילוי לא פעם בהווייה הלאומית, מוצאת את ביטויה המדוייק ביותר באותה אגדה על לידת המשיח ביום הזכרון לשני החורבנות וליתר מאורעות האימים בדברי ימי האומה.

רבים הלקחים היוצאים מאגדה זו. היא מלמדת אותנו על רציפותה האלוקית של התולדה הלאומית. יד ה' מתגלה לא רק בנצחון. בימי עלייה במעשים של פדות וגאולה, כי אם אף בחורבן. ולא עוד אלא שהחורבן עצמו הוא חלק של תכנית הגאולה, ואין הוא אלא שלב הכרחי בקידומה. תקופת הסבל היא חוליה מחוייבת המציאות בשרשרת העלילות של העם המשיחית. יתר על כן אגדה זו מאשרת את הכלל היסודי של ההסטוריה הלאומית והוא — שהישועה צומחת

מתוך האסון, שכאילו בחורבן עצמו כבר נמצא גרעין התקומה, שמתוך המצוקה עצמה עולה ומתפשט המרחב.

התולדה היהודית, הוכיחה לא פעם את האמת שדוקא מה שנראה לנו ככשלון גמור, כמעשה של חדלון, הפך אחרי כן קרש קפיצה לתופעות חיוביות, לפעולות טובות, לימים של אורה ושמחה.

אגדה זו אף משקפת את האופטימיזם היהודי הבלתי מופרע, את הבטחון היהודי הבלתי מעורער בעתיד הזוהר. אף מול הלהבות של המקדש הבוער, וצהלות של קלגסי האויב המשתולל, מאמין היהודי שאי שם נולד הגואל.

והיא שעמדה לנו, גחלת התקוה היהודית לשיקום לתקומה היא שהחזיקה אותנו על פי התהומות של קיומנו העלוב בין גויי הארצות והיא שהביאתנו עד הלום אל מלכות ישראל המחודשת. חזיון מיוחד של ההיסטוריה היהודית התגלה באירועים רבי המימדים של תקופתנו, באימת השואה ובחסד התקומה אף בימי האופל המרים ביותר בתקופתנו, לא חדל האדם היהודי לצפות לנחמה ולא עוד, אלא שבאפלה המעובה עצמה ראה אותות הגאולה. על סף הכניסה לתאי הגאזים פרץ מקדש השם היהודי בשירת „אני מאמין" וגילגולי האירועים שבאו למחרת השואה אשר הסתיימו בתקומת ישראל, הוכיחו לנו ולאחרים, שאכן יש יד מכוונת בהיסטוריה.

עשרים שנות קיום המדינה בתוככי מדבר העמים הערבי האורבים לנו בלי הרף, ואשר אינם פוסחים על שום אמצעים להעמיד את רגלינו. שלוש המלחמות בתקופה כה קצרה והנצחונות המפוארים שאחד גדול ומפליא מן השני, עדות הם לנחמה המשיחית שצור ישראל וגואלו מבשר לעמו, שהולכים ומתקרבים הימים שחזו חוזינו מראש.

י. וו.

ניצנים בארץ

לו צל אהיה, גרגיר אבן
עלה של דובדבן, לו רוח
הייתי סר לרגע רק
לסמטות עיירתי, אשוחח
באחת עיני, הה, מי יתן
ובכל אשר אבד אביטה
ואת ראשי השב הרכן
לשנות ילדות, פנים הליטה.

כך שר איציק פפר בגעגועים על עיירתו ועל בית אביו.

כל מי שיעיין ביצירתו הספרותית של ר׳ חיים רבינוביץ מצדי צדדיה, לא ימלאנו לבו לצמצם אותה בהגדרה אחת או בתואר אחד. סגולתה הראשית — שהיא רבת פנים ורבת-גילויים. יצירתו של רבינוביץ היא כליל של אמנות המסה, ישבנות, שכל אחת מהן דיה להנחיל שם לבעליה. לא הנושא ולא השם קובעים את מדרגות האמנות, אלא כוח הביטוי המגולם בהם. הכל תלוי בעצמת הרגש, ברמת המבע ובשפע היצירה שנמזגו בדברים.

אכן, אפילו אותם חלקים בספר, שאין כוחם היום כְּכוחם אז, מפליאים ומענגים בניסוחם. הדעות, שהובעו בספר, פותחו ע״י רבינוביץ. זהו הבדל בין „עילוי״ לבין כוח יוצר. שהלה נוצץ בתקופת חיים מסוימת ונובל, זורח מפתיע ושוקע. ואילו מי שהוא עצמו מקור מפכה, הריהו גדל ומתפתח, זורח תמיד ונושא פירות תמיד.

ר׳ חיים רבינוביץ הוא מבעלי התריסין. הוא נלחם את מלחמתה של תורה ואת מלחמתם של החיים. תמיד כחו בשיחה, בכתיבה, בנאום מלוטש וריטורי בהופעותיו המרובות אצל בני עירו, בבית הכנסת בבצרון. וכיו״ב. ותמיד, בידע רב, בלשון שנונה. האור שהוא מטיל איננו אור פנס קטן, אלא אור פרוז׳קטור, המאיר למרחוק. אוזן לו לא רק להגיונם של דברים, אלא גם לנגינתם. מחשבות, מעשים ודבורים טובעים בו טביעה מוסיקלית. זאת אנו רואים בקראנו את תיאורי המסע שלו אצל קרוביו בארצות-הברית. מלאות הן רחשי קול, המיה,

מראות. מסתבר שלא רק תשוקת הדבור מבקשת אצלו את סיפוקה, אלא גם תשוקת השמיעה. אין הוא עושה את בן שיחתו שתי אפרכסות קליטה כדרך שרבים עושים, אלא משתפו עמו ומדובבו. ומכיון שהוא מתבטא במשפטים בולטים, ססגונים, יש בכל פגישה עמו מיסוד ההפראה.

מן העיירה יונקים גם דימוייו של רבינוביץ. הוא מסביר את דבריו במשלים הלקוחים מחיי הכפר והאיכר. הנה הוא טווה את חוט מחשבותיו, מביא ראיות, ואתה טועם טעם של חן ושכל טוב. בשעת הצורך עומדים לרשותו חרוז של שיר עברי, או אוד של מליצה עתיקה על מנת לשלבם בספר. רבינוביץ יודע לפחת רוח חיים במבטאים קדמוניים. כתוכן דבריו, כך גם אהבתו למשפחה הגדולה שהיתה ואיננה, ושרידים ממנה בארץ או בארצות הברית, אבני גזית יבנה את בנינו, הכל נושם רחבות וגבהות וניתן בעין יפה, כמי שיש לו רב. וכשאתה קורא בספר, אתה הולך שבי אחרי השפע והברק ויפי המבנה, העולים בד בבד עם חשיבות הנושא ותוכנו. במסגרת כזאת נתונות רק יצירות-מופת, המשתמרות לאורך ימים.

צרת ישראל ותקוותו נשתקפו בספרו בצבעי הקשת של ההשכלה, מלחמת הדת, הספקנות, שלילת הגלות, תנועות סוציאליסטיות ה„בונד", חלוציות ותחיה לאומית. כל אלה נפתלו ונאבקו בתוכו ועיצבו את הדמויות של אותן דורות, של גדולי הדור, שהיוו את המשפחה. כי מכוח-כוחם של תקופות אלה, אנו ניזונים גם היום.

כשהגיע ר' חיים רבינוביץ ארצה, לפני 18 שנה ויותר. התחיל לעבוד במשרד החקלאות, פרשה צנועה בראשיתה, ובמשך שנות עבודתו התחבב על חבר העובדים, שתמיד ראו בו את תמצית מחשבת ההגשמה הציונית. תמיד ראו בו את האיש השלם במחשבתו וברצונו, השואף שאיפה אחת, למען חזון גדול אחד, הגשמת הציונות.

וכדאי לציין, שלרגל פרישתו, ערכו חבריו לעבודה מסיבת פרידה לכבודו מסיבת רבת משתתפים ורבת תוכן, היה זה בשנת 1962, וראוי למסור את דבריו של חתן המסיבה:

נאום שלי במסיבה שנערכה בקריה, במשרד החקלאות בשנת 1962 לכבוד יום צאתי לפנסיה:

כבוד המנהל של המרכז לתכנון חקלאי מר עמיעד
וכבוד המנהל של המחלקה בה עבדתי מר אגמון
וכבוד כל החברים המסובים פה!

יש לי הכבוד להודות להנהלה, למזכירות ולכל החברים הנכבדים בעד מסיבת הפרידה היפה שערכתם לרגל צאתי לפנסיה. במקרה נזכרתי גירסא דינקותא: ,,לעולם יוצא אדם בכי טוב ויבוא בכי טוב״.

בשנת 1950 באתי ארצה. עוד בימי נעורי הקדשתי רוב זמני לעבודות ציבוריות. כשנעשיתי סוציאליסט, לחמתי כיהודי בעד עמנו וכאדם בעד התקדמות העמים שביניהם חיינו, האמנתי באמונה שלימה בדברי ישעיהו הנביא ,,והיה באחרית הימים״ וכו׳ וכן בסוציאליזם שבימינו. זכיתי לראות את המהפכה הגדולה ברוסיה וחשבתי שתקופת המשיח המשחרר מתקרבת והולכת.

בתקופת ממשלת הרודן סטאלין, התאכזבתי ועזבתי את המפלגה אליה השתייכתי. והקדשתי כל המרץ לעבודות ציבוריות, דמוקרטיות ובלתי מפלגתיים. במיוחד לעניינים הנוגעים לבני עמנו.

בשנת 1939, כאשר הצבא האדום נכנס לעירנו סלונים שברוסיה הלבנה, קיבלנו אותם בשמחה רבה ובקולות עצומים ,,הורא״, הם אמרו שבאו להציל אותנו מההיטלריזם.

אחרי זמן די קצר התחילו לגלות את הפרצוף האמיתי שלהם: אסרו הרבה אזרחים ואפילו את רוב המאמינים האמיתיים הקודמים בסוציאליזם וביניהם גם אותי בתור ,,קונטר־רוולוציונר״. אחרי חקירה ובדיקה בכתב של שתים־עשרה שעות את כל הביוגרפיה שלי סיכם החוקר בדברים אלו:

,,נגדו אין כל אשמה, אעפ״י־כן לפי פקודת הרשות הנו אסור״

במקרה נשארתי בחיים סוף־סוף. לדאבוני הגדול לא נשארו בחיים אף אחד ממשפחתי האהובה והיקרה וגם מהקהילה הגדולה הנכבדה היהודית שביניהם חייתי.

אחרי המלחמה גרתי זמן קצר בעיר לודזש, במחנה של שארית הפליטה, וביקרתי פעמיים בווארשא

וראיתי במו עיני את החורבן הנורא שהנאצים, בעזרת שכנינו הפולנים ושאר העמים שביניהם חיינו, עשו לעם היהודי.

חשתי את הסכנה הגדולה העומדת לפנינו גם בפולין בתוך הרוב האנטישמי, משם נמלטתי לגרמניה, יחד עם רוב היהודים שנשארו, מקום שהיהודים מצאו מנוחה זמנית באיזור האמריקאי.

לפי זיקתי הציבורית היהודית, הסתדרתי בעיר מינכן בעבודה בוועדה המרכזית ההיסטורית לאסוף חומר על השמדת שליש מעמנו ע״י הנאצים. עבדתי בארכיון לחקר השואה ושם ראיתי במו עיני את התמונה האכזרית וגם את היחס של שכנינו הגויים מעמים שונים אלינו, שכנים שביניהם חיינו הרבה מאות שנים ובנינו את רוב הערים והכלכלה שלהם.

הם מכרו ומסרו לנאצים רבבות נפשות יהודיות חיים או מתים בעד קילו סוכר או כמה קילו מלח בעד כל נפש שהביאו. נבהלתי לקרוא את כל החומר, איך הם עזרו להרוג ולהשמיד את בני עמנו.

בגרמניה חייתי כשנתיים, והודות להשתדלות של בני משפחתי הנכבדה מארה״ב, הצלחתי בסוף שנת 1948 להגיע אליהם. כל בני משפחתי — משפחת רבינוביץ, קיבלו אותי בסבר פנים יפות וביחוד בן אחי יוסף מילטון רבינוביץ, סידר אותי בביתו הנהדר בברוקלין והיחס של אשתו רוזה וכל בני משפחתו היה אלי יוצא מן הכלל — לא חסר לי שום דבר, פרט לסביבה יהודית כללית אמיתית כפי שהייתי רגיל בכל ימי חיי. נוסף לזה, ראיתי תמיד לפני עיני תמונות השואה הנוראה של עמנו ואבד לי כל החשק לחיות בגולה והחלטתי לעלות ארצה ולגמור ימי חיי בסביבה יהודית מקורית.

למרות ההתנגדות העצומה של בני משפחתי האמ־ריקאיים וגם של ידידי ומכירי מישראל שהזהירו אותי במכתביהם, שבגילי לא אקבל עבודה בישראל,

וכך הלאה, עזבתי בכ״ז את „ארץ הזהב״ והגעתי ארצה בשנת 1950. הצלחתי, כפי שהנכם, המסובים פה רואים, לקבל עבודה ולעבוד יחד אתכם כ־12 שנה, מצאתי ביניכם כל הזמן יחס טוב אלי — ביחוד אני אסיר תודה־רבה למזכיר הראשי שלנו מר דן ירדני ולמזכירה של המחלקה בה עבדתי גב׳ אלישבע בצלאלי, שיחד עבדנו כל הזמן.

חושבני כי גם אני מצדי מילאתי את תפקידי לפי טבעי ומצפוני ולמרות שתפקידי היה לטפל בטבלאות ובמספרים יבשים, בכ״ז מצאתי עניין רב גם בזה. שמחתי תמיד לראות איך המספרים גדלים משנה לשנה: בגידולי־שדה, במטעים, בבעלי־חיים, בירקות, בפירות, בביצים ובחלב עד כדי כך, שהיינו נאלצים לחפש מקומות יצוא (אקספורט) לארצות שונות בעולם הגדול. בזה ראיתי איך שהיהודים שלנו, אשר היו נחשבים בעיני כל הגויים כבטלנים (לופט מענטשן) שונאי עבודה וכו׳, איך הם עובדים ומתקדמים בכל מיני עבודות, עד שהפכו לשם ולתהילה בעולם הגדול ומכל קצווי תבל באים אלינו לראות וללמוד.

ככה, חברים יקרים, אתם רואים שנתקיימו דברי חז״ל: באתי בכי טוב ויצאתי בכי טוב, סיימתי את עבודתי בזמן המקובל ואולי יותר מן המקובל... והפנסיה שלי, אף־ למרות שאינה גדולה, בכל זאת עלי להביא שוב דברי חז״ל: „מאן דיהיב חיי, יהיב מזונו״ ואני מקווה שלא יחסר לי גם בעתיד.

לבסוף אני מאחל לכם, חברים יקרים, שתהיו בריאים ושלימים ותזכו לגמור תפקידכם בזמן המקובל ושגם אתם תזכו למסיבות פרידה ולפנסיה נכונה.

הנה כי כן, אנו רואים את ר׳ חיים רבינוביץ, כמגשים את צו העבודה לעת זקנה. הוא שמח בכל ענף שגדל, שלוש הן הדמויות הנאצלות שהצטיירו במוחו. בעבר הקדום „בועז״ בהווה — ה„פריץ״ ולעתיד לבוא המלך המשיח. כל אחד מהשילוש הזה שונה הוא באלפי הבדלות בשלשלת יחוסו וכן במעלות סולמו ובמורדותיו, אבל אחד הוא במשאת הנפש שהוא מסמל, חיים ללא עבודה.

בעבר הקדום, ממרחקי הדורות רחפה בחשכת הגלות הדמות המזהירה עתירת הנכסים תמיד „היושב" תחת הגפן והתאנה ולא ה„עובד" תחתן. תמיד השליט אשר למוצא שפתיו חרדים העבד הכפוף והמשרת הנכנע. דור דור והאידיליה שבמגילת „רות" שלו. בימי שפוט השופטים: זה „המברך בפיו את הקוצרים והמצווה את נעריו". פולמוס ירושלים: כלבא שבוע ואסמי התבואה המלאים מזן אל זן. בימי המשנה — הנשיא ואחוזת נחלותיו העצומות. ובתקופת הגולה הקדומות — ראשי הגולה, שאף הם שימשו בשני כתרים: תורה וגדולה במקום אחד.

בהווה, עם עייף ואסיר תקוות העתיד הבין לפי דרכו את ה„ישיבה תחת הגפן והתאנה" מסתר המדרגה היה נושא את עיניו התגר היהודי הזעיר, אל אחיו הגדול ה„קרוב למלכות" הבא במגע ומשא עם „השררה" פנים אל פנים,

ולעתיד לבוא... המלך המשיח בכבודו ובעצמו יהיה אמנם עני ורוכב על החמור, אבל אנו עבדיו נרכב על סוסי אש ורכבי ברזל, והמוות יבלע לנצח, וצדיקים ישבו לאור החמה המוצאת מנרתיקה ועטרות על ראשיהם.

ורק עם העליה השניה קם דור חדש, אשר חדל לעמוד על פרשת דרכים ובכיבוש העבודה ובהתבצרותה בכל ענפי החיים מצא את עצמו בדרך היחידה, בטוחה וישרה לא דמות משולשת, כי אם ייחוד הדמות. בעיני אחדים הופיעה העבודה כדת וכדיברה מפי הגבורה, ובעיני אחרים כדיברת חולין וכפקודת הכרח החיים. אולם אלו ואלו עמדו על דעה אחת, בלי עבודה לא רק שלא ייתכנו חיי עם, וחירות עם, כי אם בלעדיה לא תיתכן גם תרבות-עם.

ר' חיים רבינוביץ שמח לעבוד... בכחות יצירה התפרץ, ובחדוות יצירה התרונן במסכת חיים חדשה ומניע חיים חדשים התנסה והצליח. מאוצרות היהדות הקדומים חיפש „מאור גנוז" ובכוח התערותו במולדת, חידש כחות נעורים, במאורות עבר להגיה דרכי ההווה.

וכאשר סיים את עבודתו, ופרש לגימלאות, ניגש בחרדת קודש להוצאת ספרו. אלהים עשה אותו ישר, וחשבונות רבים לא יבקש. לא חשבונות נפש, ולא חשבון עולם. בתכונתו אין מעלות ומורדות, בנפשו לא יתרוצצו ניגודים, התשוקה ליצירה, הדחיפה הפנימית להנציח את זכר המשפחה הענפה, שימשו רקמה לעלילה רבה. הנה כי כן, ספר על קורות חייהם, פעלם וחזונם של בני משפחה, גדולי תורה אנשי מדע, מחנכים, עסקנים ומדינאים.

והמשפחה שהתברכה בבנים גדולים, שהיו לה לכבוד ולתפארת, ישמשו מופת ומשל לדור הצעיר.

י. וו.

ברכי נפשי...

משירי רגינה־ענגלישער רבינוביץ

אל תבל ומלואה

זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא,
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה.

מפולין, מצ׳כיה, הונגריה וליטא אנחנו,
ממקומות בהם עד אחרון היהודים נטבחנו;
מבונקרים, מגיטאות, מחומות שסגרו עלינו,
עד אשר קלגסי הרצח קמו לכלותנו;
מאושביץ, טרבלינקה, מאידאנק, מכל המחנות
בהם הומתנו יומם ולילה באלף מיתות, —
משלג ומקרח, מרוח זלעפות, מאש הגיהינום,
מתוך הכבשן, מחוד הקרדום, מעל הגרדום
באנו הלום —

כשופטים הגענו, כנבחרי העם
לכתוב פרק חדש בתולדות העולם.
תבל, הביטי וראי את מצעד הכליון
של עם רב שנטבח, של ששה מיליון.
מקברות־אחים באנו, מיליוני המומתים,
ואגרופינו אלייך, תבל, מושטים,
באים אנו מדרך ארוכה־ארוכה,
מאותם ימי ההרג ולילות המצוקה.
הורידי כסיותייך הלבנות, אשר הגנו
על ידייך מהזדהם בדמנו ובאפרנו.
ראשך הרימי, תבל צינית ומפוכחת,

פקחי עינייך, עיני כלימה, יגון ופחד,
הסתכלי, תבל, אזרי עוז רק הפעם:
אנו זרמי דם השוצפים בזעם,
אנו — אפר לוהט מתנורים עשנים,
אנו — תמרות העשן מארובות כבשנים;
על פני דרכים ומשעולים עצמותינו פזורות,
מפיותינו הפעורים שיני־הזהב עקורות,
זוהמנו בעפר וחומר, בסיד ובלבנים,
במוחות שפוכים של תינוקות קטנים;
ירויים או קבורים חיים בבורות ארוכים,
מורעלים בגאז "ציקלון־ב" וחנוקים;
שסועים בשיני כלבים ברעבונם,
כלבים שחיות־ס"ס כינום: "בני־אדם";
סבון אנחנו, מוצר גרמני מובחר
עשוי מדמנו וחלבנו למקח וממכר;
אנחנו — אהילים עשויים עור אדם,
שנפשט בעודנו שותתים דם.

אהה, תבל מתורבתת,
מרומה ומעוותת;
מה רבתה אדישותך ברצוח הטבטונים
בכל מיני מיתות את המיליונים, ה מ י ל י ו נ י ם.
היכן היתה אז עזרתך, עמידתך בשער
להצלת תינוק ואם, זקן ונער?
היכן היית, כשילדינו הקטנים,
עור ועצמות כולם, נפוחי פנים,
אפופי צלמוות, בלי אבא־אמא, בני בלי בית,
התחננו: פת לחם תנו, ולו קטנה כזית;
ומצפונך היכן היה בימי ההרג,
כאשר נפלו העוללים מידי חיתו הפרא?

אהה, תבל אבות ואמהות, בדיוק כמו אלה שלכם
היו הילדים שלנו, שנרצחו ללא רחם,
שער ראשם היה בהיר, זהוב, שחרחר,
ארוך־צמות, גדל־בלורית או סתם קצרצר,
כה מתוקים וזוהרים היו פניהם
עם יופי של גומות־החן בלחייהם;
ועיניהם — קטיפה, כחולות ככחול הים והשמיים
וכל חינו של גן־העדן זהר מאלה העיניים;
והם לבשו בגדים ושיחקו — כמו ילדי תבל כולה
כילדיכם מילאו גם הם אוויר הרחוב בהמולה.
האמנם, תבל, הפריעו לך הילדים
מחמת השוני שבשמותיהם היהודים?
האם היה כל כך גדול החטא
כילד יהודי להיוולד?
אהה, איחר לבוא קיצו של מחול המוות,
בושש להזדעזע מצפון אנוש אל מול העוול,
התמהמהו האנחה והדמעה על קברותינו,
אף הכאת על־חטא של התבל לא עוד תנחמנו.
כי ילל הכדורים נישא על פני האדמה,
אש בלעה מיליונים וכיסתה דמם.
אחים ואחיות, כל עוד חיים אנחנו —
מאומה לא שכחנו, מאומה לא סלחנו;
ונקמתנו תצרבך כאש, כמדקרות חנית,
עד שתאכלך כלימה, האם הנאצית;
נשמות הילדים תובעות: ל ז כ ו ר ל ע ד ה כ ל;
לנקום; לנקום; ולא לסלוח, ל א ל מ ח ו ל.

צו דער גארער וועלט

— — — קומען וועט נאך אונזער אויסגעבענקטע שעה,
ס'וועט א פויק טאן אונזער טראט — מיר זיינען דא!

מיר קומען פון פוילן, טשעכיע, אונגארן און ליטע,
פון שטעט און שטעטלעך "יודענריינע" נאך דער שחיטה ;
פון געטאס, בונקערס, גריבער, שטעכעדיקע דראטן,
פון אומעטום וואו מ'האט אונז אויסגעראטן ;
פון אוישוויץ, סאביבור, טרעבלינקע און מאידאנעק,
וואו מיר זיינען טויזנט מיתות אויסגעשטאנען ;
פון אייז און שניי, פון ווינטן, רעגנס, ברענענדיקע שטראלן,
פון כוואליעס שטורמישע, פון בלוטיק־זידנדיקע קוואלן.
מיר קומען איצט אלס אויסגעוויילטע ריכטער
א ניי קאפיטל שרייבן אין דער וועלט־געשיכטע.
וועלט, קוק זיך צו צום טויטן־מארש,
הער זיך איין צום גרויזאמען רעש —
דאס זיינען מיר די זעקס מיליאן מתים אויפגעוועקטע,
צו דיר, א, וועלט, מים פויסטן אויסגעשטרעקטע.
מיר קומען פון יענעם ווייטן, ווייטן וועג,
פון יענע בלוטיקע נעכט און שוידערלעכע טעג.
צי אראפ די ווייסע הענטשקעס, וועלכע דיינע הענט באשיצן
זיי זאלן זיך מיט אש און בלוט, חלילה, ניט באשפריצן.
א, וועלט, דו ציינישע, הויב אויף דיין קאפ און לויער,
מאך אויף די אויגן — פול מיט שרעק און שאנד און טרויער,
קוק זיך צו, דו וועלט, נעם זיך אן מיט מוט,

מיר זיינען דאך שטראמען פון זודיקן בלוט,
מיר זיינען הייסער אש פון אויסגעברענטע אויוונס,
מיר זיינען רויך פון קרעמאטאריע־קוימענס ;
פון אלע וועגן, אלע שטעגן, צעזייטע און צעשפרייטע ביינער,
פון מיילער אונזערע ארויסגעריסן אלע גאלדענע ציינער,
אויסגעמישט מיט ערד און ליים, מיט ציגל און מיט קאלך,
מיט צעשפריצטן קינדערישן מארך ;
צעשאסענע און לעבעדיק פאראשאטענע,
מיט "ציקלאן־ב" גאז אויסגעראטענע ;
דורך בייזע הינט ביז טויט געלינטשט,
הינט געקרוינטע דורך ס"ס־לייט מיטן נאמען "מענטש" ;
מיר זיינען א נאצישער פראָדוקט־זייף,
געמאכט פון אונזער בלוט און פלייש צום פארקויף ;
מיר זיינען אבאזשורן פון מענטשלעכער הויט,
אראפגעשונדן נאך ביים לעבן — און באלד נאכן טויט.
א, וועלט ציוויליזירטע ;
פארנארטע און פארפירטע ;
ווי גלייכגילטיק ביסטו געווען צום נאצישן סאדיזם,
ווי לייכטזיניק זיך צוגעקוקט צום ווילדן קאטאקליזם ;
קיין הילף, קיין ווידערשטאנד און קיין פארמעסט.
וואו איז דאן געוועזן דיין געוויסן, דיין פראָטעסט,
ווען פול מיט שרעק און פיין עס האבן קינדער קליינע,
דאר און קוואר, נאר הויט און ביינער,
אין אנבליק פון דעם טויט
געבעטלט : גיט א שטיקל ברויט, א שטיקל ברויט ;
און וואו איז דאן געווען די מענטשלעכע אחריות
צו ראטעווען כאטש קינדער פון נאציש־ווילדע חיות ?
א, וועלט פון טאטע־מאמעס ; קינדער פונקט ווי אייערע,
אינגעלעך און מיידעלעך, זיסינקע און טייערע,
שווארצע, בלאנדע, געלע קעפעלעך,

ווער מיט קורצע הערעלעך און ווער מיט לאנגע צעפעלעך,
ליבע און באטעמטע ליכטיקע פנימלעך,
מיט חנעוודיקע גריבעלעך אין זייערע בעקעלעך,
אויגעלעך ווי סאמעט, בלויע ווי דער ים,
וואס האבן געלויכטן מיט גן־עדן־טעם.
די זעלבע קליידעלעך ווי אייערע קינדער געטראָגן,
און ווי אייערע קינדער זיך געשפילט און געשלאגן.
האט עס דען דער וועלט געשטערט אדער געשאדט,
וואס זיי האבן נעמען אנדערע געהאט?
איז דאס געווען אזא גרויסע זינד
געבארן צו ווערן אלס אידיש קינד?
אך; צו שפעט זיך געענדיקט דאס טייוולאנישע שפיל,
צו שפעט זיך דערוועקט דאס מענטשלעכע געפיל,
צו שפעט האט פארבלאנדזשעט א זיפץ, א טרער —
דער וועלטס על־חטא טרייסט שוין ניט מער.
ווייל די לופט איז מיט קנאלן פון קוילן צעקלונגען
איבער ערד וואס האט זעקס מיליאנען פארשלונגען.
ברידער און שוועסטער, כל זמן מיר לעבן —
קיינמאל ניט פארגעסן, קיינמאל ניט פארגעבן;
נקמה וועט צינדן דיין לייב מיט פלאמען,
ביז וועסט ווערן פארשרפעט פון בושה, נאצישע מאמע;
הייליקע קינדערשע נשמות באפעל: א י י ב י ק ג ע ד ע נ ק ע ן.
מאנען: נ ק מ ה, נ ק מ ה, ניט שענקען, נ י ט ש ע נ ק ע ן.

(געשריבן אין דער צייט פון אייכמאנס־פראָצעס)

צו דיר מיין מאמעלע !

ווי גליקלעך איך בין, ווען דער טאָג שוין פארגייט,
ווען עס קומט שוין די נאכט, מיט אירע שאָטנס צעשפרייט,
ווען אין שלאָף און אין טרוים, אין העל און אין בלוי,
שוועבט איר הייליקער גוף, דער קאָפּ וואס איז גרוי.
ווי ליב איז דער צערטלעכער גלעט פון איר האנט,
ווי זיס איז איר קוש, איר פנים וואס שיינט,
איר שמייכל, געלעכטער, פול ליבע און גוטס,
די אָרעמס וואס נעמען ארום ווי א שוץ,
די בלויליכע אויגן, געטאקטער האלדז,
גערופן דעריבער איר : „ווייסינקע גאנדז",
ווי גוט איז צו הערן איר פרייליכן קול :
„נו, דערצייל־זשע מיין טאָכטער : געווען איז א מאָל..."

קינדערשע יאָרן, מיינע טייערסטע יאָרן,
מיט קינדערשע פריידן, מיט קינדערשע זאָרגן,
ווען כ'האָב זיך געפונען אין מאמעלעס שויס,
געוואָלט ביי איר תמיד א קוש און א טרייסט.
איך פיל נאך ביז היינט איר האנט אויף מיין קעפל,
ווען זי פלעגט זינגענדיק, פלעכטן מיין צעפל,
כ'פלעג ארומנעמען שטארק און קושן איר האלדז,
זיך טולען מיט ליבשאפט צו מיין „ווייסינקער גאנדז"

פון יענע קינדערשע יאָרן, פארבליבן אצינד
א חלום, א ליד, וואס מען זינגט איין א קינד,
דער מאמעלעס ליד אין מיין הארצן נאך לעבט,
מיט בענקשאפט און צער אין מיין בלוט שטארק פארוועבט.
...„אז איר וועט קינדער עלטער ווערן,
וועט איר אליין פארשטיין,
וויפל אין די אותיות ליגן טרערן
און וויפל געוויין.“

פון א קליינינקע מיידל, א גרויסע געוואָרן,
מיין מאמע האט נחת און ניט וויניק זאָרגן,
עס איז נישט קיין ווּנדער : די נודניצע די שכנה
זי שעפטשעט דער מאמען סודות געמיינע :
„אייער טאָכטער, אייער ליבע רעגינקע,
מען זעהט איר קאָרעספאָנדירן אין פאוויאק מיט לינקע,
מען זאָגט אז צו לערער האט זי קיין ערנסטן באנעם,
און גאָט זאל באהיטן, א שד איז איר שם“.

מיין מאמע פלעגט מיך פארענטפערן מיט איר ליבן שמייכל : —
„איך האָב צו מיין טאָכטער צוטרוי — זי האט שוין איר שכל,
ווען מיר זאָלן זיך דערמאָנען אונזערע יוגנט זכרונות,
געוויס וועלן זיך געפונען א היבש ביסל עוונות“.
מיך פלעגט זי מוסרן, פארשעמען און שטראָפן
און א ריכטיקע פאָרציע אריינזאָגן אָפן :
„ווי לאנג וועסטו פירן מיט לערער מלחמה,
שרייבן סאטירעס און נעמען פון זיי נקמה,
דערגייסט זיי די יאָרן, דערגייסט זיי די טעג,
עס איז דאָך א חרפה, עס איז דאָך א שרעק,
דו ביסט דאָך א ווילדע, ווי ס׳פאסט פאר א אינגל,
אזוי ווי א מילכל דרייט זיך דיין צינגל,
דיינע שטיקלאך, זיי מאכן די לערער משוגע,

ס׳טייטש, אזוי פירט זיך מיין טאָכטער די קלוגע ?״
איך פלעג איר ארומנעמען און ענטפערן מיט שפּאַס :
זיי ניט מיין מאַמעלע, זיי ניט אין כעס,
עס איז ניט מיין שולד און עס איז ניט קיין בושה,
ווען איך האָב געירשעט דיין בלוט אין ירושה.
דו קענסט ניט ביז היינט דיינע קונצן פאַרגעסן,
געדענקסט, ווען דו ביסט א ביסל יונגער געווען,
ווי דו פלעגסט אראָפּ קייקלען פון דערעטשינער ״פּוּסטן בארג״
דיינע העלדן, זיי זאָלן זיך צעשלאָגן דעם קאַרג,
דערביי פלעגסטו קוועלן און לאַכן — כאַ, כאַ, כאַ !
נו וואָס זאָגסטו מאַמעלע שטיפערקע, הא ?

עס לויפן די יאָרן, חדשים און טעג,
איך בין שוין א כלה, איך ווייס שוין מיין וועג,
צו מיין חתונה זיינען פאַרבעטן, קרובים און פריינט׳ —
מיין מאַמע שטראַלט פון שמחה, איר פּנים שיינט.
דער חתן א אַדל, א געבילדעטער מאַן,
צו אַלע מעלות — א טיטל דאָקטאָר, און נדן. —
ביי טישן מיט כל טוב, ווילן זיך געסט,
מיין מאַמע פּראַוועט איר שמחה מיט א ברייטן זשעסט,
די יוגנט זי שכורט, זי זינגט און זי טאַנצט,
מיט אַלע צוזאַמען — אויך מיין ״ווייסינקע גאַנדז״
עס קלינגען די לידער וואָס העכער א מאָל
דער שענסטער פון אַלע, מיין מאַמעלעס קול.

מוטער און פאָטער, זיי פאַרבלייבן אַליין,
פינף אויסגעגעבענע קינדער, פאַרלאָזן עלטערנס היים,
פּראַכטפול צעוואַקסט זיך דער גענעלאָגישער בוים,
ווערט מקוים דער באָבעס און זיידנס א טרוים,
מעשהלעך, געשיכטעלעך — פאַראַן וועמען צו דערציילן,
חכמות פון אייניקלעך — זיי לאַכן און קוועלן.

יעדן יום־טוב און פרייטיק צונאכט צום אָווענט ברויט, א טאנץ
עס ציט זיך שוין א רייע געזעלעך צו מיין ווייסינקער גאנדז.
די מאמע זעצט די קינדערלעך, ארום גרויסן טיש,
מכבד אירע אייניקלעך מיט געפילטע פיש,
שפעטער א ווײַלע קומט צונויף זיך די רעשט,
שוועסטער, ברידער, שוועגערנס, שוואָגערס און געלאדענע געסט.

דער טיש ער שיבט זיך לענגער וואס א מאָל,
דער טאטע מאכט קידוש מיט זיין הערלעכן קול.
פריילעך און לוסטיק, יעדער אין תור,
ווײַלט די געזעלשאפט מיט לידער און הומאָר.
די חברה זי ווײַלט זיך ביז שפעט אין דער נאכט,
מיין מאמע דערווייל אירע פעקעלעך מאכט,
יעדעס פעקל, געבונדן מיט ליבע און שייניקן באנד,
געטיילט יעדן איינעם, מיט איר געבענטשטער האנט.
וואס יעדער האט ליב פון פארשידענע מינים
וועט שפעטער אין פעקעלע זיינעם געפינען.

יעדן פרימאָרגן, ווי עס פלעגט אָנהייבן נאָר טאָגן,
א טעלעפאָנישער באריכט פון מיין מאמעלען האָבן,
ווער פון די אייניקלעך צעקלאפט א פיסל, א הענטל, די נאָז,
ווער פון די יאטן געשטיפט — איבערגעכאפט די מאָס,
ווער ליגט מיט היץ, מיט גריפע, מיט מאָזלען,
זיי מאכן דעם טויט און זיי זיינען צעלאָזן.
„קלעם זיך ניט מאמעלע, קינדער ווי קינדער — זאָרגן
וועלכע מען קאָן שוין גאנץ לייכט איבערטראָגן,
דערפאר אָבער וויפל נחת און פרייד,
ווי שטאָלץ און גליקליך פילסט זיך מיט זיי".
יורעק, דער בן יחיד, א בר־מצוה — יאט,
אדאש — געראָטן, א גבור א אינגל, א כוואט,
זיין שוועסטער זעלינקע, א הארציקע קינד

א קאַפּיע פון איר מוטער א שיינהייט א בילד,
דריי־יאָריקע קארוסיע עס איז דאָך קיין סוד
אז עס וואקסט א פענאָמען פאר לייט און פאר גאָט.
פאוועלעק, דיין העלד, ער קען שוין די תורה
צו שטיין אויפן קעפל און טאנצן א הורה
דער קליינינקער מיכאל וועלכער שטעלט די ערשטע טריט
א שד וואס ברעכט און שטעכט אויף יעדן טריט און שריט.

מיין טייערע מאמעלע, האָסט דאָך דאן ניט געטראכט
וואס פאר א פינסטערער אומגליק אונז שפּעטער דערוואַרט!

איין טאָכטער פארבליבן, פון מיין „ווייסינקע גאנדז״,
מיט צעבראָכענע פליגלען, מיט א צובלוטיקט הארץ,
וואס פירט סטאביל א דין־תורה, סיי טאָג און סיי נאכט,
מיט וועלטן, מיט פעלקער, מיט גאָט אין זיינע הימלען פארשפּארט.
פארשאָלטענע וועלט! פארדאָרבענע וועלט! ווו געוועז דיין געוויסן
ווען נאצישע מערדער, אונזערע קינדער, אויף צווייען צעריסן,
ווו ביסטו געווען, אלמעכטיקער גאָט
ווען דיין אויסגעוויילטע פאָלק, אין ימים בלוט געזונקען האָט,
צו האט איר הימלען גאָר ניט געהערט,
די הארצרייסנדיקע תפילות צו אייך געקערט,
געוויס אויך מיין מאמעס געווען צווישן זיי,
א תפילה פון טרערן, פון פארשטיקטן געשריי!
„רבונו של עולם, הארציקער, געטרייער גאָט,
מאך א סוף צו דער שחיטה, צום אומקום וואָס דיין פאָלק דראָט
אויב אונזער גורל איז געחתמעט — נעם א קרבן מיין בלוט
דערבארם זיך כאָטש אויף מיינע קינדער, נעם זיי אונטער דיין שוטץ
זיי וויסן נאך גאָרניט פון זינד און פון שולד
לאָז זיי ניט גיין צום גרונד
לאָז — זיי — ניט — גיין צום גרונד!

בילדער

איינצעלנע בילדער — דאס אלץ וואס איז פון זיי פארבליבן,
אנגעזאפטע מיט טרערן — זיי קאנען ניט מיין וויטאג שטילן,
ערגיץ וואו, איך ווייס ניט וואו צעשאָטן זייער אַש און ביינער,
איך ווייס נאר־פון מיינע טייערסטע און ליבסטע געבליבן קיינער.

איך קוש און דריק צום הארצן יעדן בילד באזונדער,
איך בעט מחילה זיי פאר אונגעוואונשטן וואונדער,
אדער קללה, וואס איך, א אכטצענטע פון זיי —
אליין פארבליבן פאר־יותמט, עלינט ווי א שטיין.

מיט ליבע און טריישאפט איז מיין שטאם געווען געבונדן
ביז דורך בייזע ווינטן דער גאנצער בוים פארשוואונדן,
אין יעדער צייט, אין יעדן וועג אין נויט
מיט א לעצטן ביסן ברויט זיך אלע מאל געטיילט.

שוועבן הייליגע נשמות, זיי קומען און אנטלויפן,
איך קאן ניט כאפן זיי, איך קאן ניט מער נאָך זיי לויפן.
און טרוים אין וואכנדיקע נאכט ביז ס'הויבט שוין אן צו טאגן,
צו איז דאס נאר א חלום, צו וועל איך זיי א אמאל דעריאגן?

נו, קומט צו מיר א ביסל נעהנטער, ניט אזוי פון ווייטן,
איך האב אייך אויסגעבייגקט פון לאנגע לאנגע צייטן,
בלייבט מיט מיר, ווערט נאָר ניט פארשוואונדן,
לאזט מיר ניט אליין מיט אפן־הייטערדיקע וואונדן.

איך רוף ביים נאמען יעדן און שטרעק אויס צו זיי די הענט
הענט, וואס טאפן אן אין פינסטער־נעכט קאלטע שטומע ווענט,
פאלט דער קאָפּ צום קישן — נאַס פון שווייס און טרערן,
זיי האבן מיט א הארטן פאנצער זיך פארוויקלט, זיי ווילן מיר ניט הערן.

איינצעלנע בילדער — דאס אלץ, וואס איז פון זיי פארבליבן,
אנגעזאפטע מיט טרערן־זיי קאנן ניט מיין וויטאג שטילן.
ערגיץ וואו, איך ווייס ניט וואו צעשאָטן זייער אַש און ביינער,
איך ווייס נאר — פון מיינע טייערסטע און ליבסטע געבליבן קיינער!

רעגינא ענגלישער־ראבינאוויטש

מיט בלוט און פייער איז אוועק מיין היים

אויפן ווארשאווער בית־הקברות געקומען מחילה בעטן.
פאר מיין צער און לייד, וואס צווישן לעבעדיקע כ׳בין פארבליבן,
מיין פאלקס ביינער, יידישע מצבות ארומנעמען און גלעטן,
מיין ווייטיק אויסברילן, ברענענדיקע ליידן שטילן...

דורך וויסטעניש, דורך בערג מיט מיסט, באגלייט מיין וועג
א פארבלאָנדזשעטער הונט, וועלכער האט אויך אמאָל געהאט א היים,
ער האט געקוקט אויף מיר מיט הינטישער טריישאפט און מיט שרעק,
געקושט מיינע טריט, געוואָיעט, געקריצט זיינע ציין.

איך האָב געבעטן: אויב דו ביזט א פריינד מיר, הונט,
צורייס מיין לייב אויף שטיקער, זאל מיין זודיק בלוט
פון אפענעם אייטערדיקן וווּנד,
אויך איינזאפן די ערד, וואס דורשט תמיד יידיש בלוט.

צוטרעט מיר, הונט, ווי א קליין קריכנדיק וואָרעם,
וואס וויל קיין יחיד בלייבן אויף דער וועלט,
דא צווישן אבות, אויף די קברים,
זאל אויסלייזן דער טויט מיר פון פיין וואס אייביק ברענט.

צווישן קברים, לאנג געשטאנען עלענט ווי א שטיין,
און דאס הארץ געפרעסט פון ווייטיק, טרערן און פארדרוס,
גאָט! באפריי מיר פון מיין טרויער־לעבן, לאָז מיר ניט אליין,
שטיל באוועגן זיך ציטערדיקע ליפן: גאטעניו, פאר וואס?

ווי קען מען לעבן בלייבן — ווען נישטא צו וואס און פאר וועמען,
ווען דער נעכטן איז פארלוירן — נישטא שוין מער קיין היינט,
ווען דאס הארץ און נשמה, אויסגעפילט מיט הייליקע נעמען,
פון מיינע אויסגעבענקטע שאטענס און בעסטע, נאענטסטע פריינט,

האט דער ווינט אין ענטפער פארהילט די זיפצן, און געשפּיזלט
מיינע אויגן,
האבן בייזע הימלען געשטורעמט מיט דונערן און בליצן,
און די קליינע וואָלקענדלעך, טאנצנדיק צו ערד געבויגן,
צו דעם קוואַל פון טיפן טרויער, שטראָמען רעגן־וואסער שפּריצן.

פלוצלינג, א רעגן־בויגן ווי א ווונדער זיך צעגאסן מיט דיאמענטן,
סאפּירן,
פריילעך שפּיגלט זיך אין די בונטע זונען־שטראלן,
סווישצען מיר א סוד די קליינע פייגעלעך אין פארביקע קאלירן,
און אין הארצן וואכן אוף פרישע נייע קוואלן:

אפשר דארט אין פאלמן־לאנד וועסטו אוסלייזונג געפינען,
הארציקייט און ווארעמקייט אין דיין עלנט לעבן,
אפשר צווישן געליטענע פון נאציס, דיין טרויער קענען שטילן,
אוןביים ברעג פון כנרת, טרוימען ווידער וועלן שוועבן?

זיי געזעגנט, פּויליש לאנד! איך קען נישט "ווידערזען" דיר זאגן,
מיט בלוט און פייער איז אוועק מיין היים, וווּ פארבראכט מיינע
בעסטע יונגע יאָרן,
איך וועל שוין קיינמאָל מער דיין ערד באטרעטן, און באקלאָגן,
נאר טיף אין הארצן וועל איך אייביק מיין פארגאנגענהייט ווי א חלום
טראָגן.

זיי געזעגנט, בית־הקברות, ווי כ'בין געקומען מחילה בעטן,
פאר מיין צער און לייד, וואס צווישן לעבעדיקע כ'בין פארבליבן.
מיין פאלקס ביינער, יידישע מצבות ארומנעמען און גלעטן,
מיין ווייטיק אויסברילן, ברענענדיקע ליידן שטילן.

שם בגולה...

שם בגולה — תמיד היה כך...
לא חשוב מה היו הסיבות, או מי אחז ברסן השלטון,
תמיד בעת צרה, ובעת שמחה,
בימי חרות ובימי שעבוד...
תמיד ניצב היהודי בזרקור השנאה והשיטנה, שעיר לעזאזל, מוכן ומזומן לחפות על כשלונות השלטון ומחדליו.
תמיד עמדו שם, קראו והצביעו „היהודי"
מסורת...
הגב׳ רגינה ענגלישר־רבינוביץ זיכתה אותנו בשירים.

גב׳ ענגלישר־רבינוביץ, הינה אשה בעלת אמוציות מסעירות דם ורוח ושירה מלא מתח. הענין שהשירים מעוררים, נובע מאותה תשלובת של תרבות כתיבה ואמנות על חוויות השאובות ברובן מבארות ההתנסות האישית. הדמיון עם המציאות, שלא ניתן להכחשה, נותנים תוכן רב ליצירתה.

הגב׳ ענגלישר־רבינוביץ ניזונה מהדמויות המוכרות מסביבתה ומדורה, אתם התהלכה והן שנתנו לה, ונידמה כי מיצתה את נושאה עד תום.

זאת ועוד.

תיאור שיריה, שאוב מפרי החיים. רסיסי הווי שנשתיירו בתאי הזכרון או חטיפי בזק שעין המחברת צדה בשולי העבר ודוקא בשל היותן קרובות אלינו כל כך, מוכרות ומוחשות, יש בצירופן ובאופין הנוגה חשיפה של נקודות התורפה באנוש.

למחברת לב רגיש ועין חדה, היא סוקרת את העבר הטראגי, ויודעת לדלות את השעות הקשות והימים הגורליים ולשמור אותם בצקלונה. ולבסוף הוציאה צרור זה מרשות היחיד לרשות הרבים, והשיגה בשיריה ביטוי עז והגיעה למיצוי חוויתה.

גוילי אש...

זכר לחורבן...

מי יתן ראשי מים, ועיני מקור דמעה
ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי...

מחבר הרשימה של חללי־קדושי המשפחה הי"ד, הינו משה פיטקובסקי אוד מוצל מגיא ההריגה.

ימים ולילות עשה דרכו הארוכה, הדרך המובילה אל מולדת נכספת, אל ערש האומה בעבר, ותקוותה האחרונה לעתיד.

משה פיטקובסקי יצא מתוך ההפיכה הנאצית, וזכה לבוא לכאן, לארץ המפכה חיים חדשים, הגיע למחוז חפצו מבחינה „שיבת בנים לגבולם".

הוא שתה מכוס התרעלה של גלות. וזכה להתערות במולדת ולעבד את אדמתה.

גדולה הרשימה... שמות... נשמות, משפחה ענפה רבת יוחסין שנחרבה...

אין מלים לתאר את שבר המשפחה „הרגת ולא חמלת, השמדת ולא רחמת". ובאין לשון עילאית, אנו שרידי המשפחה בארץ והנמצאים עדיין בגולה, נשמור בלבותינו אהבת עולמים לאבותינו המוטבעים, לאמהותינו הטבוחות, לאחינו השחוטים, לאחיותינו החנוקות.

יחד עם אהבתנו הגדולה אל יקירינו שאינם, אהבת נצח, ייבקע מהרשימה הקדושה למשפחתנו, מן השמות — הנשמות הללו, מסירות נפשנו ויאירו חיינו באהבת ובאחדות ישראל מול כל צר וזר, ויהיה עמנו אלוקי אבותינו על הנצח המובטח לנו במולדתנו.

רבות תשתוחח עלינו נפשנו לאיד ושבר שירד על יקירי משפחותינו, עדיין אנו זוכרים את שמחות המשפחה, את גאוניה, רבניה, למדניה ופשוטי עם שבהם.

והאבות שהיו מאחרים שבת בלילות על מסכת חולין והזוהר הקדוש. עוד נזכורה את ברכת „שמע" ששרתם בקול שבור ורווי געגועים.

ונרות שבת — בלהבות קודש.

הקדושה והאצילות שנמסכו לקול השופר בימי אלול.

הלב שנחרד בימים הנוראים.

הן לא נתתם לנפשכם ליהנות מזיו עולמו של הקב"ה. היום לפרנסה והלילה לתורה ולתפילה. כי איך תעמוד הנפש היהודית דורות על דורות בטומאת חולין? — אם לא תוגבר ביתר שאת קדושת הייחוד, הדבקות למקום המחצב והנהייה, לספירות העליונות, חכמה ובינה, חסד ודעת, הוד ותפארת.

איך עלה הכורת עליכם — משפחתנו הקדושה והטהורה.

בנפש פצועה ושותתת דם אנו עומדים על קברכם.

ואין ניחומים, כי גדול הכאב... והלב דוי.

הקדמה ל״שמות״ (שיימעס)

תהום ניבטת ממנו... גיא צלמוות והריגה אופף את המחבר, הוא עוד לא נחלץ מביטן... הוא מוסיף לנשום עשן המשרפות. ימי ההריגה התרחקו, אך משה פיט־קובסקי מחבר הרשימה „חי״ את האימה והזוועה ביתר בהירות, בעצמה פנימית מתגברת והולכת.

משה פיטקובסקי מביא אותך ברשימתו פעם נוספת אל התופת בביתן החרבה, שלעומתו מוריד הגיהנום הקלאסי של דאנטה. בכשרון איתנים הוא מתאר דברים ומעשים שהיו, אך ידו האמנותית משועבדת כליל למציאות ההיולית, שהיא מעל ומעבר לכל כוח דמיון ספרותי

אתה קורא את ה„שמות״ (שיימעס — קרעי ספרי קודש), והקריאה הולמת על ראשך מרעידה, וממלאה אותך ביעותים וסיוטים.

גוילים נשרפים — ואותיות פורחות...

משה פיטקובסקי נלכד בין האותיות הפורחות... מתהכך ב„שיימעס״ ועדיין קשה לו להשתחרר מעשן... הגוילים שנשרפו.

לזכר הורי ובני משפחתי שנרצחו ע״י הנאצים
ומשרתיהם ביום י״ח אלול בשנת תש״ב בביטן.

שמות (קרעי ספרים) בביטן החרבה

ביטן, אוקטובר 1941

פקודה מהקומנדנטורה הגרמנית ליודנרט:

כל ספרי קודש וכל ספרים אחרים הנמצאים ברשות יהודי־ביטן ייאספו ויועברו מיד לבית חנה דיטקובסקי.

מי שלא ימלא פקודה זו: ייענש קשה.

חיש מהר מתפשטת הידיעה על הפקודה. יהודים עמוסים על גביהם שקים מלאים ספרים. חבילות קשורות בחבלים. מי שמוביל בעגלת יד ומי בעגלות רתומות לסוסים עמוסות ספרים על גדותיהן. ספרים שנתאספו ונצטברו מדורי־דורות. במשך זמן קצר נתמלאו שני חדרים בספרים בביתה של חנה דיטקובסקי.

אבי ז״ל עם קבלת ידיעת הפקודה, נדהם, עומד מיואש ולא יודע מה לעשות. להפרד מהספרים שהיה קשור אליהם בלבו ובנפשו? לא! אני לא אעשה את זה. „אקבור הספרים ולא אמסור אותם לידיהם.״ מחליט מיד. אבא אחי לימה ז״ל ואני, חופרים במהירות בור בגינה ע״י הבית. רחב ועמוק הוא הקבר. אנו מתחילים להוציא הספרים. בהתחלה בא הש״ס. אנו מיצרים מהכרכים הגדולים והכבדים את גולל ודופק. אחריו היורה דעה, חושן משפט, שולחן ערוך ועץ חיים, חומשים, תנ״כים. ספרי תפילה, ספרי לימוד עוד ועוד... קטן הקבר מהכיל...

אנו סותמים את הבור, מסווים למעלה שלא יהיה ניכר. אולי לאמור קדיש? שואל אבא את עצמו. מחליט לא. אבל שפתיו נעות בלחש קונבולסיבי. מדוכאים אנו נכנסים הביתה. רוחצים הידים. אמא ע״ה, בוכה. וסופקת כפיה. התרבות הגבוהה שנשאה אותנו מדור לדור הופסקה, נקברה...

שבת, פרשת „כי תבוא״, עם שחר.

ז׳נדרמים גרמניים, ליטאים ביחד עם שוטרים מקומיים רוסים־לבנים, מקיפים את ארבעת הבתים, במקום הגיטו. מחפשים בכל המחבואים, מוציאים הנחבאים האומללים, הנשארים מהשחיטה הראשונה 84 יהודי ביטן ביניהם גם הורי. כופים אותם לשבת בתעלת הכביש ע״י ביתו של יצחק מנדלביץ. עבור קימה, מקבלים מכות רצח. אבי מחבק בזרועותיו את נכדו שמואל בן השנתיים ואומר

וידוי בקול רם, הנמצאים על ידו אומרים אחריו. אמי מרגיעה את גיסתי דבורה שפרצה בבכי ספזמטי ותולשת בכפיה שערות ראשה. „למה לא ברחתי ליער ביחד עם אברהמל" בול עץ בידי ז'נדרם הולם על ראשה ומשתיק אותה.

שעה 10. פקודה לקום. מסדרים אותם בשורות. מובילים אותם מוקפים ע"י הגרמנים, ליטאים והרוסים לבור, בין הכפרים זפוליה ורודניה, שטרם נתמלא מהשחיטה הראשונה.

יולי 1944. אחרי השחרור. יחיד, גלמוד ורצוץ. אחרי היותי שנתיים כפרטיזן ביער, חוזר אני לביטן. עובד כפקיד אצל השלטון המקומי בביתו של ישראל רוזנסקי מול הבית של חנה דיטקובסקי.

בכל פינות הרחוב מפוזרים שמות („שיימעס") דפים חצי בלים, קרועים, ספרים שרופים למחצה. אני אוסף אותם, מחביא בנקיקי הקירות והגדרות.

נושבת הרוח, שוב מתמלא הרחוב עם שמות מספרים, ספרים שונים. מחשבותי וזכרונותי חוזרים לעבר הרחוק והקרוב. לבי לבי מתכווץ בי. מעגל של שמות מסתובב בערבוביה. לעתים מגביהים עוף, גבוה, גבוה, כאילו אינם רוצים לנטוש את המקום. „אנו לא נסתלק מפה! לא נעזוב את המקום", איפוא שאנו חנכנו דורות בתרבות הומניטרית, רוחנית ומדעית, אתם יכולים לבעור אותנו, לעשן אותנו במחורקה! אבל האותיות תשארנה כאן לעולם, פורחות באויר ושוב תתאחדנה למילים ויצורו חוק העונש הכי גבוה. חוק התוכחה, המגיע לרוצחים על השמדת עם ללא אשמה. יעולל לכם מה שעוללתם לנו. לא! לא נעזוב את המקום הזה כל זמן שהנקמה תתנקם בכם עד תכלית.

נכנסתי עם זלמן לביתו של הרב יפה, על הכיריים פרוש גויל של ספר תורה, כיפה המכסה את התנור. עם הכתב למעלה, פרשת יתרו. עשרת הדברות... לא תרצח... הגויים, דיירי הבית פונים לנו עורף, הם יודעים פשעם. במקום אחר, טנא קרוע מטולא עם גויל ספר תורה, פרשת ואתחנן. שקית להחזקת מחורקה (טבק) מקרעי ספר תורה, האותיות עודן בולטות. בטנת מגפיים — גווילים עם עמודי הפרשיות. לאן שאני פונה — קרעי ספרים, קרעי ספרי תורה.

הרי נשארתם לשמור על 1200 קדושי ביטן.

שמרו לעד... אל תעזבו את המקום!

רוח סתוית נושבת. שוב נוצר עמוד של שמות העולה מעלה מעלה. עם החלשת הרוח מנמיכות ומתפזרות ברחוב בפינות בגנים.

אין בכוחי ללקט אתכם, לאסוף ולהחביא, אני עולפה.

שלטו כאן ברומכם המת, יצרו מה שאפשר, אבל קודם כל נקמה, נקמה.

משה פיטקובסקי (—)

הדר־רמתיים

הצוואה

בהתאספנו בערבים, לאחר יום עבודת פרך אצל הנאצים. מוכים עד זוב דם, רעבים ומדוכאים, בשבועה היינו משביעים את האלמוני:

באם ישאר מי מאתנו בחיים (הדבר הוא בלתי אפשרי, אבל אולי?) מוטל עליו למסור, לספר ולכתוב על הנאצים האכזריים, השודדים, המענים, המדכאים, המרעיבים והרוצחים בדם קר, בכל סוגי שיטות הרצח. בקברם אנשים חיים. חובה עליו למסור ולפרסם: על השוד והגזל, על הרעב, על ההשפלה ודכאון. על הטלאי הצהוב, כסימן היכר ליהודי, על עבודת פרך, על ריכוזנו בגיטו בתנאים אל אנושיים, על השמדה טוטלית של עם שלם ללא אשמה וללא עוול בכפו אלא אך ורק בגלל יהודותו. על הקמת נגדנו שכננו הגוים שיהיו להם לעזרה בהשמדתנו תמורת רכושנו. אין באפשרותנו לנקום, נשמור ונקיים את הצוואה שציוו לנו, להחיות בלב הדורות את כל שפעת החיים שהוכחדה והושמדה, לשמור אותה לדור אחרון.

דמנו לעולם, לא ישקוט,
אל דומי לנו!

ר ש י מ ת
קדושי המשפחה
שניספו בשואה
הי״ד

ואלה שמות...

קדושי משפחתנו שנרצחו ע"י הנאצים ועוזריהם,
הרוסים, הפולנים, הליטאים, האוקראינים
בשנת 1942.

ב ע ר י ם :
ביטן, סלונים, רוזשנאי, קנישין, ביאליסטוק, דרצין,
ברנוביץ ועוד.

הי"ד

מספר סדורי	מקום מגורים	המשפחה והשם	הגיל	תאריך הרצח	השתיכות משפחתית
1	ביטן	פיטקובסקי יצחק אייזיק	63	29.8.1942	אבי ראש משפחתנו בן ר' שמואל מרושזנאי נכד להרב ר' משה רבינוביץ מדרצין
2	"	פיטקובסקי רישה	64	29.8.1942	אמי לבית שפירא
3	"	פיטקובסקי דבורה	24	29.8.1942	אשת אברהם פיטקובסקי
4	"	פיטקובסקי שמואל	$2\frac{1}{2}$	29.8.1942	בנם של דבורה ואברהם
5	ביטן	קנטרוביץ בילה	42	20.1.1943	בתם של יצחק איזיק ורישה פיטקובסקי
6	"	קנטרוביץ ליפה	48	20.1.1943	בעלה של בילה
7	"	קנטרוביץ סוניה	22	20.1.1943	בתם של בילה וליפה
8	"	קנטרוביץ יוסף	15	20.1.1943	בנם של בילה וליפה
9	"	פיטקובסקי אסתר	40	20.3.1943	אשת משה פיטקובסקי לבית רבינוביץ
10	"	פיטקובסקי אידה	$14\frac{1}{2}$	20.1.1943	בתם של אסתר ומשה
11	"	פיטקובסקי שמואל	$9\frac{1}{2}$	13.3.1943	בנם של אסתר ומשה
12	"	פיטקובסקי לילי	7 חד'	25.7.1942	בתם של אסתר ומשה
13	קנישין	פיטלוק רבקה	40	1942 דצמ'	בתם של יצחק איזיק ורישה פיטקובסקי
14	"	פיטלוק שלום	40	" 1942	בעלה של רבקה
15	"	פיטלוק שפרינצה	14	" 1942	בתם של רבקה ושלום
16	ביטן	פיטקובסקי ליימה	36	2.11.1942	בנם של יצחק איזיק ורישה פיטקובסקי
17	"	פיטקובסקי פניה	33	18.9.1942	אשתו של לימה לבית שפירא
18	"	פיטקובסקי געניה	10	18.9.1942	בתם של לימה ופניה
19	רוזשנאי	פיטקובסקי דב	60	2.11.1942	אחיו של יצחק איזיק פיטקובסקי
20	"	פיטקובסקי איטקה	55	1942 דצמ'	אשת דב פיטקובסקי
21	וולקוביסק	פיטקובסקי משה	34	" 1942	בנם של דב ואיטקה פיטקובסקי
22	"	פיטקובסקי סוניה	30	" 1942	אשת משה
23	"	פיטקובסקי (בתם)	3	" 1942	בתם של משה וסוניה
24	רוזשנאי	פיטקובסקי יעקב	58	" 1942	אחיו של יצחק איזיק פיטקובסקי
25	"	פיטקובסקי חיה	58	" 1942	אשתו של יעקב פיטקובסקי
26	"	פלדמן חינקה	18	" 1942	בתם של יעקב וחוה פיטקובסקי
27	"	פלדמן לוסיה	4	1943	בנם של יעקב וחוה פיטקובסקי
28	"	פיטקובסקי עקיבא	30	1942 דצמ'	אחיו של יצחק איזיק פיטקובסקי
29	"	פיטקובסקי רבקה	48	" 1942	אשתו של ראובן פיטקובסקי
30	"	פיטקובסקי ראובן	48	" 1942	בנם של ראובן ומערע פיטקובסקי
31	"	פיטקובסקי מערע	17	" 1942	בתם של ראובן ומערע פיטקובסקי
32	הורודישץ	פיטקובסקי משה	12	1942	בתם של ראובן ומערע פיטקובסקי
33	רוזשנאי	פיטקובסקי שפרינצה	20	1942 דצמ'	בתם של יעקב וחיה פיטקובסקי
34	"	פיטקובסקי חנה	65	" 1942	בנה של חינקה
35	קנישין	פיטלוק אלתר	65	2.11.1942	גיסם של האחים פיטקובסקי
36	"	פיטלוק חינקה	30	2.11.1942	אשתו של אלתר לבית פיטקובסקי
37	"	פיטלוק מלכה	29	2.11.1942	בתם של אלתר וחינקה
38	"	פיטלוק פעשע	6	2.11.1942	בתה של מלכה
39	"	פיטלוק סימה	35	2.11.1942	אשתו של עקיבא פיטלוק בנם של אלתר וחינקה
40	"	פיטלוק בתה	תנוקת	2.11.1942	בתם של עקיבא וסימה
41	"	פיטלוק פיוול	34	2.11.1942	בנם של אלתר וחינקה

מספר סדורי	מקום מגורים	המשפחה והשם	הגיל	תאריך הרצח	השתיכות משפחתית
42	קנישין	פיטלוק דבורה	34	2.11.1942	אשתו של פיוול
43	"	וולוצקי פסח	40	2.11.1942	חתנו של אלתר וחינקה פיטלוק
44	"	וולוצקי רישקה	40	2.11.1942	אשתו של פסח לבית פיטלוק
45	"	וולוצקי משה	18	2.11.1942	בנם של פסח ורישקה
46	"	וולוצקי שלמה	16	2.11.1942	בנם של פסח ורישקה
47	"	וולוצקי שמואל	12	2.11.1942	בנם של פסח ורישקה
48	"	וישניבסקי יצחק	60	2.11.1942	גיסם של האחים פיטקובסקי
49	"	וישניבסקי חיה	57	2.11.1942	אשתו של יצחק לבית פיטקובסקי
50	"	וישניבסקי חנה	18	2.11.1942	בתם של חיה ויצחק
51	ביטן	רבינוביץ רחל	68	1942 דצמ'	אשתו של יצחק איזיק רבינוביץ
52	"	רבינוביץ רבקה	25	20.1.1943	בתה של רחל ויצחק איזיק רבינוביץ
53	"	רבינוביץ יעקב	38	30.9.1942	בנם של יצחק איזיק ואידה רבינוביץ
54	"	רבינוביץ צפקה	36	20.1.1943	אשתו של יעקב בת זאב רבינוביץ
55	"	רבינוביץ יוסף	6	20.1.1943	בנם של יעקב וצפקה רבינוביץ
56	"	רבינוביץ סנדר	36	20.3.1943	בנם של יצחק איזיק ורחל רבינוביץ
57	"	רבינוביץ קרולה	36	20.1.1943	אשתו של סנדר רבינוביץ
58	"	רבינוביץ מיה	7	20.3.1943	בתם של זאב רבינוביץ
59	ברנוביץ	רבינוביץ מערע		13.3.1943	אשתו של זאב רבינוביץ
60	"	שטינברג וועלוול	34	13.3.1943	התן של זאב ומערע רבינוביץ
61	"	שטינברג רחל	32	13.3.1943	אשתו של זאב שטינברג לבית רבינוביץ
62	"	שטינברג בנם	4	13.3.1943	בנם של רחל וזאב
63	ביאליסטוק	רבינוביץ ד"ר חנה רבקה	55	1942 דצמ'	בתם של יוסף ולאה רבינוביץ
64	"	רבינוביץ אפרים	37	1939	בנם של זאב ומערע רבינוביץ
65	סלונים	רבינוביץ יאחע	59	1942 ספט'	אשתו של חיים רבינוביץ
66	"	רבינוביץ ד"ר משה	30	" 1942	בנם של חיים ויאחע רבינוביץ
67	"	רבינוביץ אטל	33	" 1942	בתם של חיים ויאחע רבינוביץ
68	"	רבינוביץ אליהו	27	" 1942	בנם של חיים ויאחע רבינוביץ
69	"	רבינוביץ דאשע	38	" 1942	אשתו של אליהו בן יוסף רבינוביץ
70	דרצין	רבינוביץ וועלע (זאב)	67	25.7.1942	אביהם של דוד ויוסף רבינוביץ
71	סלונים	רבינוביץ יוסף	41	1942 אוק'	בנו של וועלע (זאב) רבינוביץ
72	"	רבינוביץ מרים	38	" 1942	אשתו של יוסף רבינוביץ
73	"	רבינוביץ שלמה	11	" 1942	בנם של יוסף ומרים רבינוביץ
74		רבינוביץ משה	30	" 1942	בנו של וועלע (זאב) רבינוביץ
75	סלונים	שטין רבקה	42	1942 יולי	רבקה שטין לבית יוסף רבינוביץ
76	"	שטיין ליאווע	18	1942 יולי	בנה של רבקה
77	"	שטיין קילה	20	" 1942	בתה של רבקה
78	"	שטיין אסתר	12	" 1942	בתה של רבקה
79		גלמן	42	25.7.1942	חתנו של וועלע רבינוביץ
80	"	גלמן אסתר	42	25.7.1942	בת של וועלע רבינוביץ
81	"	גלמן חנה	4	25.7.1942	בתם של גלמן ואסתר
82	ביטן	ברסקין חינקה	62	29.8.1942	אמא של דוד ברסקין
83	"	ברסקין דוד	45	5.7.1943	בנה של חינקה ברסקין
84	"	ברסקין שינדל	36	25.7.1942	אשת דוד ברסקין
85	"	ברסקין ליאווקה	10	25.7.1942	בנם של דוד ושינדל ברסקין

מספר סדורי	מקום מגורים	המשפחה והשם	הגיל	תאריך הרצח	השתיכות משפחתית
86		ברסקין אטל	5	25.7.1942	בתם של דוד ושיינדל ברסקין
87	"	יודקובסקי חיים יצחק	66	10.1.1943	בעלה של צפרה יודקובסקי
88	"	יודקובסקי צפרה	58	20.1.1943	אשתו של חיים יצחק יודקובסקי
89	"	מוגילאנסקי אסתר	65	29.8.1942	אמא של זלמן מוגילאנסקי
90	"	מוגילאנסקי אסתר דבורה	36	29.8.1942	אשת זלמן מוגילאנסקי
91	"	מוגילאנסקי יוסף	12	18.9.1942	בנם של אסתר וזלמן מוגילאנסקי
92	"	מוגילאנסקי אידה	8	29.8.1942	בתם של אסתר וזלמן מוגילאנסקי
93	"	וישניאצקי זלטקה	35	20.1.1943	בת של אסתר מוגילאנסקי
94	"	וישניאצקי יוטה	12	20.1.1943	בת של זלטקה ומשה וישניאצקי
95	"	וישניאצקי גרדה	10	20.1.1943	בנם של זלטקה ומשה וישניאצקי
96	"	קארעליץ אפרים	44	25.7.1942	חתן של חינקה ברסקין
97	"	קארעליץ גיטל	36	25.7.1942	בתה של חינקה ברסקין אשת אפרים
98	"	קארעליץ צילה	13	25.7.1942	בתם של גיטל ואפרים
99	"	קארעליץ ליאווקה	10	25.7.1942	בנם של גיטל ואפרים
100	בוברויסק	קומיסר ריזל	64	יולי 1942	אמא של חומה אשת משה פיטקובסקי
101	ביאליסטוק	לוין נתן	42	שבת שחורה	בעלה של רבקה לבית כצנלבוגן
102	"	לוין רבקה	36	1943	אשת נתן לוין
103	"	לוין פיגל	13	1943	בתם של נתן ורבקה
104	"	לוין לאה	11	1943	בתם של נתן ורבקה
105		בורישנבקי יעקב	34	דצמ׳ 1943	חתנו של משפחת פיטלוק
106	"	בורישנבסקי חיה	32	" 1942	בתם של משפחת פיטלוק
107	"	בורישנבקי בת	6	" 1942	בתם
108	"	בורישנבקי בת	4	" 1942	בתם
109	סלונים	לנצביצקי מיניה	90	29.6.1942	אשתו של ר׳ זליג לנצביצקי
110	"	לנצביצקי יוסף	60	29.6.1942	בנם של זליג ומיניה לנצביצקי
111	"	לנצביצקי פייגל	58	29.6.1942	אשתו של יוסף
112	"	לנצביצקי ציפה		29.6.1942	בתם
113	"	לנצביצקי בילה		1.7.1942	בתם
114	"	לובושיץ יעקב		1.2.1943	חתן של זליג ומיניה לנצביצקי
115	"	לובושיץ הניה		1.7.1942	אשתו של יעקב
116	"	לובושיץ בעבע		ינו׳ 1943	
117	גרודני	מנסקי שלום	76	1942	
118	"	מנסקי מירקה	73	1942	בת יעקב רבינוביץ, נכדתו של הרב ר׳ משה רבינוביץ
119	"	מנטקי דוד	50	1942	בנם של שלום ומירקה
120	"	ניומן רשקה	44	1942	בתם של שלום ומירקה
121	"	בתם דבורה	14	1942	בתם של רשקה
122	"	מנסקי איזיק	38	1942	בנם של שלום ומירקה מנסקי
123	"	מנסקי פוגל	36	1942	אשתו של איזיק
124	"	מנסקי בתם	8	1942	בתם
125	קוברין	פלבסקי כל המשפחה		1942	אשתו של פלבסקי נכדתו של הרב ר׳ משה רבינוביץ
126	פרוזני	לצקי אברהם		1942	
127	"	לצקי שפרינצה		1942	נכדתו של הרב ר׳ משה רבינוביץ

מספר סדורי	מקום מגורים	המשפחה והשם	הגיל	תאריך הרצח	השתיכות משפחתית
128	ליטא	ורזבולובסקי			
		וכל המשפחה			
	קרוקי	הרב מאיר	71	1941	נכדים למשפחת הרב משה רבינוביץ
129	קובנה	ורזבולובסקי משה	46	1941	נכדים למשפחת הרב משה רבינוביץ
130	״	ורזבולובסקי לאה	45	1941	נכדים למשפחת הרב משה רבינוביץ
131	״	ורזבולובסקי שלום	18	1941	נכדים למשפחת הרב משה רבינוביץ
132	״	ורזבולובסקי יעקב	12	1941	נכדים למשפחת הרב משה רבינוביץ
133	״	ורזבולובסקי ריניה	4	1941	נכדים למשפחת הרב משה רבינוביץ
134	וילנא	רבינוביץ שאול	43	1942	נכד של הרב משה רבינוביץ
135	זעטל	בנו ישראל	18	1943	נכד של הרב משה רבינוביץ
136	״	רבינוביץ ברל	50	1942	ממשפחת בערל נשמדו 8 נפשות
		וכל המשפחה			
137	דרצין	קורן יעקב	50	1942	
		וכל המשפחה			משפ׳ שמחה רבינוביץ
138	סלונים	עליאשעוו צמח	62	1942	
139	״	עליאשעוו מינע	62	1942	אשתו של צמח
140	ברנוביץ	סימע שפירה	29	1942	בתם
141	״	ד״ר שפירה באריס	35	1942	בעלה של סימה
142	״	שפירה מארעק	7	1942	בנם
143	רודע	עליאשעוו אהרון	52	1942	בן של דוואשע
144	״	עליאשעוו אסתר	52	1942	אשתו
145	וולקוביסק	עליאשעוו אייזיק	50	1942	
146	״	עליאשעוו ניוטא	50	1942	אשתו של אייזיק
147	״	עליאשעוו ליאלא	20	1942	בתו של אייזיק
148	גראדנע	וויינער ראזע	48	1942	
149	״	וויינער בנימין	48	1942	
150	״	וויינער דוואשע	15	1942	
151	״	עפשטיין גרישע	60	1942	למשפחת פונדיק
152	״	עפשטיין בערטא	50	1942	
153	״	עפשטיין מירע	15	1942	
154	קלעצק	באוועל לעווענבוך		1942	נכדים של ר׳ אייזיק חבר
155	״	אליעזר בן של באוועל		1942	״
156	״	אייזיק		1942	״
157		אלטע רעזניק		1942	״
		בת באוועל		1942	
158		עם שני ילדים		1942	״
159		הרב שמואל יוסף		1942	
		בן בילה		1942	״
160		טעמע אשתו		1942	
161		יצחק אייזיק		1942	
162		אייזיק		1942	
163		אליעזר		1942	

סדורי מספר	מקום מגורים	המשפחה והשם	הגיל	תאריך הרצח	
164		ביילה			
165	ברנוביץ	גלאי משה			בעלה של רבקה פיטקובסקי
166	זשעטל	רבינוביץ ברל			בן שמחה בר׳ משה רבינוביץ
167	״	רבינוביץ ביילה			אשתו
168	״	רבינוביץ שאול			בנם של ברל
169	״	רבינוביץ לינה			אשתו
170	״	רבינוביץ שמחה			בנם של שאול
171	״	רבינוביץ שלמה			בן ברל
172	״	שמושקביץ צערנע			בת ברל
173	״	שמושקביץ חיים יצחק			בעלה
174	״	שמושקביץ שמחה			

הצבת שם וזכר

לחייהם : להגות רוחם ולרחשי לבם, ולהתמוטטות עולמם של קרובי משפחתנו שהושמדו ע״י הנאצים, והנמנים למשפחת רעיתי ר ג י נ ה 17 איש ואשה, גם הם ענפים לגזע המסועף של המשפחה. עלי לציין, כי האמא זכר לברכה של רעיתי רגינה, היתה אחות של אם אשתי הראשו־נה ; נחמה רבינוביץ, רעיית בן דודי יוסף רבינוביץ.

ואלה שמותיהם — לזכר עולם !

מספר סדורי	מקום מגורים	המשפחה והשם	
175	וורשה	דבורצקי משה יצחק	גיסו של יוסף רבינוביץ
176	״	דבורצקי רחל לאה	אשתו אחות של נחמה אשת יוסף
177	״	זשוק אננא	בתם
178	״	זשוק עמנואל	בעלה של אננה (אקדמאי)
179	״	זשוק יורק	בנם של אננה ועמנואל
180	״	דבורצקי גרישא	בן של רחל ומשה יצחק
181	״	ד״ר רחל זוטא	רעית גרישא, רופאת שיניים
182	״	אדאש	בניהם של הנ״ל
183	״	זעלינקא	בניהם של הנ״ל
184	״	פאוועלעק	בניהם של הנ״ל
185	״	ברנשטיין אסתר	בת של רחל ומשה יצחק
186	״	אינז׳ נאום	בעל של אסתר
187	״	קארוסיא	בתם
188	״	דווארעצקי אליהו	בן של רחל ומשה יצחק; עו״ד
189		זוטא	אשתו
190		מיכאל	בנם
191		ד״ר ענגלישער אלכסנדר	בעלה הראשון של רגינה

יהא זכרם ברוך וקדוש !

הונצח ע״י משה פיטקובסקי בשנת תשכ״ה, הדר־רמתיים

יתגדל ויתקדש...

קדיש להורים שניספו ביד האימים והבלהות.

קדיש לאחים ואחיות שנהרגו בידי גויים מרושעים, אוכלי־אדם מתורבתים.

קדיש לעוללים שראשיהם נופצו אלי סלע.

כמעט חצי יובל שנים חלף מאז, ועד הלום.

שנות אבל שלא יתמו עד סוף כל הדורות, עד שנזכה ויעלה הרצון מאת הבורא יתברך שמו ויחייה את המתים, ונראה עין בעין את האובדים מן הימים ההם.

על כנפי הרוח נישאות דמעותינו לשם, לקברים, לבורות המכוסים אדמה, ובתוכם משפחתנו המסועפת והבלתי נשכחת. שחורים משחור ורבים מספור היו הצללים שאפפו — בגזירת הגורל ההיסטורי את חייהם. — אך בחשכת קיומם זכו למאורות רוחניים, שהיו משען ומשגב, וזהרם קיים לעד.

המומתים, קרבנות ממלכת הרשע, שעונו עינויי גוף ונפש במחנות ההסגר, קדושים וטהורים, אנשים נשים וטף, שהומתו, נהרגו, נשחטו, נשרפו ונחנקו על קידוש השם.

יתגדל שמם לעד ויתקדש זכרם לנצח.

ע ם   ח ת י מ ה

לסיום הספר

אם זכיתי בגיל 87, להעלות על הנייר זכרונות ולמסור לדפוס — בתבנית גדולה — ספר המקיף קורות 9 דורות של משפחתנו המיוחסת והענפה, אני מוצא לנכון לציין גם קוים בולטים מתולדות חיי ומעשי המשקפים במידת־מה, הלך מחשבותי ותוכן הספר, אכן, פרקים אלה שהועלו בספר נבחרו על־ידי מתוך זכרונות רבים, בגלל היות תחנות חשובות בחיי.

„אין חכם כבעל הנסיון” אומר הפתגם העממי, ב”ה, חיי עשירים בתורת הנסיון ומעשה, והם גם יכולים לשמש לקח לדורות הבאים. עברו עלי 4 תקופות בגולה, והחמישית בישראל.

תקופה ראשונה

כפי שהזכרתי נולדתי בעיירה דרצ׳ין, רוסיה — פולניה, בה חייתי, עד גיל 17. הורי היו אדוקים והקפידו שגם אני אקבל חנוך תורני, ולשאב ממעין טהור, ממנו שאבו כחות כבירים, כחות רוחניים — מוסריים ונטעו בי אמונה בנצח ישראל של נביאינו וחוזינו. אכן היה זה מעין השופע שפע רב, של אמונה באלהי ישראל, ובנצח ישראל והוא היווה גם את הבסיס לכל חיי בעתיד.

אבי המנוח היה מפורסם כלמדן גדול, סוחר־תבואה ידוע, ושמו הלך לפניו כאדם ישר והגון.

אמי המנוחה, או כפי שכבר תארתיה כ„אם יהודיה”, היתה בתו של חסיד מפורסם, מחסידי ליובביץ, כאבי, כן גם אמי היתה מאוד דתית צדקנית ואוהבת הבריות, עושה מעשים טובים וגומלת חסדים. ביתנו היה תמיד פתוח לרווחה ליהודים ולנוצרים של הסביבה. מידת „הכנסת אורחים” קוימה כמנהג ישראל. אבי היה פעיל כ”כ בכל עניני הקהילה, משך תקופה מסוימת כיהן כ־סטרוסטה, על כל מעשיו ריחפה רוח ישראל סבא, שלם עם נפשו ואלהיו, וכך היתה לי ההזדמנות להכיר את החיים הציבוריים של היהודים ושל הנוצרים כאחד, הן מהצד הרוחני והן הכלכלי, כבר אז התחלתי להבין את השוני הקיים בינינו היהודים והאוכלוסיה הלא־יהודית.

ראיתי, שבזמן שרוב היהודים אנשים עניים, תמיד נרדפים, ובמסירות נפש

היו צריכים לחפש לעצמם מקור למחיה, ע"י מסחר, מלאכה וכו' שמרו — בכל זאת תמיד על הגחלת היהודית — הרוחניות והמסורת. על מנת ללמד את ילדיהם תורה ודעת, היו מוצאים את פרוטותיהם האחרונות, וגם לצדקה נתנו. עזרו לנצרך ולדך כל יום היו באים לבית־המדרש, שבאותם הימים שימש כמרכז רוחני־יחיד. בכבוד ובשמחה היו שומרים על המסורת, עריכת „עונג שבת" שמירת שבת ומועדי ישראל. בכבוד ובייקר היו מתיחסים לרב שהיה להם לשופט ולמנהיג רוחני.

לעומתם, האיכר והפועל הרוסי, היו נבערים מדעת, ואת ילדיהם לא לימדו, חיו בליכלוך, ללא כל עזרה הדדית. בעד כל דבר פעוט, היו מנשקים את ידיהם של הפריץ והכומר. וכשהיו נוהרים בהמוניהם בימי ראשון אל העיר לכנסיה, היו מביאים אתם את מצרכי האוכל האחרונים, מוכרים, ובעד הכסף היו קונים וודקה, (יין שרף) ובמקום ללכת לכנסיה היו מבלים את הזמן בבתי המרזח בשתיה כדת וכדין. ולא היה, יום ראשון, שלא נגמר במכות נאמנות בינם לבין עצמם.

במה היו עוסקים הכמרים, עבדיו הנרצעים של ה־„באטיושקה צאר" ? בכנסיות, שם היו מלמדים את האכרים לא אהבת האדם, אלא שהיהודים רצחו את אלהיהם מבלי להתאמץ להסביר איך זה בכלל ייתכן שאדם יוכל לרצוח „אלהים". ושה־יהודים הינם האשמים למצבם הקשה של ההמונים.

מחובתי להודות, כי הרוסי הפשוט, מטבעו הנו אדם בעל לב רחב ומכניס אורחים, ואילולא ההסתה האנטי־שמית המתמדת שנוהלה ע"י הכמרים מעל במת הכנסיה וגם ע"י הסוכנים של הצאר למטרות פוליטיות, היו הרוסים חיים בשלום ובאהבה עם שכניהם היהודים.

רבות בקרתי בכפרים הרוסים, לרגלי העסקים של אבי, ראיתי יהודים גרים בתוך כפרים נוצריים (לפי היתר מיוחד!) בשלום ובכבוד הדדי עם האוכלוסיה. והמעניין, האכרים כבדו את „היישובניק" היהודי ורכשו לו אמון יותר מאשר לכומר שלהם. בכל הענינים המשפחתיים, היו באים להתייעץ עם היהודי דוקא, ולא נהגו לפנות לכומר. וכך גם במקרים של סכסוכי שכנים.

האכרים ראו את ה„ישובניק", בזמנו הפנוי יושב ליד השולחן, רכון על ספר, או לומד גמרא, אינו משתכר ואינו להוט להרביץ, בביתו מוחזק גם מורה — מלמד בשביל ילדיו, ביתו נקי, בלילות שבת ובשבתות ארוחות חגיגיות, מנין לתפילה וספר תורה. ביהודי ראו הגוים מדריך ויועץ. אין תימה שהתיחסו אליו בדרך־ארץ ובכבוד.

את כל זאת ראיתי בנעורי ותמיד שאלתי את עצמי, הרי זה כל כך יפה ויכול להיות טוב, אז למה זה בכל זאת כה רע? את התשובה השתדלתי למצוא בשנים הבאות.

התקופה השנייה.

בשנת 1900, בהיותי בן 17, עזבתי את דרצ׳ין עם עוד כמה מחברי, והגענו לוילנה „ירושלים דליטא״. — וילנה היתה אז מפורסמת כמרכז התרבות וההשכלה המתקדמת, אליה נהר הנוער היהודי מכל המדינה.

זמר קצר לאחר נדידה מבית מדרש אחד למשנהו, נתקעתי לעולם לגמרי חדש. עברתי את הגדר של העבר, ובהתלהבות נעורים נשמתי מלוא ריאותי את אוירת העולם הקסום. אוירת האסכולה.

וילנה היתה מלאה בחורי ישיבה. בחורים בעלי מוחות חריפים, שעזרו איש לרעהו לחדור במהירות לתוך תחום התרבות והקידמה. עשו לילות כימים כדי ללמוד את בעיות העולם החדש. חיפשו, התווכחו, הפלפול החריף הגיע עד ל„קוצו של יוד״ ממש. כל כיסופי ליבם היתה, לממש את חזון הגאולה של ישעיהו הנביא „והיה באחרית הימים״. בתורת הסוציאליזם שנתפרסמה ע״י נכדו של רב שהמיר את דתו, והוא קרל מארקס, והיות ובוילנה היתה כבר קיימת אז המפלגה הסוציאליסטית בשם „בונד״ הצטרף אליה רוב הנוער.

כך, שאני בחור ישיבה, יליד עיירה קטנה, בן למשפחה מיוחסת של רבנים, הפכתי ל„מרדן״ „ריבולוציונר״ — בלע״ז הלוחם בשירות ה„בונד״ היהודי. האמנתי באמונה שלמה, שכאן מצאתי את פתרון הבעייה שהטרידה אותי רבות בשנים, כאן אמצא את הגשר לרעות ולאחווה בינינו לבין העולם הנכרי.

אמונה זו, הייתה מנת חיי, במשך 20 שנה. כל זה, בגלל הפוגרומים האיומים של הצארים הרוסים, עלילת הדם של בייליס. כל זה השפיע על הנוער היהודי להקריב את חייו, על מנת לעזור למהפכנים הרוסים לחסל את השלטון הקיים, ולהקים במקומו שלטון דימוקרטי.

בשנת 1904, כאשר פרצה מלחמת רוסיה — יפן, שרתתי בצבא הרוסי, בהיותי חייל בשרות פעיל, הפצתי כרוזים נגד המלחמה ונגד הצאריזם .היתה זאת פעולה מסוכנת שעלולה היתה להסתיים במשפט צבאי ללא רחם. אבל מי מהמהפכנים חשב אז על הסכנות הצפויות לו, או על חייו האישיים? —

במקרה, השתחררתי מהצבא, לאחר 4־5 חדשי שרות. שבתי הביתה והמשכתי בפעילותי המהפכנית. גם אשתי המנוחה יאכה, שהיתה גם קרובתי, בעודנה צעירה היתה פעילה בארגון הסוציאליסטי. יחד עם אחיה אהרון, שנפטר בארה״ב. יאכה, כבר הספיקה להיכלא ו״לשבת״ 6 חדשים ב״פאוויאק״ בית הסוהר הנודע בוורשה, לאחר שנתפסה בניהול ספריה בלתי חוקית, שנמצאה בדירת אחיה. במקרה, נעדר אז אחיה מן הבית, ובכדי להצילו, הצהירה יאכה, כי הדירה שייכת לה. בינתיים הצליחו חבריו להודיעו על אשר התריחש, ואהרן הצליח להימלט לחו״ל.

כעבור מספר חדשים הצליחו חברי המפלגה להודיע לה בבית הסוהר כי אחיה נמצא כבר בחוף מבטחים. היא הבינה את הרמז והודיעה לחוקרים, כי הדירה אמנם שייכת לאחיה בלבד, והיא אז באה לבקרו. הדבר עלה בהרבה, גם בהשתד־לות וגם במתן „שכר בצד" — ולבסוף שוחררה וגורשה מוורשה בחזרה לדרצ׳ין. ובתנאי מפורש, שבהגיעה לדרצ׳ין עליה לעמוד תחת פיקוח מתמיד של המשטרה. אין ספק, שבימים ההם השאיר דבר זה את רושמו הניכר והמדכא על הוריה וגם על כל משפחת רבינוביץ.

בתקופה האמורה, לא זזה ידה מתוך ידי, ועל אף כל המכשולים ששנינו נתקלנו בהם, לא הופרעה עבודתנו ופעילותנו המהפכנית הבלתי ליגלית. לצערנו, היינו גם עדים לפוגרום הנורא שפרץ בביאליסטוק. היה זה זמן קצר לפני נשואינו. נסענו אז לוורשה, על מנת להסתדר בחיים. בדרכנו לשם חשקה נפשנו להתעכב ליום יומיים בביאליסטוק, ושם לבקר את ידידינו הטובים משפחת ברנשטיין, שגם הם נימנו על פעילי התנועה המהפכנית.

שעות ספורות לאחר שהיגענו לביאליסטוק, החל הפוגרום הגדול והנורא. שאורגן ע״י הממשלה הרוסית־הצארית. 3 ימים ו־3 לילות שכבנו בדירת קרובינו ברנשטיין, יחד אתם, על הרצפה, ולבנו נפל בקרבנו מחמת פחד הפוגרום. בפוג־רום זה לקחו חלק פעיל 2 מחטיבות אנשי צבא ומשטרה לבושים בבגדים אזר־חיים, והם ירו בלי הפסק על הבתים היהודיים.

בימים ההם קוימה בביאליסטוק „הגנה" ע״י פועלים יהודיים, כשהיא חזקה ומאורגנת כהלכה. ואלמלא העזרה הפעילה שהושטה באופן בלתי רשמי ע״י הצבא היו מחסלים את הפוגרום תוך כמה שעות. ברם, לעמוד כנגד צבא חמוש, היה זה בלתי אפשרי. בפוגרום זה פרעו ביהודים, שדדו וגזלו את נכסיהם, שמענו את קולות הפורעים הפראיים וצווחות המעונים, וראינו לאחר זאת, להבות שעלו מבתי היהודים וגם הרוגים נמנו בין יהודי העיר. ביום הרביעי, בשוך הפרעות,

והעיר שקטה במקצת, ויתרנו על נסיעתנו לוורשה. אבלים וחפויי ראש שבנו הביתה לדרצ׳ין.

הפוגרום שבוצע, טבע בנו חותם של דם ודמע והגביר את מאוויינו לעזור בהחשת חיסול המשטר הרוסי־צארי, וליצור משטר דימוקרטי חפשי.

בשנת 1906, נשאתי לאשה את בת דודתי יאכה. וגם לאחר נישואינו, לא ניתקנו פעילותנו. בשנת 1915, כאשר הצבא הרוסי נסוג מההתקפה הגרמנית סבלנו מאד כיהודים מהקוזקים הידועים לשמצה. הם היו מתנפלים ובוזזים רכוש יהודי, לא חסכו במכות והיו מענים זקנים וטף. עד שהצבא הגרמני כבש את הסביבה שלנו בהגיעו עד לברנוביץ.

מאחר והאוכלוסיה לא הבינה את השפה הגרמנית, נאלצו הגרמנים לחרוג במקצת מן השיגרה ולנהוג באדיבות עם היהודים. הן, באמצעותם יכלו לפנות אל יתר האוכלוסיה. הם היו סבורים שהיהודים שולטים היטב בשפה הגרמנית, לפיכך אילצו הרבה מהעסקנים היהודים בעבר ליהפך לעסקנים מטעמם בשטחים הכבושים. מסיבה זו, נתמניתי כ„נציגם״ על שטח די נרחב, בין היתר על עשרות כפרים אשר הכרתים מפעילותי בשנים שחלפו.

הודות לעברי הציבורי ונסיוני הרב כמהפכן, הצלחתי ע״י תכסיסים שונים להשליט שיוויון בין המימשל הצבאי לבין האוכלוסיה האזרחית, ולשמור על האוכלוסיה היהודית מסכנות הרת תוצאות. עשיתי כל מאמץ לשמור מכל משמר על הגחלת העוממת שלא תיכבה, בה בשעה שהיינו נתונים תמיד באנדרלמוסיה איומה של משטמה וחשכת הבערות. לדוגמא, אציין עובדה. בשנת 1916 הגיע אלינו מביאליסטוק העסקן הסוציאליסטי הנודע, יעקב פאט, המטרה היתה: איסוף כספים לצרכים תרבותיים. פאט התארח בביתנו. השתדלתי והשגתי אצל הממונה הגרמני רשיון וגם אולם מתאים לשתי אסיפות עם. הממונה אף נכח באסיפות, וציין, אכן יעקב פאט הינו נואם מצוין. כך גם בימי מצוקה, מצאנו דרך להבקיע חומות אטומות. היה זה נסיון קורות העבר שלנו, אפוף מסתורין שהצילנו מכלייה, רוחנו העז, היווה חומה בצורה בדרכנו לעתיד.

לאחר שהגרמנים נסוגו במנוסה מסביבתנו. נשארנו תקופה מסוימת ללא שלטון. לא ידענו למי נשתייך. לרוסיה הבולשביסטית או לממשלת פולין. בינתיים, אורגנה על־ידינו הנהלה זמנית מעורבת, מיהודים ונוער נוצרי — בראשותי. הצלחתי לרכוש מהצבא הגרמני הנסוג כמות גדולה של נשק. רובים ותותחים, ארגננו מחדש את ההגנה שהיתה בעבר מיסודה של „בונד״. נמסר לה נשק לצורך שמירת עירנו מהתנפלויות אנטישמיות. אז אירע המקרה הבא. הצבא הבולשביסטי

התקרב לפתע לאזורנו. חלק מחברי ה„בונד" לשעבר — תוך אהדה גלויה — עברו לתועמלנים הבולשביסטים. ימים אחדים ניהלנו אתם ויכוח חריף ולדאבוננו — הרוב עבר לצידם. החליטו איפוא, לקחת את הנשק מאתנו לידיהם. מתוך אכזבה מרה, רגשי כאב על דרכם הנלוזה של חברי, נפרדתי אז מתנועת ה„בונד" והחלטתי לעזוב את דרצ'ין.

בשנת 1919 עברנו, רעייתי ואנכי עם שלושת ילדינו לסלונים.

העיר סלונים, עם השטח הרוסי הלבן, היה כבוש ע"י הפולנים. לאחר תקופה קצרה פרצו שוב הבולשביקים, תפסו את השלטון ושהו אצלנו 3 חדשים. רק אז היה סיפק בידינו להכיר היטב את הפרצוף האמיתי של גן העדן הקומוניסטי. בזמן מאוד קצר חזינו מראות זוועה, מאסרים וכיו"ב. שעל אלה יכולתי שוב לפרסם ספר נפרד.

לאשרנו לאחר שלושה חדשים, גורש הצבא הרוסי ע"י הצבא הפולני ולפתע הפכנו להיות אזרחי פולין.

תקופה שלישית

צורה מיוחדת ספציפית קבלו חיינו החדשים תחת השלטון הפולני. כביכול, הריפובליקה הדימוקרטית. על אף שהפולנים סבלו יחד אתנו — היהודים — תחת שלטון הרוסים במשך 150 שנה, והיו „אחים לצרה" הרי בהגיעם לשלטון הוכיחו מיד את צביונם השובינסטי, ודמותם האנטישמית. ואם כי רק ירחים אחדים עברו מיום שקמו ל„תחיית המתים" — הרי בשנאתם ליהודים לא היו טירונים כלל.

לכאורה, כלפי חוץ היתה זו ריפובליקה דימוקרטית, עם זכויות שוות לכל אזרחי פולין, ברם המציאות היתה אחרת לגמרי.

סלונים היהודית היתה נראית אחרי הכיבוש הגרמני מדולדלת. העיר היתה פצועה ורסוקה ומוכה ברוח. רובה של האוכלוסיה כ־75%, בערך, חמש עשרה אלף היתה יהודית. והיוותה בשל כמותה ואיכותה שדה נרחב לפעולה ציבורית. היו צריכים להתחיל מחדש בכל החזיתות. כלכלי, חברתי, תרבותי. הן הכל נהרס בעטיה של חילופי שלטונות.

בעזבי את פעילותי רבה בשנים בתנועת ה„בונד" הרגשתי שהגיעה השעה שאקדיש עצמי ואת זמני לפעילות ציבורית בלתי מפלגתית. חלק מעסקניה הברוכים של סלונים, גם הם סוציאליסטים בעבר, שהכירו אותי מפעילותי, קבלוני בסבר פנים יפות ובזרועות פתוחות, לשתף עמי בפעילות.

החלו אז לפכות חיים ציבוריים וחברתיים, ובמשך תקופה קצרה נבחרתי למוסדות הבאים:

א/יו״ר הגימנסיה יהודית פולנית, שזה עתה נוסדה ושזכתה להתקדמות ולשיא של 400 תלמידים.

ב. יו״ר הבנק היהודי העממי בסלונים. עד 1200 חברים. ולאחר זאת, חבר המועצה של המרכז הקואופרטיבי בוילנה ובביאליסטוק.

ג. חבר המועצה של העיריה תוך תקופת כל חילופי־גברי, והקדנציות שבה, עד 1939.

ד. סגן יו״ר, בארגון הסוחרים הגדול שנוסד. 300 חברים.

ה. יו״ר ארגון הסוחרים הזעירים. 500 חברים.

ו. חבר ההנהלות: טאז. ארט. בית יתומים.

ז. נבחר העיריה לסיים המחוזי, ביחד עם ד״ר ווייס. 2 יהודים מתוך 50 נוצרים.

ח. חבר פעיל, במשך הרבה שנים בועדה הממשלתית לשומת המס, 6 יהודים ו־6 נוצרים.

אין ספק שכל התפקידים שמלאתי היו, שלא על מנת לקבל פרס. נמניתי על פרנסי הציבור עליהם נאמר: „כל העוסקים בצרכי ציבור באמונה — הקב״ה ישלם שכרם...״ שכרי היה, בהיותי שיכור נצחון בפעילותי הציבורית. כך, שהזנחתי את עניני ועסקי הפרטיים. הייתי שותף מאחד מ־7 המנסריות שהיו בסלונים, איפוא, שהיה לי 40% אחוז. מזה הוקצה 24% לשני גיסי, אשר עבדו גם שמה במקומי (ישראל שטין ואליהו רבינוביץ) אני כשלעצמי רוב זמני הייתי טרוד בעניני ציבור במוסדות שהזכרתי לעיל, דבר שגרם לתוצאות שליליות גם במובן הבריאות וגם במובן הכלכלי.

על אף היותי בקשרים הדוקים וטובים עם ראשי השלטונות הפולניים שבעיר. בני משה, ע״ה, סיים את הגימנסיה ושאף להגיע לפקולטה לרפואה, ובכל זאת לא השתמשתי בקשרים אלה לטובתי ולא לצרכי הפרטיים. דוגמא מאלפת, כאשר אחרי מבחנים רבים באוניברסיטה של וילנה עבר את הבחינות בהצטיינות. כולם בעירי, היו סבורים, כי הנה בנו של רבינוביץ, אל נכון יתקבל כאחד הראשונים באוניברסיטה. לבסוף נתקבלו אלה שנאחזו ב„שלמונים״ — ואני נאלצתי לשלחו לצורך השתלמות לאיטליה, ושם אף סיים בהצלחה את הפקולטה לרפואה. מקרים דומים אירעו לעשרות. מעולם לא נאחזתי בכלל ברעיון של „פרוטקציה״, ומשום כך, התייחסו אלי בשלטונות הפולניים, תוך יראת כבוד ודרך ארץ.

למגינת לבי עלי לציין, כי העם הפולני התייחס אל העם היהודי, הרבה יותר גרוע מאשר הרוסים. במשך 20 שנות פעילותי הציבורית בסלונים היתה לי

ההזדמנות לעמוד בקשר הדוק עם חלק רב של אנשי השלטון, בעיקר עם אנשי הצמרת, ולמדתי היטב דרכיהם ויחסיהם אלינו -- והתוצאות היו מחרידות בפולניה שקמה לתחייה אחרי המלחמה, חיו 3 מיליון יהודים. לפי חוקי הקונס־טיטוציה היו ליהודים זכויות שוות. במציאות, לא היה אף פקיד יהודי בממשלה. היהודים נאחזו במקצועותיהם כבימי השלטון הרוסי. הפולנים מטבעם ניצלו את היהודי בשעה שנזקקו לו. מנהיגיהם שהיו בעבר בעלי אחוזה „פריצים" היוו לרוב את האריסטוקרטיה ללא יזמה עצמית. הם התחנכו באוירה אנטישמית מבחינה דתית הם האמינו כי היהודי הוא קללת האלהים. אבל, מבחינה כלכלית התייחסו אליו בקנאה. הם ראו את היהודי בכושר המסחר, בעל התפתחות, היוצר אתגר בחיי יום־יום, ושליט על חיי הכלכלה במדינה. ניצני רעל ומשטמה ליהודי — היה לחוק חייהם. להתחרות עם יהודים לא יכלו, כי לא היה להם הכושר לכך. לפיכך, חתרו בלי הפסק רק להיפטר ממנו, והפכו לצוררינו בלב ובנפש. ניצוץ זה נוצל היטב ע"י הגרמנים, האש פרצה ואכלה 6 מיליון מבית ישראל עד תום, כולם טהורים וקדושים ובלתי נשכחים.

השואה האחרונה הוכיחה בעליל, שעתידנו יוכל להיות רק במדינה עצמאית־חפשית. ורק בארץ ישראל. הקשורה קשר בל ינתק עם עמנו.

אכן — נתאמתה הפרוגנוזה האמורה, כפי שאציין להלן.

תקופה רביעית

בחודש ספטמבר 1939, כאשר נכרתה ברית אחים בין היטלר לבין הדיקטטור הרוסי סטאלין. ובהתאם לתנאי החוזה הפכה סלונים לשטח שיפוטה של רוסיה. אז הגיעה אימת המוות, וסופת הכליון. הקומוניסטים שבעת כניסתם הציגו את עצמם כמשחררי האנושות ומצילי האדם, החלו ביום השלישי לבואם להבליט את דמותם. כידוע, הפסיקו בעלי בתי החרושת את העבודה במפעליהם. נציג הממ־שלה, דוקא אחד מבני אחינו, מוטל קולוטוב, שלח לזמן אליו את כל בעלי המפעלים וכאשר התייצבנו לפניו, פנה אלינו „ברוגזה" באנו לשחרר אתכם, וכאשר רק הגענו הפסקתם עבודת אלפי פועלים. אני מצווה, איפוא, כי תשיבו לי תוך 24 שעות, האם אתם ממשיכים בעבודה, או שתמסרו את בתי החרושת עם כל אשר בהם". —

מיד כונסה על ידינו אסיפה, בהשתתפות כל הבעלים של 7 המנסריות. אלה, פנו אלי כאל יו"ר הענף בשאלה: חיים, אתה כסוציאליסט בעבר, אנא חווה דעתך! — לא היססתי, ועניתי. חברים יקרים, תפקידנו הגיע לקיצו. באם לא נמסור את רכושנו בטוב, במילא יקחו מאתנו, ועוד יוסיפו לנו „ישיבה ממושכת"

באחד ממוסדות החינוך שלהם בערבות סיביר. כולם כאחד, הסכימו עמי. הלכנו אל ה„משחרר" שלנו מוטל קולוטוב, והודענו במפורש, כי אכן מוותרים אנו על בתי החרושת שלנו, ובקשה בפינו, שירשו לנו להישאר לעבוד בתוך בתי החרושת, כפועלים שכירים, למען יהיה לנו קיום. קולוטוב השיב באדיבות, צדקתם! — ומניה וביה הוסיף, לנין אמר: „שכל עוד שהפועלים לא רכשו לעצמם את תורת הניהול של בתי החרושת, מן הראוי לנצל למטרה זו את ה„מומחים" הקפיטליסטים.

כן, אנו ה„בורגנים" בעבר, הפכנו תוך יממה אחת לפקידי הפרולטריון הבול־שביסטי. כבר למחרת, כונסו כל הפועלים, וע"פי הוראת הממשלה, נבחרו בכל בתי החרושת ועדי עובדים בהשתתפות נציגי הבעלים בעבר. בכדי להימנע מאי נעימויות — עבדו הבעלים בעבר במסירות ובנאמנות. תצויין כאן עובדה אופיי־נית ומאלפת, כותב הטורים נתמנה כקופאי בבית החרושת, וכאשר פניתי לאחר שבועיים לרשות, לשם קבלת כספים לצורך תשלום לעובדים. שאלתי, מהו השכר אשר עלי לשלם לעובד? — התשובה היתה קצרה וקולעת. כפי ששולם בעבר — כך ישולם בעתיד. וללא שינויים, היינו, סכום של 3, 4, 5 רובלים ליום. התחלתי לבצע את התשלום לעובדים. אלה הרכינו את ראשיהם ולהפתעתם הרבה, אף זעקו; זו תקוותנו, והתוחלת — לקומוניזם? —

הן בעבר היה לנו תמורת שכרנו כדי לקיים משפחותינו לשבועיים, וכעת, אולי בקושי יספיק שכר זה ליומיים בלבד. כי כל המצרכים החיוניים נעלמו מן השוק, והמחירים האמירו פי 10 יכולתי רק להשיב להם. אחי, היום אתם הבעלים, לכו ודרשו יותר. כמובן, שהם הבינו את הרמז. וגם את פשר הדרישה ותוצאותיה, להביע אי שביעות רצון בעידן ממשלה בולשביסטית. נשאר להם להיאנח בדומיה..

גם ה„גן עדן" התחתון לא החזיק הרבה זמן. רק חדשים מועטים. לאחר חדשיים הגיעו לפתע קומיסרים מרוסיה והם קומוניסטים למהדרין... מהם רובם „עמי־ארצים", סנדלרים בעבר, חייטים או אנשי קולחוז. לא היה להם כל מושג על טיבו של בית חרושת. ולנו, לבעלים בעבר הודיעו בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים: „חברים אין אנו יכולים להרשות לעצמנו לרכוש אימון לבורגנים, ועל אף היותכם מומחים, לא נוכל להרשות לכם לשמש גם להבא כמנהלי מפעלים, ואנו מייעצים לכם להסתלק, ומהר, ככל האפשר". וכל עוד שהעצמות שלכם שלמות, תחפשו בשבילכם מקומות עבודה.

אז, החלה התקופה הכי קשה בחיי, ובחיי משפחתי היקרה.

בשנים 1941 — 1943, בסופת הדמים שהתרגשה ובאה, באווירת הרישעות שאפפה אותנו, ניספו יחד עם למעלה מ־30 אלף מתושביה היהודים של סלונים

חללי שואת ישראל, גם אשתי היקרה יכה, ז״ל, ושלושת ילדי האהובים והבלתי נשכחים, כולם בעלי השכלה אקדמאית. נשארתי לבדי, לאחר שעברו עלי „שבעה מדורי גיהנום״.

בשנת 1945 — 1946, נפגשנו בפולין אנו, שלושה גלמודים מיותמי־משפחה, לאחר חיים רבי נפתולים דוויי פחדים, נשאנו בחובנו את עומס סבלותינו ויגונותינו, סגורים ומסוגרים, שיד הגורל המר היתה בנו, בת דודתה של אשתי הראשונה רגינה, שריד יחיד מ־18 נפשות, אחיה של אשתי הראשונה אליהו רבינוביץ ואנכי. אנו שלשתנו, כאשר חזינו על בשרנו את שנאת ישראל על כל זוהמתה, לאחר שעברנו את תקופת ההרג והאבדון החלטנו על דעת שלשתנו, לעקור לגרמניה. מקום שיהודים מצאו מקלט זמני בשטח האמריקאי.

אליהו הסתדר בעבודה כמגיה בעתון יהודי. לאחר זאת, התחתן עם בת שבע קלמנוביץ, חברתה של רגינה. רגינה נשארה עמי והחלטנו בינינו, כי באם נמצא מקום מנוחה לכף רגלינו, נכרות ברית נצח בינינו. קבלתי בגרמניה משרה, בועדה המקצועית, לחקר השואה בהנהלת ה׳ פיגנבוים והעורך ישראל קפלן הנמצ־אים כיום בארץ, שעסקו בחקר השואה, ועבדתי שם עד אשר עזבתי את גרמניה.

מטרת הועדה היתה לבצע עבודת מחקר של תקופת השואה והגבורה, דברי ימיה, תהליכיה, בעיותיה, נסיבותיה, שרשיה ותוצאותיה. ושתי מטרות מפורשות היו לה. א) הצבת שם וזכר ב) הנחלת לקח לעם.

שם למדתי את הלקח הנורא, על פרטי הרצח המתועב, ששכנינו בעבר אלה שחיינו אתם הרבה שנים לקחו חלק. למדתי, שהמוני ישראל, חללי שואת ישראל, בין תייל וחומה היו מנודים ומודחים, והכל מסביב בגדו בהם, ולא היה להם עזר וישע, ושכניהם הלא יהודים ששים לאידם ומחכים לאבדנם.

אכן, למדתי שם הרבה. היה זה חומר תיעודי להיסטוריונים, ספרות של עדי ראיה אשר חזו את הדברים מבשרם. למדתי אף לנתח את סיבות סכסוך הנצח בין עמנו לבין אומות העולם. כשנתיים עבדתי בארכיון. מתוך החומר התיעודי, חזיתי בעיני ערב רב של סבל ומצוקה, תמונות חיי אדם שקיפחו חיי יהודים חפים מפשע, זקנים וטף, וזה בעבור קילו סוכר או ק״ג מלח ולעתים אף במחיר בגדי המומתים.

וכך, 3 שרידי חרב, עטופי יסורי נצח, הרגשת בדידות, אימת החידלון היאבקות על גורל, כאשר העצב והיסורים השתלטו, לא ידענו סוד שילוב קיומנו. ישבנו והרהרנו בגזירת הגורל העיוור. אנא נלך ? — חתרנו בלא יודעין לאיחוי הקרעים, לאחדות הנשמה, אנו שברי אדם ושאיפתנו לאור. הערגה לזיוו של עולם, ולאן ? — והאם כדאי בכלל להמשיך לחיות בעולם אכזרי כזה.

לפתע, הגיעתנו הידיעה שהעולם הנאור הכיר בארץ ישראל כמדינה ליהודים לבית לאומי בעתיד. וכאשר נודע לנו, כי ניתנת האפשרות להירשם לעלות לישראל — נחפזנו שלושתנו להירשם לעלות למולדת קדומים.

הודעה זו הבזיקה אור חדש בחיינו. הנה, נוכל להשתחרר מן המועקה הקודרת, לנשום לרווחה ולחייך כאחד העם. נוצר חפץ לחיות! להתחיל בחיים מחודשים, בהתגשמות חזון עליה לאדמת כיסופים. נס תקומת ישראל חימם את הלב.

ברם, הציפייה לעליה היתה רבה. בינתיים קבלתי באופן אישי דרישה ע״י משפחתי המסועפת באמריקה. מקום שחי אז אחי המבוגר וגם אחותי. כולם דרשו במפגיע, כי אבוא לארצות הברית. עד מהרה הגיעה אף הדרישה עם רשיון כניסה. הוחלט בינינו, כי אליהו ואשתו יחד עם רגינה יסעו לישראל, בשעה שתינתן האפשרות לכך. ואני, אשהה תקופה קצרה בלבד בארצות הברית אצל קרובי משפחתי ואז אגיע גם אנכי לישראל, ויחד עם רגינה נתחיל בדרך חדשה, בחיים חדשים.

לאחר תקופה קצרה של שהיה בארה״ב, הגיעו אליהו ורגינה לישראל. אין ספק שמבחינה כלכלית הרגשתי יותר טוב בארה״ב, מכפי שהרגישו רגינה ואליהו. נתקבלתי ע״י קרובי בשמחה והם החזיקוני בכבוד. על אף זאת, לא מצאתי לי את השלווה בנכר, חסרה לי אוירה — אליה ערגתי בתום נדודי. אגב, רגינה כתבה לי במכתביה והדגישה במפורש, כי את ישראל אין בדעתה לעזוב בכלל. כאן, היא ציינה, מצאה לה את מקומה האחרון. כבית לחיות בו, ולאחר שהייה של שנתיים בארה״ב, נפרדתי מבני משפחתי, ועל אף טיפולם המסור, ויחסם הלבבי והחם, עזבתי את ארצות הברית בדרך לישראל.

התקופה החמישית בישראל

בחודש מרס 1950 הגעתי לישראל. הראשונה שציפתה לבואי ע״י האניה היתה קרובת משפחתי ר ג י נ ה. היא הגיעה עם בני הדודים שלה האחים צבי ויהושע דבורצקי, בליווי ידיד ותיק שמעון דמשביצקי מדרצ׳ין. כך נודע לי שצעדיה הראשונים של רגינה בארץ היו די קשים, לבטי קיום, קשיי התערות היו מלווים — ק ש י י ם. היא נאלצה לטעום טעמה של שהייה במחנה עולים, ואחר כך בבית חלוצות. בבואי מחיפה לתל־אביב מצאתי בית חם זמני אצל אחות אשתי הראשונה אסתר ובעלה אליהו הרנזון, שאיתם היינו תמיד בקשר־ידידות הדוקים לצערי הרב מתה אסתר היקרה והחביבה זמן קצר לאחר בואי, מאורע שהטביע את רושמו הקשה על כל המשפחה, אסתר היתה טפוס־אדם נדיר. תמיד עמדה בקשר ידידות עם כל הקרובים ואף עם רחוקים — כבוד לזכרה.

בישראל נמצאים שני ילדיהם הבת לאה ובעלה אמנון יקימובסקי, פרופ׳ למתמטיקה ושלושת ילדיהם, והבן יוסף, מהנדס ואשתו סיניי(?) בתו של העסקן הציוני הידוע ישראל מירום (מרמינסקי) ושלושת ילדיהם, אשתו השניה של אליהו הרנזון — פליציה לבית רובינזון, הקשורים למשפחת אייזיק חבר, היא במקצועה מורה.

גם אחרי בואי עוד עבר זמן־מה עד לסידורי. נישואי עם רגינה נתקיימו באוגוסט 1950, חדשים אחדים עבדתי במקומות זמניים אך לא עבר זמן רב, קיבלנו „שיכון״ בן שני חדרים בביצרון מקום בו אנו חיים מזה 19 שנים.

בשנת 1951 קיבלתי משרה ממשלתית במשרד החקלאות, בה עבדתי 12 שנה ויצאתי לגימלאות, כך אני מוכרח להודות בזה — זו התקופה החמישית של 20 השנים האחרונות של חיי פה בישראל מצאתי, את אשר בקשתי כל ימי חיי.

פה יכולתי לאשר את הדיאגנוזה הנדונה למחלת אלפים השנים של עמנו כינויה: „גלות״ ובתקופה היחידה לה — מולדת, „ישראל״.

אלפיים שנה התגוללנו, בארצות שונות בתוך עמים שונים, כבנים חורגים משוללי זכויות ונרדפים. ייחודנו, דתנו מורשתנו הרוחנית היו תמיד בניגוד לכל האלים המלאכותיים, המגוונים, לדתות ולאופי של כל העמים האלה.

מעולם לא יכלו להבין אותנו כהלכה, לא יכלו לסלוח לנו על שאיננו כורעים ואיננו נכנעים. תמיד רצו רק לנצל את כשרונותינו הרוחניים המיוחדים, ומפני שמעולם לא יכלו להדביקנו ולהתחרות בנו בדרך הרגילה, היו מבקשים ע״י עלילות שוא ובדותות להכתימנו, להאשימנו ולהענישנו כדי שלא נוכל להעפיל ולהגיע עוד יותר גבוה, כך לא הצלחנו מעולם להפיק מאיתנו את מירב הכשרונות בהם חוננו.

כל זה מתאשר עתה במצבנו בתקופה הקצרה של 21—20 שנה של חיינו החפשים בארצנו כשהיא שלנו. אף אומה אחת בעולם לא הגיעה בזמן קצר כזה של 21 שנה למדרגה כזו.

עצמה צבאית ראשונה במעלה בלתי מנוצחת ברוחה,
דרגא עליונה של תרבות חקלאית,
מקצוע המדע — מפותח ביותר,
חרות ממלכתית דימוקרטית
ביטוח סוציאלי, וכו׳.

העם היהודי הגיע לכל זה, באשר אף בתקופת גלותו בת האלפיים — לא זנחו היהודים אף לרגע קט את מסורתם הרוחנית. הם לא האמינו באלילים מעשי ידי אדם, אלים — נולדים, בני תמותה, או נתונים להריגה, לפי ההשגה היהודית —

האלוהות היא המהות המוסרית העליונה, הניתנת להתבטא בשלוש מלים „ואהבת לרעך כמוך״.

לו אימצה לה האנושות רק שלוש מלים אלו, לא היינו כיום, במאה ה־20 מהווים אנושות פראית כזו, אחוזת־טירוף, מנוונת, בה עמים רוצחים זה את זה יום־יום לילה־לילה.

לו היה העולם המקיפנו מניח לנו, לעמנו ולמדינתנו לחיות בשלוה, לפחות תקופה אחת ממושכת כל־שהיא, היינו מראים אז לעולם את הדוגמה היפה ביותר, כיצד לסדר את חיי־היחד של האדם, כיצד אפשר להגיע בשלום לרמת־החיים הנאה ביותר.

כל נסיונותי אלה, המובאים לעיל הביאוני לידי מחשבה להניח לדור־יבוא את ספר הזכרונות של 9 דורות של משפחתנו הגדולה והענפה הראוי לשמש דוגמא ולו רק קטנה — מאי משמע הנקודה היהודית „דאס פינטעלע ייד״.

ומאמין אני באמונה שלמה, שמתוך כור ההיתוך של קיבוץ גלויות מתוך המערבולת של אנשים שונים, בשפתם ובהשקפותיהם תצא כנסת ישראל היונקת משורש הגזע העתיק, ושעליה דברו נביאי ישראל וחוזיו.

ואני חוזר, ע״כ, על מלותיו של הסופר המפורסם לייויק ז״ל „הגלות מאוסה ואיומה וצריך להיגאל ממנה, אך היהודי שבגלות היה תכשיט והדר. ולכבוד ייחשב להיות אחד מצאצאי ההדר הזה״.

ידידי היקרים,

אל תאבדו את ה„נקודה היהודית״ ואת הוד עברנו.

א ווארט צום ענדע פון דעם בוך

אז איך האב זוכה געווען, א״ן מיין עלטער פון 87 יאר, צו ענדיקן אנצושרייבן, און איבערצוגעבן צום דרוק דעם זכרונות־בוך וואָס נעמט ארום 9 דורות פון אונדזער מיוחסדיקער פארצווייגטער משפחה, געפין איך פאר נייטיק איבער־צולאָזן א קורצע ביאָגראפיע פון מיין פערזענליכער פארגאנגענהייט, אין וועלכער עס וועט זיך באקומען א געוויסער איבערבליק איבער מיין געדאנקן־גאנג אין שייכות מיט דעם אינהאלט פון בוך.

״אין חכם כבעל הנסיון״, זאגט א העברייאישער שפריכווארט. מיין לעבן איז ב״ה רייך מיט גאָר א סך נסיונות פון וועלכע מען קען ניט ווייניג לערנען. איך האָב דורכגעמאכט 4 תקופות אין גלות און די לעצטע, די פינפטע — אין ישראל.

ערשטע תקופה

ווי איך האב טיילוויז דערמאנט אין מיין פריערדיקן שרייבן, האב איך ביז מיין עלטער פון 17 יאר געלעבט אין מיין געבורטס־שטעטל דערעצין, רוסלאנד־פוילן, אונטער דער השגחה און דערציונג פון מיינע שטרענג רעליגיעזע עלטערן. און דאָס איז געווען דער פונדאמענט אויף וועלכן עס האָט זיך געהאלטן מיין גאנצער לעבן. מיין פאָטער ז״ל איז געווען א גרויסער למדן און אויך א באריםטער תבואה־סוחר. ער איז אין דער אומגעגנט געווען אנערקענט אלס זייער ארענטלעכער מענטש. מיין מאמע ע״ה, אדער ווי איך האב זי שוין געהאט אנגערופן אין בוך ווי א טיפ פון א ״יידישער מאמע״, איז געווען א טאכטער פון א באריםטן ליובאוויטשער חסיד. אויך זי איז געווען א שטרענג רעליגיעזע, א גרויסע בעלת־צדקה און א פריינד פון מענטשן. אונדזער הויז איז שטענדיק געווען אָפן פאר יעדן איינעם, א מין אומזיסטע ״הכנסת אורחים״, פאר יידן און קריסטן פון דער ארומיקער געגנט. מיין פאָטער איז אויך געווען טעטיק אין די אלע יידישע ארטיקע קהלשע ענינים. און איז אפילו געווען א געוויסע צייט אן אויסגעקליבענער ארטיקער ״סטאַראָסטאַ״. אזוי ארום האב איך געהאט די געלעגנהייט זיך צו באקענען מיטן ריין יידישן געזעלשאפטלעכן לעבן און אויך מיטן כאראקטער און לעבן פון דער ארומיקער קריסטלעכער וועלט, סיי אין מאטעריעלן סיי אין גייסטיקן זין. איך האָב שוין דאן אָנגעהויבן ביסלעכוויז צו פארשטיין און באמערקן דעם אונטערשייד צווישן אונדז יידן און די ארומיקע ניט־יידישע שכנים.

איך האב געזעהן, דאס אין דער צייט ווען אונדזערע, אין דער גרעסטער טייל אָרימע מאסן, רעכטלאָזע, אייביק פארפאָלגטע יידן, וועלכע האָבן געמוזט, מיט גרויס מסירות נפש אויסקעמפן פאר זיך עקזיסטענץ מעגליכקייטן, דורך האנדל, מלאכה א.א.וו. האבן פון דעסטוועגן איינגעהיט שטענדיק זייער גייסט און טראדיציע, אויסגעגעבן די לעצטע גראשענס אויף דערציען און לערנען תורה זייערע קינדער, אויף צדקה, העלפן געפאלענע און קראנקע האָבן באזוכט יעדן טאג דעם בית מדרש, וועלכער איז געווען אין יענע יארן, דער איינציקער גייסטיקער צענטער, אפגעהיט מיט כבוד און שמחה דעם עונג שבת און יום-טוב, באצויגן זיך מיטן גרעסטן רעספעקט צום רב, וועלכער איז געווען דער שופט, און דער סטאבילער מנהיג א. א. וו.

דאגעגן, דער דאמאָלסדיקער רוסישער פויער, אָדער ארבעטער, איז געווען א דערשלאָגענער אנאלפאבעט, די קינדער ניט געלערנט' געלעבט אין פינסטער-קייט, און שמוץ אן קיינע זעלבסט הילף, געקושט פאר יעדער קלייניקייט די הענד פון פריץ אדער גלח. אויב זיי זענען שוין אפילו געקומען זונטיק אין די גרויסע מאסן אין שטעטל, כלומרשט אין קלויסטער, האָבן זיי מיטגעבראכט די לעצטע ביסל לעבנס-פראָדוקטן צום פארקויפן און אָנשטאט גיין אין קלויסטער פלעגט מען פארברייגגן אין די שיינקען, זיך גוט אנשיכורן, און אפילו אפטמאל זיך גוט צושלאָגן צווישן זיך. ווייל זייערע גלחים — די פארקויפטע קנעכט פון "צאר באטיושקא", פלעגן אנשטאט דערקלערן זיי רעליגיעזע מאראל, שטענ-דיק געפריידיקט שנאה צום יידישן פאָלק, כלומרשט דערפאר וואָס זיי האָבן דערהרגט זייער גאט, ניט טראכטענדיק, דאס גאט קאן מען ניט דערהרגענען... אדער דער קלערן די פינסטערע מאסן, דאס זייער שלעכטע לאגע איז צוליב דעם, וואס די יידן בארויבן זיי און לעבן אויף זייער רעכנונג.

דאביי מוז איך באשטעטיקן, דאס דער רוסישער מאסע מענטש אין זיין כאראקטער איז געווען א ברייט הארציקער, אגאסט-פריינדליכער, און ווען נישט די פארשפרייטע אנטיסעמיטישע אגיטאציע דורך גלחים און צארישע אגענטן צוליב פאליטישע צוועקן, וואלטן די פויערים געלעבט זייער פריינדלעך מיט די אידן. איך פלעג אפט באזוכן זייער פיל רוסישע דערפער, צוליב מיין פאטערס האנדלס ענינים, און געזעהן ווי די אלע יידישע ישובניקעס, וועלכע האבן צופעליגער-ווייזע, געהאט רעכט צו וויינען אין די דערפער, ווי פריינדליך זיי האבן געלעבט מיט זייערע שכנים די קריסטן. גראדע אומגיקערט, צום אידישן ישובניק האט דער פויער געהאט מער רעספעקט, פארטרויען ווי צו זיין גלח. מיטן ישובניק, פלעגט ער זיך בעראטן, וועגן אלע זיינע פערזענליכע פאמיליען אנגעלעגנהייטן אדער פארשידענע שכנישע סכסוכים. דער פויער האט געזעהן

ווי דער ישובניק זיצט אין זיין פרייער צייט, איבער א ספר אדער א גמרא און לערנט. פאר זיינע קינדער, האט יעדער ישובניק געהאלטן א סטאבילן לערער, ער האָט געזען ווי דער ישובניק אין דאָרף לעבט רייך, ציכטיק, און מאכט שבת אפילו א מנין מיט א ספר תורה צום דאווגען, אזוי דאס דער גאנצער דאָרף האט זיך באצויגן צום יידן מיט ליבע און כבוד. דער יידישער ישובניק האָט געשפילט די ראָל פון א מדריך, א מנהיג, א ראטגעבער. די אלע אויבן דערמאָנטע לעבנס פראָבלעמען האָבן מיר געמאטערט אין מיינע יונגע יאָרן, און האב שטענדיק געקלערט, עס האט דאך געקענט זיין אזוי גוט, פאר וואס איז דעפאקטאָ אזוי שלעכט. פרוואָס זאָל מען ניט קענען אויסבעסרן די אלע פעלערן? — דעם ענטפער האָב איך פראָבירט געפינען אין די שפעטערדיקע יארן.

צווייטע תקופה

אין יאָר 1900, אלס 17 יעריקער אינגל בין איך אוועק געגאנגען פון דערעטשין מיט נאך א פאר ארטיקע חברים קיין ווילנא, אין דער דאמאלסדיקער "ירושלים דליטא" וועלכע איז געווען בארימט אלס גרויסער השכלה און קולטור צענטר פון דער יידישער יוגנט.

א קורצע צייט נאכן ארומבלאנדשזען ארום די בתי מדרשים, ישיבות, און דערשמעקענדיק די גאנץ אנדערע פרישע לופט, האב איך אריבערגעשפרונגען איבער די גרענעצן פון דער פארגאנגענהייט, און זיך אריינגעווארפן מיטן גאנצן יונגען ברען אין דער השכלה אטמאספערע.

ווילנא איז דאן געווען פול מיט יידישע יוגנט, געוועזענע ישיבה בחורים מיט פייאיקע גמרא קעפעלאך׳ וועלכע האָבן געהאָלפן איינע די אנדערע, וואָס שנעלער און וואס טיפער אריינדרינגען אין תהום פון קולטור און ליטעראטור. מען איז געזעסן יומם ולילה און געלערנט די נייע וועלט פראבלעמן. מען האט זיך געפילפולט, דיסקוטירט, געזוכט, און עס האט זיך אויסגעדוכט דאס מען האָט געפונען די גאולה פון "ישעיהו הנביא׳ס" נבואה "והיה באחרית הימים" וכו׳, אין דער אידיאָלאָגיע פון געשמדטן רב׳ס אייניקל, קארל מארקס, אין סאָציאַליזם.

אזוי ווי אין ווילנא האט זיך שוין געפונען די ניי געגרינדעטע סאציאליסטישע פארטיי "בונד" האט א גרויסע טייל פון דער יידישער יוגנט זיך איינגעשלאסן אין דער ארגאניזאציע.

אזוי בין איך, דער געוועזענער קליינשטעטלדיקער גמרא אינגל א זון פון א מיוחסדיקער רבנישער משפחה, געוואָרן א אקטיווער רעוואָלוציאָנערער קעמפער אונטערן פאן פון יידישן "בונד". און געגלויבט באמונה שלימה דאס דא האב

איך געפונען דעם אויסוועג וועלכן איך האָב געזוכט. דאָ וועט מען געפינען די וועג צו א פולשטענדיקער פארברידערונג צווישן אונדז און, דער אייביק פיינדליכער, ניט אידישער וועלט. דער גלויבן האט זיך געצייגן כמעט 20 יאר, זייער פיל האָבן מיטגעווירקט די שרעקליכע רוסישע צארישע פּאָגראָמען און בייליסעס „עלילת־דם" פּראָצעס. דאָס האָט געטריבן די יידישע יוגנט זיי זאָלן אפּערן זייער גאנצן לעבן, און מיטהעלפן די רוסישע רעוואלוציאנערן ליקווידירן די מאָנארכיסטישע אָרדנונג און שאפן א נייע אלגעמיינע דעמאָקראטישע אָרדנונג. אין יאָר 1904, ווען עס איז פּאָגעקומען די רוסיש־יאפּאנישע מלחמה, איז מיר אויסגעקומען צוזיין אין רוסישן מיליטער דינסט, און אויך דארט האב איך ריזיקירט פארשפּרייטן פּראקלאמאציעס קעגן דער מלחמה און קעגן צאריזם. א. שריט וועלכער האט געשמעקט מיט דער גרעסטער געפאר, נאר ווער פון די רעוואלוציאנערן האט זיך דאן גערעכנט מיטן אייגענם לעבן. צופעליקער ווייזע האב איך צייט 4—5 מאנאטן זיך באפרייט פון מיליטער, זיך צוריק־גיקערט אהיים און ווייטער געארבעט אין דער סאציאליסטישער באוועגונג. אויך מיין ערשטע פרוי יאכע, ע"ה מיין קוזינע, אלס פריילן, האָט זיך דאן געפונען אין ווארשע און געווען אקטיוו אין דער סאציאליסטישער באוועגונג צוזאמן מיט איר ברודער אהרן (געשטארבן אין אמעריקע). יאכע האט זאגאר פארזוכט זיצן 6 מאנאטן אין ווארשאווער טורמע פּאוויאק, דורכפאלענדיק ביי פארנעמען זיך מיטן אנפירן א אונלעגאלע ביבליאטעק, וועלכע האט זיך געפונען אין איר ברודערס קווארטיר. דער ברודער איז צופעליג ניט געווען, און יאכע, וועלנדיק ראטעווען אים, האט געמעלדעט, דאס די קווארטיר איז אירע. דערוייל האָבן חברים געגעבן צוויסן דעם אבוועזנדן ברודער און אים האָט זיך איינגעגעבן אנטלייפן קיין אויסלאנד.

נאך אייניקע מאנאטן צייט האט זיך איינגעגעבן דורך געהיימע וועגן צעוויסן געבן יאכען אין טורמע, דאס דער ברודער איז שוין אויסער געפאר. זי האט דאן פארשטאנען צו דערקלערן דעם דאמאָלסדיקן אויספאָרשער, דאָס די קוואטיר איז ניט אירע נאר איר ברודערס, און דאס זי איז צופעליג געקומען באזוכן אים, און מען האט איר נאך פיל מיה און געלד־קאסטן באפרייט, ארויסגעשיקט פון ווארשע צוריק אהיים קיין דערעצין, ווו זי האט געמוזט זיין אלענגערע צייט אונטער ארטיקער פּאליציי אויפזיכט. געוויינלאך האט עס אין יענע יארן געמאכט זייער א שווערן איינדרוק, אויף אירע עלטערן און אויף דער גאנצער נאנטער משפחה ראבינאוויטש.

דאס האט אבער ניט געשטערט, דאס יאכע צוזאמען מיט מיר זאלן ממשיך זיין אונדזערע שטריינג פארבאטענע אונלעגאלע רעוואלוציאנערע טעטיקייט.

באשערט געווען צו זעהן מיט אונדזערע אויגן דעם שרעקליכן פאגראם אין ביאליסטאק.

אין יאר 1906, א קורצע צייט פאר אונדזער ביידענס חתונה זענן מיר געפארן קיין ווארשע מיט א געוויסן פלאן זיך איינארדנען דארט צום לעבן. אויפן וועג האט זיך אונדז פארוואלט ארויפשטייגן אויף א פאר טעג אין ביאליסטאק באזוכן אונדזערע נאנטע פריינט (אויך אקטיווע רעוואלוציאנערע טוער) אגעוויסע משפחה בערנשטיין...

אין א פאר שעה נאך אונדזער אנקומען אין ביאליסטאק, האט זיך אנגעהייבן דער שרעקליכער גרויסער פאגראם, וועלכן די רוסישע צארישע רעגירונג האט ארגאניזירט. דריי טעג און דריי נעכט זענען מיר געלעגן אין וואהנונג פון אונדזער פריינט בערנשטיין צוזאמען מיט זיי אויף דער פאדלאגע אין טויט שרעק. אין דעם פאגראם האבן דאן גענומען עפנטליך אנטייל צוויי ארטיקע מיליטער גארניזאנען מיט טויזנטער־איבערגעטאנענע, אין ציווילע קליידער, רוסישע צארישע זשאנדארן און פאליציאנטן, וועלכע האבן אן אויפהער געשאסן איבער אלע יידישע הייזער.

ביאליסטאק האט דאן געהאט א גרויסע שטארקע יידישע ארבעטער זעלבסט־שוץ ארגאניזאציע, און ווען ניט די מיליטערישע אקטיווע מיטהילף, וואלט מען ליקווידירט דעם פאגראם אין א פאר שעה, אבער שטיין געגן א מיליטערישער באוואפנטער קראפט איז געווען אוממעגלאך. עס זענען געפאלן זייער פיל יידישע קרבנות און געבראכט אונגיהייער גרויסע מאטעריעלע שאדענס. אויפן פערטן טאג, ווען עס איז געווארן אביסל רוהיקער, האבן מיר שוין רעזיגנירט פון אונדזער רייזע קיין ווארשע, און דערשלאגענע זיך אומגעקערט צוריק אהיים קיין דערעצין.

דער פאגראם האט נאך מער פארשטארקט אונדזער דראנג, וואס שנעלער העלפן ליקווידירן די רוסישע צארישע ארדנונג און שאפן א נייע דעמאקראטישע פרייהייט רעגירונג.

אין יאר 1906 האב איך געהייראט מיט מיין קוזינע יאכע, און אויך נאך דעם, ניט איבערגעריסן אונדזער טעטיקייט. אין יאר 1915, ווען די רוסישע ארמיי איז אפגעטראטן פון דייטשן אנגריף, האבן מיר אלס יידן שווער געליטן פון די רוסישע קאזאקן, וועלכע פלעגן באפאלן און בארויבן יידישן האב און גוטס, ניט קארגן שלאגן און מארדעווען אלטע און יונגע קינדער, די דייטשע ארמיי האט פארנומען אונדזער געביט ביז איבער באראנאוויץ.

צוליב דעם וואס זיי האבן זיך ניט געקענט פארשטענדיקן אין דער רוסישער

שפראך, זענען זיי געווען געצוווּנגען זיין אביסל מער טאָלעראנט צו די יידן, דורך וועלכע זיי האבן זיך פארשטענדיקט מיט דער ניט אידישער באפעלקערונג זיי האבן גימיינט דאס יידן קענן דייטש און האבן געצוווּנגען פארשידענע יידישע געוועזענע געזעלשאפטליכע טוער, זיי זאלן ווערן געמיינדע פארשטייער אין די פארנומענע געביטן אזוי בין איך אויך נאָמינירט געוואָרן אלס פאָרשטייער איבער א גאנץ גרויסן ראַיאָן פון צענדליקער דערפער, וועלכע זענען מיר געווען באקאנט פון פריערדיקע יארן.

אויך דא איז מיר צונוטץ געקומען מיין געזעלשאפטליכע רעוואלוציאנערע פראקטיק. עס האָט זיך מיר איינגעגעבן דורך פארשידענע קאָמבינאציעס איינ־האלטן א גלייך געוויכט צווישן דער מיליטער מאכט און דער באפעלקערונג כדי צו פארהיטן פון געפערלעכע רעזולטאטן. אלסביישפּיל, וויל איך ברייגען פאלגענדן פאקט. אין יאר 1916 איז צו אונדז געקומען פון ביאַליסטאק דער בארימטער סאציאליסטישער טוער יעקב פאט, מיט דער אויפגאבע זאמלען אגרעסערע סומע געלט פאר קולטורעלע צוועקן. ער איז געווען ביי מיר אלס גאסט, און איך האב ארויסגעקריגן ביין דייטשן, אמטס פארשטייער א דער־לויבניש מיט א לאקאל, ווו פאט האט אפגעהאלטן צוויי גרויסע עפנטליכע מיטינגען. דער אמטס־פארשטייער איז אפילו געווען דאביי, און מיר געזאגט, דאס פאט איז א גלענצענדער רעדנער. אזוי האבן מיר יידן אין די ערגסטע צייטן זיך אויסגעלערינט געפינען וועגן ווי צו דורכברעכן שווערע פראנטן, דאס האט אונדז געלערנט די לאנגע מארטיראלאגישע פארגאנגענהייט, און דאס האט אונדז איינגעהיט פון אונטערגאנג. דער גייסט האט אונדז שטענדיק באגלייט און געשיצט.

נאכן פארלאזן פון די דייטשן אונדזער געגנט, זענען מיר געבליבן א קורצע צייט אן קיין רעגירונג. מיר האבן נאך ניט געוווּסט צו וועמען וועלן מיר געהערן. צו די רוסישע באָלשעוויקעס אָדער צו פוילין. דערווייל האָבן מיר געגרינדעט א צייטווייליגע פארוואלטונג, א געמישטע פון יידישע און קריסטליכע יוגנט, אין וועלכער איך בין געשטאנען אין דער שפּיץ. עס האט זיך מיר איינגעגעבן איינקייפן ביי די אפטרעטנדיקע דייטשע מיליטער, א גרעסערע צאל ביקסן מיט פאָלעמיאטן. מיר האָבן אָרגאניזירט די געוועזענע בונדישע זעלבסט שוץ ארגאניזאציע, באוואפנט, זיי זאלן היטן די שטעטל פון אנטיסעמיטישע אנפאלן. געטראפן האט אבער דאן פאלגענדער צופאל: — די באלשעוויסטישע ארמיי האט זיך פלוצלינג דערנענטערט צו אונדזער ראיאן. א טייל פון די געוועזענע בונדאוצעס האבן גענומען סימפאטיזירן און איבערלויפן צו די קאמוניסטישע אגיטאטארן. אייניקע טעג האבן מיר, די קלענערע טייל קעגנער

געפירט א שטארקע קאמפּס דיסקוסיע און צום באדויערן איז די מערהייט געווען אויף זייער זייט. זיי האבן באשלאסן אוועק נעמען ביי דער מינדערהייט די געווער און איבערגענומען די מאכט אין זייערע הענד. פון גרויס אנטוישונג און דער שלעכטער האלטונג פון מיינע חברים האָב איך דאן אין גאנצן זיך געשיידט מיטן בונד. און באשלאסן פארלאזן דערערציק.

אין יאר 1919 זענען מיר אריבער מיט אונדזערע דריי קינדער קיין סלאָנים.

סלאָנים מיט גאַנצן ווייס רוסישן געביט איז שוין פארנומען געווארן דורך די פּאלאקן. אין א קורצע צייט ארום האבן זיך אריינגעריסן ווידער די באלשעוויקעס און געהאלטן דעם ראיאן במשך דריי מאנאטן. דאן האבן מיר דערקענט דעם ריכטיקן פּרצוף פון קאמוניסטישן גן עדן. אין דער קורצער צייט האבן מיר דורכגעלעבט שרעקליכע מאמענטן, קאנסיפיקאציעס און ארעסטן א.א.וו. וועגן וואס מען וואלט געקענט שרייבן א באזונדער בוך.

צום גליק נאך 3 מאנאטן, זענען זיי פארטריבן געווארן דורך דער פּוילישער ארמיי, און מיר זענען פלוצלינג געווארן פּוילישע בירגער.

דריטע תקופה

אגאנץ ספּעציפישן כאראקטער האט אנגענומען דער נייער לעבן אין דער כלומרשט פוילישער דעמאקראטישער רעפּובליק. ניט קוקענדיק אויף דעם, וואס זיי, די פּאלאקען, האבן צוזאמען מיט אונדז געליטן אונטער דער דעספּאטישער רוסישער מאכט איבער 150 יאר, און כלומרשט געווען ברידער צו איין צרה, האבן זיי אבער גלייך ארויסגעוויזן, קעגן אונדז יידן זייער ספּעציפישן שאוויניס־טישן און אנטיסעמיטישן פּנים.

אויסערליך האָט עס כלומרשט געהייסן פּוילישע דעמאָקראטישע רעפּובליק מיט גלייכע רעכט פאר אלע בירגער. אין דער ווירקליכקייט האט עס אויס־געזעהן גאנץ אנדערש.

דאָס אידישע סלאָנים האָט אויסגעזען דאן, נאָך דער דייטשער אָקופּאציע, פּאראַרימט עקאנאמיש, און דערשלאגן גייסטיק. די מערהיט איינוויינער זענען געווען יידן ביי 75%, בערך 15 טויזנט. אין סלאָנים איז דאָן געווען א גרויסע פעלד פאר געזעלשאפטליכע ארבעט.

מען האט געדארפט אנפאנגן אויף דאס ניי, סיי עקאנאמיש, סיי קולטורעל, אלץ איז געווען צערשטערט דורך דער דייטשע אָקופּאציע.

פארלאזנדיק די לאנג־יעריקע סאציאליסטישע בונדישע ארבעט, האב איך אינ־סטינקטיוו דערפילט, דאס איך מוז זיך איבערגעבן צו דער ארטיקער אונפּארטיי־אישער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט. א טייל סלאָנימער געזעלשאפטלעכע טוער,

אויך געוועזענע סאציאַליסטן, וועלכע האָבן מיר גוט געקענט פֿון פֿריער, האָבן מיר אויפֿגענומען מיט אָפֿענע אָרעמס מיטצואַרבעטן מיט זיי. אַזוי בין איך אין אַ קורצע צייט אויסגעוויילט געוואָרן אין פֿאָלגענדע אינסטיטוציעס:

1) פּרעזעס פֿון דער ניי געגרינדעטער יידיש פּוילישער גימנאַזיע, שפּעטער דערגרייכט ביז 400 תּלמידים.

2) פּרעזעס פֿון סלאָנימער אידישער קאָאָפּעראַטיווער פֿאָלקסבאַנק, ביז 1200 מיטגלדער. און שפּעטער מיטגליד אין ראַט פֿון ווילנער און ביאַליסטאָקער קאָאָפּעראַטיוו צענטער.

3) ראַטמאַן אין אָרטיקן שטאָט ראַט, אין משך פֿון אַלע קאַדענצן ביז 1939.

4) וויצע פּרעזעס, אין ניי געגרינדעטן גרויסן סוחרים פֿאַראיין ביי 300 מיט־גלידער.

5) פּרעזעס פֿו קליין סוחרים פֿאַראיין מיט 500 מיטגלידער.

6) מיטגליד אין די פֿאַרוואַלטונגען: טאָז, אָרט, בית יתומים.

7) ראַטמאַן, דעלעגירטער פֿון שטאָט ראַט צום סיימיק פֿון ראַיאָן, צוזאַמען מיט ד״ר ווייס צוויי יידן צווישן 50 קריסטן.

8) לאַנג־יעריקער אַקטיווער מיטגליד אין דער מלוכה־שער שטייער קאָמיסיע (6 אידן און 6 קריסטן). די אַלע אַמטן, נאַטירליך פֿרייוויליקע־ניט קיין געצאָלטע. איך האָב געהערט צו די כלל טוער אויף וועלכע אידן זאָגן „כל העוסקים בצרכי ציבור — הקב״ה ישלם שכרם״, מיין פֿאַרדינסט איז געווען. וואָס איך בין אַזוי פֿאַרשיכורט געוואָרן מיט מיינע געזעלשאַפֿטליכע ענינים, דאָס איך האָב כמעט אין גאַנצן פֿאַרנאַכלעסיקט מיין אייגענע אינטערעסן. איך בין געווען אַ שותּף, אין איינעם פֿון די 7 טאַרטאַקן, וואָס סלאָנים האָט פֿאַרמאָגט, אין וועלכן איך האָב געהאַט 44%, פֿון דעם האָב איך געגעבן 24% מיינע צוויי שוואָגערס, וועלכע האָבן דאָרט כמעט געאַרבעט פֿאַר מיר (ישראל שטיין און אליהו ראַבי־נאָוויטש) איך בין געווען אין גרעסטן טייל פֿון מיין צייט פֿאַרנומען מיט די פֿאַרשידענע קאָמפּליצירטע ענינים פֿון די אויבן דערמאָנטע געזעלשאַפֿטליכע אָפּטיילונגען, וואָס האָט געווירקט נעגאַטיוו, סיי אויפֿן געזונד, סיי פֿינאַנסיעל.

זייענדיג אַפֿילו אין די בעסטע באַציהונגן מיט די פּוילישע מלוכהשע פֿאַר־שטייער, האָב איך זיי קיינמאָל ניט אויסגענוצט פֿאַר פּערזענליכע צוועקן. צום ביישפּיל, ווען מיין זון משה ע״ה, האָט נאָכן ענדיקן גימנאַזיע געוואָלט אַנקומען אויף מעדעצין אין פּוילין, איז ער 2 יאָר געגאַנגען צום קאָנקורס עקזאַמען אין ווילנער אוניווערסיטעט און גוט אויסגעהאַלטן. אַלע אין שטאָט האָבן גדיינקט דאָס חיים ראַבינאָוויטשעס זון וועט מען אָננעמען דעם ערשטן. אָם ענדע, זיינען

אנגינומן גיווארן אזעלכע וועלכע האבן גוט באצאלט, און איך האב געמוזט שיקן אים לערנען קיין איטאליע, ווו ער האט געענדיקט דאקטאר. א זעלכע פאלן, זענען געווען צענדליקער. דערפאר האבן די אנפירנדע פאליאקן זיך באציגן צו מיר מיטן גרעסטן רעספעקט. צום באדויערן מוז איך באשטעטיקן, דאס אין אלגעמיין, האט דאס פוילישע פאלק זיך ארויס געוויזן אין באצוג צו יידן א סך ערגער ווי די רוסן. אין די 20 יאר פון מיין געזעלשאפטליכע טעטיקייט אין סלאנים האב איך געהאט די געלעגענהייט צו זיין אין נאענטן קאנטאקט מיט זייער א גרויסען טייל קלענערע און העכערע רעגירונגס באאמטע, צוליב פארשידענע ארטיקע ספעציעל יידישע ענינים, און געהאט די מעגלעכקייט גוט לערנען צו קענען זייער באציאונג צו אונדז אין אלגעמיין, און דער רעזולטאט האט זיך ארויסגעוויזן זייער א טראגישער.

אין דער ניי אנטשטאנענער פוילן, נאך דער מלחמה, האבן זיך געפונען איבער 3 מיליאן יידן, כאטש לויט דער קאנסטיטוציע האבן יידן געדארפט געניסן פון אלע רעכט, אין דערווירקליכקייט איז כמעט ניט געווען קיין איין יידישער באאמטער אין מלוכה דינסט, און א.וו. יידן האבן געמוזט זיך האלטן ביי זייערע שטענדיקע באשעפטיקונגען ווי אין די רוסישע צייטן. די פאליאקן לויט זייער כאראקטער האבן אויסגענוצט דעם יידן נאר אין דעם מאמענט, ווען זיי האבן זיך אין אים גענייטיקט. זייערע הויבט אנפירער, וועלכע זענען אין גרעסטן טייל באשטאנען פון געוועזענע גרויסע גוט באזיצער „פריצים" ווי מען האט זיי גערופן, זענען אין גרעסטן טייל געווען א דעמאראליזירטער אריסטאקראטישער עלעמענט אן קיין זעלבסשטענדיקער איניציאטיוו. זיי זענען דערצויגן געווארן אין א אייביקער אנטיסעמיטישער אטמאספער. פון רעליגיעזן שטאנדפונקט האבן זיי געהאלטן דעם יידן פאר א פארשאלטענעם פון גאט. און פון עקאנאמישן שטאנד־פונקט, האבן זיי אים מקנא געווען אלס זייער אנטוויקלטן עלעמענט, וואס שאפט, און באהערשט דעם אלגעמיין ווירטשאפטליכן לעבן אין לאנד.

קאנקורירן מיט יידן האבן זיי ניט געקענט אויף קיין געביט, זיי האבן ניט גיהאט די פייאיקייט צו דעם, האבן זיי אייביק גישטרעבט נאר צו פטור ווערן פון אים. דעם פסיכאלאגישן אספעקט האבן אויסגענוצט שפעטער די פארפלוכטע דייטשן, זיי האבן גוט געוווסט, דאס דער פוילישער פאלק וועט זיי העלפן אומברענגען די יידן. און דאס איז געווען די הויפט סיבה וואס אין פוילן זענען אומגעבראכט גיווארן א דריטל פון אונדזער פאלק די 6 מיליאן אומפארגעסליכע קדושים, דאס בעסטע טייל פון יידנטום.

די לעצטע קאטאסטראפע, האט אונז קלאר און דייטליך באוויזן, דאס אונדזער צוקונפט, קען עקזיסטירן, נאר אין א אייגענער פרייער מדינה, וועלכע האט

געקענט זיין נאר ישראל, וועלכע איז מיט אונדז פארבונדן פסיכאלאגיש און היסטאריש טויזנטער יארן.

און דאס האט זיך באשטעטיקט, ווי איך וועל דאס דערקלערן אין מיין קומנדיקן ארטיקל.

פּירטע תקופה

אין סעפטעמבער 1939, ווען היטלער האט זיך פארברידערט מיטן רוסישן דיקטאטאר סטאלין, איז לויט זייער הסכם, סלאנים ארייננעפאלן צו די באל־שעוויקעס. און דא האט זיך אנגיהויבן אונדזער יידישער שרעקליכער חורבן. די קאמוניסטן וועלכע האבן זיך ביין ארייננמארשירן צו אונדז זיך פארגעשטעלט אלס אונדזערע באפרייער און רעטער. האבן אויפן דריטן טאג פון זייער ארייננקום געגומען באוויזן זייער אמתן פרצוף. געוויינלאך האבן אלע פאבריק אייגענטימער גלייך אפגעשטעלט די ארבעט. דער קרייז פארשטייער ז״עדער, גראדע איינער מבני אחינו, א געוויסער מאטל קאלאטאוו, האט געשיקט רופן אלע פאבריק אייגענטימער, און מיט כעס זיך געווענדעט צו אונדז מיט פאלגענדע ווערטער: ״מיר זענען גיקומען אייך באפרייען, און ווי מיר זענען אריין האט איר אפגעשטעלט די ארבעט פון איבער טויזנט ארבעטער, איך מעלדע אייך דאס איר מוזט מיר געבן א ענטפער אין 24 שעה, אדער איר זי״ט ממשיך די ארבעט, אדער איר גיט איבער די פאבריקן, מיט אלס וואס איר פארמאגט דארט, אונדזער רעגירונג״.

מיר האבן גלייך צונויפגערופן א פארזאמלונג פון אלע 7 טארטאקן אייגנטימער, די אלע האבן זיך צו מיר געווענדעט, ווי צו א פרעזעס פון דער סעקציע, מיט דער פראגע: חיים, איר אלס געוועזענער סאציאליסט זאגט אייער מיינונג! — איך האב גלייך געענטפערט: טייערע חברים, אונדזער ראל האט זיך געענדיקט, אויב מיר וועלן ניט אפגעבן מיט גוטן, וועלן זיי במילא, אלץ צונעמן, און דערפאר וועלן זיי אונדז נאך באפרידיקן מיט א לאנג־יעריקן איבער דער־ציהונגס אנשטאלט אין ווייטן סיביר. אלע, ווי איינער, האבן גלייך איינגעשטימט מיט מיר, און מיר זענען אוועק צו אונדזער באפרייער מאטל קאלאטאוו, און אפיציעל געמעלדעט, דאס מיר רעזיגנירן פון אונדזער פאבריקן, נאר מיר בעטן, מען זאל אונדז לאזן ארבעטן דארט אלס גידונגענע ארבעטער, כדי מיר זאלן האבן פון וואס צו לעבן. קאלאטאוו האט העפליך געענטפערט, איר האט רעכט און דאביי צוגעגעבן״ לעניין האט געזאגט דאס ביז די ארבעטער וועלן זיך אויסלערנען אנפירן מיט די פאבריקן, דארף מען אויסניטצן די קאפיטאליסטישע ״ספעצן״.

אזוי זענען מיר אלע געוועזענע "בורשזויען" געווארן אין 1 מעת־לעת ריינע פראלעטארישע־באאמטע, ביי דער באלשעוויסטישער רעגירונג. גלייך אויף מארגן, צונויפגעקליבן אלע געוועזענע ארבעטער און לויטן באפעל פון דער מאכט, אויסגעוויילט אין יעדער פאבריק ארבעטער קאמיטעטן אין וועלכע עס זענען אויך אריין די געוועזענע בעלי־הבתים. וועלנדיק אויסמיידן פארפאלגונגען, האבן אלע געוועזענע בעלי בתים געארבעט מיט דער גרעסטער איבערגעגעבנקייט. אינטערסאנט דאך דערציילן. איך למשל, בין געווען באשטימט אלס קאסירער אויף אונדזער פאבריק, און ווען איך האב זיך געווענדעט, נאך 2 וואכן, ווי עס איז געווען איינגעפירט אמאל, צו דער מאכט נאך געלד כדי אויסצאלן די ארבעטער, און געפרעגט ווי וועט זיין דער פרייז פון די ארבעטער, איז געווען דער ענטפער קורץ און שארף. די זעלבע צאל ווי מע האט געצאלט אמאל. ד.ה. 5, 4, 3 רובל א טאג. ווען איך האב גינומען אויסצאלן די ארבעטער זייער פארדינסט, האבן זיי אראפגעלאזן די קעפ און מיט איבעראשונג אויגעשריען "דאס איז אונדזער האפנונג, אויף דעם קאמוניזם? — פריער, האבן מיר, פאר דעם געלט געהאט איבער גענוג צום לעבן 2 וואכן, און ערשט, וועלן מיר עס קוים האבן אויף 2 טעג. ווייל אלע פראדוקטן זענען גלייך נעלם געווארן, און די פרייזן זענען געווארן 10 פאכיק טייערער. איך האב זיי נאר געקענט ענטפערן "ברידער, היינט זענט איר די בעלי בתים, גייט און פאדערט מער". נאטירליך, האבן זיי פארשטאנען מיט וואס דאס שמעקט, אויסדריקן אומצו־פרידענהייט ביי די באלשעוויקעס, האבן זיי נעבאך געזיפצט און געשוויגן.

נאך אויך דער גן עדן התחתון האט ביי אונדז געדויערט נאר א פאר מאנאטן, נאך 2 חדשים צייט, זענען פלוצליגנ אנגעקומען פון רוסלאנד קאמיסארן, העכערע קאמוניסטן, אנאלפאבעטן, געוועזענע שוסטער, שניידער, אדער קאלכאזניקעס, וועלכע האבן קיין אנונג ניט געהאט, וואס איז א טארטאק, און אונדז געוועזענע בע"ב געמעלדעט, "חברים, ביי אונדז קענען מיר ניט דערלויבן אנטרויען געוועזענע בורשזויען, כאטש די בעסטע "ספעצן" זיין אנפירער אין פאבריקן, און מיר ראטן אייך וואס שנעלער זיך אפטראגן מיט גאנצע ביינער, און זוכן פאר זיך אנדערע ארבעטס־פלעצער" מיר געוועזענע תלמודיסטן האבן גוט פארשטאנען דעם אויסדריק "ודי לחכימא ברמיזה" און יעדער האט זיך געסטארעט וואס שנעלער אפטראגן זיך פון זיין ארבעט, דאמאלס האט זיך אנגעהויבן די ערגסטע עפאכע אין מיין לעבן און אין לעבן פון מיין טייערער פאמיליע. וועגן וועלכער מען קען שרייבן א באזונדער בוך.

אין די יארן 1941—1943 זענען צוזאמען מיט די איבער 30 טויזנט יידישע באפעלקערונג פון סלאנים אומגעבראכט געווארן דורך די נאציס מיין טייערע

פרוי יאכע און די ליבע 3 קינדער, אלע מיט אקאדעמישע בילדונג.

צופעליק בין איך פארבליבן אליין ביים לעבן, דורכמאכענדיק שבע מדורי גיהנום, וועגן וועלכן איך וואלט געדארפט שרייבן א באזונדער בוך.

אין די יארן 1945—1946 האבן מיר זיך צוזאמן געטראפן אין פוילן 3 עלענדע פאריתומטע משפחה פריינד. מיין ערשטער פרויס קוזינע, רעגינע, וועלכע איז פארבליבן איינע פון 18 נפשות, דער ברודער פון מיין ערשטער פרוי אליהו ראבינאוויטש און איך. מיר אלע דריי ווי איינער, האבן באשלאסן דאס לויט אונדזער יידישן כאראקטער, גייסט און טראדיציע, מוזן מיר ווייטער בויען אונדזער לעבן, זעענדיק די געפאר וואס שטייט אונדז יידן, אין דער אמאליקער געבורטס לאנד, אנטיסעמיטישער פוילין, האָבן מיר צוזאמען אלע דריי באשלאָסן אנטלויפן קיין דייטשלאנד, ווו יידן האבן געפונען א צייטווייליקן שוץ ווינקל אין דער אמעריקאנער זאנע.

אליהו האט זיך איינגעארדענט אלס קארעקטאר אין א אידישער צייטונג, שפעטער האט ער דארט געהייראט מיט רעגינאס א חברה, בת שבע קאלמא־נאוויטש. רעגינא איז פארבליבן מיט מיר מיטן גדאנק, אז מיר וועלן אויס־געפינען א סטאבילן מקום מנוחה וועלן מיר שליסן א אייביקן בונד. איך האב אין דייטשלאנד באקומען ארבעט אין דער יידישער היסטארישער קאמיסיע, אונטער דער אנפירונג פון פארוואלטער ה. פייגנבוים און רעדאקטאר ה. ישראל קפלן — וועלכע געפינען זיך איצט אין ישראל, וועלכע האט זיך פארנומען מיט פארשן די איינצעלהייטן פון דער שואה, און געארבעט דארט ביז מיין פארלאזן דייטש־לאנד. דארט האב איך זיך נאר מער באקאנט מיט אלע איינצעלהייטן פון די בארבארישע מיטלן מיט וועלכע אלע אונדזערע געוועזענע שכנים און בעלי בתים פון די פרעמדע פעלקער מיט וועלכע מיר האבן געלעבט הונדערטער יאָרן דאָרט האָב איך זיך נאָך מער באקאנט מיט אלע איינצעלהייטן פון די אומברייננגען. דאָרט האָב איך זייער פיל געלערנט, צו קענען אנאליזירן די סיבות פון דעם אייביקן סכסוך, צווישן אונדזער פאלק מיט די ניט אידישע פעלקער. ארבעטנדיק ביי 2 יאר דער ארכיוו אפטיילונג, פון די אלע געזאמלטע מאטע־ריאלן, האב איך געזעהן פאר מיינע אויגן, דאס בילד פון די צוויי פיסיגע, ניט אידישע חיות, וועלכע האבן אזוי לייכטזיניג ערמארדעט, אומשולדיקע אלטע, און יונגע קינדער, פאר א באלאננוג פון די דייטשען פאר אקילא צוקער, אדער פאר אקילא זאלץ, עווענטועל, אפילו פאר די אוועקגעשיינקטע ביסל זאכן פון די ערמארדעטע יידן.

אזוי האבן מיר דריי צופעליג פארבליבענע ביין לעבן, אויסגעמאטערטע און דורכגעגאנגענע ביי 8 יאָר אלע שבעה מדורי גיהנום, געזעסן און געקלערט,

וואס ווייטער? — וואהין גייט מען, און צו עס איז כדאי צו ממשיך זיין לעבן אין אזא וועלט. ביז עס איז אנגעקומען די פרייליכע ידיעה דאס די וועלט האט אנערקענט ארץ ישראל פאר אונדזער צוקונפטיקער היים. און ווי עס האט זיך געעפנט א מעלדונג, אז מען קען זיך פארשרייבן אויף עילה זיין קיין ישראל, האבן מיר זיך אלע דריי פארשריבן.

גלייך, האט א בליץ געטאן א ליכטיקער שטראל, און עס האט זיך געשאפן א געדאנק, א ווילן צו אנפאנגן א ניי לעבן, אין א אייגענער יידישער היים.

געוויינלעך האט מען געדארפט לאנגווארטן, אין צווישן צייט האב איך פערזענליך באקומען א פאדערונג פון מיין פארצווייגטער פאמיליע פון אמעריקע. ווו עס האבן נאך געלעבט א עלטערער פון מיר א ברודער מיט א שוועסטער, און אלע האבן פארלאנגט, איך זאל זאפארט קומען אהין.

אזוי ארום באקומענדיק שנעל א וויזע, צום פארן נאר אמעריקע, איז ביי אונדז באשלאסן געווארן דאס אליהו מיט זיין פרוי און רעגינע, וועלן פארן שפעטער, זוען עס וועט זיין מעגלאך קיין ישראל, און איך וועל פארברייינגען אביסל ביי מיין פאמיליע און נאכהער, אויך קומן אהין און אנפאנגן א נייעם לעבן צוזאמן מיט רעגינען.

און א קורצע צייט נאך מיין זיין אין אמעריקא, זענען אליהו מיט זיין פרוי און רעגינא אנגעקומען קיין ישראל.

נאטירליך, איז מיר געווען אין אמעריקע מאטעריעליש פיל בעסער ווי זיי דארט, ווייל מיינע פריינט האבן מיר אויפגענומן מיט גרויס כבוד און געהאלטן זייער פריינדליך. דאך האב איך אין אמעריקע אויך ניט געפונען דעם ריכטיקן ארט, וועלכן איך האב יארן לאנג געזוכט. אגב, האט רעגינע מיר שטענדיק געשריבן אין אירע בריוו פון ישראל, דאס זי וועט קיינמאל פארלאזן ישראל, ווו זי האט געפונען איר לעצטע היים, אזוי דאס נאך קארגע 2 יאר פארברייינגן אין אמעריקע האב איך מיך געשיידט מיט מיין גוטער און גרויסער פאמיליע און אוועק נאך ישראל.

פינפטע תקופה — ישראל

אין חודש מארס 1950 בין איך אנגעקומן צו מיין לעצטן אייסגעקליבענם ווינקל אין לעבן, ישראל.

די ערשטע וועלכע האבן מיר אפגעווארט ביים קומען פון שיף, איז נאטירליך געווען מיין נאענטסטע פריינד, רעגינע מיט אירע קוזינען, די ברידער צבי און יהושע דווארעצקי, מיט זיין אלטן פריינד שמעון דאכאשעוויצקי פון דערעטשין. רעגינע האט די ערשטע צייט, ביז מיין קומען קיין ישראל, דורכגעמאכט געוויסע

שוועריקייטן. זי האט געמוזט פארזוכן זיין א געוויסע צייט אין אן עמיגראנטן לאגער, און נאכהער אין בית חלוצות. קומענדיג פון חיפה קיין תל־אביב האב איך געפונען א צייטווייליקע אנגענעמע היים ביי מיין ערשטער פרוי׳ס שוועסטער אסתר און איר מאן אליהו הערענזון מיט וועלכע מיר זענען שטענדיק געווען אין א ענגען פריינדלעכן קאָנטאקט, צום גרויסן באדויערן איז די טייערע און ליבע אסתר געשטאָרבן א קורצע צייט נאָך מיין קומען, וואָס עס האָט געמאכט זייער א שווערן איינדרוק אויף אונדזער גאנצער פאמיליע. אסתר איז געווען א זעלטענע טיפ מענש. זי האט שטענדיק געהאלטן א פריינדליכן קאָנטאקט מיט אלע נאָנטע און אפילו ווייטערע פריינט — הייליג איר אָנדענק.

עס געפינען זיך אין ישראל זייערע צוויי קינדער לאה מיט איר מאן אמנון יאקימאָווסקי, פּראָפעסאָר צו מאטעמאטיק מיט דריי קינדער און זון יוסף, אינזש., מיט זיין פרוי סיניי, טאָכטער פון באקאנטן ציוניסטישן טוער ישראל מרום (מערעמינסקי) מיט דריי קינדער. אליהו הערענזאָנס צווייטע פרוי — פעליציה פון דער היים — רובינזאָן א אָנגעהעריקער צו דער משפחה חבר. זי איז פון בארוף א לערערין.

אויך נאָך מיין קומען האָט א ביסל געדויערט, ביז צום איינאָרדענען זיך. מיר האבן חתונה געהאט אין חודש אוגוסט 1950, איך האב איינ־קע מאנאטן געארבעט אויף צייטווייליקע פונקטן, אָבער עס האָט ניט לאנג געדויערט, מיר האָבן באקומען א שיכון פון 2 חדרים אין ביצרון, ווי מיר לעבן שוין ביי 19 יאר.

אין יאר 1951 האב איך באקומען א רעגירונגס פאסטן אין ״משרד החקלאות״, וואו איך האָב געארבעט ביי 12 יאָר און ארויס אויף פענסיע. אזוי, דאָס איך מוז מודה זיין, דאס די 5־טע תקופה פון די לעצטע 20 יאר אין מיין לעבן דא אין ישראל האָב איך געפונען, דאָס וואָס איך האָב געזוכט מיין גאנצן לעבן.

דא האב איך געהאט די מעגליכקייט צו פעסטשטעלן, די ריכטיקע דיאגנאזע פון דער 2 טויזנטער יעריגער קראנקהייט פון אונדזער פאלק. זי הייסט ״גלות״ און די איינציקע רפואה — א אייגענע היימלאנד ״ישראל״.

צוויי טויזנט יאר האבן מיר זיך געוואלגערט, אין פארשידענע לענדער צווישן פארשידענע פעלקער, אלס רעכטלאזע פארפאלגטע שטיף קינדער. אונדזער אנדערשקייט, אונדזער רעליגיע, אונדזערע גייסטיקע טראדיציעס זענען שטענדיק געווען, אין קעגן זאץ, צו די אלע פארקריפלטע קינסטלעכע, געטער, רעליגיעס און כאראקטער פון די אלע פעלקער. זיי האבן קיין מאל אונדז ניט געקענט פארשטיין גרינדליך, ניט געקענט שיינקן פאר וואס מיר לאזן זיך ניט בייגן און אונטערגעבן. שטענדיק געוואלט נאר אויסנוצן אונדזערע ספעציעלע גייסטיקע

פּעאיקייטן, און צוליב דעם, וואס זיין האבן קיינמאל ניט געקענט אונדז איבעריאגן, און מיט אונדז קאָנקורירן אויפן נאָרמאַלען וועג, פלעגן זיי זוכן מיט פארשידענע אויסגעקלערטע פאלשע בלבולים אונדז באשמוצן, באשולדיקן און באשטראָפן כדי מיר זאָלן ניט קענען שטייגען נאך העכער. אזוי דאָס מיר האָבן קיין מאָל געהאט די מעגליכקייט ארויסגעבן פון זיך דעם מאקסימום פון אונדזערע פעאיקייטן, וועלכע מיר האבן פארמאגט.

דאס אלץ באשטעטיקט ערשט אונדזער צושטאנד פון דער קורצער עפּאכע פון 20—21 יאר, פון אונדזער פרייען לעבן און אונדזער אייגען לאנד. מיר האָבן די מעגליכקייט ארויס צו ווייזן אונדזער ריכטיקן יידישן פרצוף. קיין לאנד אין דער וועלט האט ניט דערגרייכט אין אזא קורצע עפּאכע פון 21 יאר צו אזא מדרגה.

א ערשט קלאסיקע גייסטיקע אונבאזיגבארע מיליטערישע קראפט.
העכסטע שטופע פון אגראר קולטור.
העכסט אנטוויקלטען וויסנשאפטליכען געביט.
דעמאקראטישע מלוכה פרייהייט.
סאציאלע פארזיכערונגן א.א.וו.

דאס יידישע פאלק האט עס אלץ דערגרייכט, ווייל אפילו אין די צוויטוויזנט יעריקע גלות עפּאכע, האבן יידן אף איין ווייליע ניט פארלאזן זייערע גייסטיקע טראדיציעס. זיי האבן ניט געגלויבט אין קינסטליכע דורך מענשן געמאכטע געטער. געטער וואס קענען געבוירן ווערן, קענען שטארבן, אדער דערמארדעט ווערן. לויט דער יידישער פאנטאזיע איז די גאטהייט די העכסטע מאראלישע אידיאלאגיע, וועלכע קען זיך אויסדריקן אין דריי ווערטער "ואהבת לרעך כמוך". ווען די גאנצע מענשהייט וואלט נאר זיך געהאלטן ביי די 3 אויבן דערמאנטע ווערטער, וואלטן מיר ניט געהאט איצט אין 20־טן יאָר הונדערט, אזא ווילדע, משוגענע, פארקריפּלטע מענטשהייט, וואו פעלקער מאָרדן אויס טאָג און נאכט איינע די צווייטע.

ווען די ארומיקע וועלט, וואלט געלאזן אונדזער מדינה און פאלק לעבן רוהיק, כאטש איין עטוואס לענגערעפּאכע, וואלטן מיר געוויזן דער וועלט, דעם שענסטן ביישפּיל, וואו מען קען רעגולירן דעם מענטשנסלעבן צוזאמענלעבן, ווי מען קען בשלום דערגרייכן צום שענסטן שטאנדר פון לעבן.

די אלע אויבן דערמאָנטע נסיונות פון מיין לעבן, האָבן מיר געבראכט צום געדאנק, איבער צו לאזן דעם זכרונות בוך פון 9 דורות פון אונדזער גרויסער פארצווייגטער משפּחה, וועלכע קען דינען אלס קליינער ביישפּיל, וואס באדייט דאס פינטעלע ייד.

איך ווידער האל נאך אמאל די הייליקע ווערטער פון בארימטן ד״כטער לייוויק ז״ל, דער גלות איז מיאוס און שרעקליך און מען דארף פון אים אייסגעלייזט ווערן, אָבער דער ייד אין גלות איז געווען א צירונג, א צירונג׳ א שיינקייט און עס איז א כבוד צו שטאמען פון דער שיינקייט.

מיינע טייערע פריינד!

פארלאזט ניט דאס ״פינטעלע ייד״.

און די שיינקייט פון אונדזער פארגאנגענהייט.

פון מיינע זכרונות

עס טרעפט טייל מאל, דאס אין נאסטאלגיע צו דער אמאליקער היים רייסן זיך אריין זכרונות פון קינדער יארן, ווי זונן שטראלן, וועלכע פארטרייבן אויף א קורצער צייט, טרויער און פארביטערונג.

אין צענטער פון מיינע עראינערונגען, שוועבט דער געשטאלט פון מיין ליבער מוטער, גערופן דורך מיין פעטער ע"ה, יוסף רבינוביץ, „ווייסינקע גענזעלע". איך מיין דאס צוליב איר יוגענטליכן אויסזען: א שלאנקע פיגור, בלאנדע האר, בלויע אויגן, מיט א שיין לאנגליכן האלדז. (מיין מוטער האט נאך קיין 16 יאר געהאט צו איר חתונה). אונדז קינדער, איז שטארק געפעלן געווען, דער צו־נעמעש, און מיר פלעגן איר מיט פארגעניגן אנרופן „גענזעלע".

איך גדיינק איר אלס א באטעמטע, פרייליכע און גאסטפריינדליכע, תמיד ארומגערינגלט מיט באזוכער, וועלכע פלעגן זיך קיינמאל ניט אפזאגן פון א גלעזל טיי מיט ווארעניעס און אנדערע מאכלים.

א בליק אין פענסטער, א קלאפ אין טיר פלעגט ארויסרופן א רעאקציע, און נאך פארן אריינקומען פון עמיצן, פלעגט זי געבן א באפעל „קינדער עס גייען געסט, שטעלט אוועק דעם טשייניק". און א זוי פלעגט שעהן־ווייס דער ארימער טשייניק ברענען זיך אויף דער פליטע, שוויצן, קרעכצן, און אפט שיר ניט פלאצן. דעם אמת זאגן, בין איך ניט געווען צופיל באגייסטערט פון מיין מאמעס געסט, און טיילמאל זוכן פאר זיך אפאסענדן ארט.

מיט מיין ברודער אלי בין איך שטענדיק געווען אין קריג צושטאנד. מיין ברודער האָט אין די קינדערשע יאָרן אימפּראָוויזירט א איזוואָשטשיק מיט א שווארצן צילינדער, (שפּעטער האָט ער געענדיקט אַדוואָקאַט) און פייניקן מיינע דארע צעפּעלאך אלס לייצעס, און ווען איך פלעג פּראַטעסטירן, בכבוד באקומען א ביס, וואס פלעגט ארויסרופן אן אלארם און אינטערוועניץ מיט ערשטע הילף פון מיין מאמען.

מיינע צוויי עלטערע שוועסטער און ברודער, וועלכע האבן געהאט זייער געזעלשאפט פלעגן מיר טראקטירן, ווי א פינפטע ראד צום וואגן, און מיר משלח זיין אין צווייטן צימער. אין קאָנסעקווענץ פלעג איך זיך פּלאָנטערן צווישן יוגענטליכע און עלטערע, וועמנס שמועסן און וויצן זענען געווען ווי א קרומער שפּיגל פאר אן עמפינדליכער מיט א ברייטער פאנטאזיע באנעם־קינד.

מיין פאטער, מיט א גוטע פאר יאר עלטער פון מיין מוטער, איז געווען א ערנסטער, ווייניק רעדעוודיקער, אנשטענדיקער מענטש, סאלידער סוחר, ווי אויך א גוטער מאן און פאטער, כאטש ער האט ניט ליב געהאט ארויסווייזן זיינע ווארעמע געפילן.

מיין מוטער האָט שטענדיק געשטראלט מיט ווארעמקייט, וועלכע מיר קינדער, פלעגן פילן און שעצן. איר איניציאטיוו, און אמביציע איז געווען צו מאכן אירע קינדער פאר מענטשן, מיט העכערע בילדונג און פּראפעסיעס זי איז געווען באליבט דורך אונדז קינדער, און ממש געטראגן אוף די הענט. פאר מיר איז מיין פאטער געווען א רעטעניש. אין מיינע קינדערשע אנשויונגען פלעג איך אים קלאסעפיצירן אלס א וואכענדיקן און א יום־טובדיקן. פרייטיק־צונאכט נאָך ליכט בענטשן, און שבתדיקע בגדים מיט אן אויסגעקאמטע בערדל, ברומענדיק חזנישע ניגונים, פלעגט ער מיר ווערן נענטער און ליבער. די זארגן, מידקייט און אומעט פלעגן פארשווינדן, מיט א געהייבערנעם מצב רוח, פריינדליך, מיט אינטערעס פלעגט ער נעמן אן אנטייל אין פאליטישע דיסקוסיעס, ליב האבן לייענן ארטיקלען פון צייטונגען אין דער הויך. מיין פאטער האט געהאט א שיינע שטימע און געווען א גוטער בעל תפילה. קומענדיק א היים פון שול, מיט באגייסטערונג פלעגט ער זאגן: „וואס לויפט איר אין פילהארמאניע, אדער אפערע, אוי, קינדער קינדער, ווען איר וואלט געגאנגען בעסער הערן די חזנים סיראטא אדער קוסעוויצקי, וואלט איר געפילט דעם געשמאק און פארגעניגן פון א פראכטפולן זינגער".

מיינע עלטערן זענען ניט געווען פאנאטיש רעליגיעז, און אונדזער הויז געהערט צו די, ווו תורה, גייסט און טראדיציע זענען געגאנען אין שפאר מיט מאדערנער קולטור און טאלעראנץ צו פארשידענע אידייען.

מיר קינדער, שפעטער אויך אייניקלעך, פלעגן רעספעקטירן די טראדיציאנעלע פרייטיק צונאכטס, ווי אויך די יום־טובים, כדי צוזאמענקומען מיט אונדזערע עלטערן, וועלכע פלעגן זיך פילן גליקלעך און שטאלץ מיט זייער פארמעגן. מיין מוטער פלעגט תמיד דערמאנען מיט זיפצן, דאס זי האט געקאנט זיין רייכער מיט נאָך צוויי קינדער, וועלכע זענען געשטאָרבן פאר מיין געבורט. אינטערעסאנט דאָס מיינע עלטערן, כאָטש פאָלקסטימלעכע, פלעגן ליב האָבן דערמאָנען זייער אפשטאמונג, און מיר, קינדער, פלעגן לאכן צוהערן זיך צו זייערע רייבונגען, וועמנ׳ס יחוס איז גרעסער. צום שלוס פלעגן, מיר קינדער, דעצידירן דאס וואס באלאנגט יחוס זענען ביידע גלייך, נאר אין צאל פון דורות, איז מיין פאטערס צד פרוכטבארער. פון שטרייטונגען און וויצלען זיך, האט זיך ענטפלעקט פאר מיר פראגמענטן פון עלטערנס ביאגראפיעס ווי אויך געגעאלא־

גיעס. עס איז איצט ניט די געהעריגע צייט און אָרט צו שרייבן ברייטען וועגן זיי; איך וועל זיך באַנוגענען מיט אייניקטע פּרטים.

מיין מוטערס עלטערן האָבן געהערט צו לומדים, מיר, אַלס קינד, איז ניט געווען פאַרשטענדליך די סיבה פון מיין זיידענס עולה זיין קיין ארץ ישראל אויף דער עלטער, ווו ער איז געקומען לקבורה אויפן הר הזיתים, און שטאַרק געזשאַלעוועט מיין באָבען, וועגן וועלכע מען האָט דערציילט, דאָס זי איז געווען די שפּייזערין פון דער פאַמיליע. מיין פאָטער פלעגט זיך גרויסן מיט זיין יחוס און פיל דערציילן וועגן אויסגעצייכנטע שרייבער און געלערנטע. עס איז כדאַי צו דערמאָנען אויך אין קורצן אַ געשיכטע וועלכע פלעגט אַרויסרופן ביי צוהערער פריילעכקייט און באַוווּנדערונג. מיין פאָטערס עלטערנס זיידע מיטן נאָמען ר׳ חיים אַרלינער (דער נאָמען פון אַ דאָרף, ווו ער איז געבוירן געוואָרן) האָט געהאַט 24 קינדער: 18 זין און 6 טעכטער. די געשיכטע פלעגט אַרויסרופן ספּאָנטאַנישע געלעכטער און קאָמענטאַרן. פרויען זענען געווען מסוגל צו באַוואונ־דערן דאָס 24 קינדער קענען זיין פון איין מוטער, און מענער פלעגן זיך וויצלען און אָנרופן חיים אַרלינער־אַלס אַ גרויסער גיבור.

די געשיכטע פון חיים אַרלינער מיט זיינע 24 קינדער, האָט עלעקטריזירט מיין קינדערשע פאַנטאַזיע, אַרויס רופן באַגייסטערונג, אומרוהיקע געפילן און געדאַנקען. אייגענטליך ניט פון די אַ זוי די פיל קינדער, ווי די 24 פּאָר שיכעלאַך האָבן מיר אימפּאַנירט, ממש פאַרכישופט. זיי זענען תמיד געווען אַרום מיך, און אין מיר. אין חלום און אין וואָר. מיין פאַנטאַזיע האָט זיי געשילדערט אַלס רייטינקע, פריילעכע, גלענצענדיקע מיט קליינע צינגעלאַך, גרעסערע און קלענערע, אויסגעשטעלט אין אַ רייע ווי זעלנער, גרייט צו מאַרשירן. עס האָט מיר נאָר געקימערט, ווי אַזוי קענען קינדער דערקענען זייערע שיכעלעך, ווען זיי זענען אין איין קאָליר, און איך האָב באַשלאָסן דאָס יעדער פּאָר איז געוויס באַצייכנט מיט אַ נאָמען. און ווער קען זיך פאָרשטעלן דעם עקסטאַז, זעענדיק זיך שפּאַצירן, מיט אַלע קינדערלאַך, און הערן דעם ריטם פון טריט־טופּ־טופּ־טופּ. דער קינדערשער זיסער און ענטשפּאַנענדיקער טרוים פון 24 פּאָר שיכעלעך ווערט פאַרשוווּנדן. עס וועקן זיך אָף דעס ניי, קאָשמאַרן, זכרונות וואָס פרעסן דאָס האַרץ מיט ווייטיק און צער.

פאַרשניטענע טייערע לעבנס, פאַרפייניקטע הייליקע נשמות, קינדערשע קעפּעלעך אויף שטיינער צושפּאָלטן, קינדערשע פיסעלעך דורך מערדערישע שטיוול צעטראָטן.

ווו איז דער לעצטער דור פון ר׳ חיים אַרלינערס 24 קינדער, ווו זענען די

עלטערנס פארצווייגטע בוימער, מיין טייערע משפחה, מיין ליבער ניט פאר־געסליכער ערשטער מאן, אלעקסאנדער, קרובים, גוטע פריינט.

יאָרן לאַנג געזוכט שפורן פון עמיצן. פון מיין סך־הכל געפונען דאָ אי ישראל: נאר געציילטע צוואָרפענע צווייגן. מיין נאָנסטע און ליבסטע קוזינע אסתר — (א טאָכטער פון מיין מוטערס שוועסטער נחמה און יוסף רבינוביץ) מיט איר מאן אליהו הרנזון מיט זייערע צוויי קינדער, צום גרויסן באדויערן איז די טייערע אסתר געשטארבן אין יאר 1950 אויך צוויי ליבס קוזינען פון פאטערס צד; צבי דבורצקי מיט זיין פרוי און קינדער און זיין ברודער יהושוע מיט זיין פרוי. איך דערמאן זיי מיט דאנקבארקייט פאר זייער הארציקייט און פריינדליכקייט אין דער צייט פון מיין אבסורבציע אין לאַנד.

אויך געפינען זיך אין ישראל א באגרענעצטע צאָל ווייטערע קרובים פון מיין מוטערס און פאטערס צד.

איך וויל אויך דערמאנען אן איינציקע פארבליבענע קוזינע פון מיין ערשטן מאן, אננא קרוטיאנסקא, פרידע, א טאכטער פון א מוזיקער, וועלכער געפינט זיך מיט איר מאן און משפחה אין קרית חיים. איך ווייס דאס אין אמעריקע געפינען זיך מער פריינטפון פאטערס צד, ליידער, קאן איך זיי ניט, און זיי קענען מיר ניט.

געבליבן בין איך אן איינצעלנע, אן אויסגעווילטע און אַ פארשעמטע פון גאט. מיר, דער פאריותמטער, איז באשערט געווען צו איבערלעבן דעם אומקום פון איראָפּעאישן יודענטום, און דערלעבן דעם קיום פון אונזער הייליקער ליבער מדינה. דעם חורבן און נצחון, פון דער 6 טאגיקער מלחמה. די גרעסטע טראגעדיע און דער העכסטער גליק צוזאמענגעבונדן זיך אין כוח פון לעבן, וועלכער פולסירט אינטענסיוו, היינט ווי נעכטן, ווי מארגן.

איך שטעל מיר א פראגע ווי איז עס מעגליך דאס נאך אזוי פיל איבער־לעבונגען און געשעענישן, איז דער דראנג צו לעבן נאך אלץ שטארק. און ענטפער זיך אליין:

דער כוח פון אונדזער לאַנד. די העלדישקייט און מאראַל פון צ.ה.ל. דער גייסט פון פאלק, די קראפט און איניציאטיוו צו שאפן און בויען, הויכע ניווא פון קולטור און טעכנאלאגיע —

דאָס זענען די פאקטאָרן, וועלכע פארטרייבן די וואָלקענס איבער אונדזערע קעפּ. מונטערן דעם גלויבן פאר א שענערע און בעסערע וועלט, פאר שלום ניט נאָר פאר ארץ ישראל, נאָר שלום אויף דער גאנצער וועלט.

רגינה

שרידי המשפחה הנמצאים בארץ

השתייכות למשפחת דוד רבינוביץ מביטן, פולין

חנן בן זאב רבינוביץ, תעשיין, אשתו מאשה, בניהם מרים וזאב, סטודנטים, רמת־גן.

לענה רבינוביץ, פקידה, אשת אפרים בן זאב ושני ילדים: בעלה השני משה גולדברג פקיד.

בתה צפורה, מורה, בעלה שמואל נח תעשין, שני ילדים — אפרים ודרור, הרצליה.

בנה משה רבינוביץ, פקיד ב־„אל־על", ואשתו וילד אפרים, פתח־תקוה.

דוד בן אייזיק רבינוביץ, סוחר, אשתו מינה, תל־אביב.

בנם יוסף רום, פרופסור בטכניון, אשתו יעל עם שלשה ילדים, חיפה.

בתם רונית׳ בעלה צבי אייזנבך, שניהם מרצים באוניברסיטה, ירושלים ושני ילדים.

אלקה קצנלבוגן בת ח. מרים וזוסיה בעלה יצחק גצקובסקי, פקיד, תל־אביב.

בתם יהודית, מורה, בעלה אריה גערשטיין, פקיד, בנם יהודה, גבעתיים.

בתם זמירה גצקובסקי, טכנאית־שירטוט, תל־אביב.

דוד קצנלבוגן, סוחר, אשתו נלי, והבנים: בן־צבי, מהנדס, שלום, סטודנט, תל־אביב.

חיה כהן, אשת ר׳ איסר כהן ז"ל, תל־אביב.

אברהם גלס אשתו שולמית, בתם שרה ובנם צבי ממשפחת שיינבוים מאנגליה, ת"א.

משה גליינשטיין, אשתו חנה ובניהם נחום ודינה ממשפחת שיינבוים מאנגליה, תא".

השתייכות למשפחת יעקב רבינוביץ מדערעצין, פולין

דוד בן זאב רבינוביץ ז"ל, סוחר, נפטר 1969, אשתו פניה, פקידה, ת"א.

בתם שושנה פישר, מורה, ושני ילדים, ת"א.

בנם אילן רבינוביץ, כלכלן, ת"א.

יעקב בן זאב רבינוביץ, פקיד, אשתו שרה, פקידה, רמת־גן.

אליהו לובושיץ׳ פקיד, נכד של זעליג לנצביצקי, אשתו, בעלה בת ד"ר אפרת, בני־ברק. ילדים: פנינה ויעקב.

יעקב לנצביצקי (בן יוסף), אשתו ושלשה ילדים.

השתייכות למשפחת לייב רבינוביץ, דרצ׳ין

חיים בן לייב ובריינה רבינוביץ, פקיד, אשתו רגינה, אקדמאית, קוסמטיקאית, בצרון, ת״א.

ברוך לב, אגרונום, מורה, ש״ב של חיים מצד אמא בריינה, חולון.

בנותיו: דינה, מורה, בעלה אורם בצלאל, מורה, אסתר, אחות ותמר ביאלוגיסטן, חולון.

שמחה בן שאול, נכד של שמחה רבינוביץ מזעטל, אקדמאי, מורה, אשתו מורה ו־3 ילדיהם.

השתייכות למשפחת יוסף רבינוביץ מדרצ׳ין, פולין

אליהו הרנזון, פקיד ב„הסנה״, אשתו הראשונה אסתר בת יוסף רבינוביץ נפטרה בשנת 1950 בתל־אביב.

בתם לאה, בעלה אמנון יקימובסקי, פרופסור למטימטיקה בטכניון, ת״א.

בניהם יורם, אסיסטנט למטימטיקה באוניברסיטה, בת אסתר ובן דב, תלמידים, ת״א.

בנם הרן־הרנזון, מהנדס, אשתו סיניה (בת ישראל מרום. ילדיהם: נאוה, זוהר, חיים, חיפה.

פעליה רובינזון, קצ׳רגינסקי, אשתו השניה של אליהו הרנזון, אקדמאית, מורה, ת״א.

בת־שבע קלמנוביץ, אשתו של אליהו בן יוסף רבינוביץ, שנפטר בשנת 1962, חולון.

בעלה השני של בת־שבע יעקב פודיסוק, קבלן, תל־אביב.

משפחת שפרינצה (בת הרב ר׳ משה ז״ל) פיטקובסקי

ליובה, בעלה אריה מינקוביץ (פקיד), הוד השרון.

בנם דן, טכנאי, אשתו אורה, גננת ושני בנים.

בנם שמואל, מהנדס, אשתו מרים, מורה ושני בנים.

בתם רינה, מורה, בעלה שלמה רשף, טכנאי.

משה פיטקובסקי, פקיד, אשתו חימה, אקדמאית, הוד השרון.

בתם ורדה, ריטמיקאית, בעלה ישראל קיראנר, סטודנט בטכניון.

רבקה יעקובי, פקידה, חיפה ובעלה שמואל.

בנה שמואל גלאי, ד״ר להיסטוריה, מרצה באוניברסיטה, רמת אביב.

אשתו חיה גלאי, אקדמאית, מתורגמת (בת של רוזטה, מזכיר בכנסת), רמת אביב.

בניהם: תמר ומיכאל.

דוד ושרה פיטקובסקי, בניהם גדעון ואמנון אקדמאים, חיפה.

פנינה ובנה דוביק פיטקובסקי.

משפחת הר״ר מאיר ווערזבלובסקי

אייזיק, בן הרב מאיר ווערזבלובסקי, פקיד, אשתו שרה, בני ברק.

בתם פנינה, בעלה שלמה רוזנבלום, פקיד, ילדיהם: אלכסנדר, משה, מאירה, תלמידים, רמת־חן.

בתם דבורה, בעלה יהודה לוין, בתם מאירה, חיפה.

בתם רחל, בעלה ישראל ורדי, פקיד, ילדיהם: אילן, רוני, תל־אביב.

אליהו ב״ר מאיר ווערזבלובסקי, סוחר, אשתו נחמה.

בנם יוסף מאירי, עו״ד, בתם רעיה ואריה שדה, רמת־גן.

בתם דבורה, בעלה דוד רוה, בני־ברק.

משפחת ר׳ אהרון פונדיק בן הג׳ ר׳ יצחק אייזיק חבר ז״ל

פניה גורפינקל, בת דוואשע ומשה עליאשעוו, תל־אביב.

בתה: אננה, בעלה יוסף מזריצקי, עו״ד, תל־אביב.

בנה — אילן ראמאל, סטודנט, תל־אביב.

קאדי בן גרישא עפשטיין מגרודנה, מורה לאנגלית, אשתו ושלשה ילדים, רמת־גן.

נכדים ונינים של הג׳ ר׳ יצחק אייזיק ז״ל ובנו יוסף חבר

הרבנית רבקה טרייסטמן ובתה תל־אביב. אחיה אליעזר כץ, הרב יצחק צבי רקובסקי ומשפחתו, יפו. הרב אבי־צדק רב בית הסוהר בירושלים. הרב חיים יהושע בן ציון סגל, רעננה, בנו זאב סגל, מזכיר המועצה ברעננה. בתו שרה ווליגשטיין, פסיה בלומנטל, שפרינצה ווייטנשטרן. רחל לאה פראג, ר״ בנימין זאב פראג, רב בירושלים. אברהם אהרן פראג, מנהל ת״ת „שילה״. משה מאיר פראג, רב בירושלים. הרב יצחק אייזיק פראג (מחבר ספרים: שיח השדה ושיחת חולין — בניהם של חיה ביילה ואייזיק סגל. מלכה מייזלר פלס, מורה, חיפה. בנימין מזור, פרופסור אריכאולוג, ירושלים. חנוך מזר, בעל דפוס, חיפה.

נכדים של רבקה בת הר״ר יוסף חבר ובעלה ר׳ אלחנן גליקסון

מרים, בעלה הרב מלמד, בני ברק. יעקב גליקסון בן מרדכי, עטרה בת מרדכי והלנה, ת״א. רחל ונדזוברג גליקסון, גבעתיים. מרים, נעמי בנות של משה יוסף, ירושלים. בנימין בן משה יוסף גל, בית השיטה. יעקב גלומבייבסקי, חולון. יעקב בן קלמן גליקסון, ירושלים. קלרה בורג, רמת־גן. ברוניה זילבר, רמת־גן. משה גליקסון, טמנסקי יעקב, תל־אביב. בנים של ר׳ אלחנן גליקסון: מרדכי, אושר, חיים, הלל, משה יוסף בצלאל, שפרינצה.

שרידי משפחת רגינה מצד אמה

השתייכות למשפחת קיילה ואליהו ווישניאצקי מזעלווע, פולין

עמיליה ווישניאצקי, ד״ר מד., בעלה אלכסנדר קלוצניק, מהנדס, בתם נילי, רמת אביב.

עטל, עלישברג, בעלה נחמן פרענער, סוחר תל־אביב.

בנם אמנון פרנר, מהנדס, אשתו יוהנה ביאלוגיסט ושני ילדים, תל־אביב.

בתם רחל, מוזיקאית, בעלה ריטשארד בורנשטין, ד״ר מד. ובת, רחובות.

לאה עלישברג, בעלה צבי פינקלשטיין, סוחר, נחלת יצחק.

בת זהרה, בעלה ומשפחתה.

בת נירה, סוציולוג.

יהודית אליאשברג, בעלה אריה אברהמי, גבעתיים.

עמנואל מיינקס, אגרונום, חזן בארה״ב, אשתו ושלשה ילדים.

אליהו מונצ״יק־מרגלית, מייסד חברת ביטוח „הסנה״ והמשפחה

השתייכות למשפחת ביאלוסטוצקי מדערעצין, פולין

מרים פוטשפובסקי, פקידה, גבעתיים. בתה שלומית, אחות.

ליזה, בעלה אפרים כץ, קבלן, ושלשה ילדים, גבעתיים.

בת, הדסה מורה, בעלה רון גרסון, מגיסטר אוניבר. גיאוגרף ארכיאולוג ושני ילדים, ירושלים.

בת, עופרה, פקידה, בעלה אליעזר מנדלסון, מהנדס, מרצה בטכניון ובנם חיפה.

קטיה חלבניק, בעלה יוסף, מנהל חשבונות ושלשה ילדים (עולים מרוסיה), תל־מונד.

שרה פרלמן, נכדת הגדול ממינסק, בעלה יעקב סלונים (עולים מאוסטרליה), ושני בנים, ירושלים: אחד פרופסיור מרצה באוניברסיטה והשני ד״ר מד. בתל־השומר.

יוזפה־שפירה־גולדינברג, בעלה רומן שטיינמן, מהנדס׳ הרצליה.

בתם בת־עמי, ב.א. סציאולוג סטטיסטיק, בעלה שמחה סדן, ד״ר, מנהל עסקים, הרצליה.

בתם מאריה תלמידה.

שרידי משפחת רגינה מצד אבא, השתייכות למשפחת ר׳ חיים ארלינער־דבורצקי

צבי ורעיה דבורצקי, פקיד ובניהם, קרית־חיים.

בת, רחל, פינטל (בעלה יוסף מת 1968), שני בנים אבי ואלון, תלמידים, קרית חיים.

בן, חיים דביר, פקיד, אשתו חנה, אחות, ושלושה ילדים, נהריה.

בן, יוסף דביר, תעשין, אשתו כרמלה ושלשה ילדים, באר־שבע.

יהושע דבורצקי, פקיד, אשתו חייה, יד אליהו, ת״א.

שרה דבורצקי (מגרודנה), מזכירה ב„ויצ״ו״, ת״א.

אחיה הרצחוני, אשתו וילדים חבר קיבוץ, גל־און.

יהודית דבורצקי, בעלה פריינקל, פקיד׳ עם משפחה, גבעתיים.

ליאון דבורצקי, מהנדס, אשתו רגינה, עו״ד, ת״א.

בתם רות, רופאה שיניים, בעלה פיזיקאי, עם שלשה ילדים, ת״א.

שרה דבורצקי, פקידה, ת״א.

רישה דבורצקי, בעלה פריינקל, עם ילדים, ת״א.

סוניה דבורצקי, גננת, בעלה אריה בראונר, ב.א. מנהל ספריה באוניברסיאַת תל־אביב.

חיים לייב דבורצקי, פקיד, אשתו טייבה, קרית־חיים.

בתם ליובה, בעלה ציקי רום, מהנדס חשמלאי, עם שני ילדים, אילת.

בתם צילה׳ בעלה שאול יפן, מהנדס חשמלאי, עם שני ילדים, גבעתיים.

רישה דבורצקי לויט.

צפורה בוטקובסקי, בעלה מנדלעוויץ, עם משפחה, רמת גן.

המשפחה בתצלומים

זכרון עולם למשפחת רבינוביץ המיוחסת, שמוצאה ממקור הגאון הגדול, המקובל, מרן יצחק-אייזיק חבר זצ"ל, אבד"ק סובלק — נפטר בשנת תרי"ג.

אבי המשפחה הרב הגאון מרן משה רבינוביץ, כהרב הגאון ר' אייזיק חבר, עבד בקודש בסלונים בתור מורה הוראה כמה שנים, בצוותא-חדא עם הגאון ר' אייזיק חריף, אבד"ק דשם ואח"כ אבד"ק ידווגבא פולין, ושם נפטר ב-תרנ"ג.

ר' אריה-לייב בהרב ר' משה, אביו של חיים רבינוביץ בדרעצין, עלה ארצה בשנת 1891, נפטר באה"ק בכפר סבא בשנת תרע"ה. אשתו — אמו של חיים, הצדקנית בריינה, נפטרה בדרעצין בשנת תרס"א.

שמות הנפטרים ז"ל:
יוסף רבינוביץ בהרב משה ז"ל, אביו של אליהו רבינוביץ, נפטר בדרעצין בשנת תרפ"ח,
אשתו נחמה, עלתה לארץ בשנת 1935, נפטרה בתל-אביב, ביום ו' באלול תש"ג;
בתם אסתר, אשת אליהו הרגון, עלתה ארצה בשנת 1933, נפטרה ביום ב' שבט תשי"א;
ישראל שטיין, חתנו של יוסף רבינוביץ, נפטר בסלונים בשנת 1930.
ואלה הם שהושמדו ע"י הנאצים, ביום בוא הפקודה והשואה על אחינו וקהילתנו בסלונים בשנים 1941/42 ז"ל:
יאכע אשת חיים רבינוביץ ובניהם: ד"ר משה, אליהו ואסתר;
רבקה שטיין בת ר' יוסף ובניה: אריה-לייב, קילה ואסתר;
הדסה, אשת אליהו רבינוביץ, ממשפחת יוסלביץ.

יהי זכרם ברוך לנצח ונשמתם צרורה בצרור החיים!

שורה עליונה, מימין לשמאל: חיים רבינוביץ (בישראל), אליהו הרגון (בישראל), משה ואסתר רבינוביץ, הדסה רבינוביץ, אליהו רבינוביץ (בישראל), ישראל שטיין.
שורה שניה מימין לשמאל: יאכע רבינוביץ, אסתר הרגון, ר' יוסף ונחמה רבינוביץ, רבקה שטיין.
שורה שלישית מימין לשמאל: אריה-לייב שטיין, קילה שטיין ואליהו בן חיים רבינוביץ.

Family of Regina Englisher
Dworetzky, Bernstein, Zuk and Esther Rabinowitz

Jurek Zuk

Dr. med. Alexnder Englisher
I. husband of Regina

Rachel Dworetzky
Mother of Regina

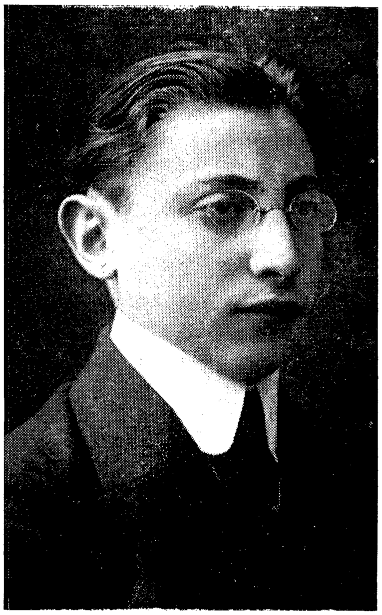

Grisha Dworetzky

Esther Dworetzky-Bernstein

Anna Dworetzky-Zuk

Adas Dworetzky

Anna and Emanuel Zuk

Kara Bernstein

Lawyer Joseph Mezerytzky

Anna Mezerytzky

Joram Romel
son of Anna Mezerytzky

Dr. Naum Pundik

Aaron Pundik

Fania Gorfinkel

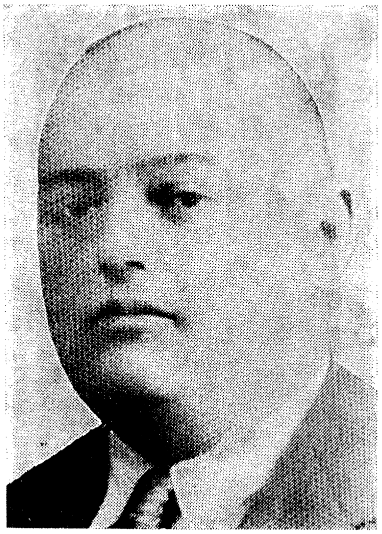

Benjamin Gorfinkel

יוסף וצפורה מאירי. אריה ורעיה שדה. דוד ודבורה רוה
הילדים: נועם, סמדר, עמיר, אבישי, רונית, יהודית

אייזיק ושרה ווערזבלובסקי ומשפחתו
ישראל, אילן, מאירה, אלכסנדר, רחל, שלמה, פנינה, רוני,
משה אייזיק ושרה

אייזיק ווערזבלובסקי ואשתו שרה
אחיו אליהו ואשתו נחמה
דבורה ובעלה יהודה לוין

אייזיק ונכדו אלכסנדר
שלמה רוזנבלום ואשתו פנינה
ישראל ואשתו רחל ורדי
מאירה בת דבורה

הרב ר׳ מאיר ווערזבלובסקי ואשתו יאכה בת רייצה דובין

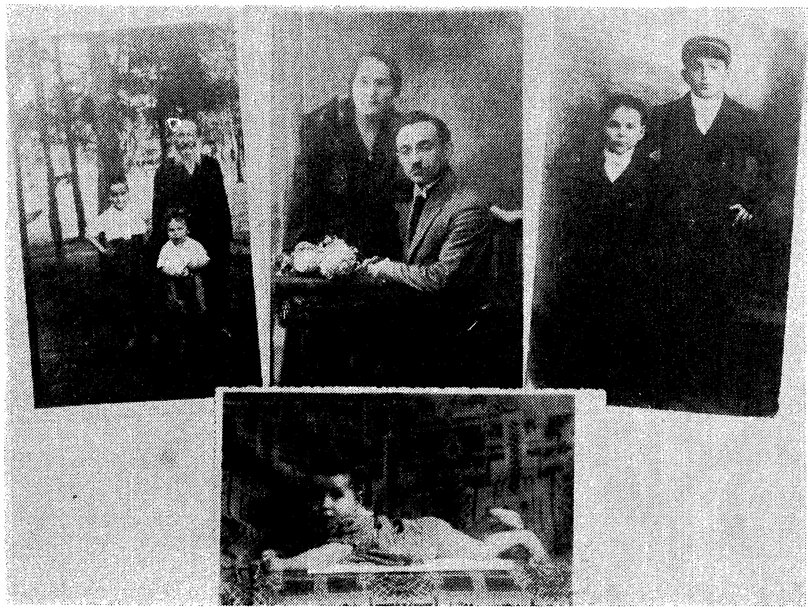

בניהם של משה : שלום ויעקב

בנו משה ואשתו לאה
בתם רינה. כולם נספו בשואה

הרב מאיר ווערזבלובסקי

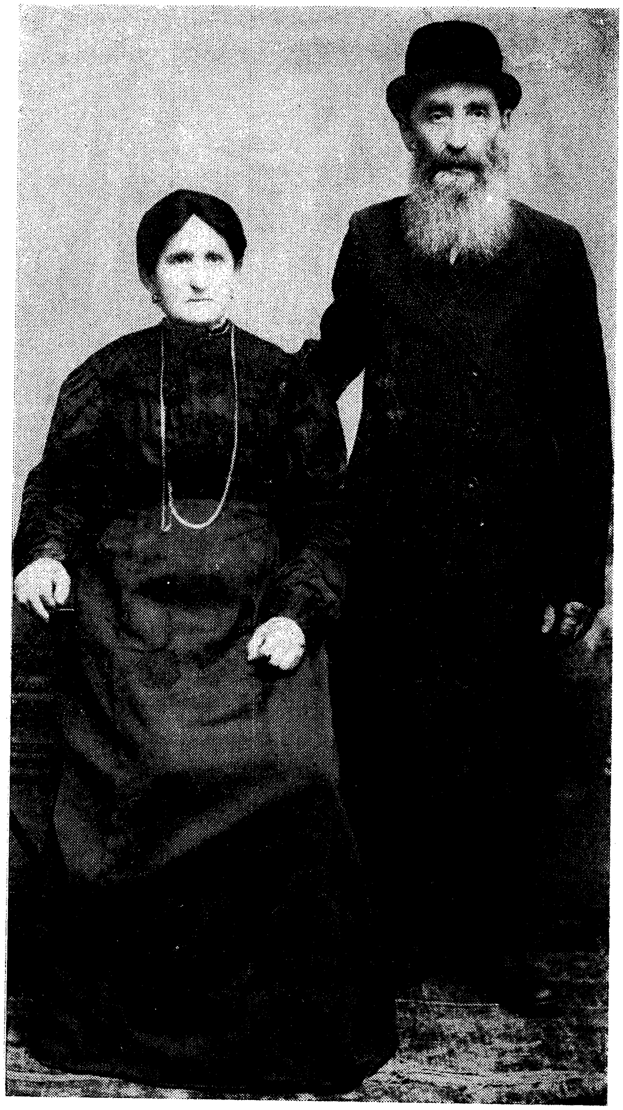

Rywka, daughter of rabbi Joseph Hawer husband Shmuel Katz

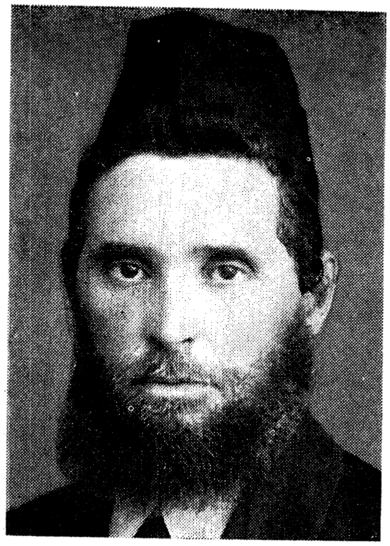

Rabbi Shmuel Joseph Weller

Rabbi Jablonsky, wife Batsheva

Wedding of daughter A. Minkowitz

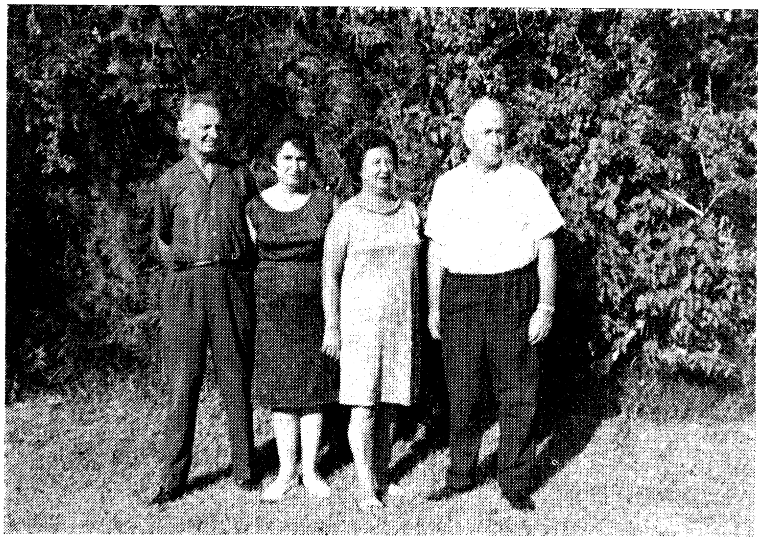

Moshe Pitkowsky, wife China
Arie Minkowitz, wife Liba

Warda
daughter of M. Pitkowsky

Dr. Marvin Klein
and wife Helen

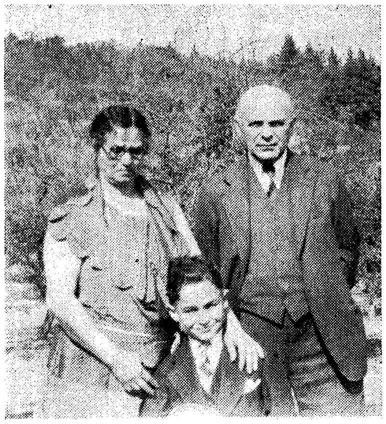

Mery and Isidore Mishkin with grandson

Fejgl Mishkin Rabinowitz

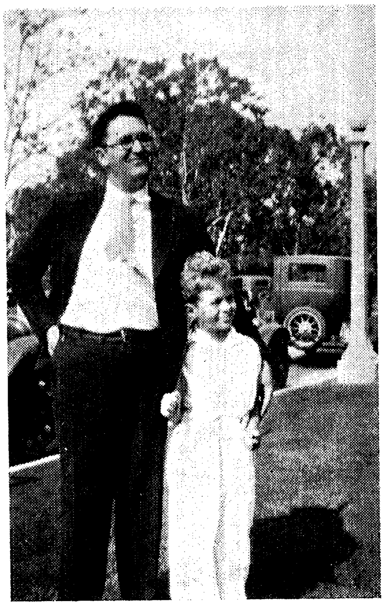

Dr. Isadore Klein and wife Dora

Son of Mery and Isidore Mishkin with his son

Dr. Irving Rich, wife Sarah
son Lewis, wife Myra
Children of Lewis — Cheryl and Debra
Daughter of Sarah — Judith

son of Benjamin Rabinowitz
Sol Rabin

Professor Sam Weissman
son of Rose

Ida Sandock and son Sam

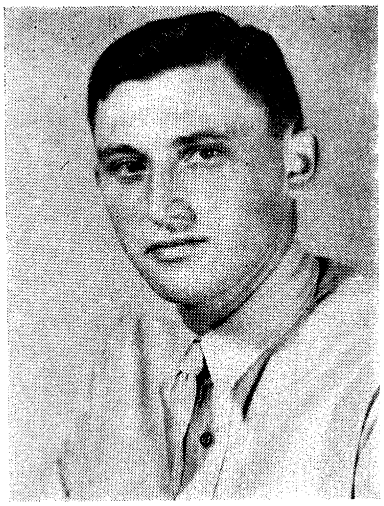

Sam Sandock

Louise Sandock

Barney Sandock

Wedding of Lea Herensohn and Amnon Jakimowsky,
Eliahu Herensohn, wife Esther, son Joseph and family Jakimowsky

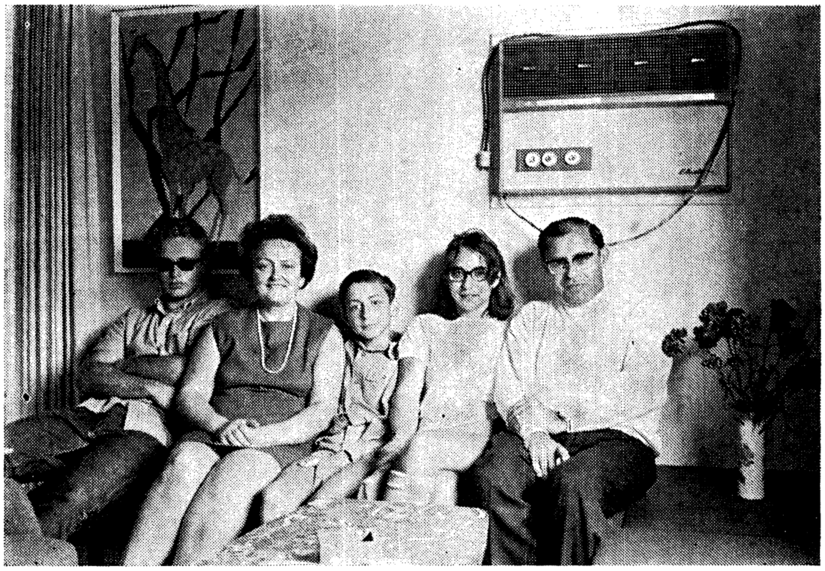

Professor Amnon Jakimowsky, wife Lea, son Joram,
Esther and Dov

Nechama, wife of Joseph Rabinowitz

Herensohn Joseph, wife Sinaia
Children: Marom, Nava, Zohar-Chaim

Son of Joseph Rabinowitz Eliahu
wife Hadassa

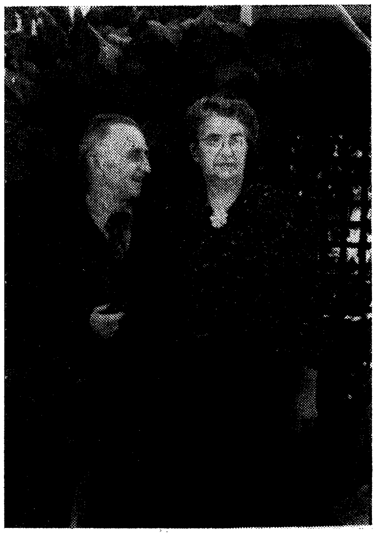

Aaron Robbins
and wife Rachel

Esther Rabinowitz
daughter of Chayim

Jacha and Chaim Rabinowitz
with daughter Esther

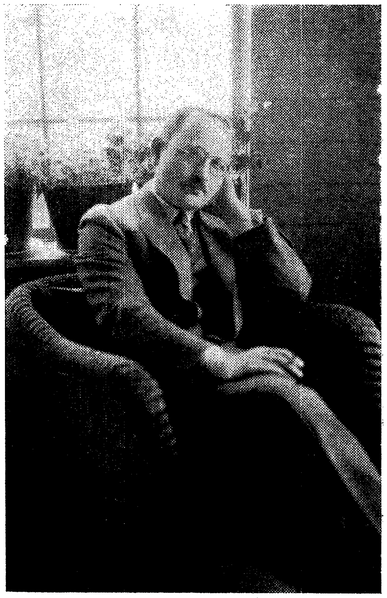

Archie Lend

Mozes and Eliash
sons of Chaim Rabinowitz

Eliash Rabinowitz son of Chaim

Chaim Rabinowitz

Eliash with Organization — Gordonia Slonim

Saul Rabinowitz, wife Batsheva and sons : Israel, Simcha

Simcha Ben-Shaul and family

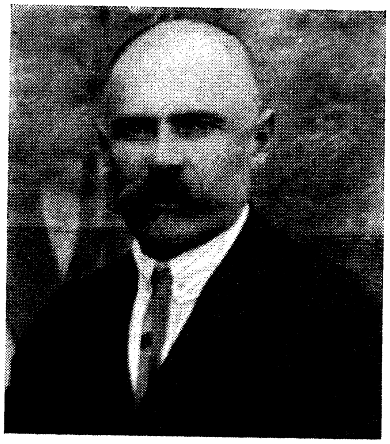

Berl, son of Simche Rabinowitz

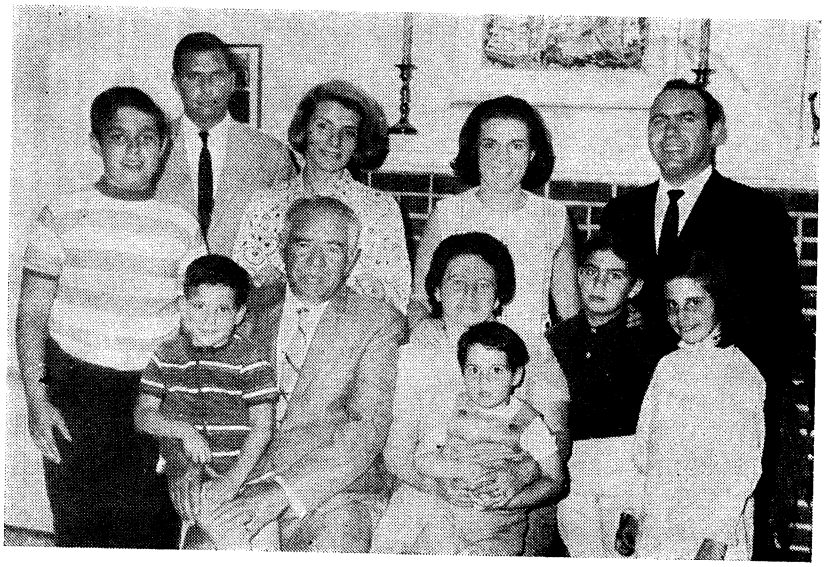

Mozes Rabinowitz with family

Ben Rabinowitz
wife Althea

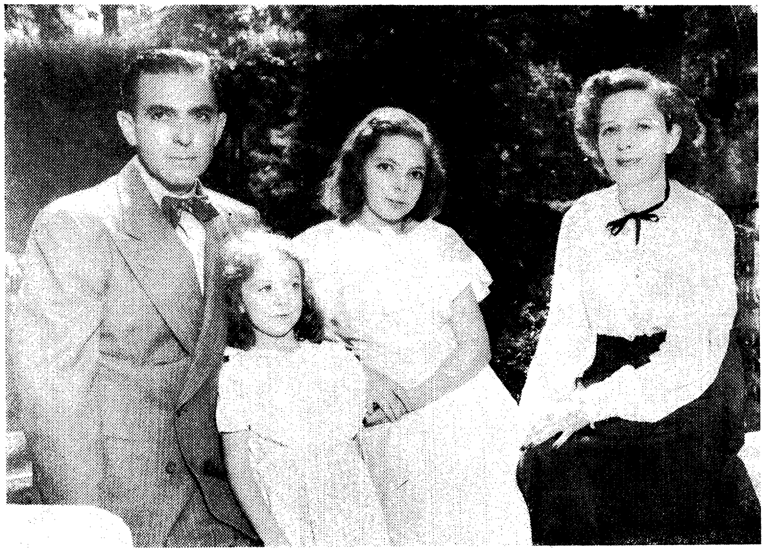

Chester Robert, wife Isabelle
daughters: Terry and Maxine

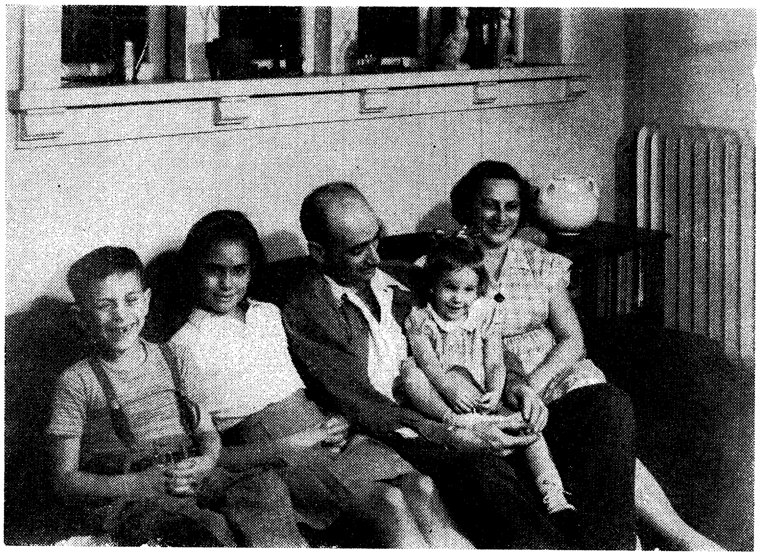

Albert and Rosalind Rabinowitz
Children : Barrie, Stephan, Ruth

Joseph Merance, Lowyer
wife Zelda
daughter Julie

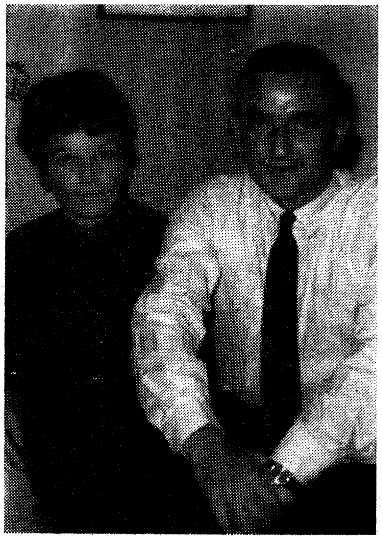

Jay Andrew Rabinowitz
Super - Judge in Alaska

Stephan, Ethan, Todd
children of Judy and Emanuel Gerard

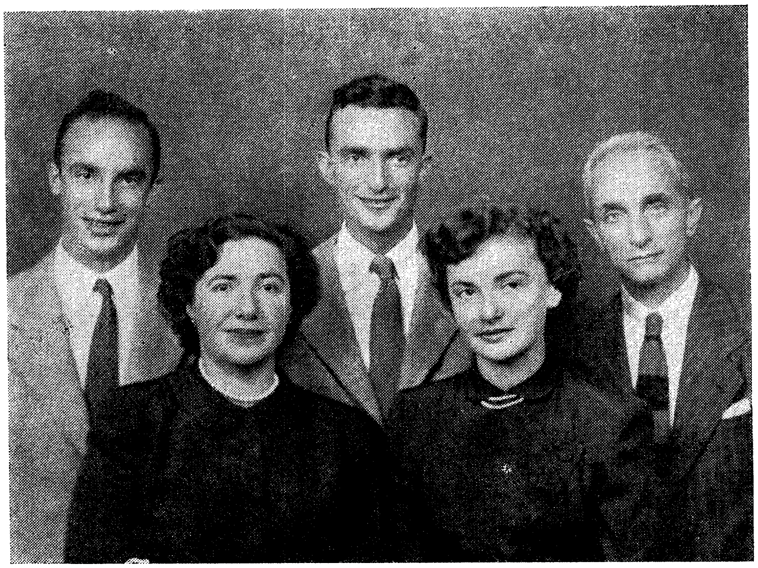

Milton and Rose Rabinowitz. Children: Jay, Robert, Judy

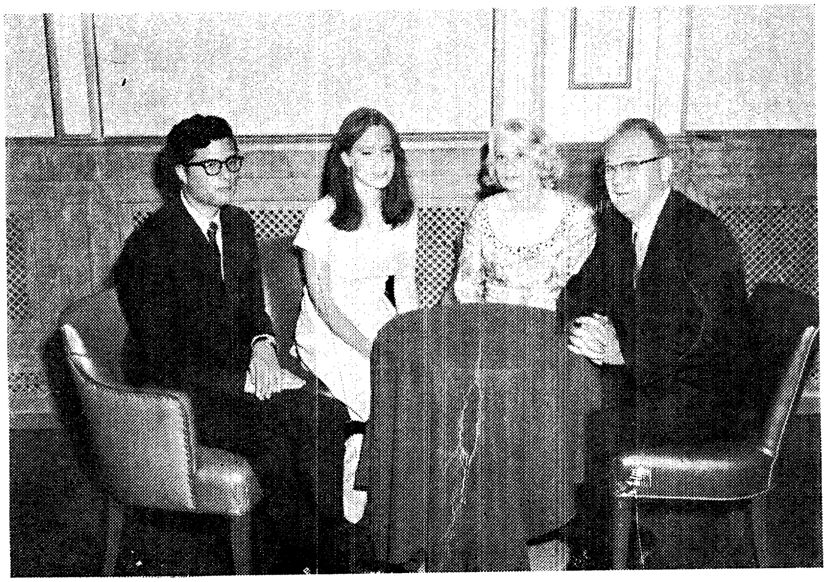

Joseph and Zelda Merance.
Dr. Julie with husband Dr. Jerry Levitt

Clara Rabinowitz
Psychologist

Jay Rabinowitz
Assoc. Justice Supreme Court of Alaska

Joseph Rabinowitz
wife Lena

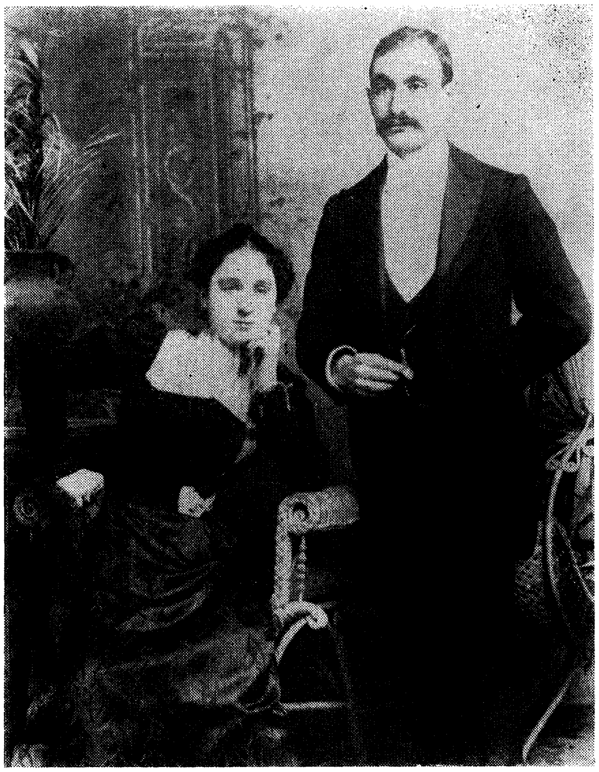

Joseph and Lena Rabinowitz

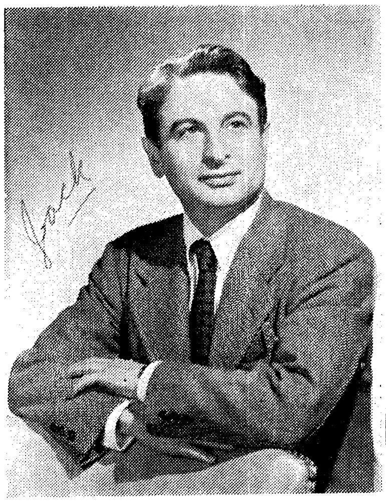

Jack Robbins

Ida Sokoloff

Family David Rabinowitz, Tel-Aviv, Fin St. 4

משפחת דוד ומינה רבינוביץ
תל־אביב, רחוב פין 4
הבן — יוסף רום, פרופ׳ לאוירונטיקה בטכניון, חיפה
אשתו יעל מבית פינקלשטיין, טייסת
הבת — רונית, מרצה באוניברסיטת ירושלים
ובעלה צבי איזנבך, סטטיסטיקאי
והאם של צבי איזנבך, רוקחת וחמשת הנכדים

Irving and Isadore
sons of Alter and Rachel
Rabinowitz

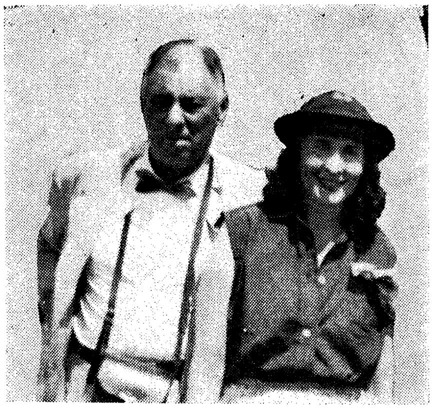

Jerome and Sylvia Jacobs

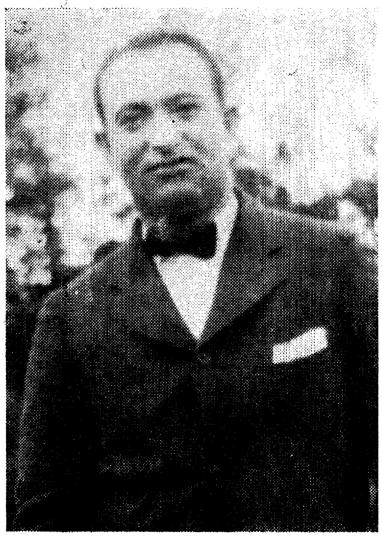

Benjamin Rabinowitz

Ruth Rubin
daughter of Sylvia Jacobs

Alter Rabinowitz

Rachel Rabinowitz
wife of Alter

Morris Rabinowitz
son of Alter and Rachel

Thelma Rabinowitz
daughter of Alter and Rachel

Lewis and Esther Gittler. Daughters Wendy and Jennifer

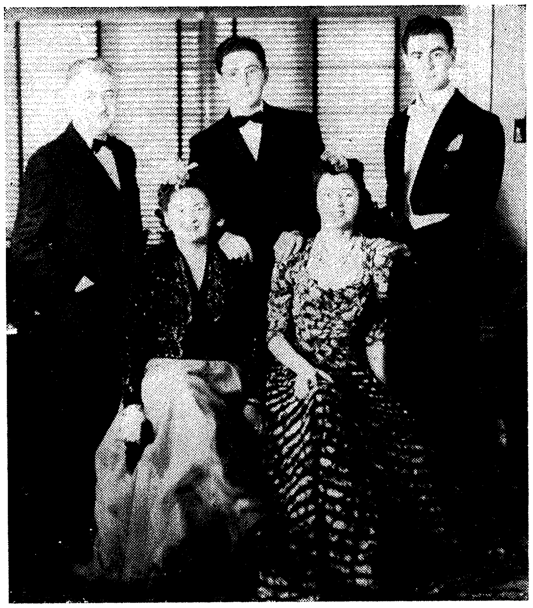

Isaac and Bessy Becker with sons Sidney and Leonard

Jeremiah Becker

Jacha Becker

Bess and Ira Cotins

Blanche Prince
Psychologist

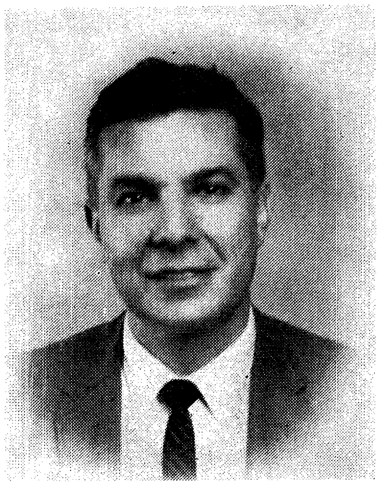

Morton Prince
Professor

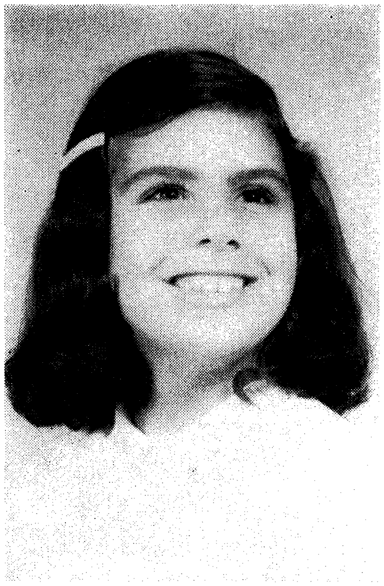

Judith Prince
Daughter of Blenche

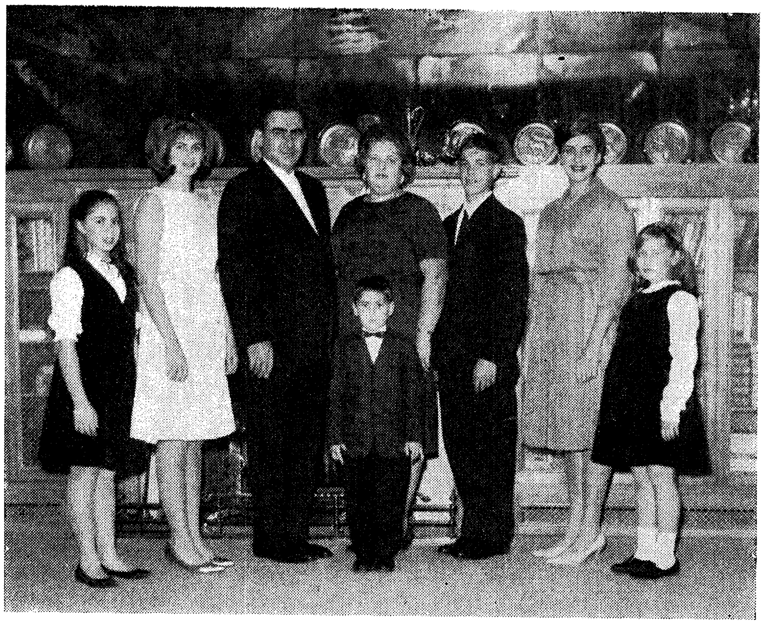

Harry Stern, wife Martha
with children : Sheva, Zelda, Chayim, Sareva, Rebecca

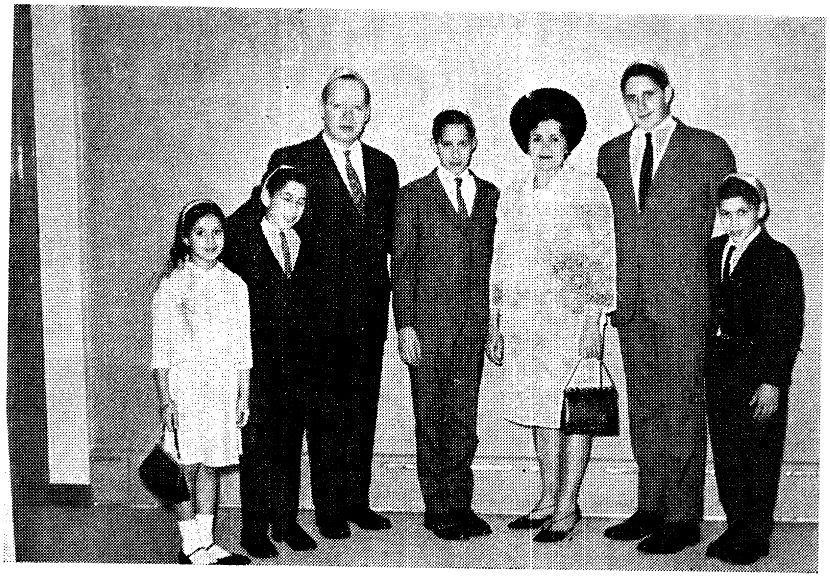

Max Frager and wife Mollie
Children : David, Arnon, Joseph Sherman, Sharon, Hava

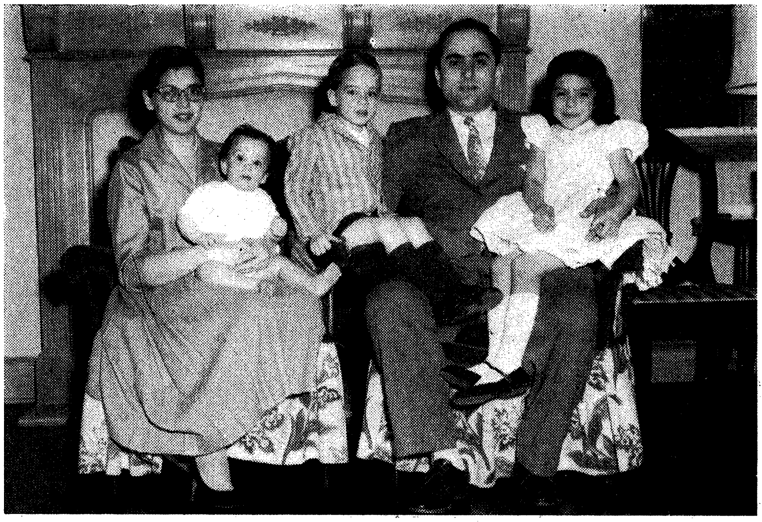

Milton Stern, wife Cecile and Children: Danny, David, Fran

Salamon Stern with family

Salamon and Ida Stern with family

Bar-Mizva of Harry's son. Two grandfathers,
Solomon and rabbi Novoseller

Ida Kohen-Stern, Elizabeth Kohen,
Alta Kohen, Rae Shwarz, Morris Kohen

Family of Kohen

Alta, Jehoshua Kohen and son Berl

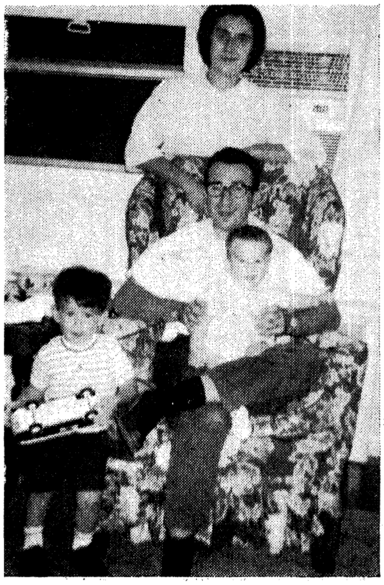

Elliot, Judy Fleisher and children

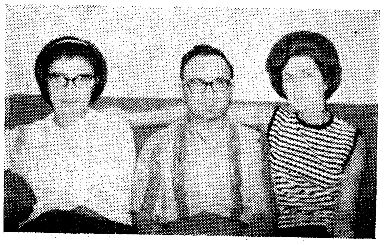

Dr. Veterinarian Donald Chesen, wife Norma and daughter

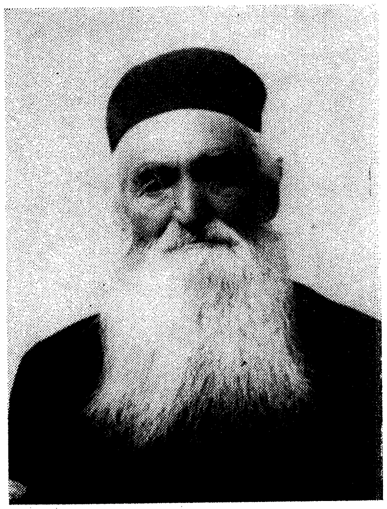
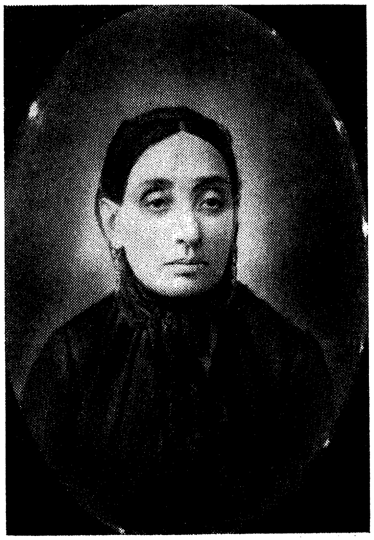

Leib Rabinowitz and wife Braina

Alta and Jehoshua Kohen

Archie, Jette, Jerome, Sandy Lend

Jetta Lend son Sanford

Elijahu Luboshytz, wife Bela and children Henia and Jacob

Mira, daughter of Jacob Rabinowitz
husband Shalom Mansky
sons : Menachem, David, Aizik and Rasha

Wedding of Jacob Rabinowitz with Sara
(In Israel)

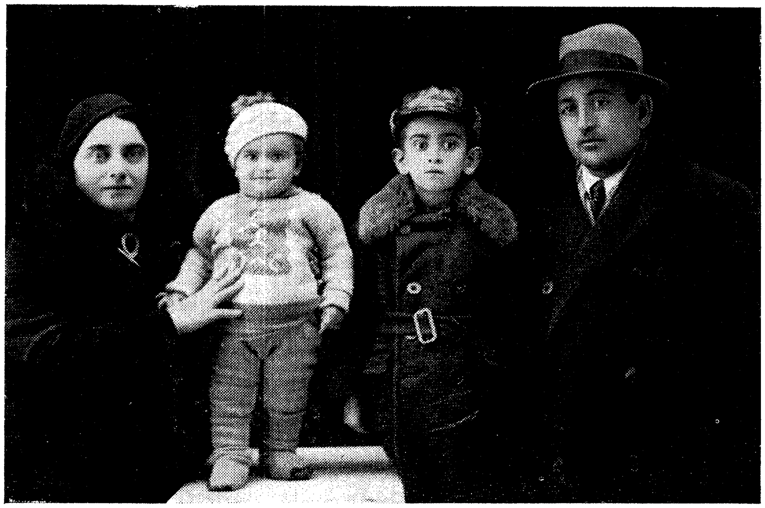

Joseph, son of Wolf Rabinowitz
and family

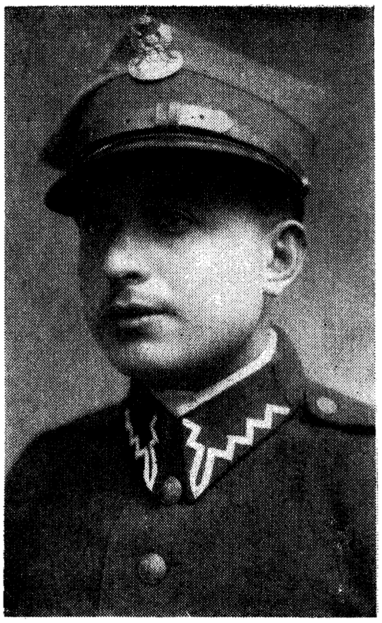

Mozes, son of Wolf Rabinowitz

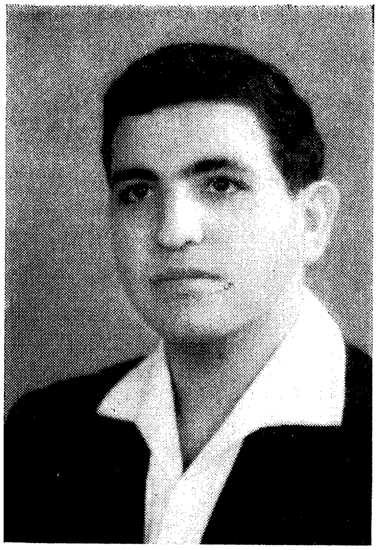

Ilan, son of David and Fania Rabinowitz, Economist

Shoshana Fisher
(Daughter of David Rabinowitz)
with children—Gita and Johaw

Wolf Rabinowitz
(Son of Jacob)
and family

David Rabinowitz, wife Fania and grandchildren

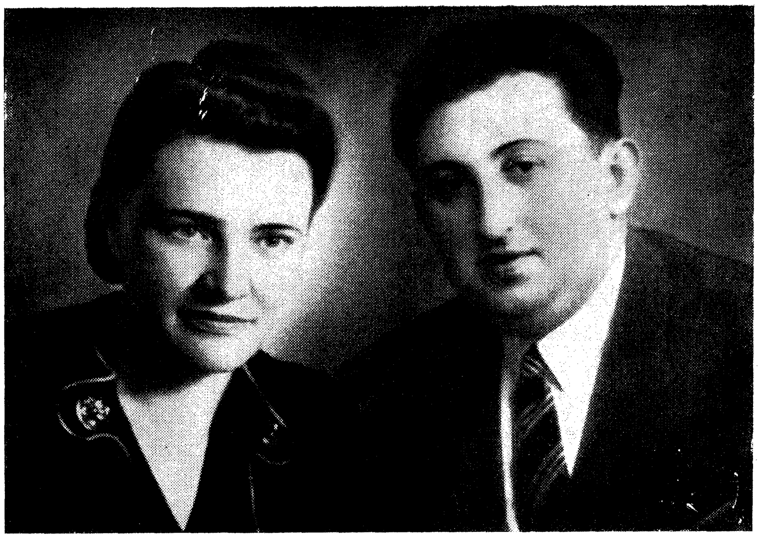

Efraim Rabinowitz,
wife Lena

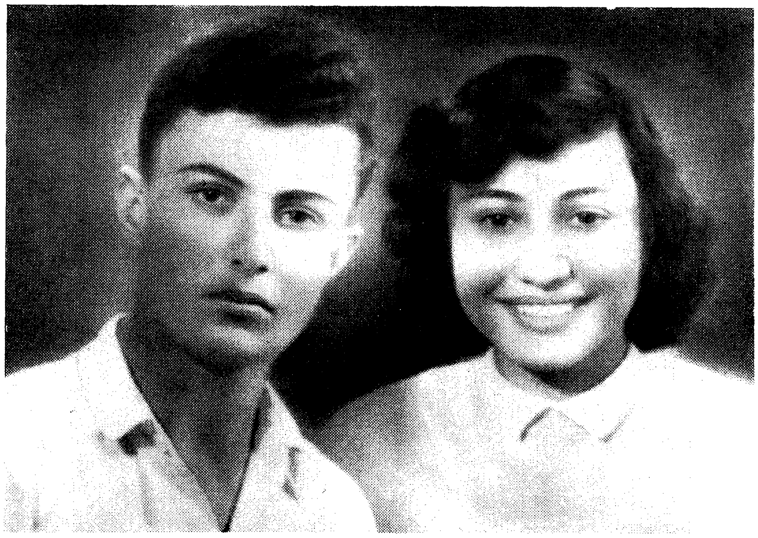

Moshe and Zypora
children of Lena Rabinowitz

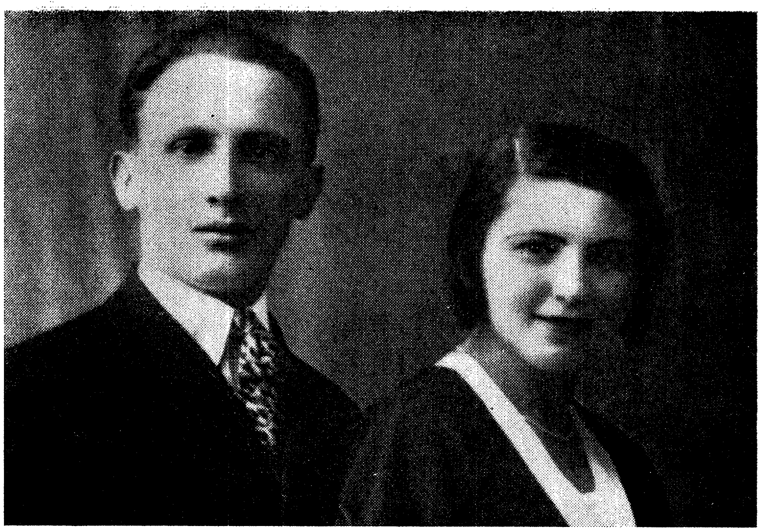

Jacob Rabinowitz and wife Zypora

Stein and wife Rachel

Wolf Rabinowitz
wife Mery

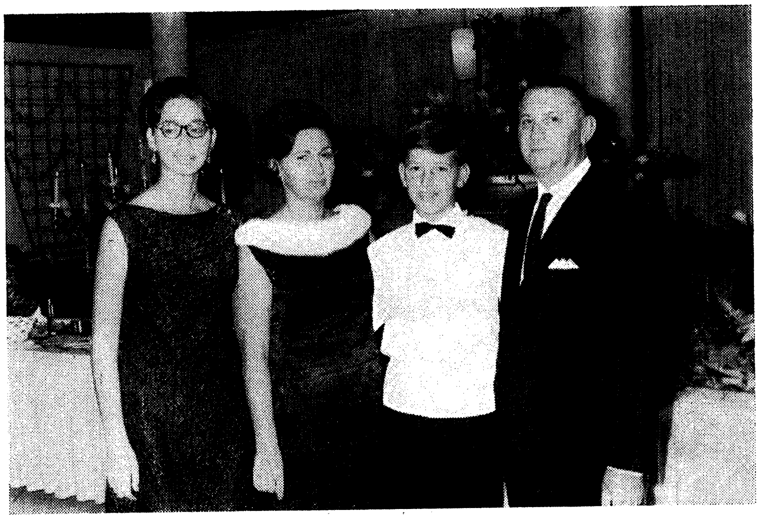

Chanan and Masha Rabinowitz.
Daughter — Miriam and son Zew-Wolf

Families :
Katzenelnbogen, Levin, Gachkowsky
and Dr. Rebeka Rabinowitz

Sam Robbins, wife Clara
daughters : Jetta, Dorothy, Lilian
and Saul Robbins with wife Sarah

Holiday of Tojsfoth-Yomtiv :
Chajamery, Katzenelnbogen
Gachkowsky & Rabinowitz

Harry Gerstein, wife Ida
son Jehuda
grandfather Isaac Gachkowsky

Joseph Rabinowitz, wife Lea and grandson David

Dr. Nachman Katzen wife Fridel, daughter Eva

First Daughter Chinke Bassewitz

נולדה כ״ג חשון תר״ב — 7.11.1841
נפטרה כ אדר תרע״א — 20.3.1911

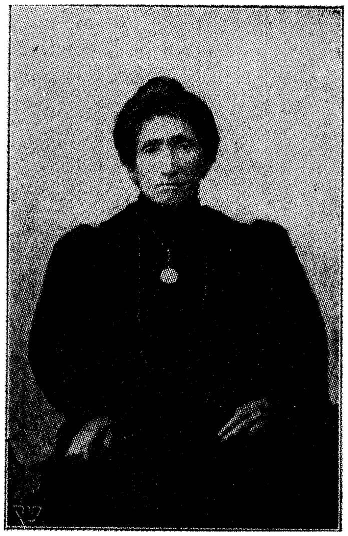

Third Daughter Sprintze Pitkowsky

נולדה כ״ב כסלו תרי״א — 27.11.1850
נפטרה כ״ט טבת תרפ״ג — 17.1.1923

Fourth Daughter Yache Sandock

נולדה כ״ב תמוז תר״כ — 12.7.1860
נפטרה כ״ג אדר תרפ״ג 11.3.1923

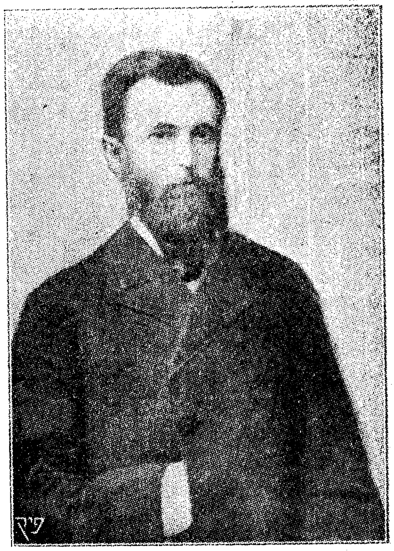

Fifth Son Isaac Rabinowitz

נולד י״ח אייר תרי״ג — 26.5.1853
נפטר ט״ו סיון תרמ״ח — 25.5.1888

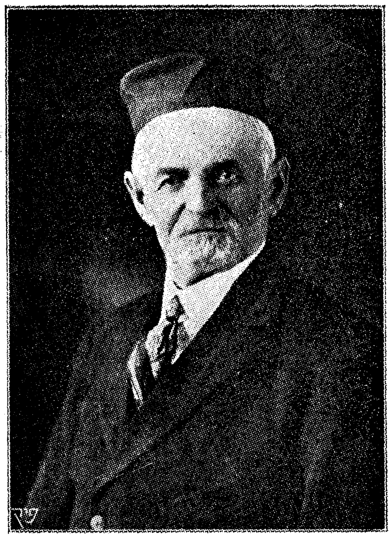

Sixth Son Max Rabinowitz

נולד כ״ה אלול תרט״ו — 8.9.1855
נפטר י״ג סיון תרפ״ט — 21.6.1929

Seventh Son Joseph Rabinowitz

נולד כ״ב חשון תרי״ז — 20.11.1856
נפטר כ״ד שבט תרפ״ט — 4.2.1929

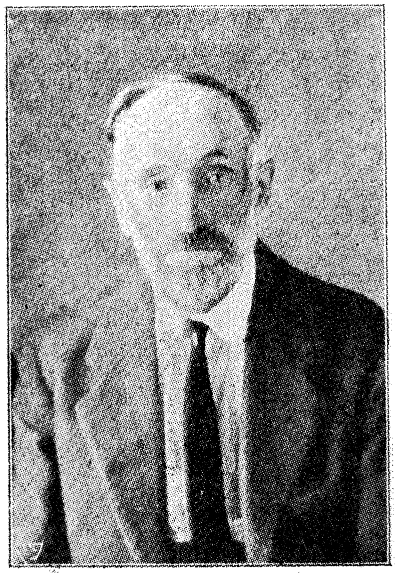

Eight Son Benjamin Rabinowitz

נולד ד תמוז תרכ״ב — 2.7.1862
נפטר 31.1.1946

Second Son Jacob Rabinowitz

נולד י״ד ניסן תקצ״ו — 1.4.1836
נפטר ט״ז תשרי תרס״ד — 7.10.1903

Third Son Leibe Rabinowitz

נולד ט״ז שבט תקצ״ט — 31.1.1839
נפטר י״ג חשון תרע״ח — 29.10.1917
בכפר־סבא ארץ־ישראל

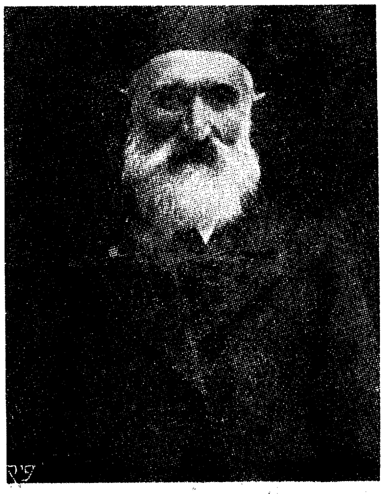

Fourth Son Simche Rabinowitz

נולד ד ניסן תרי״ב — 24.3.1852
נפטר כ״ו אדר ב תר״צ

PART OF THE PICTURES

First Son David Rabinowitz

נולד כ״א שבט תקצ״ד — 31.1.1834
נפטר י״ג שבט תרנ״א — 22.1.1891

The Rabbi Moses Rabinowitz

נולד כ״ג טבת תקע״ז — 11.1.1817
נפטר ט״ז סיון תרנ״ג — 31.5.1893

Son Chaim Dvir: Companion in "Eged", Wife Hanna, Nurse with 3 daughters, Naharia.

Son — Joseph Dvir, Manufacturer, wife Carmela and 3 children, Beer-Sheva.

Jehoshua Dworetzky, Clerk, and wife Haya, Yad Elijahu.

Sara Dvoretzka: Secretary in "Wizo", T.-A.

Judith Dvoretzka and Jehuda Frenkel, Clerk, two daughters, Givataim.

Hezchroni, Wife & family, Kibutz Gal-On.

Leon Dvoretzki, Engineer. Wife Regina Lawyer. Daughter Ruth, Dentist Husband, Physician.

Sarah Dvoretzka: Clerk, T.-A.

Rysia and husband Frenkel, Buiseness and family, Tel-Aviv.

Sonia and husband Arie Brauner, B. A. Librarian in University. Daughter Hanna, Ramat-Aviv.

Rysia Dvoretzka-Levit with family Ettinger, Givataim.

Zypora Butkowska & husband Lova Mendelewitz, Business with family.

Chaim Lejb Dvoretzki & Tauba, Clerk, Kiriat Chaim.

Daughter: Luba & Zadock Ram, Engineer and two children, Elat.

Zyla & Shaul Japan, Engineer. Two children, Givataim.

Lea Finkelstein and husband Zwi. Business, Nachlath-Itzhak.

Daughter: Zahara with husband and children.

Daughter Nira, Sociologist.

Judith & Arie Abrahami, Business, Givataim.

Emanuel Menkes: Cantor in U.S.A. Wife Druggist and 3 daughters.

FAMILY OF BIALOSTOTZKI (DERECHEN)

Mania Potchepowska, Clerk, Daughter Shlomith, Nurse, Givataim.

Liza & Afraim Katz, Busines, Givataim.

Daughter Hadassa, Teacher. Husband Ron Gerson, Mag. University Geograph-Archeolog, Two children, Jerusalem.

Daughter Ofra, Clerk. Husband Eliezer Mendelsohn, Engineer & son, Haifa.

Katia & Joseph Chlebnik, Clerk and 3 children, Tel-Mond.

Sarah Perelman and husband Jacob Slonim, Jerusalem.

Two sons:

1. Son — Professor University with wife and family.
2. Son — Dr. med., Tel Ashomer.

Josefa Shapiro Goldinberg, Husband Roman Steinman, Engineer, Herzlia.

Daughters: Bath-Ami – B.A. Sociolog-Statistic.

Husband: Simcha Sadan, Dr. Business Menager and daughter Maia, School girl.

Eliahu Muntzik — Founder of "Hassneh" Insurance Company. with family.

REMNANTS OF MY REGINA'S FATHER'S FAMILY: M. DWORETZKY LIVING IN ISRAEL

(Belonging to Chaim Orliner Dworecki)

Zwi, Clerk, and Raia Dworetzky, Kiriat Chaim. Children: Rachel Pintel, Husband Joseph (dead 1968). Children -- Son Avi & Alon, Kiriat Chaim.

Pesia Blumental, Shprinza Weitenshtern, Rachel Lea Prague, Jerusalem.

Rabbi Benjamin Zeev Prague, Abraam Ahron: Director of Talmud Tora, Jerusalem.

Rabbi Moshe Meir Prague, Rabbi Itzhak Isaac Prague, Author.

GRANCHILDREN OF ELHANAN GLIKSON

Miriam, her husband Rabbi Melamed, Bnei Brak.

Yaacob Glikson, Atara and Helena, T.-A.

Glikson Vindzberg Rachel, Givataim.

Miriam and Naomi — daughters of Moshe Joseph, Jerusalem.

Binjamin Gal — son of Moshe Joseph, Beit-Hashita.

Jakob Golumbiowsky, son of Kalman Glikson, Jerusalem.

Clara Borak, Bronia, Zylber, Ramat Gan.

Moshe Glikson, Jacob Temanki, T.-A.

Children of Elhanan Glikson:

Mordechai, Osher, Chaim, Hilel, Moshe Joseph, Bezalel and Shprinca, Malka Maizler Peles, Teacher.

Benjamin Mazar, Professor Archeologist, Jerusalem.

Chanoch Mazar, Owner of Printing-Shop, Haifa.

Lea Levin Kantor, her husband Louis and family, Boston, U.S.A.

REMNANTS OF MY REGINA'S MOTHER'S FAMILY LIVING IN ISRAEL: FAMILY OF WISHNIATZKI (ZELVA)

Amalia Klutchnik: Dr. med. Husband Alexander, Engineer & daughter Neli, Ramat-Aviv.

Ethel & Nachman Prener, Business, T.-A.

Their children:

Son — Amnon, Engineer. Wife Johanna, Biologist with 2 children, T.-A.

Daughter — Rachel, Musician. Husband Rychard Borenstein. Dr. med. and daughter, Rechovoth.

FAMILY OF RABBI MEER WERZBLOWSKY

Izik & Sarah Werzblowski, Retired clerk, Bnei-Brak.

Children: daughter Pnina, Husband Shlomo Rozsenblum, Clerk. their children Alexander, Moshe, Meira, school children, Ramat-Chen.

Daughter Debora, Husband Jehuda Levin, Clerk and daughter Meira, Haifa.

Rachel & Israel Vardi, Clerk. Children: Ilan and Roni, T.-A.

Eliahu Werzblowsky, Wife Nechama, Business.

Son — Joseph Meiry, Lawyer.

Raia & Arie Sode, Ramat-Gan.

Dwora & David Rawe (daughter of Eliahu, Bnei Brak.

FAMILY OF AARON PUNDIK

Fania Gorfinkel, Grand-daughter of Aaron Pundik, T.-A.

Her daughter — Anna. Husband Joseph Miziritzky, Lawyer, T.-A.

Julek Ramal, Student. Son of Anna and her first husband Rabinowitz, T.-A.

Kadi Epstein, English-teacher, Son of Grisha & wife and 3 children, Ramat-Gan.

GRANCHILDREN OF RABBI ITZHAK ISSAC AND JOSEPH HOVER

Rivka Katz, her husband Rabbi Treistman (died) and daughter, T.-A.

Eliezer Katz, brother of Rivka.

Rabbi Itzhak Zwi Rokovsky, Jaffa-T.-A.

Rabbi Chaim Abizedek, Jerusalem.

Rabbi Jehoshua Ben Zion Segal, Raanana. Son Zeev Segal, Secretary of the Council, Raanana. Daughters Sarah Walinstein,

dent assistant at the University (Mathematics), Daughter — Esther, son Dov.

Son Joseph Haran (Herenson) Engineer. His wife — Sinaia. Teacher. Children: Son Marom, daughter Nava and Zohar-Chaim.

FAMILY OF JOSEPH AND NECHAMA RABINOWITZ

Daughter Kejla, her son George Robbins and family. Kejla and George died in U. S. A. Daughter of Kejla lives in USA.

Son Aaron Robbins (died) wife Rose. Daughters : Betty and Harold Grossmann with family, USA.

Ethel, husband, London. Professor Sociology. 2 sons.

Eliahu Rabinowitz died in Israel.

Daughter Esther Herenson died in Israel.

FAMILY OF SHPRINZA PITKOWSKY

Luba and Arie Minkowitz, Store-Manager. Hod Hasharon. Their children : Son — Dan and his wife Ofra, Teachers, Both University Graduates.

Son Shmuel and wife Pnina, Both University Graduates, Teacher.

Daughter Rina, Teacher. Husband Shlomo Reshef, Technical.

Moshe Pitkowsky, Retired clerk. Wife Cheema, Hod Hasharon. Their daughter: Varda, Teacher of music, Husband, Israel Kirshner, Student in Technion, Haifa.

Rivka Yacobi, Clerk, Haifa. Her son:

Samuel Galai Dr. of History (Lecturer at the University), Ramat Aviv.

Wife Haya Galai, University Graduate, Translator. Daughter of Rosetti (Secretary of the Knesett). Children : Tamar and Michael.

David & Sarah Pitkowsky, Haifa. Their sons:

Gideon and Amnon, University Graduates, Haifa.

Pnina and her son Dubik Pitkowsky.

FAMILY OF JACOB RABINOWITZ (DERECHEN)

David Rabinowitz, Business (died in 1969). Wife Fany and 2 children, T.-A.

Daughter Shoshana Fisher, Teacher, 2 children, T.-A.

Son Ilan, Economist.

Jacob Rabinowitz, Clerk, Wife Sarah Clerk, Ramat-Gan.

Eliahu Luboshytz (Granson of Zelik Lantzewitzki), Chief Clerk, Wife Bella (Daughter of Dr. Efrat). Two children: Henia & Jacob, Bnei-Brak.

Jacob Lantzevitzki, Clerk. Wife and 3 children, Haifa.

FAMILY OF LEIB RABINOWITZ

Chaim Rabinowitz, Retired Clerk, Bizaron.

Wife — Regina-Dvoretzka — Englisher, Teacher, Beautician, Bizaron.

Baruch Lev (belonged to the family of Breina, mother of Chaim), Agronomist and teacher. His Children :

Daughter, Dana, Teacher, Husband: Oram Bazalel, Teacher.

Daughter: Esther, Nurse and daughter Tamar, Biologist, Holon.

Symcha Ben Shaul grandson of Symcha Rabinowitz with wife teacher and 3 children.

FAMILY OF JOSEPH RABINOWITZ

Eliahu Rabinowitz (died in 1962). Wife Bath-Sheva Kalmanowitz, Second husband Jacob Podysuk, T.-A.

Eliahu Herenson, first wife Esther, daughter of Joseph Rabinowitz (died in 1950). Second wife Felicia Rubinson, Teacher, T.-A.

Children of Eliahu and Esther: Daughter Lea. Husband, Amnon Yakimowsky, Professor Mathematics. Their children : Joram, stu-

REMNANTS OF THE FAMILY RABINOWITZ
LIVING IN ISRAEL
FAMILY OF DAVID RABINOWITZ (BUTEN)

Hanan Rabinowitz, Manafacturer, Wife Masha, Children Mirjam and Zeev, Students, Ramat-Gan.

Lena Rabinowitz Clerk, The first wife of Efraim (son of Wolf), Ramat-Gan.

Her second husband Moshe Goldberg-Clerk, T.A.

Daughter Tzipora, Husband Samuel Noach, Manufacturer, Sons: Efraim, Dror.

Son: Moshe, Clerk in El-Al, wife nurse, son Epraim.

David (son of Aizik Rabinowitz), Business, Wife Mina.

Son: Joseph Rom, Profesor at the Technion Haifa, Wife Yael and 3 children.

Daughter Ronit, Husband Zwi Aizenbach, Both are Lecturers at Jerusalem University and 2 children.

Elka (Daughter of Haya Miriam Katzenelenbogen), Husband Itzhak Gachkowsky, Clerk, T. A.

Their daughter — Judith, Teacher, Husband Arie Gershtein, Clerk, Son Jehuda, Givataim.

Daughter Zamira Gachkovski, Drafting technology.

David Katzenelenbogen, Business, Wife Nely & Sons: Zwi, Engineer, Saul — Student (sons of the first wife of David), T.A.

Haya Kohen, wife of Iser (died), T. A.

Abraam Glas, Clerk, wife Shulamith. Children : Sarah and Zwi, T.-A.

Moshe Glinstein, Clerk, Wife Chana, Children Nachum and Dina. The abowe 3 families belonged to the family Sheinbaum, England.

MAY THEIR NAMES BE FOREVER COMMEMORATED

May their lost lives be remembered eternally, and may their innermost thoughts, their anguished spirit, their world destroyed from under them be ever recalled.

Let us remember our dear relatives of my wife Regina's family, who perished at the hands of the Nazis, 17 men and women, offshoots of our many branched family tree.

It should be noted that my wife Regina's mother, of blessed memory, was sister of my first wife's mother, Nechama Rabinowitz (the wife of my cousin Joseph Rabinowitz).

And these are their names :

MAY THEY BE ALIVE IN OUR HEARTS FOR ALL ETERNITY !

Dworetzky Moshé Itzchak, Warsaw — Brother in law of Joseph; Dworetzky Rachel Leja, Warsaw — Wife of Moshé Itzchak; Jook Anna, Warsaw — Daughter of Rachel and Moshé; Jook Emanuel, Warsaw, University Graduate — Husband of Anna; Jook Yourek, Warsaw — Son of Anna and Emanuel; Dworetzky Grysha, Warsaw, Graduate Commercial school — Son of Rachel and Moshé; Dworecky Rachel, Warsaw, Dr. Dentistry — Wife of Grysha; Dworetzky Adam, Warsaw — Son of Rachel and Grysha; Dworetzky Zelma, Warsaw— Daughter of Rachel and Grysha; Dworetzky Pawel, Warsaw — Son of Rachel and Grysha; Bernstein Esther, Warsaw, Biologist — Daughter of Rachel and Moshä; Bernstein Naum, Warsaw, Engineer, Husband of Esther; Bernstein Kara, Warsaw — Daughter of Esther and Naum; Dworetzky Ilia, Warsaw, Lawyer — Son of Rachel and Moshé; Dworetzky Ziuta, Warsaw—Wife of Ilia; Dworetzky Michael, Warsaw — Son of Ilia and Ziuta; Englisher Alexander, Warsaw, Dr. Med. — Husband of Regina.

Lewenbuch Bawel, (Kleck), Grandson of Rabbi Aizik.

Lewenbuch Eliezer and Aizik, Sons of Pawel from Kleck.

Reznik Alte, Daughter of Bawel with 2 children.

Rabbi Shmuel Joseph, Kleck, Son of Beila.

Teme, Wife of Rabbi Shmuel Joseph.

Itzhak Aizik, Aizik, Eliezer, Beila.

Galai Moshé, Husband of Riwka Pitkowsky, Baranowitz.

Rabinowitz Berl, Zetil, Son of Simcha Rabinowitz.

Rabinowitz Beila, Zetil, Wife of Berl.

Rabinowitz Shaul, Son of Berl.

Rabinowitz Lina, Zetil, Wife of Shaul.

Rabinowitz Simche, Zetil, Son of Shaul.

Rabinowitz Shlomo, Zetil, Son of Berl.

Shmushkewitz Czerne, Zetil, Daughter of Berl.

Shmushkewitz Chaim Itzhak, Zetil, Husband of Czerne.

Shmushkewitz Simcha, Zetil, Son of Czerne and Chaim Itzhak.

Korn Jacob (50) Deretchen.

Wife Chana.

Sons : Samuel and Izaak.

Daughter Chana.

	Exterminated
Werzbelowsky Jacob (12) Kaunas, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1941
Werzbelowsky Renia (4) Kaunas, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1941
Rabinowitz Shaul (43) Wilno, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1942
Rabinowitz Israel (18) Zetl, Grandchild of Rabbi Moshé	1942
Rabinowitz Berl (50) 8 persons (Zetl).	1942
Eliashew Zemach (62) Slonim, Son of Dwoshe & Manz Marodek.	1942
Eliashew Mina (62) Slonim, Wife of Zemach.	1942
Shapiro Sima (29) Baranowitz, Daughter of Zemach and Mina.	1942
Dr. Shapiro Boris (35) Baranowitz, Husband of Sima.	1942
Shapiro Maren (7) Baranowitz, Son of Sima.	1942
Eliashew Aron (52) Ruda, Son of Dwosza and Manze.	1942
Eliashew Esther (52) Ruda, Wife of Aron.	1942
Eliashew Aizik (50) Wolkowisk, Son of Dwosza.	1942
Eliashew Niuta (50) Wolkowisk, Wife of Aizik.	1942
Eliashew Lolo (20) Wolkowisk.	1942
Weiner Roza (48) Grodno, Daughter of Dwosza.	1942
Weiner Benjamin (48) Grodno, Husband of Roza.	1942
Weiner Dwosza (15) Grodno, Daughter of Roza.	1942
Epstein Grisha (60) Grodno, Son of Sprinza.	1942
Epstein Berta (50) Grodno, Wife of Grisha.	1942
Epstein Mira (15) Grodno, Daughter of Grisha.	1942

	Exterminated
Lanzewitzky Zipa, Slonim, Daughter of Joseph.	1942
Lancewitzky Beila, Slonim, Daughter of Joseph.	1942
Luboshitz Jacob, Slonim, Son of Zelig & Mina Lanzewitzky.	12.43
Luboszitz Genia, Slonim, Wife of Jacob.	1942
Luboszitz Bebe, Slonim, Son of Jacob.	1943
Mansky Shalom (76) Grodno.	29.6.42
Mansky Mirka (73) Grodno, Daughter of Jacob Rabinowitz.	1943
Mansky David (50) Grodno, Son of Shalom and Mirka.	1.7.42
Niuman Riwka (44) Grodno, Daughter of Shalom and Mirka.	1.2.42
Niuman Debora (14) Grodno, Daughter of Riwka.	1.7.42
Mansky Aizik (38) Grodno, Son of Shalom and Mirka.	1.1943
Mansky Fogel (36) Grodno, Wife of Aizik.	1942
Mansky a daughter (8) Grodno.	1942
Palewsky, Kobrin.	1942
Latzky Abram, Pruzany.	1942
Latzky Sprintza, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1942
Werzbelowsky Rabbi Meir (71) Krakau, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1941
Werzbelowsky Moshe (46) Kaumas, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1941
Werzbelowsky Lea (45) Kaunas, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1941
Werzbelowsky Shalom (18) Kaunas, Grandchild of Rabbi Moshé Rabinowitz.	1941

	Exterminated
Breskin Ethel (5) Bütten, Daughter of David & Sheindel	25.7.42
Judkowsky Chaim Itzchak (66) Bütten.	10.1.43
Judkowsky Zipora (58) Bütten, Wife of Chaim Itzchak.	25.7.42
Mogilansky Esther (65) Bütten, Mother of Zalman.	29.8.42
Mogilansky Esther Debora (36) Bütten, Wife of Zalman Mogilansky.	29.8.42
Mogilansky Joseph (12) Bütten, Son of Zalman.	29.8.42
Mogilansky Ida (8) Bütten, Daughter of Zalman.	29.8.42
Wishniatzky Shaletka (35) Bütten, Daughter of Esther Mogilansky.	20.1.43
Wishniatzky Juta (12) Bütten, Daughter of Zlatka and Moshé Wishniatzky.	20.1.43
Wishniatzky Garda (10) Bütten, Son of Zlatka and Moshé.	20.1.43
Korelitz Ephraim (44) Bütten.	25.7.42
Korelitz Gitel (36) Bütten, Daughter of Chinka Bereskin.	25.7.42
Korelitz Cila (13) Bütten, Daughter of Gitel & Ephraim.	25.7.42
Korelitz Liowa (10) Bütten, Son of Gitel and Ephraim.	25.7.42
Komisar Rejzel (64) Bobroisk, Mother of Chuma.	7.42
Lewin Nathan (42) Bialistok, Husband of Riwka.	1942
Lewin Riwka (36) Bialistok, Wife of Nathan Lewin.	20.1.43
Lewin Feiga (13) Bialistok, Daughter of Nathan and Riwka.	1943
Lewin Lea (11) Bialistok, Daughter of Nathan & Riwka.	1943
Burshansky Jacob (34) Knieszin, Son in Law of Pitluk.	1943
Burshansky Ewa (32) Knieszin, Daughter of Pitluk.	1942
Burshansky a daughter (6) Knieszin and daughter (4)	1942
Lanzewitzky Feiga (58) Slonim, Wife of Joseph.	1942
Lanzewitzky Mina (90) Wife of Zelig	1942
Lanzewitzky Joseph (60) Son of Mina.	1942

	Exterminated
Rabinowitz Ephraim (37) Bialistok, Son of Zeew and Mera.	1939
Rabinowitz Jacha (59) Slonim, Wife of Chaim Rabinowitz.	1942
Rabinowitz, Dr. Moshé (30) Slonim, Son of Chaim and Jacha.	1942
Rabinowitz Esther (33) Slonim, Daughter of Chaim and Jacha.	12.42
Rabinowitz Eliahu (27) Slonim, Son of Chaim and Jacha.	1942
Rabinowitz Dasha (38) Slonim, Wife of Eliahu, Son of Joseph Rabinowitz.	1942
Rabinowitz Wolf (67) Deretchen, Son of Jacob Rabinowitz.	1942
Rabinowitz Joseph (41) Slonim, Son of Wolf.	1942
Rabinowitz Miryam (38) Slonim, Wife of Joseph.	1942
Rabinowitz Shlomo (11) Slonim, Son of Joseph & Miryam.	1942
Rabinowitz Moshé (30) Deretchen, Son of Wolf.	25.7.42
Stein Riwka (42) Slonim, Daughter of Joseph Rabinowitz.	1942
Stein Liowa (18) Slonim, Son of Riwka.	1942
Stein Keila (20) Slonim, Daughter of Riwka.	1942
Stein Esther (12) Slonim, Daughter of Riwka.	1943
Gelman (42) Deretchen, Son in Law of Wele Rabinowitz.	1942
Gelman Esther (42) Deretchen, Daughter of Wele Rabinowitz.	8.42
Gelman Chana (4) Deretchen, Daughter of Esther Gelman.	8.42
Breskin Chinka (62)	8.42
Breskin David (45) Bütten, Son of Chinka.	1943
Breskin Sheindel (36) Bütten, Wife of David Breskin.	1942
Breskin Liowa (10) Bütten, Son of David and Sheindel.	25.7.42

	Exterminated
Pitluk Fajwel (34) Knieszin, Son of Alter and Chinka.	2.11.42
Pitluk Debora (34) Knieszin, Wife of Fajwel.	2.11.42
Walotzky Pesach (40) Knieszin, Son in Law of Alter Pitluk.	2.11.42
Walotzky Rishka (40) Knieszin, Wife of Pesach.	2.11.42
Walotzky Moshé (18) Knieszin, Son of Pesach and Rishka.	2.11.42
Walotzky Shlomo (16) Knieszin, Son of Pesach and Rishka.	2.11.42
Walotzky Shmuel (12) Knieszin, Son of Pesach and Rishka.	2.11.42
Wishniewsky Izhak (60) Knieszin, Brother in law of Wishniewsky Chaya (57) Knieszin, Wife of Izhak.	2.11.42
Wishniewsky Chana (18) Knieszin, Daughter of Chaya and Izhak.	2.11.42
Rabinowitz Rachel (68) Bütten, Wife of I. A. Rabinowitz.	12.42
Rabinowitz Riwka (25) Bütten, Daughter of Rachel.	20.1.43
Rabinowitz Jacob (38) Bütten, Son of I. A. and Ida.	30.9.42
Rabinowitz Zipka (36) Bütten, Wife of Jacob.	20.1.43
Rabinowitz Joseph (6) Bütten, Son of Jacob.	20.1.43
Rabinowitz Sender (36) Bütten, Son of J. A. and Rachel.	20.3.43
Rabinowitz Karola (36) Bütten, Wife of Sender.	20.1.43
Rabinowitz Maja (7) Bütten, Daughter of Zeew.	20.3.43
Rabinowitz Mera (63) Baranowitz, Wife of Zeew.	13.3.43
Steinberg Welwel (34) Baranowitz, Son in law of Zeew	13.3.43
Steinberg Rachel (32) Baranowitz, Wife of Zeew Steinberg.	13.3.43
Steinberg a son (4) of Rachel and Zeew from Baranowitz.	13.3.43
Dr. Rabinowitz Chana Riwka (55) Bialistok, Daughter of Joseph and Leah Rabinowitz.	12.42

	Exterminated
Pitkowsky Moshé (34) Wolkowisk, Son of Dow and I. Pitkowsky.	12.42
Pitkowsky Sonia (30) Wolkowisk, Wife of Moshé Pitkowsky.	12.42
Pitkowsky (3) a daughter of Moshé and Sonia, Wolkowisk.	12.42
Pitkowsky Jacob (58) Rozany, Brother of I. A. Pitkowsky.	12.42
Pitkowsky Chaya (58) Rozany, Wife of Jacob Pitkowsky.	12.42
Pitkowsky Riwka (18) Rozany, Daughter of Jacob and Chaya.	12.42
Pitkowsky Akiwa (30) Rozany, Son of Jacob and Chaya.	12.42
Pitkowsky Reuwen (48) Rozany, Brother of J. A. Pitkowsky.	12.42
Pitkowsky Mere (48) Rozany, Wife of Reuwen.	1943
Pitkowsky Moshé (17) Rozany, Son of Reuwen and Mere.	1943
Pitkowsky Sprinca (12) Rozany, Daughter of Reuwen and Mere.	1942
Pitkowsky Chana (20) Horodyszce, Daughter of Reuwen and Mere.	12.42
Feldman Chinka (29) Rozany, Daughter of Jacob and Chaya Pitkowsky.	12.42
Feldman Lusia (4) Rozany, daughter of Chinka.	12.42
Pitluk Alter (65) Knieszin, Brother in Law of Pitkowsky.	2.11.42
Pitluk Chinka (65) Knieszin, Wife of Alter.	2.11.42
Pitluk Malka (30) Knieszin, Daughter of Alter and Chinka Pitkowsky.	2.11.42
Pitluk Pesza (6) Knieszin, Daughter of Malka Pitluk.	2.11.42
Pitluk Sima (35) Knieszin, Wife of Akiwa Pitluk.	2.11.42
Pitluk a child Daughter of Akiwa Pitluk from Knieszin.	2.11.42

	Exterminated
Pitkowsky Izak Aryeh (63) Bütten, Father of family, son of Rabbi Shmuel from Rozonoi, grandson of Rabbi Moshé Rabinowitz of Deretchen.	29.8.42
Pitkowsky Reisza (64) Bütten.	29.8.42
Pitkowsky Debora (42) Bütten.	29.8.42
Pitkowsky Shmuel (2½) Bütten.	29.8.42
Kantarowitz Beila (42) Bütten, Daughter of I. A. and R. Pitkowsky.	20.1.43
Kantarowitz Lipa (48) Bütten, Husband of Beila.	20.1.43
Kantarowitz Sonia (22) Bütten, Daughter of Beila and Lipa.	20.1.43
Kantarowitz Joseph (15) Bütten, Son of Beila and Lipa.	20.1.43
Pitkowsky Esther (40) Bütten, Wife of Moshé Pitkowsky.	20.3.43
Pitkowsky Ida (14½) Bütten, Daughter of Esther and Moshé.	20.1.43
Pitkowsky Shmuel (9½) Bütten, Son of Esther and Moshé.	13.3.43
Pitkowsky Lili (7 months) Bütten, Daughter of Esther and Moshé.	25.7.42
Pitluk Rivka (40) Knieszin, Daughter of I. A. and R. Pitkowsky.	12.42
Pitluk Shalom (40) Knieszin, Husband of Riwka.	12.42
Pitluk Sprinca (14) Knieszin, Daughter of Riwka and Shalom.	12.42
Pitkowsky Lima (36) Bütten, Son of I. A. and R. Pitkowsky.	2.11.42
Pitkowsky Fania (33) Bütten, Wife of Lima.	18.9.42
Pitkowsky Genia (10) Bütten, Daughter of Lima and Fania.	18.9.42
Pitkowsky Dow (60) Rozany, Brother of I. A. Pitkowsky.	2.11.42
Pitkowsky Itka (55) Rozany, Wife of Dow Pitkowsky.	12.42

THE VICTIMS OF OUR FAMILY EXTERMINATED BY THE NAZIS

halfburnt fragments of paper. I collect them and push them into cracks in the walls and fences.

The breeze blows, and again the street is filled with these torn pages. My thoughts and memories turn back to the past, and my heart turns over. The papers fly here and there, sometimes swept high up in the air as if reluctant to leave this place: "We will never leave this place, where we brought culture and light to generations. You may burn us, turn us into cigarette papers, but the letters will always remain, flowering in the air and one day they will recreate words, the law of retribution, the punishment of those who murdered the innocent. No! We will not leave this place until we have achieved vengeance!"

I enter the home of Rabbi Yaffe. On the stove lies a sheet of parchment from a Torah, used as a cloth, with the writing up-Permost, (the portion of the week, "Jethro"). The ten commandments... Thou shalt not kill.. The local villagers, who now live in the house, turn away from us. They know their guilt. Elsewhere I find a torn basket, patched with a page from a Torah (Portion of the Week: "And I Besought the Lord"), boots lined with holy parchments. Wherever I turn, I find torn books, fragments of the Torah. Have they remained behind to guard the 1,200 martyrs of Bitten.

Maintain your vigil for ever! Never leave this place!

An autumn wind is blowing. Once again the torn pages are scatterd all over the street and the gardens.

I do not have the strength to pick them up, to gather them together and to hide them away, I am faint and weak.

Stay here, scattered letters, and create what you can, but first of revenge, revenge !

MOSHE PITKOVSKY
Hadar Ramataym

We covered over the pit, camouflaging it against discovery. Should we say Kaddish (the prayer over the dead)? Father asked himself, but decided not to. His lips moved in a convulsive whisper. Heavyhearted we went indoors and washed our hands. My mother wept and wrung her bands. The cultural heritage which had given us strength from generation to generation was now cut off, buried.

Sabbath dawn.

German and Lithuanian gendarmes, together with local White Rusian police, surround the four houses in the ghetto, search all the possible hiding places and drag out the poor souls who have managed to survive the first slaughter, 84 Bitten Jews, including my parents. They are forced to sit in a ditch by the roadside near the home of Yitzhak Mendelevitz. Those who try to stand up are cruelly beaten. My father clasps his little two-year-old grandson, Shmuel in his arms and prays out loud. My mother soothes my sister-in-law, Dvora, who is weeping convulsively and tearing her hair as she cries: "Why didn't I escape to the forest together with Avremel?" A gendarme stuns her with a blow from a wooden truncheon.

It is ten o'clock. They are ordered to get up, and to arrange themselves in rows. Then they are led, surrounded by German, Lithuanian and Russian guards, to a pit between the villages of Zapolia and Ridnia, which is only half-full from the last slaughter.

JULY 1944.

After the liberation, solitary and shattered, after spending two years as a partisan in the forests, I return to Bitten. There I work as a clerk in the local council, located in the home of Israel Rozansky, opposite Hanna Ditkovsky's house.

Torn pages of Holy Books are scattered all over the street.

And these are the names of our sacred dead, families and relatives who were murdered by the Nazis and their helpers, Russians, Poles, Lithuanians, Ukrainians, in the year 1942 in the cities of: Bitan, Slonim, Rujanoy, Knishin, Bialistock, Dretshin, Baranowicz and others.

MAY GOD AVENGE THEIR BLOOD!

In memory of my parents and family, murdered by the Nazis and their accomplices in Bitten in 1942.

REMNANTS OF HOLY BOOKS IN THE RUINS OF BITTEN, OCTOBER, 1941.

The following order was conveyed by the German commandant to the Judenrat: "All Holy Books and other books of any kind in the possession of the Jews of Bitten are to be collected and taken to the home of Hanna Ditkovsky."

The news spread rapidly. Jews began to fill sacks with books and to make parcels. Some were conveyed in handcarts and others in horse-drawn carts, overflowing wth books of all kinds which had been gathered and treasured over the years. In a short time two rooms in the home of Hanna Ditkovsky were filled with books.

My father was shocked to the core by the news. He stood stunned, not knowing what to do. To be parted from the books to which he was so attached? "No!" he said, "I won't do it. I will bury the books instead of giving them up." So my father, my brother, Lima, and I rapidly dug a hole in the garden, a wide and deep grave, and began to take out the books. First came the Mishna, and the heavier volumes to support the bottom and sides of the grave, then the other books, Yoreh Da'at, Hoshen Mishpat, Shulhan Arukh, bibles, prayerbooks and others. The pit was too small to contain them all...

Last Will and Testament

Assembled together in the evenings after a hard day of forced labour at the hands of the Nazis, beaten to a bloody pulp, starved and downhearted, we would swear by the anonymous victims the following oath:

"If any among us remain alive (which is impossible, but who knows ?) he is entrusted with transmitting, recounting and writing about the cruel Nazis, the bandits, the torturers, the persecutors, they who starve us, the cold-blooded assassins versed in every known and unknown way of murder, they who bury people alive.

It is his sacred duty to tell and to proclaim the robbery and the plundering, the hunger, the humiliation and the persecution. To cry out about the infamous Yellow Star, this Jewish badge of shame, to cry out about the forced labour, about our concentration in ghettoes under inhuman conditions, about the total extermination of a whole people inocent of any injustice, whose sole guilt is to be Jewish. About the inciting of our Christian neighbours to help in our destruction and to be rewarded by being permitted to loot our possessions."

We have no means of revenging ourselves. We shall maintain and carry out the testament dictated to us, keeping alive in the hearts of succeeding generations up to the last one, the spark of life which was extinguished and annihilated.

OUR BLOOD WILL NEVER REST
AND WILL FOR EVER
CRY OUT FOR VENGEANCE

We still remember the "Shema" that you sang in a broken and longing voice. Your land which was impure, how holy could it become on the Sabbath and Holy Days.

Sabbath candles — with holy flames.

Holinessand nobility were created by the sound of the Shofar during the month of Elul.

The heart which trembled on the Days of Awe.

They did not let your souls enjoy the glory of God's world, the day was for livelihood, and the night for Torah and prayer. For how can the soul endure for generation after generation the impurity of the secular. If the unity with God was not made stronger, the clinging to God, the yearning towards the higher spheres. Hochmah (Wisdom) and Binah (Intelligence) Hesed (Love) and Daat (Understanding), Hod (Majesty) and Tiferet (Beauty).

How the slaughterer fell upon you — the holy and the pure.

With wounded and bleeding soul we stand over your graves, and there is no comfort, for the pain is very great and the heart is very sad.

Chaim Rabinovitz

IN MEMORY OF THE DESTRUCTION

"Oh that my head were water, and my eyes a source of tears, that I might cry day and night for those of my people who were slain".

The author of the list of those victims, of our family, may God avenge their deaths, Moshe Pitkovsky was himself saved from the valley of slaughter.

For many days and nights he made his long journey, on a path leading to our homeland, to the cradle of the nation in the past, and the latest hope for the future.

Pitkovsky left the chaos, and was fortunate to come here, to the land which offered a new life. He arrived at his destination, as it is written "And the sons have returned to their homeland".

He drank from the poisoned cup of the Diaspora, and while he was en route, our loving hearts beat in the homeland for him, and prayed for his safe arrival.

Our souls were humbled by the tragedy and ruin that suddenly befell our dear ones. The insolent and impure slaughtering hand did not spare them.

We remember still happy family occasions, with learned men and simple men, the white winter and perfumed spring, the fragrant summer, and sad autumn, and those who bore the suffering of generations and sighed silently under their burdens.

The fathers who used to sit up late during evenings studying the tractate Hulin and the holy Zohar.

I am calling you, stretching my hand out to each of you,
But in the dark night there is nothing but the dumb walls.
In despair I clutch my pillow, damp with tears and sweat.
My dear ones are encased in thick shields, and will not listen.

Only images and visions, only these are left to me,
Pictures, wet with tears, which cannot soothe my pain.
Somewhere the dear ashes and bones are scattered, I know not where,
I know only this: that none of my loved ones escaped.

Regina

Dedicated to the memory of my dear ones

Images

Just pictures — that is all that is left of them...
They are drenched in tears, but cannot extinguish my pain.
I know not where they are, only that somewhere their ashes are scattered,
I know one thing only : that of all those dear to me, none escaped.

I press their pictures to my heart, each one separately,
I beg their forgiveness for the unasked miracle, or curse,
That only I, the eighteenth of our family,
Have remained, desolate and abandoned as a stone.

Our family tree was always tended so devotedly,
Till the cruel wind tore away its roots,
The roots of a family whose members always shared
Their last piece of bread and their only shirt.

Their holy souls float around me, appearing, then vanishing,
I cannot catch them, how can I pursue them ?
In my sleepless nights I see them, Is it only a dream
Or is there hope of reaching them one day ?

Come a little closer, dont' run away, I beg you,
I have been longing for you for so long.
Stay a little longer, please don't vanish so fast,
Dont' leave me alone with my ever-open wounds.

Then the wind began to outsound my moans,
The angry skies to thunder and to fire,
And the little clouds, dancing and bowing to earth,
Into my deep grief streams of rain began to pour.

Suddenly, a rainbow transformed the sky, its diamonds and sapphires
Sparkled gladly among the multitude of sun rays,
The little birds sang clear to me a secret,
And in my heart reawakened new and fresh sources:

Perhaps, there, in the land of Palms, your desolation will find
Redemption, devotion and warmth
Perhaps, among the victims of the Nazis your grief will calm
And at the shores of the Kinnereth, new dreams again will dream ?

Farewell, Polish country: I cannot say "au revoir"
Where fire and blood destroyed my home, home in which my best years were lived.
I'll never tread your blood soaked earth
But deep in me I will always keep my past.

Take my leave, graveyard, here I came forgiveness to pray,
With grief and sadness that I among living stay.
I came here my nation's bones and tombs to embrace
And with great pain my grief to burn away, my tortures to soothe.

Regina

In Blood and Fire my Home is Gone

To the graveyard of Warsaw I came, forgiveness to beg.
For my pain and my suffering, and my survival as well,
To embrace and to fondle my nation's bones:
Perhaps I'll find calm for my pains and for my burning tortures,
some ease.

Vast wastes accompany my way and mountains of decay,
A stray dog, once also at home,
Gazed upon me with great devotion and fear
Licked my steps, howled and gnashed his teeth.

I begged of him: If you are a friend,
Then tear my body to pieces
And let my boiling blood from open wounds
Soak the soil, which ever thirsts for Jewish blood.

Stamp me, dog, as if I were a creeping worm
I, who do not want to be left alone... Rather
Here, among my forefathers, upon their graves,
May death redeem me from my agony which drains me ever.

Long, long, did I stand among the graves
Alone and deserted, my heart torn with pain, sorrow and tears.
Oh God ! release my grievous life and leave me not alone,
In silence my trembling lips whisper: God, why ?

How can I survive when the past is lost
And the future non-existent,
When my heart and soul are full of the holy names
Of my dear shadows, those best beloved ones ?

How indifferently you accepted sadism ;
How mindlessly watched the cataclysm ;
Where was your conscience,
Where your protest
When little children in fear and trembling
Weak and wizened,
Begged for a crust of bread ! A crust of bread !
O mothers and fathers
Children not unlike yours,
With candid little faces,
Golden haired and brown,
Shorn hair or plaited,
Playing and quarrelling
Like your children next door.
Did it bother you, harm you
That theirs were Jewish names ?
Is it a sin
To be born of Jewish kin ?

Ah too late, too late ;
The devil's play is ended.
Six million are lost
and millions left grieving
O world, remember, remember ;
Never forget !
Never forgive !

Regina

(Written during the Eichmann Trial, 1962)

O world

You will hear a distant drum,
Then our destined hour will come
And we'll be there !

We come from Poland and Czechoslovakia
From Hungary and Lithuania,
From cities, town and hamlets.
From ghettos, bunkers, ditches and barbed wire fences ;
We come from wheresoever you had routed us, world ;
In Auschwitz, Baby Yar, Treblinka, Maidenak
We were exposed to a thousand tortures.
We are victims of bitter winds, storms, floods and lightning.
We are the chosen ones — the six million dead —
Here to write another chapter in our story ;
We come from a very, very distant land,
From nights of anguish and days of dread.
O cynical world, remove those gloves that guard your hands
Lest they be soiled with our blood ;
Open wide your eyes, muster your courage ;
We are the ashes of burnt out ovens ;
We are the smoke of crematorium chimneys ;
Every highway and byway is strewn with our bones ;
Ziklon B Gas asphyxiated us ;
Our bodies labelled soap, a Nazi product for sale ;
We are your abattoirs of human skin ;
We are the six million dead ;

O World
Fool hardy and seduced
Not unwittingly are you guilty ;

THE POETRY OF MRS REGINA RABINOWITZ

Mrs. Regina Englisher-Rabinowitz has honored us with her poem "World". She is a woman of emotions which move the spirit and mind, and her poems are laden with meaning. The interest which the poem arouses comes from the combination of a talent for writing and the act of presenting pictures which are drawn mainly from the wells of personal experience. The undeniable realism gives much content to her composition.

Mrs. Rabinowitz takes her material from the familiar figures in her environment and generation, and has depicted them exactly and completely.

Furthermore the imagery in her poetry is taken from life. Bits of folklore that remained in her memory or small details that she hunted up even from the minor events of the past. It is exactly because they are so near to us, familiar and real, that they are a revelation of human nature.

The poetess has a sensitive soul and keen eye. She skims over the tragic past, and she knows how to draw out the difficult hours and crucial days and to preserve them in her memory. Finally she has made her private collection public, and achieved in her poetry a strong expression of every detail of her personal experience.

J. Weiner

My nearest and loveliest cousin Esther, a daughter of my mother's sister NECHAMAH and JOSEPH RABINOVITZ, with her husband ELIAHU HERENSOHN and their both children. Unfortunately dear Esther died in 1950. Also two cousins of my father ZVI DVORETZKI and his wife and children, and his brother YOSHUA and his wife. I remind them for their sincerety and friendliness, at the time of my absorption in this land.

I also found in Israel a limited number of far relatives of my father's and my mother's side.

I wish also to mention the only remained cousin of my late husband, Anna Krutianska, Frieda, a daughter of a musician, who is living with her husband and family in KIRYATH CHAIM. I know that in the USA there are more friends of my father's side. Unfortunately, I do not know them, and they do not know me.

I have remained alone, a selected one and abashed by God. I, the orphaned, have been worthy to outlive the perishing of the European Jewry, and to live to see our own State in our Holy Land, the destruction and the VICTORY of the 6 days' War. The largest tragedy and the highest good fortune connected within the force of life, which are striking together intensively, today like yesterday and like tomorrow.

I set the question before myself, how is it possible that after so much experiences and occurences, the lust for life is still strong, and my reply to myself is : This is because :

The strength of our country. The heroism and morality of the Israel Defence Army, the spirit of the nation, the power and initiative to create and to construct, the high level of culture and technology.

These are the factors that drive away the clouds over our heads, encourage the belief in a more beatiful and a better world, in the expected peace, not only for the Land of Israel, but for the entire world.

REGINA

the traditional Friday evenings, and also the festivals when we were sitting all together with our parents, who used to feel happy and proud of their own family. My mother used always to remind with groans that she could be richer by two children, who died prior to my birth.

It is intersting that although my parents had been popular, they always used to remind their descent, and we children used to laugh whilst listening to their disagreements, whose noble descent is larger. At last we children decided that as to nobility they are both equal; but as to the number of generations my father's side is more fruitful. From all these disagreements and jokes several fragments of my parents' biographies and genealogies had been revealed to me, of which one has much to write. At this time I shall only mention the following:

My mother's parents belonged to a family of scholars. Whilst still a child, I could not understand the reason of my grandfather's going to the Holy Land at his old age, where he died and was burried on the Mount of Olives. And I had much pity at my grandmother of which we were told that she had been the bread-winner of the family.

My father used to be proud of his high descent, and used to tell us about the men of letters and the scholars of his family.

It is worthwhile to relate in brief a story that had raised among its listeners joyfulness and wonderment. The grandfather of my father's parents, whose name was Chaym Orliner (on the name of the village of his nativity) had 24 children, 18 sons and 6 daughters...

Where are now the last generations of Rabbi Chaim Orliner's 24 children? Where are my parents' branched family trees, My Dear family, My Dear unforgetful first husband Alexander? My family relatives? My friends?

During many years I have searched for the traces of any body and from the total I found here in Israel only scattered branches.

My older brother and sisters, who had enjoyed their society, used to treat me as though I were useless or stood in their way, and used to dismiss me to the other room. Consequently, I used to be tangled among young and old, whose talk and wit were like a wry looking glass to a sensitive much fantasied child.

My father was by a good couple of years older than my mother. He had been an earnest little talkative and respectable person, a solid merchant, as well as a good husband and father, although he did not like to show the warmth of his emotions.

My mother always radiated warmness, which we children used to feel and appreciate. Her initiative and ambition had been to extend to her children the education of respectable men, with high culture and honourable professions, She was loved by us children, and much respected.

In my own eyes my father had been a quiz, and in my childish views I used to classify him both profanely and solemnly. On Friday evening, after lighting of the Sabbath candles, dressed in Sabbath clothes, with his combed out little beard, singing in a low tone synagogue music, he had been for me more lovely and nearer. The worries the weariness and the sadness used to disappear, and in high spirits he had been friendly, liked with much interest to take a part into a political discussion, and liked to read loudly some articles of the Papers. My father had a nice voice and he had been an excellent cantor leading in prayer. When he used to come home from the synagogue much inspired, he used to say: Why are you running to the philharmonic or to the Opera; — Children, Oh, children that you are! Had you better gone to listen to the Cantors Sirota or Kusovitzki, you would have tasted and enjoyed the pleasure of a magnificient singer.

My parents had not been fanatically religious, and our home belonged to those in which the Law and Spirit and Tradition kept pace with modern culture and tolerance towards various ideas.

We children, and later on also grand children, used to respect

MEMORIAL FRAGMENTS

Sometimes it happens to me, that whilst feeling a certain nostalgia to my former home, some memories of the days of my childhood get in like sun-rays that drive away sorrow and embitterment.

In the center of my memories hovers the image of my Dear Mother. My late uncle, Joseph Rabinowitz, used to call her by the pet-name "the white little goose". I suppose it had been because of her youthful appearance: a tall figure, blond hair, blue eyes, and a beautiful longish neck (My mother had been less than 16 at her wedding). We children liked very much this pet-name and used to call her with pleasure "little goose".

I remember her having a good taste, a joyful and hospitable woman, always in the company of visitors, who never refused a cup of tea, and jam and other delicious food.

A look in the window, a knock at the door, always used to call reaction. Before any body used to come in, she had already given the Order: "Children, guests are to come, put on the kettle on the fire", and so the poor white nice kettle used to be put on the hearth plate, and was sweating and groaning, and sometimes even nearly cracking. To tell the truth, I had never been too much inspired of my mother's guests, and sometimes I used to look for a suitable corner.

With my brother Eli I was always quarrelling. My brother in his childhood years was improvising a cab-man, wearing a black high hat (later on he accomplished his studies in Law and became a lawyer) and to torment my thin braids instead of reins, and I used to protest and playfully got bitten and therefore gave the alarm and called for the intervention of my mother.

Social Insurances etc.

The Jewish Nation attained all these because, even at the period of two thousands years, his being in the diaspora, the Jews have not abandoned their spiritual traditions. They have not believed in gods created by human beings. Gods than can be born can also be slain and murdered. According to Jewish imagination the belief in the almighty God is the highest Ideology, which can be expresed in the words "thou shalt love thy neighbour as thyself". Had the whole humanity followed the command of those few words, we would not have now in the 20th century such a wild, mad crippled humanity where nations kill each other day and night.

Had the world around us wished to allow our state and our nation to live in peace, at least one long period, we should have shown the world the most nice example, how it is possible to regulate the human common life, and how it is possible to reach to the most beautiful standard of life.

All the above said experiments of my life have generated in me the thought to leave this book of memories of 9 generations of our great and multi-branched family, which can be a little example to the meaning THE ESSENCE OF A JEW.

I repeat again the holy words of the well known late poet LEVIK: The diaspora is ugly and horrible and it is necessary to be redeemed out of it; however, the Jew in the Diaspora has been a jewel, a beauty; and it is a honour to descend of BEAUTY.

My Dear Friends!

Do not abandon the ESSENCE OF THE JEW!

And the beauty of our past.

married in August 1950. I had worked for several months in various places, but after a short while we got a SHIKUN in Bizaron; it consists of a flat of two rooms, in which we are living since 19 years.

In 1951 I got employed in the Department of Agriculture, and had worked there for twelve years, after which I am on pension; and I must admit that on the fifth period of my life, since 20 years, I have found WHATSOEVER I AIMED TO DURING THE WHOLE OF MY LIFE.

Here I had the possibility to indicate the right Diagnose of the sickness of our Nation during 2000 years, the name of which is "Diaspora", the only cure to it — is the own homeland "ISRAEL".

Two thousands years we have been scattered in various countries, among various nations, like step-children, deprived of any rights and persecuted. Our being different, our religion, our spiritual traditions have always been contrary to the artificial crippled gods, religions and characteres of all the nations. They never could have understood us thoroughly, they could not excuse the fact of our not bending and not surrendering. Wishing only to exploit our special spiritual talents, and because of their being unable to compete with us, in the normal way, they always looked, by various invented false accusations, to soil us and to punish us in order to prevent our rising up. So that we never had the possibility to extract the maximum of the talents we possessed.

All these is confirmed by our situation in the short period of our life, by our life of freedom in our own country; Here, we have now the possibility to show the right Jewish face. No other country in the world has obtained, in such a short period of 21 years, such a degree of progress as :

A first class high spirited undefeated military force.

A high degree of agricultural production.

A most developed scientifical research domain.

A state of Democratic liberty.

And a short time after my arrival to the USA, Eliahu and Regina arrived to Israel.

Naturally, I had it much better, materially, in the United States, where my friends had welcomed me in great honour and friendship. However, I did not find in the United States the right place *which I had been looking for during many years* By the way, Regina wrote to me in her letters from Israel, that she will never leave Israel, in which she has found her last home. So that after less than two years of my staying in America, I said GOOD BY to my good and large family, and went to Israel.

Fifth Period, in Israel

In March, 1950, I arrived to my last chosen corner of life in Israel.

The first who had awaited for me, at the quay, on the arrival of the steamer, had been, naturally, my best friend, Regina, with her cousins, the brothers Zvi and Yoshouha Dworetzki, with an old friend, Simon Damashevitzky of Deretchen. Regina, at first, previous to my arrival to Israel, had certain difficulties. She tried to stay for a certain time in a camp of immigrants, and then in a BETH HALUZOTH. Having come from Haifa to Tel-Aviv, she found a temporary warm home with the sister of my first wife, Esther, and her husband Eliahu Herensohn, with whom we had always been in close contact. Unfortunately, the dear and lovely Esther died a short time after my arrival, and her death had a sorrowful impression on our whole family. Esther had been a rare type of human being. She always kept friendly contacts with all near and far friends — Blessed be her memory. Now there are living in Israel their both children: Leah with her husband Amnon Yakimovski, Profesor of Mathematics, with 3 children, and their son Joseph, Engineer, with his wife Sinay, the daughter of the well known Zionist collaborator Israel Merom (Mereminski) with three children. Eliahu Herensohn's second wife Felicia, born Robinson, belonging to the family HAVER is a teacher by profession.

It took a long time after my arrival to get settled. We got

and landlords of the foreign nations, with whom we lived together during hundreds of years, and who took an active part and helped the Nazi murderers to exterminate us. There we had learned very much how to analyse the reasons of the eternal dispute between our nation and the non-Jewish nations. Having worked for about two years in the archives department, of all the gathered material, I saw with my own eyes the image of the bipedal non-Jewish animals, who had so light-mindedly murdered innocent old-aged persons and young children, having got their reward from the Germans of a kilo sugar or a kilo salt, and eventually for the plain giving away to them the little personal effects of the murdered Jews

And so, by chance, we remained, the three of us, alive, the weary remainder, after having passed, during 8 years, all the Seven Departments of Hell, and had been sitting and thinking, what shall we further do? where shall we go? and is it worthwhile to continue living in such a world. At that moment we received the news, that made us joyful, that the world has recognized Israel to be our future homeland, and immediately after notice had ben published about the possibilities to inscribe for the emigration to Israel, all three of us inscribed.

Immediately a ray of light flashed, and an idea and a wish has been created to begin a new life in *our own Jewish home.* As usual we had to wait a long time, and at the meantime, I personally was invited by our large family in the United States, in which state had still lived my older brother and sister, and they all wished me to come over immediately to them.

And in this way I got immediately an entrance-visa to the United States, and we decided that Eliahu and his wife with Regina, shall go afterwards, when it will be possible, to Israel, and that I shall stay for a little while with my family, and then I shall also come over to Israel, to begin a new life together with Regina.

allow trusting former bourgeoisie, even the best specialists, to manage the factories, and we advise you to retire, as soon as possible, and to look for other working places". We, on the other hand, the former Talmudical scholars, well understood the proverb "A nod to the wise is sufficient", and every one of us tried his best to retire from his work. Then had begun the worst period of my life and the life of my dear family, about which it is possible to write a special book.

In the years 1941—1943, together with over 30.000 Jewish inhabitants of Slonim, my dear wife YACHE and my dear 3 children, all having Academic education, had been exterminated.

By chance, I remained all alone alive, and had gone through all the seven departments of hell, about which I should have written a special book.

In the years 1945—1946 we met in Poland, 3 miserable desolated family relatives, the cousin of my first wife, Regina, who remained out of 18 persons, the brother of my first wife, Eliahu Rabinowitch, and myself. We all three, unanimously decided, that in accordance with our Jewish character, spirit and tradition we must further construct our lives, seeing the danger that lies in wait for us Jews, in our former native country Poland, the Antisemitic, and we all three decided to run away to Germany, where Jews had found a temporary protected corner in the American Zone.

Eliahu got employed, as proof-reader, in a Yiddish Paper, later on he got married there with a friend of Regina, Bath-Sheva Kalmanowitch. Regina remained with me, having in mind that if we shall find a stable place of rest, we shall conclude a liaison for the rest of our lives. I got employed in Germany in a Jewish Historical Commission, under the management of H. Feigenbaum and Editor Israel Kaplan, now in Israel, who was investigating the details of the Nazi holocaust, and I had worked there until I left Germany. There I became more acquainted with all the details of the Barbaric means, applied by our former neighbours

there in capacity of hired labour, in order to have wherefrom to earn our living. Kalatov immediately replied: You have right; and thereby he added to the matter and said that until the workers will learn to manage the factories, it is quite proper to exploit the capitalistic "specialists".

And so we former "bourgeois" became overnight pure proletaric employees of the Bolshevistic government. Immediately on the next day we had called a meeting of all the former workers, and in accordance with the Order of the Authorities, elected in each factory workers' committees, in which the former owners were adhered. Wishing to prevent persecutions, all the former owners worked most devotedly.

It would be interesting to relate that Myself, I had been nominated cashier in our factory, and when having applied after two weeks, as usual, for money to pay out the workers, and asked the authorities which salaries to pay out to them, the reply was short and brief: The same salaries you had paid before. It means 3, 4, 5 Roubles a day; and when I started paying out to the workers their earnings, they bowed their heads, and with great surprised exclaimed: "Is this our hope on Communism? Previously we could for that money obtain our provisions in abundance to live thereon for 2 weeks, and now it will hardly be sufficient for 2 days." Because the provisions immediately disappeared, and the prices had gone up ten fold. I could only give them the reply: "Brethren, today you are the owners, go and demand for more." Certainly they understood what will be the consequences if they will express their dissatisfaction of the Bolshevicks, and they had sighed and kept silence.

This paradise on earth lasted only several months. After 2 months suddenly arrived from Russia Commissars, Higher range Communists, analphabetical, former shoemakers, tailors, or members of any KOLCHOZ, who had no idea what a sawmill is, and had given notice to us the former owners: "Comrades, we cannot

the extermination of a third part of our nation, the 6 millions unforgetable martyrs, the best part of the Judaism.

The last catastrophe has shown us clearly, that our future can be of existence only in our own free state, which could be only Israel, with which we are connected psychologically and historically since thousands of years.

And this has been confirmed, as I shall explain in the following lines:

Fourth Period

In 1939, when Hitler closed a brotherhood pact with the Russian Dictator Stalin, in accordance to their agreement Slonim had fallen in the hands of the Bolsheviks; and hereby had begun our Jewish horrible destruction. The Communists who entered to us and represented themselves to be our liberators and savers, had, on the third day since their arrival, started to show their real face. As usual, all the owners of the factories stopped working. Their district representative, a certain Motel Kalatov, one of our brethren, invited all the owners of the factories, and with anger applied to us, saying: "We came to liberate you, and we see that you had stopped the work of over thousand workers. I have to let you know that you must give me your reply within 24 hours either you continue the work or you hand over to our government the factories with all of your property there".

We imediately called a meeting of all the seven owners of the saw mills. They all applied to me, being the president of the Section, with the question: "Chaim, you as ex-socialist, tell us your opinion". I immediately replied: "Dear Companions, our task has been finished; if we shall not give up willingly, they will anyhow take away every thing; and in addition they will compensate us by a long years sitting in an educative institute in the far Sibiria. Unanimously, all agreed with me, and we went to our liberator Motel Kalatov, and officially declared our resignation of our factories. We only requested him to allow us to work

will be the first to be adhered. At last there had been adhered such as had well paid for it, and I had to despatch him to Italy, where he got his Diploma of a physician. Many cases like that happened, and therefore the leading Poles behaved towards me with the greatest respect. Unfortunately, I must admit that generally the Polish nation had shown that their behaviour towards the Jews was much worse than of the Russians.

During 20 years of my social activities in Slonim, I had the opportunity of being in close contact with a great part of junior and senior government employees, in connection with various special Jewish interests, and I had the possibility to recognize their behaviour in genral towards us, and the results showed to be very tragical.

In the new established Poland, after the war, there had been more than 3 million Jews. Although in accordance with the Constitution, Jews had been entitled to all the rights. But in fact there had almost not been any Jewish employee in the service of the government etc.

Jews had to keep their permanent occupations, like in the times of the Russian Regime. The Polacks, according to their character had exploited the Jews only at the moment when they had been in need of them. Their main leaders, who consisted mostly of the ex land-owners, "Pritzim" as they were called, had been mostly a demoralised aristocratic element, had no initiative of their own. They had been educated within a permanent antisemitic atmosphere. From the religious point of view they looked upon the Jew like upon accursed by God; and from the economical point of view they envied them for their being a very developed and creating element, that governs almost the general economic life of the country. They could not compete with the Jews on any domain. They had no skill for that, and they always aimed to get rid of them The accursed Germans exploited afterwards this psychological aspect; They knew well that the Polish nation will help them to exterminate the Jews, and this had been the main reason for

2) Presidency of the Slonim Jewish Cooperative Popular Bank, that had up to 1200 members; and afterwards member of the council of the cooperative center of Vilno and Bialistock.

3) Counselor in the local Town-Council, in all cadences, up to 1939.

4) Vice President in the new established great merchants union, consisting of 300 members.

5) President of the retail merchants association, having 500 members.

6) Member of the management of TAS, ORT, orphanage.

7) Counsellor, delegate of the town council to the SEJMIK of the Region, jointly with Dr. Weiss, two Jews among 50 Christians.

8) Active member during many years in the Committee of Taxation of the State (6 Jews and 6 Christians).

All these posts naturally had been honorary, unpaid. I have belonged to the kind of social workers about whom the Jews use to say "All such as occupy themselves in faithfullness with the wants of the congregation, May the Holy One, blessed be he, give them their recompense". My profit had been, that whilst I was so involved with social matters, I had nearly neglected at all my own interests. I had been a partner in one of the seven saw-mills, which had existed in Slonim, in which I had 44%, of which I gave 24% to my both brothers in law, who almost worked for me, (Israel Stein and Eliahu Rabinowitch) whilst I had been, most of my time, occupied by various complicated affairs of the above mentioned social departments, having had negative influence, both on my health and on my finances.

Although having in the best relations with the representatives of the Polish Government, I never exploited it in favour of my personal purposes. For instance, when my late son MOSHE, after having accomplished the Gymnasium, and wished to continue his studies in Medicine in Poland, he went for two years to the competition-examination, in the University of Vilno, and well succeeded; Every body in the town thought that the son of Chaym Rabinowitz

Slonim with the whole territory of white Russia was already occupied by the Poles. After a short period the Bolshewiks invaded again and held the region during three months. Then we recognized the right face of the Communistic Paradise. During this short period we had experienced horrible events, confiscations and arests etc. about which it is possible to write a whole book.

Fortunately they had been driven out by the Polish Army, and suddenly we became Polish citizens.

The new life, under the so called Polish Democratic Republic, assumed a total specific character. Not taking in consideration that they, the Poles, had suffered jointly with us under the despotic Russian Government during over 150 years, and being fellow-sufferers, they immediately showed us Jews their specific chauvinistic Antisemitic face.

Outwardly, it had been so called "The Polish Democratic Republic" with equal rights for all the citizens. In fact it had a total other aspect.

The Jewish Slonim looked then, after the German Occupation, very poor from the economic point of view, and depressed from the spiritual point of view. The majority of the inhabitants had been Jews, about 75%, 15 thousands, and there existed a vast field for social work.

It had been necesary to start anew, economically and culturally. Every thing had been destroyed during the German Occupation.

After having left the Bundist Socialistic Work of many years, I felt instinctively that I have to consacrate myself to a kind of unpartial activity. A part of the social workers of Slonim had also been socialists, and they knew me since long before, and they welcomed me with open arms, and invited me to cooperate with them; and in such a way I had been elected after a short time, to the following institutions:

1) Presidency of the new established Jewish Gymnasium, afterwards reached up to 400 pupils.

Here also my practice of being a social revolutionary was of assistance to me. I succeeded through various combinations to keep the balance between the Army and the Population, and to prevent dangerous result. For example I shall mention the following fact: In 1916 there came to us from Bialistock the well known social worker Jacob Patt, with the task of gathering a larger amount of money for cultural purposes. He had been my guest, and I obtained for him from the German Administrative Officers a licence and a hall in which Patt had two large open meetings, in which the representative of the Administration was present, and he even told me that Patt is a brilliant speaker. In such a way we Jews had learned to find ways even in the worst times, and to break through hard fronts. Our long martyrological past taught us, and it prevented our decline. The spirit never left us and protected us.

After the Germans having left our vicinity, we remained for a short time without any government whatsoever. We did not know to whom we shall have to belong, to the Russian Bolshewiks or to Poland. At the meantime we established a temporary mixed Administration, of Jews and Christian youth, in which I was at the top. I succeeded to buy from the German retreating Army a certain number of rifles and machine-guns. We organized the previous self-defence organization of the BUND, to safeguard the small town against antisemitic attacks. It happened, however, the following case: — The Bolshevist Army had suddenly got nearer to our region. A part of the ex-members of the BUND started sympathising and outrunning to the Communistic agitators. For several days, we, the minority antagonists, led a hot discussion, and to our regret the majority was on their side. They have decided to take away the arms from the minority, and took over the administration and force in their hands. Much disappointed of the wrong attitude of my companions, I decided then to part with the BUND and to leave DERECYN.

In 1919 we moved with our three children to Slonim.

During three days and three nights we had been lying on the floor in the apartment of our friends Bernstein, together with them, in deadly terror. In the Program there had participated two kinds of military garrisons, with thousand of Russian gendarmes and policemen of the Tzar who changed their garments and appeared in civil clothes, and shot without interruption on the Jewish houses.

Bialistock had then a great and mighty Jewish workers self-defense organization, and without the active military participation, the Pogrom could have been stopped within a couple of hours; but it had not been possible to stand against an armed military body. Very many Jewish victims had fallen, and the material damage caused was immense. On the fourth day, when it became a little quieter, we gave up our trip to Warsaw and returned home to Derecyn in low spirits.

The Pogrom had even more increased our hot desire to promote the early liquidation of the Tzarist Regime and to create a new free democratic government.

In 1906 I and my cousin got married, and even after our wedding we did not interrupt our activities.

In 1915, when the Russian Army retreated, due to the German Attack, we, as Jews, suffered much from the Russian Cossacks, who used to attack and to rob Jewish property. They had not spared in beating and killing aged persons and young children. The German Army then occupied our territory till over Baranowitz.

Because they could not make themselves understood in the Russian language, they had to be a little more tolerant towards the Jews, through whom they communicated with the non-Jewish population. Having assumed that the Jews are versed in the German language, they compelled several Jewish ex Social Workers to take over the task of representatives for the communities in the occupied territories. And so I was also nominated "representative" of a very vast region including tens of villages, known to me since previous years.

It happened that after 4—5 months I obtained a discharge from the Army, returned home and continued my cooperation in the Socialistic Movement. Also my late first wife, YACHE, my cousin, at the years of her girlhood, had been at that time in Warsaw, and cooperated within the Socialistic Movement jointly with her brother, ARON (died in the USA). YACHE had even been arrested and spent six months in the Paviac prison of Warsaw, accused for keeping an unlegal library, which had been discovered in her brother's apartment. It happened that her brother was absent, and YACHE who wished to protect him, declared that the apartment is hers. At the meantime the friends informed the absent brother about the case, and he succeeded to escape and run away abroad. After several months, they succeeded by secret ways to inform YACHE in the prison that her brother is out of danger, and then she understood to explain to the investigating officer that the apartment is really not her's but her brother's, and after much trouble and costs, she was discharged, expelled from Warsaw, and despatched back to her home in Deretchen, where she had been for a long period under the supervision of the Police. Certainly, at those times, it had a bad impression on her parents, and on the whole family Rabinovitz.

But this did not hinder us, Yache and myself, in the continuation of our very dangerous prohibited unlegal revolutionary activities.

Destined to see with our own eyes the horrible Pogrom in Bialistock

On 1906, a short time before our wedding, we both had travelled to Warsaw, having had a certain plan to settle there. On the way we had a desire to make an interval and to stop in Bialistock for several days, to visit our near relatives (also active revolutionary cooperators) a certain family Bernstein.

Several hours after our arrival to Bialistock, the horrible great Pogrom, organized by the Russian Tzarist Government, broke out.

A short time after having rambled about the Houses of Study and Prayers, and the Talmudical Academies, and having tested the different fresh air, I jumped over the boundaries of the past, and with the whole ardour of youth got adhered into the atmosphere of enlightenement.

Vilno had been then full of Jewish youth, ex-scholars of the Talmudic Academies, with casuistic sharp minds, who helped one another to penetrate easier and quicker into the dephts of culture and literature. We had been sitting day and night and studying the new world problems. We discussed, sophisted, looked for, and it seemed to us that we had found out the way of redemption, of the realization of the prophecy of Isaiah the prophet "And it shall come to pass in the end of the days" in the ideology of Karl Marx, the converted grandson of the Rabbi, in Socialism. And whereas there existed already in Vilno the newly established Socialistic Party "BUND", a great part of the Jewish Youth joined into this Organization.

And so it happened that myself, the ex-Talmudic scholar, of the small town, the son of an Aristocratic Rabbinical family, became an active revolutionary fighter, under the banner of the Jewish BUND, and had believed with perfect faith that I had found the outway which I had looked for. Hereby we shall find the way to a full brotherhood between us and the non-Jewish hostile world. This faith had been continued for about 20 years. Many had cooperated during the horrible Russian Tzaristic Pogroms, and the Beiliss blood-accusation. Those events had driven the Jewish youth to sacrifice their lives and to be of help to the Russian revolutionaries in the liquidation of the Monarchistic Regime, and in the creation of a new general democratic order.

On 1904, whilst the Russian Japanese war was going on, I served in the Russian Army, and even there I risked distributing proclamations against the war, and against the Tzar, a very dangerous step, but who of the revolutionaries counted with his own life?

At one and the same time I have to admit that the Russian man of the people, in his character, was a broad-hearted and hospitable person, and had not the Antisemitic agitation been spread by the clergy-men and by the Tzar's agents, due to political aims, the farmers had lived in friendship with the Jews.

I often had to visit many Russian villages, because of my father's business intersts, and I saw how amicably the Jewih villagers, — who had by chance obtained their right to live in the villages, — are living with their neighbours, the Christians. On the contrary, towards the Jewish villager the farmer had more respect and more confidence that towards his clergy-man. With the Jewish villager he used to talk over in matters of his own family affairs, and to take his advice; the same also in matters of disputes between him and his neighbours. The farmer used to see how the Jewish villager, in his free time, takes a book in his hand, or he is sitting over a volume of the TALMUD and studying. For the education of his children the Jewish villager had a special permanent teacher. He saw how the Jew of the village lives in cleanliness and celebrates his Sabbath, even with a public of ten and a holy scroll of the Law, for his prayers. And so on, the whole village behaved towards the Jew friendly and respectfully. The Jewish villager had the task of a guide, leader and adviser.

All the above mentioned life problems had occupied my thoughts in my younger years, and I was always thinking that it might have been better and why it is in fact so bad. Why not to improve the situation? I tried to find the solution in my later years.

Second Period.

In 1900, being a boy of 17, I had left Deretchen, together with several other young friends, and went to Vilno, at that time called "Jerusalem of Lithuania", which had been well known as a great center of culture and enlightenement for the Jewish Youth.

life of the whole surrounding Christian world, in their material and spiritual being. I had then started to understand and to notice little by little the difference between us Jews and the surrounding non-Jewish neighbours.

I saw that the Jewish masses, although they were poor, persecuted and deprived of their rights, and compelled to fight with great self-sacrifice for the means of their existence, by practising trade and hand-work etc. yet they always were faithful to the spiritual heritage and tradition, and they spent their last pennies for the education and teaching of their children, for charity and extending of help to the fallen and to the sick, and they called daily upon the Houses of Study and Prayer, which had been, at that time, the only spiritual centers, and they performed with respect and joy the pleasure of the Sabbath and the feasts, behaved much respectfully towards their own Rabbi, who used to be their judge, and permanent spiritual leader etc.

On the other hand, the Russian farmers and workers of those times, had ben dull analphabetics. Their children — deprived of any education, they used to live in dark, in dirt, without any possibilities to help themselves, had to kiss the hands of the noble-man, or of the clergy-man, for each little favour, and even when they used to come, on Sundays, in great masses, to the small town, as if to the church, they brought with them for sale the litle last provisions they had, and instead of going to the church they spent their time in taverns, got well drunk, and sometimes quarelled among themselves, and got beaten, whilst their clergy-men, the submisive servants of the "Tzar Batiushka", instead of preaching and teaching them religious morality, they always spreaded hatred towards the Jewish Nation, as though guilty for the murder of their God, not taking in consideration that a God cannot be murdered... or they used to explain to those dark mases that their bad situation is because of the Jews who rob them and live on their account.

SEVERAL WORDS AT THE END OF THE BOOK

Since I have been worthy, at my age of 87, to accomplish my writings, and to hand over to the printers the book of my memories, that covers 9 generations of our aristocratic and multiplied family, I see it necessary to leave a short biography of my personal past, in which my views in connection with the contents of the book can be traced.

"None so wise as the experienced" says a Hebrew proverb; My life, Thanks Heaven, has been rich with much experience, of which one can learn not a little. I had gone through 4 periods in the diaspora and the fifth in Israel.

First Period

As I mentioned partly in my previous writings, I was living at my age of 17 years in the small town of my nativity, Deretchen, Russia, Poland, under the supervision and education of my very religious parents, and this became the foundation of the existence of the whole of my life. My late father had been a great scholar and also a well known merchant of cereals. He was known in the whole vicinity as a very honest man. My late mother, as I had described her in my book like a type of a "Yiddishee Mame", was the daughter of a well known Chosid of Liubavitch; and she had been also very religious, a great charity spender, and a friend of human beings. Our home had been always open for every body, a kind of "Hospitality Home" for Jews and Christians of the whole vicinity. My father was also taking part in the activities of all Jewish public affairs, and for a certain time he had been a so called elected Starosta (Chief of the village), so that I had the orportunity to be acquainted with the pure Jewish social life, and also with the character of

Their Children: 1. *Adolph*. 2. *Harry, married — Belle. Their son — Lee.* 3. *Dora, married Dr. Isadore Klein. Their son — Dr. Marvin Klein, married Helen. Children of Dr. Klein* : *Richard Mark and Barbara-Marie.* 4. *Adele, married Maurice Mc Cord. Their chidren*: *Paula and Tony*. 5. *Jimmy*.

3. *Jack Robbins.*

4. *Aaron Robbins, married Goldie.*
Their children: 1. *Shirley*, 2. *Irvin*, 3. *Elka*.

5. *Anna, married Joseph Wigdor.*
Their children: *Edward, Jack and Leon.*
Deceased: *Jack Robbins, Aaron Robbins and Joseph Wigdor.*

1. *Zale Lanzewitsky, wife Chana, daughter Fania, married Lifshyz Moshe. Arrived Israel* 1933. *Zale, wife and daughter died in Israel.*

2. *Joseph Lanzewitsky, wife Fejgel, son Jacob, married Mina Schpak arrived in Israel Haifa from Uruguay with three daughters. Joseph, wife and two daughters killed by Nazis in World War II.*

3. *Archie Land, born* 1882 *in Deretchen, arrived U.S.A.* 1900. *Married Jetta Abramson* 1907. *After some years she became a lawyer. Two sons: Jerome, lawyer and artist. Wife, Mary, professor at Pullman Washington University. Three children, I granchild. Son, Sandy (Sanford) accidental death at* 47 *years, Wife Jahnee, children: Judith and Jerry. Jeta Land has five grandchildren: Julie. Danny, Betty, Jerry, Cathy. Residence California Archie Land died* 1968 (86 *years old).*

4. *Izik. Nine children* (2 *medical doctors) Residence Canada.*

5. *Marcus. Residence: Buenos Aires. Argentina.*

6. *Daughter Cyla, married Sam Sonn. Residence: New York.*

7. *Gruna. Husband Bencyjon Siedlecky (died Argentina).*

8. *Henia Luboshytz, husband Jacob (Slonim) Son Dov killed by the Nazis with parents. Son Eli married to Bela (daughter of Dr. Med. Efrat). Children: Henia and Jacob, Residence — Israel.*

9. *Masha. Residence: Moscow. Occupation: Pharmacist.*

10. *Chaja Residence: U.S.A. Occupation: Nurse.*

11. *Shprinza.*

FAMILY OF ISAAC RABINOWITZ (SON OF MOZES)

Isaac Rabinowitz, married — Feigel Mishkin.
Their children:

1. *Ray, married — Meyer Weller.*
2. *Mary, married Isidore Mishkin.*

FAMILY OF LIBERMAN

Izhak Meier Liberman, married — Chaja Rabinowitz (Buten) Both killed by the Nazis.

Their children:

1. *David Liberman, born* 1902 (*Buten, Poland*). *Wife Rachel* (*born Gershonek, Pinsk,* 1904). *Residence: Sao Paulo-Brasil Rua Itaguaba* 21.

Children: Emilja — Mila, Irene, Alexander Michel.

Emilja, married David Zeiger.

Their children: Claudio, born 1950. *Sergio, born* 1955. *Eduardo, born* 1955. *Celja, born* 1958.

Irene, married Shabtai Meshulam in 1964, *Tel-Aviv, Israel. Daughter of Irene — Daniela, born in Sao Paulo.*

2. *Sonia Liberman, born Poland, married Miches Hoffer, born Poland. Occupation, Chemist. Died* 1969.

Children — One daughter.

3. *Maurice, born April* 22 1908 (*Biala Poland*) *married Margo, born February* 6, 1910, *Hanover, Germany* 1937, *Paris, France.*

Children: Michelle, born 1949, *Albuqueque, New Mexico, U.S.A. Son — Marc, born,* 1952.

4. *Joseph Gravey* (*formerly Liberman*), *born Biala Poland* 1909 *Married* 1946 (*Paris*) *Simone-Smyrna, Turkey, born* 1917.

Their children: Daughter — Helen, born 1948 *Albuquerque, New-Mexico, Daughter Marianne, born* 1950.

Present Address — N.E. Albuquerque, New-Mexico, U.S.A.

5. *Jack Grevey* (*formerly Liberman*), *born Warsaw, Poland* 1914, *married Joanna Maria — born* 1921 — *Vienna, Austria.*

Children: Daughter Eileen, born May 1949, *Albuquerque.*

Present address: Albuquerque, New-Mexico, U.S.A.

ARCHIE AND JETTA LAND

Zelig Lanzewitsky, born in Deretchen, wife Mine (*daughter of Jacob Rabinowitz*) *Eleven children.*

MORRIS RABINOWITZ, SON OF BERL RABINOWITZ

Belonging to the family Simcha Rabinowitz, born Zetl, Poland. Came to U.S.A. in 1948. Occupation — Lumber Business. His wife, Miriam, daughter of Gutl and Rachel Dworecky, born Novogrodek, Poland. Residence — Canaan, N.H. U.S.A.

Their Children:

1. *Daughter Ruth, married Rabbi Philiph Lazowsky. Children: Son Barry G. son Alan B. and David S. Residence: Hartford Conn. USA.*

2. *Daughter, Tania, married lawyer — Richard Langerman. Their children: Daughter Toni B. and son, Scott G. Address: Brooklyn Mass U.S.A.*

FAMILY OF SHPRINZA PYTKOWSKY, DAUGHTER OF MOSES RABINOWITZ

1. *Pitluck Akiva, wife Sally. Children: Howard, Sheldon, Shulamith and Debby.*
2. *Morris Wish, wife Lil (deceased). Children: Ira, Itzhak, Rena.*
3. *Jacob Wish, wife Esther. Children: Ronny, Shoshana.*
4. *Rabbi Chnania Pytkowsky (deceased). Daughter: Florence, husband, Irving Gudenk.*
5. *Yetta Beckman. Children: Iva Blumberg, Sheldon (engineer) and Carol (teacher). Her daughter Rose, husband Sam Miller, Son: Morris, wife Lilian.*

Residence: Cleveland.

FAMILY OF JOSEPH PYTKOWSKY

Daughter Ryvka, Iva, husband Abram Joel Mluban. Children: Sandra, Akiva and Israel, Wife Pearl. Residence: Cleveland.

Sara Sheck, Husband Bill (University Graduate). Dr. Louis Rytman. Dr. David Pytman. Orit Kaplan, wife Laura. Residence, New York.

Herbert and Marlene Olarsch, Linden, New Jersey, lawyer, have two daughters. Deborah and Beth.

These are Mindel's children, grandchildren and great-grandchildren.

FAMILY OF ROBERT KRECHEVSKY

(Belonging to the family of Simcha Rabinowitz)

Morris Krechevsky, born 1894, *died* 1957 *in Hartford, Connecticut. He was married to Anna Levin born* 1896. *Residence, West Hartford Conn. Children of Morris and Anna:*

1. *Miriam M. Krechevsky (married to Saul Berson), born,* 1918. *Residence at West Hartford, Connecticut. Their children: Daughter, Sandra, son, Neal.*

2. *Herbert Y. Krechevsky (married to Betty Germansky), born,* 1920 *residence at, Farmington, Connecticut. Their children: Daughter, Lynne and sons: Richard and Dean.*

3. *Robert L. Krechevsky (married to Phyllis Swirin), born* 1922. *Residence, West Hartford, Connecticut. Their children: Son, Curtis and daughters: Mara, Hallie and Kira.*

4. *Seymour J. Krechevsky (married to Annette Krasner), born* 1930. *Residence: West Hartford. Their children: Son — David and daughters: Lauren, Marla and Caren.*

Morris Rabinowitz, son of Simcha and Gitel Rabinowitz, came to the United States in 1920. *Wife of Morris, Sophie. Residence — Wethersfield, Connecticut.*

First son: Dr. Seymour Rabinowitz, wife, Marian. Children: Karen, Michael and Paul. Residence: Charlottesville, Virginia.

Second son: Aaron Rabinowitz, electronics engineer. Residence: Great Neck, New York.

First daughter: Gloria. Husband Marvin Sandler. Children: Donna, Mitchell and Theodore. Residence: Roslyn, New York.

Second daughter: Shirley. Husband, Alvin Goldstein. Children: Jeffrey and Brian. Residence: Bloomfield, Conn.

Daughters of Beatrice and Barnett: 1. *Charlotte, born N.Y.* 1943. *Married David Reiter* 1964. *Both College Teachers.* 2. *Ruth, born N.Y.* 1948, *student Madison Wisconsin, Chicago, Illnois.*

2. *Son of Sarah — Irving — Born* 1919, *married Ruth Pollack* 1950. *Lumber Foreman. Albuquerque New Mexico.*

Son of Irving and Ruth Mechanick — Maury — born 1951. *Student.*

FAMILY OF BERMAN

Simcha's daughter, Mindel, her husband, Isaac Berman, both dead. Her oldest daughter, Sonia, married to Saul Epstein, occupation: real estate. Address, Elizabeth, New Jersey.

Children:

Isaac and Norma Epstein, Bloomfield, Connecticut, Two sons, Jonathan Gilbert, and David Seth; one girl, Regina Mae. Charlotte and Burton Siegal, Worcester, Massachustetts, manufacturer. Have three girls : Nancy, Lynne and Jane.

Greta and Paul Bercow, Elizabeth, New Jersey Occupation: chemical engineer. Have three boys: Jeffrey, Gary and Neil.

Leah and Irwin Wexler, Teaneck, New Jersey. Occupation — marketing manager. Have two children: Wendy and James.

Mindel and Isaac's second child is the son. Chaim (Hyman) and Selma Berman, Sepulveda, California. Occupation — restaurateur. *Daughter — Gloria, married to Stewart Rosenbloom. Have a son, Bruce, and daughter, Marcy.*

Son, Ira Berman and wife, Maxine, in Sepulveda.

Mindel and Isaac's third child is daughter, Mary and her husband, Martin Ben-Ami, barber, Syracuse, New York. Have two sons. Isaac and Sandra Schechterman, Rochester, New York. Furniture business. Children: Steven and Susan.

Second son is Howard: salesman. Mindel and Isaac's fourth child is Sylvia, married to Morris Olarsch, Long Branch, New Jersey. Have two sons. Gerald and Joan Olarsch. Salesman. Have two sons. David and Marc.

FAMILY OF DAVID RABINOWITZ

Daughter of David Rabinowitz, Bath-Sheva, born Buten — husband, Osher Friedman (Minsk). Their son, Dr. Max Friedman, New York. Married Blanche Rose, 1911. *His second wife is Ray, married* 1939.

Son of Dr. Friedman — Professor Oscar Harvey Friedman, born 1912, *Mt. Sinai Medical College, New York.*

FAMILY OF SOL ROBBINS

Sol Robbins, born 1887, *Buten, Polan; youngest son of David — first son of Rabbi Moses Rabinowitz. Wife — Sarah Yelin. Resides Bronx, New York.*

Their children:

1. *Daughter Beatrice; born* 1914. *Husband — Joseph Silverstein, Resides Harison, New York. Their son — Mark Howard.*

2. *Daughter of Sol — Sylvia, born* 1918. *Husband — Dr. Jacob Nussbaum. Resides New York.*
Children of Sylvia: Sons — Berl, His Wife Karen and David.

3. *Son of Sol: Norman, born* 1923. *Wife Miriam. Pleasantville Cottage School Pleasantville, N.Y.*

Children of Norman: Susan, Nina, Jonathan.
Family of Sarah Mechanick, first daughter of David Rabinowitz.

Sarah Mechanick, born 1884. *Husband — Morris (married* 1910). *Morris died* 1936.

Daughter of Sarah and Morris:

1. ***Beatrice, born** 1911 **(Ferndale N.Y.). Married** 1933 — **Barnett Bittner. Both are practicing social workers. Residence — Yonkers,***

CHILDREN OF BENJAMIN RABINOWITZ

(Benjamin passed away in March 1946)

1. *Barney Rabin*
2. *Sol*
3. *Rose Weissman of Los Angeles*
4. *Daughter — Florence.*

CHILDREN OF MORDECHAI RABINOWITZ

1. *Daughter — Jennie Stein*
2. *Son — Jake Rabin*
3. *Son — Paul Park*

CHILDREN OF YACHA SANDOCK

1. *Barney, left widow Idah. Children of Barney and Idah: Son Sam. Son Jules. Daughter Louise Feferman.*

Children of Louise Feferman:

Son Melvin Gerald, daughter — Rochelle I. Feferman Roenfeldt.

Children: Daughters — Kerry Gill and Stacy Iva Roenfeld.

Barney and Idah were active Zionists. After Barney's death, 1,000 trees were planted in his memory in the North of Israel. 200 trees planted in the Kennedy Forest in Idah's honor.

2. *The second son of Yacha: Sol, sons: Melvin and Dr. Louis Sandock.*

3. *Dr. Isadore*

4. *Dave.*

5. *Sarah married Irwin Rich-Pharmacist.*

Children of Sarah and Irwin: Son Lewis, graduate University Illinois, married Myra Rubenstein.

Children of Lewis: Cheryl Joy and Debora Lyn — Daughter of Sarah Judith, graduated University Illinois. Occupation Public Relations.

Children: Barbara born 1925, N.Y.C. Education: Bryn Mawr. College. Married Richard H. Tourin, born N.Y. C. — Physicist. Reside Fresh Meadow, N. Y.

Children of Barbara: *Deirdre Beth, born 1952 and Emily Jean, born 1955.* The second daughter of Bessie —*Jessica Cotins, born 1928. Education: Hunter College married — William Schick, born N.Y.C. Education: Columbia Univ. Professor Electrical Engineering. Residence, Riverdale.*

Children of Jessica: *Gary Russell, born 1954, Sandot Evan 1956, Terri Ellen.*

5. Beril, born 1901, Deretchen, Poland, arrived U.S.A. 1910. Educ. Columbia Univ. Occupation: Author. Resides, New York City, married 1964 Ruth Adelman.

Published work : (Biography) "Paul Gaugin", Victoria Woodholt, Whirlwind in Petticoats, Popularization of Science: Mechanical Man, Around the World Under Water, Jules Verne, Dreams and Realities of the Conquest of the Skies.

6. Esther, born 1905 Russia, arrived U.S.A. 1910. Education : Ohio State Univ. Hunter College, Occupation Teacher. Resides N.Y.C. married 1937 — Lewis Gittler, born Chicago Illinois. Occupation: Writer.

Children — Wendy, born 1938, Education — Columbia Univ. B.A. M.A. Hunter College, Occupation — Teaches Art History in Univ. Second daughter: Jennifer, born 1943. Education: City University. Occupation: Business.

7. Blanche, born Philadelphia, Penna. Education — Cooper Union (Art School.). Residence Rockville, Maryland, married 1935 Roy Perry, born N.Y.C. Occupation — Photographer, U.S. Government.

Children of Blanche: *Linda, born 1940, N.Y.C. Education Cornell Univ. Occupation: Fine Arts, residence — Silver Spring, Maryland. Married — Arthur Jacobson, Occupation Organic Chemist, National Institute Health. Son-Jay Michel.*

Second daughter of Blanche -- Alma Louise, born 1945, Rockville, Education — Art Student. Resides — Illinois, married — Jay Kenigsberg. M. A. Business.

Children:

1. Isaac, *born 1892, Poland. Married Bessy Segal. Died in 1964 in U.S.A. Children;* Son Sidney, *born 1918. Education — High School. Son Leonard born 1922. Ed. Temple Univ.*

Children of Sidney: *Cookie born 1944 and Judy born 1951.*

Children of Leonard: *Marc born 1953 and Eric born 1956.*

2. David *born 1893 — Poland. Pharmacist. Married Lilien Kewitz. Lilien died 1947. David's second wife Sadie Doctor. Children of David and Lilien*: *Stephen and Myra. Stephen — born 31 March 1927 B. A. Harvard. Married Mary Elizabeth, Freeburg 1947, in Peking China, Occupation*: *writer and translator. List of Stephen Becker's books*: *Shanghai Incident, Juice, A Covenant with Death, The Outcasts. Biography*: *Marshall Field III. History*: *Comic Art in America. Translations*: *The Colors of the Day, Mountains in the Desert, The Sacred Forest, Faraway, Someone will Die Tonight in the Carribbean, The Last of the Just, The Town Beyond the Wall. The Season of the Stranger (All translations from French to English) Also miscellaneous magazine writings, reviews, screenplays, essays, short stories. etc.*

Stephen Becker's Address: *Katonah, N. J.*

Children of Stephen: *Son Keir, born Chicago 1951, Daughter Julia 1952 in Boston. Son David — 1954 in New York.*

Daughter of David: *Myra Nancy, born December 1931, B. A. Bryn Mawr College in 1954. In 1955 She was in Israel in Kibutz Maayan Zvi, Zihkron Yaakov and Ein Gedi. Married 1955 Sherman Edward Fein, a lawyer, who is also consul-at-large of the Republic of Costa Rica.*

Children of Myra: *Julia Louise — 1958, Dina Estelle — 1957 and Sara Elizabeth 1960. These 3 girls attend the Beth Morasha Hebrew Day School in Springfield.*

3. Morris, *born 1894 Poland — Pharmacist. Married Anna Levitt. Died 1967 in New York.*

4. Bessie, born in Russia. Arrived in U. S. A. 1910. Education: *Hunter College. Occupation*: *H.S. Teacher. Married 1924 — Ira Cotins, born Woodbine N.J. University, resides New York City*

" — Sheva. Born 1953.

" — Rebecca. Born 1957.

Son of Ida — Milton, born in Philadelphia, 1924. Manufacturer and Engineer. Married Cecile Weinstein 1950.

Children of Milton and Cecile:

Daughter — Fran. Born 1951.

Son — David. Born 1953.

" — Daniel. Born 1957.

Son of Ida Stern. Rafael. Born 1921.

Daughter of Ida — Molie, born Philadelphia, married 1950, Max Frager, engineer and chemist.

Children of Mollie and Max Frager :

Son — David. Born 1951.

" — Arnon. Born 1953.

" — Joseph. Born 1955.

" — Sherman. Born 1956.

Daughter — Sharon. Born 1958

" — Havi. Born 1964.

Doughter of Ida — Blanche. Social Psychologist. Born 1926. Married 1947. Dr. Morton Prince. Professor in Physics.

Daughter of Blanche and Morton Prince: Judith, born 1956. Philadelphia.

Daughter of Alta Kohen:

5. Toby. Born 1895, arrived U.S.A. 1904. Died 1911.

6. Rae. Born 1902, Deretchen, arrived U.S.A. 1904. Married Morris Schwartz 1936, Residence Baltimore, U.S.A.

Son of Rae — Allan, born New York City 1938.

FAMILY JACHA RABINOWITZ - BECKER

Jeremia (Jerma) Becker, born Arlin (Russia-Poland) 1871, arrived 1907 in U. S. A., died 1947. Jennie (Jacha) Rabinowitz, born in Deretchen 1870, arrived in U. S. A. 1907, Died 1955.

Daughter of Isaac — Hilda, born 1935, Philadelphia.

Children of Leon :

Son — David, born Philadelphia, 1948.

Son — Joel, born Philadelphia, 1958.

Daughter — Joyce, born Philadelphia, 1953.

Daughter of Kalman — Judy, born Philadelphia, 1961.

Daughter of Kalman — Rebecca. Born Philadelpia 1963.

3. Son of Alta Kohen — Morris. *Born 1898, arrived U.S.A. 1904. (Pharmacist, druggist). Married Elizabeth, 1933. Residence Phila.*

Children of Morris Kohen:

Daughter — Norma, born 1935, Philadelphia. Married 1953 Donald Chesen, Dr. Veterinarian.

Children of Norma:

Son Michael, born Philadelphia, 1954.

Son Richard, born Philadelphia, 1956.

Daughter Laurie, born Philadelphia, 1958.

Daughter of Morris Kohen — Judy, born 1939, Philadelphia. Married 1963 — Elliot Fleisher, Government Worker.

Children of Judy — Harry, born in Philadelphia, 1965. Neil, born in Philadelphia, 1967.

4. Daughter of Alta Kohen — Ida. Born in Deretchen 1889. Arrived in U.S.A. 1902.Died 11.7.58. Husband Salomon Stern

The second wife of Salomon — Jennie.

Last residence — Philadelphia.

Children of Ida Stern:

Son Harry, born in Philadelphia, 1919 — Manufacturer and Engineer. Married 1945 Martha Novoseller, Daughter of Rabbi David Novoseller.

Children of Harry and Martha Stern:

Son — Jerry. Born 1950.

" — Chayim. Born 1951.

Daughters — Sareva. Born 1947.

" — Zelda Rae. Born 1949.

resides in Atlantic City, N.T. Ida's son Leonard is residing in New York. Morris's children: Bernice resides in Chester, Penna; Larry is a pilot, residing various parts of Europe.

Isadore's daughter, Bernice resides in Bridgeton, New Jersey.

Benjamin's son, Henry, resides in Philadelpia, P. A.

Sylvia resides in N.Y.C. Sylvia's daughter, resides Worcester Mass.

KOHEN FAMILY

Father Jehoshua Heschel — born Warsaw 1858, married 1878 — arrived America 1902, died 11.24.1938.

Mother : Zelda Alta Kohen — born Deretchen 1861 — arrived in America 1904, died 6.4.48

Children:

1. Son Berel, born Deretchen 1880 — arrived in U.S.A. 1904. Married, Netthe 1911. Last Residence Woodbine N.J. Died 1942.

Son of Berel — Harry. Born in Woodbine 1913, died 1937 — Woodbine.

Son of Berel — Philip. Born 1915 — Married Sally 1946. Residence — Philadelphia, Pa.

Daughter of Philip — Netta Lois, born Philadelphia, 1947.

Daughter of Philip — Bonnie, born Philadelphia, 1950.

Daughter of Berel, Mollie, born 1919. Woodbine, died 1963.

2. Son of Alta Kohen — Isaac, born 1892 in Deretchen, arrived in U.S.A. 1904.

Book-keeper and Hardware merchant. Married Mary 1924. Last Residence Philadelphia, died 1946.

Children of Isaac Kohen : Leon, born in Philadelphia, married Roslyn (Hospital administration) 1946.

Son of Isaac — Kalman, born 1929, Philadelphia. Married Lois 1960.

Knox, Kentucky. Married 1958 Dr. Peter A. Cassileth, born 1937. Ed; Columbia Univ. Physician. Their children: Jodi Greer, born 1962 and Wendy Pier, born 1964. N.Y. Married Barbara Ellen Halpert, born 1943.

Son of Albert — Stephen Lee, born 1941 Phila., Penna. Ed; Goddard Tr. College. Business. Resides: Parkway Apts., Cherry Hill, Children of Stephen: Eric Linn, born 1965 and Brian Lee, born 1966.

FAMILY OF ALTER RABINOWITZ

Alter Rabinowitz, son of Leib and Breina, born Deretchen 1870. *Married Rachel Krinsky (born Slonim* 1870) *Alter died* 1927 *U.S.A. Rachel* — 1939.

Their children:

1. *Daughter — Ida, married Ben Sokoloff. Son — Leonard, wife Frances.*

2. *Son Morris, wife Ethel. Their children: Larry and Bernice. Bernice married — Stephen Feinberg. Children of Bernice: Daniel and Bruce.*

3. *Son Isadore, wife Tillie. Their daughter Bernice, her husband Morton Liberman. Children of Bernice: Nancy, Patsy and Betsy.*

4. *Son Ben, wife Carrie. Their son Henry, wife Joyce. Children of Henry: Cindy and Craig.*

5. *Daughter — Thelma*

6. *Son Jack, wife Evelyn.*

7. *Son Irving.*

8. *Daughter — Sylvia. Husband Jerome Jacob. Deceased April* 1968. *Their daughter — Ruth. Husband Dr. Herbert Rubin. Ruth's son Blake.*

Deceased children of Alter Rabinowitz: Ida, Isadore, Benjamin and Thelma Jack. Irving resides in New York, N.Y. Morris

Children of Robert: Marc Joseph, born 1961 Rome, Italy and Molly Rachel, born 1965 Brooklyn, N.Y.

3. Daughter of Milton — Judith, born 1929 Phila., Penna. Ed. University of Vermont. Resides; 972 Post Road, Scardale, N.Y. Married 1955 — Emanuel Gerard, born 1926. New York, NY. Ed. Yale University Stage and Set Designer.

Children of Judith: Stephen, born 1956 Nev York N.Y. Ethan, born 1958, Todd, born — 1964 New York N.Y. Jerome, born 68 N.Y.

3. Son Ben, born 1902 Woodbine, N.Y. Business. Resides: Oaklyn. Married 1944 — Althea Braund; born 1919 Clearfield, Penna. Their children: Penny — born; 1949 Phila, Penna; Son — Bruce born 1953 Phila, Penna. Resides — Oaklyn, N.Y.

4. Daughter Zelda — born, 1905 Woodbine, N.Y. Ed; University of Penna. Married 1936 — Joseph B. Meranze, born 1905 Phila, Penna Ed; University of Penna. Temple University. Attorney. Res. 2008 Addison. Their daughter: Julie, born 1943 Phila, Penna. Ed; University of Penna. Temple University Teaching Fellow at Yeshiva Univ. Psychologist. Married Dr. Jerry Levitt.

5. Son Chester D. born, 1906 Woodbine, N.Y. Ed; University of Penna Business. Resides 199 W Shore Kings Point, Long Island. Married 1935 Isabelle Segal; born 1913 Nev York, N.Y. Children — daughter Terry, born 1936 New York, N.Y. Ed; Syracuse University. Married 1960 — Robert Greenberg, born, 1935 Mt. Vernon, N.Y. Ed; Eastman School of Music Rochester Univ. Musicologist. Resides 9 ORford Road, Old Bethpage, Long Island. Children of Terry: Son Jeffrey, born 1962 and daughter Barry, 1964. Second daughter of Chester — Maxine, born 1941, New York. Ed; American University Pratt Inst. Librarian.

6. Son Albert, born; 7.21.1909 Woodbine, NY; Ed; Wenonah Military Academy. Business. Married Rosalind Kaizen, born 1910. Children of Albert — Barrie Joyce, born 1938 Phila., Penna. Ed; Bennington College Yeshiva University. Psychologist. Resides —

FAMILY OF LEIB RABINOWITZ

Leib Rabinowitz born — Deretchen, Poland 1838. Died in Israel 1917. Wife Breina Leff, born Deretchen 1838. Died 1910 — Deretchen.

Son of Leib Rabinowitz : Joseph Rabinowitz, born — Deretchen 1873. Died — 1958. Interred: Woodbine, N.Y. Wife — Lena Shapiro, born 1877 Riga, Latvia. Died 1967. Interred Woodbine.

Children of Joseph and Lena Rabinowitz :

1. Daughter of Joseph : Clara Rabinowitz, born 1899 Woodbine, N.Y. Ed; University of Penna New York Universit. Washington Institute of Psychologist. Resides; I W 85-th Str, N.Y.C.

2. Son Milton : born 1900 Woodbine, N.Y. Ed. University of Penna, Business. Resides; 2395 Palisades Ave, N.Y. Married 1924 Rose Rittenberg, born 1903. Egg Harbor, N.Y. Ed. Univ. of Penna.

Children of Milton :

1. Jay Andrew, born 1927. Phila, Penna, Ed. Syracuse Univ. Harvard Law School. Assoc. Justice Supreme Court of Alaska. Resides: Fairbanks, Alaska. Married 1957 — Ann Nesbit, born New York, N.Y. Ed; Univ. of Alaska.

Jay A. Rabinowitz was subsequently chosen by Govenor Eagan to be a Justice of the Supreme Court for a 4 year term. In 1968, he was elected to serve this court for a 10 year term.

Children of Jay :

1. Daughter Judith, born 1958 Fairbanks, Alaska. and daughter Mara — born 1966 Fairbanks, Alaska.

2. Son of Milton : Robert Marc Rabinowitz, born 1928. Phila Penna, Ed. Syracuse University Courtauld Inst. Artist and Teacher. Married — 1960 Kathleen O'Toole, born 1939, Pittsburg, Ed. Carnegie Tech. Artist. Resides : Brooklyn Heights. N.Y.

When I was 12 years old I studied Talmud with a rabbi whose name was David Hayim Simeon. He was eighty-years-old and he told me many stories about Rabbi Izik, my father's grandfather. Several of the stories have remained in my memory all my life, and now I recalled them and added them to this book. It is too bad that I did not realize in my youth the importance of the family tradition, and never thought to write down the choicest stories about the previous generation.

My purpose in publishing this book of memoirs is to make sure that the connection between the members of our family who are scattered throughout the world and Israel will not be broken, and that the ties which bind the Land of Israel to the Diaspora will never cease.

THE FAMILY TREE OF MOSHE AND HAIKA RABINOWITSCH

Perhaps, not all who look into this little book will read it to its end. However, it may be of interest to the descendants of the family of Moshe Rabinowitsch, and therefore, I now set down the history of his family. I shall call this book, "The Family Tree of Moshe Rabinowitsch".

The Family Tree is a wonderful one with many branches, each branch with many buds. Its father, Moshe, may he rest in peace, was a Rabbi "Gaon". "Gaon" means a very learned person, equivalent in our days to a great philosopher. Rabbi Moshe was a descendant of very prominent and learned rabbis who were also "gaonim".

Rabbi Moshe's grandfather, *Jakov Havar,* was known, at the end of the 18th century as Rabbi "Tsadik" Jakov Havar. A "Tsadik" means a holy person, a good person, pious, philanthropic, greatly concerned with people. He was especially respected in Grodno, Poland. The people there, in his time, named the street in which he lived the "Street of Havar". It was so called, at least, until the time of World War II. Non Jews, as well as Jews, looked upon Rabbi Jakov with deep respect.

Rabbi *Itzchak Izik Havar,* son of Jakov and father of Rabbi Moshe, was already known in his youth as a master of the "Talmud". The "Talmud" means many books of commentary on the Bible; of ennunciation and classification of laws relative to Jewish life. These books were written by the Jews during their stay in Babylon following the destruction of the Temple in Jerusalem and the expulsion of the Jews.

the redemption springs forth from the tragedy, as if in the destruction itself there is already found the seed of revival, that from the distress the wider horizons arise and spread forth.

The Jewish experience has proven on more than one occasion that exactly this which looks to us like a complete failure, like an act of weakness, afterwards becomes a spring-board for positive events, for good deeds, for days of light and joy.

This legend reflects the never ceasing Jewish optimism, the undisturbable Jewish trust in a brighter future. In the midst of the flames of the burning temple, and the triumphant shouts of the wild and murdering enemy, the Jew believes that somewhere the Messiah is being born.

And that which sustained us, the spark of Jewish hope for revival and rehabilitation, has strengthened us in the depths of our miserable existence among the nations of the earth, and has brought us today, to the renewed Jewish State. The special vision of Jewish history has revealed itself in the multi-dimensional events of our age, in the dread of the holocaust and in the mercy of the revival. Even in the most dark and bitter days of our age, the Jew has not ceased waiting for comfort, and not only that, but also to see in the darkness signs of redemption. On the thresholds of the gas chambers came forth from the martyrs the song "I believe", and the events which followed the holocaust ending with the creation of the State of Israel have proven to us and to others, that there is a guiding hand in history.

The State has existed for twenty years among the desert of Arab nations, lying in ambush for us continously, who do not by-pass any means of upsetting us. Three wars in such a brief span of time and the glorious victories, each one greater and more astounding than the previous one, are testimony to the Messianic comfort that the Rock of Israel and its redeemer announces to his nation that those days which our prophets foresaw are approaching and coming nearer.

Jacob Weiner

in this way will the people find favour in God's eyes, and not by sacrifices and fasting.

The prophet taught the following generations to believe that just as God is God of the world, so is Israel the nation of the world. In his prophecies he stresses the existence, exlusiveness and unity of God. And he especially emphasizes that Israel is obligated to be a holy nation and a light to the nations.

Isaiah strengthened the belief in the nation's heart that a wonderful age will come in which Jerusalem will be a praise to the world, and that a shoot will come forth from the stock of Jesse to lead his nation, who will not wear a sword on his belt, but who will be girded with justice and faith. And all the nations will see the honor of the people of Israel, or according to his lofty words, "For behold, darkness shall cover the earth and a mist the nations, but the Lord shall shine upon you and his honor shall be seen upon you... And many nations shall come forth and say: Come let us go up to the mountain of the Lord, for from Zion shall come forth the Law, and the word of God from Jerusalem".

Jewish history is suspended between two poles: between the vision and the comfort that the true meaning of the vision is a double revival, political and spiritual. This has been proved more than once during our national existence; it finds more exact expression in the legend, that Messiah will be born on the day during which we mourn for the destruction of both Temples and other tragedies which befell us as a people.

There is much to be learned from this legend. It teaches us the continuous Divine presence in our national history. God's hand appears not only in victory, in the days of deeds of redemption, but also in destruction. Not only that, but the destruction itself is part of the plan for redemption, and it is not merely an early necessary phase. The period of suffering is a very necessary link in the chain leading to the time of the Messiah. Furthermore, this legend affirms the basic principle of our national history — that

The greatest prophet who arose in Israel, according to the teaching of our Rabbis of blessed memory in many passages in the Talmud and Midrash, was Isaiah, about whom it is said "He was equal to Moses and it is worthy that the dialogue between him and God be transmitted exactly as it transpired" (Midrash Rabbah, Leviticus).

"Isaiah said, I was walking in my school and I heard God's voice saying: whom will I send and who will go for us? I sent Micah and they smote him on the cheek: I send Amos and they called him "Pesilos" — one who stutters in his speech, for why was he called Amos, because he was laden in his speech; therefore whom will I send now and who will go for us. And I said: Here I am, send me! And God said to him: Isaiah, my sons are stubborn and rebellious, if you accept upon yourself to be mocked and beaten by them, then you can go as my messenger, and if not, then you will not be my messenger. Isaiah said to him: I will go under those conditions. God said to Isaiah: Isaiah, you love Justice, you loved to justify my sons and hated that their evil should weigh against them; therefore God has appointed you... All of the prophets received their prophecy, prophet from prophet, as it is written, "Elijah's spirit rested on Elisha", but you received your prophecy directly from God himself. All of the prophets spoke simple prophecies, but you shall prophecy double portions of comfort — Arise, Arise, Wake up, wake up, I, I am he who comforts, comfort ye, comfort ye my people!"

We learn that Isaiah was the greatest of the prophets. God gave him a strong soul and a large heart, and a tongue that knew how to teach moral lessons and to rebut. In truth, his visions and prophecies are intended for the entire world. But he mainly addressed himself to the Israelites to give them hope and comfort. He spoke to the Jewish men day and night to choose God's way and to follow his teachings, to do what is legal and just, because only

Labor Union, where I found a spiritual home. After a short time I was made member of the board until I left America — and so thanks to my good family on the one side and my old friends on the other side, I was able to return to my former way of life, which I had lost for almost ten years, going through seven compartments of hell — thanks to the heritage of the Jewish nation's force, transferred from generation to generation — patience and confidence.

VISION AND CONSOLATION IN OUR DAY

The author, Chaim Rabinowitz, has invested much work, trouble, ability and great spiritual strength in this book.

A book of family memoirs is not only a collection of stories, but in its essence, is the true monument to a many-branched family. Therefore, we should point out that the author bared with his skilled pen the deep storehouses of Judaism, the light in the Torah of Israel. A continuous reading of this book emphasizes the great vision of Isaiah the prophet; therefore we will analyse briefly Isaiah's vision, which contains hidden in its embroidery the theme of Rabinowitz's book and its realization in our day.

The historical background of the prophets' teachings, especially the lofty prophecies of Isaiah have remained in full force and effect throughout the generations for all mankind. Our wise men have determined that there were forty eight prophets and seven female prophets, who prophecied in Israel and that they added and diminished from what is written in the Torah, (except for the Megilot scrolls). And what happened to their prophecy? The Gemara gives the explicit answer: "Prophecy that was needed was written to last forever and that which was not needed for eternity was not written down".

I calmed them and said that the tradition would not be broken by me, and they could come and go as before.

It went on like that until I left Deretchen in the year 1919 and went to Slonim. And even there in Slonim, Russian farmers often came to ask how I and my children were.

These are pictures, selected and original of our family life, in different times and various places. They confirm the meaning of our Jewish tradition, and they call to us not to sever the chain which binds us with our past. The long thousand years of martyred Jewish history, have built in our nation certain positive traits, hidden deep in our souls which not all nations have.

And another example of this in my life, I found among my American family friends. After going through the "seven gates of hell" in the last war, after losing my whole beloved family and everything I had, I lost all hope and thought 'From whence will come my help' ? As soon as my family in America got to know that I was alive, they got in touch with me, showing the deepest concern and did not rest until they brought me over to America. There I was welcomed at the ship by my nephew Milton Rabinowitz with his son, Jay — now Chief Judge in Alaska .. who, with deepest friendship, took me home and said 'Uncle, here is your home !'

Coming back — late at night — from Boston on my way to a new home, I found awaiting me in Milton's home the largest part of our family, some 60—70 persons, old, young, children and grandchildren, who welcomed me with the greatest warmth and with love, and spent nearly all night with me. The warm welcome infused new blood into me and gave me courage and will to live and continue my life with our nation. Thanks to my old fine friends and neighbors, and especially thanks to the recommendation of my friend Hanna Novik — a veteran Yiddish teacher in Newark, I was accepted as member of the New York Peretz Branch of the

Summing up the short history of our family in the past two hundred years, which goes through nine generations, we must come to the conclusion that the strongest influence on all positive trends of our family were the first 3—4 generations, whose roots fed for long years the branches that produced good fruit.

The memories and heritage were transferred from generation to generation by different means, mostly through the holy books of the first and the booklet of our uncle, Mordechai, and last the unfinished memoirs of the youngest son of Moshe, Benjamin Rabinowitz, who with great labour for years looked for details of the spread-out family from all over the world. All this helped to bind us together with our past.

Let this be an example for future generations to carry on the traditions of our forefathers until our nation will achieve real liberation and everlasting security.

It is interesting to tell a sample story. In our house in Deretchen there was a specially large room, the door of which was always open for guests, Jewish farmers and also Gentile farmer friends, who for years also enjoyed the free hospitality.

While I was getting ready for my wedding with my cousin, Yacha, in the year 1906, and we started remodelling and modernizing our future apartment the everlasting guests noticed it, and the Gentile farmers were apprehensive that in time I would liquidate the tradition of free entrance into the large room. A special delegation, consisting of the oldest farmers, came to me from the village and spoke these words: "Dear Chaim, we come to beg you not to make any changes, in the old tradition that was the custom of your parents and grandparents, that the front part of the house was free for our coming on Sunday to rest there, have a good time, and warm ourselves in winter. So we beg you to leave the room exactly as it was, and behave towards us as friendlily as your parents".

6. The sixth son, was Joseph Rabinowitz. His wife, Nechama, a valiant, capable woman, managed a store all her life. Joseph and his wife lived in Deretchen, and he himself held a high position most of his life, also, with Bregman, and had his utmost confidence. A nice person, scrupulously honest in everyday dealings, he liked to give charity and help people. Two of his children live in America. One daughter and her husband, Eliahu Herenson, a son and grandson of famous rabbis, live in Israel, where they have two children with grandchildren, a daughter Lea with her husband Amnon Jacimovski, a professor or mathematics, and a son Joseph, an engineer.

7. The seventh son — Mordechai Rabinowitz, and his wife, Deborah, lived in Chicago. A learned Jew, a holy and wise man, he interested himself all his life in his family, spread out all over the world, helped every one at request, and published in Israel before his death a family booklet which was distributed among the whole family. Left a warm family in America.

8. Last, but not least, Benjamin Rabinowitz lived in Chicago with his wife, Sheine. All his life he adhered to Jewish tradition, built a special fund between his American friends with which he helped all friends from Russia, Poland and Lithuania if and when they asked for it. He liked very much to correspond with the family members. In his last years he prepared the main material for this family book. Left a closely-knit family in America.

9. The four daughters, Hinke Basevitz, Reice Rubin, Sprince Pitkovsky and Yacha Sondek, had fine upstanding husbands who held their proper place in the Jewish community, brought up good families, excelled in their children and grandchildren, spread out all over the world. A great part of them are in America and quite a number were killed by the Nazis.

In Israel live two families of Sprince's grandchildren : Moshe Pitkovsky and Minkovitz, and of Reice Rubin's family — Itzchak Werblowski and Eliahu Werblowski and their families.

PERSONAL DETAILS :

1. The first son of Moshe, David Rabinowitz, lived in Bitten, with his wife Miriam, daughter of a good family. Himself a learned man, pious and an honest merchant, he brought up a large family, mostly living in England, America and partly in Israel. The family had a good name in their home town and in the surrounding country.

2. The second son, Jacob Rabinowitz, lived in Deretchen, with his wife, Deborah of the Glikson family, an intelligent woman who knew languages. Jacob, a learned Jew and a humorous and friendly man, was employed the great part of his life by the very rich merchant, Bregman, as trustworthy chief cashier. He had a large family in Russia and America, grandchildren in Israel, David and Jacob Rabinowitz.

3. The third son, Leib Rabinowitz, lived in Deretchen. His wife, Breine known for her generosity, was daughter of a famous Lubawich Hasid, a former farmer near Deretchen. Leib himself was a big wheat merchant all his life, and was trusted by Jews and Gentiles alike, farmers and nobles in the surrounding villages. In his leisure time, he stayed in the synagogue and studied Talmud. Breine was a good and modest woman and very charitable. Her home was always open, as a free guest house, for all surrounding Jewish and even Gentile farmers who came to town. Four of their children, two sons and two daughters, migrated to America at the beginning of the 20th century, and upheld their parents' good tradition. Their youngest son, Chaim, lives in Israel.

4. The fourth son, Simcha Rabinowitz, lived in Zetel with his wife, Gitel ; he was a learned Jew and very quiet and honest merchant in the timber branch. The majority of his children and grandchildren are in America.

5. The fifth son, Izik, a learned man, married Feigel, and lived in Warsaw, where he worked for the above-mentioned merchant, Bregman. A very intelligent and good person, he died young.

thing. Rabbi Moshe kept a written record all his life where he described the lives of his children in detail, even the dates when he bought for each child shoes and clothing, their illnesses, the medicines they received, their circumcisions, birthdays and weddings; the same was done about his grandchildren.

As it happened, my father — of blessed memory — and my father-in-law (my father's brother) had many manuscripts written by grandfather and great grandfather, the renowned and learned Rabbi Itzshak Izik Havar, containing memories and documents of old which I, in my youth, liked to read and look into, and so it awoke in me an interest to know the history of my family. I liked to visit near relatives in different towns, to learn their characters and way of life.

In the epoch of growing socialism in Russia, at the beginning of the 20th century, there were among the children of the family quite a number of sympathizers of the revolutionary movement in different towns. I had the courage to meet them in my young years, and so I learned to know the life and character of our family — the religious orthodox as well as the young wordlier generation involved in the currents.

In regard to the character of the 12 children of Moshe, whom I knew more or less personally and through correspondence, I found everywhere the heritage — the spirit of our grandfathers: Jewish tradition, learning and appreciation and esteem from the surrounding population. Generally they all held to the last will and testament of our great grandfather Rabbi Itzchak Izik Havar, in which he left to his children and grandchildren his honesty in commerce, friendliness in relations to all men, Jews and Gentiles alike, to maintain the rules of hospitality, and charity.

All eight sons and four sons-in-law of Rabbi Moshe were good Talmud scholars, led a warm family life, and were honest and friendly in their relations with the surrounding community.

A SHORT RESUMÉ OF THE HISTORY OF OUR FAMILY

The first three generations, beginning in the middle of the 18th century, start with Rabbi Jacob Havar, who was a rabbi in Grodno, a great Jewish scholar who was beloved by the surrounding Jews and Gentiles alike, whose sons and grandsons have been renowned and learned rabbis and wonderfully good people in their way of life. They always married into known families of rabbis. In this way they were connected with the famous Heller family, the head of which 300 years back, was the learned rabbi called "Tosafot Yom Tov". For years in the Diaspora and lately in Israel, the families of Rabinowitz and Katzenelenbogen used to celebrate each year, on the First of Adar, the day on which the "Tosafot Yom Tov" was delivered, three hundred years ago, from a death sentence, passed on him because of a false accusation : that he wrote a book against Jesus.

The "Tosafot Yom Tov" left a last will and testament for the family to celebrate always that day and read from a written scroll the whole history of his sentence and release. I had the good fortune to participate for many years in such holidays celebrated by Itzchak Gachkovsky of the Katzenelenbogen family, connected with the family of David Rabinowitz. Later, it was the custom in the family of the sons of Rabbi Moshe Rabinowitz to marry with the daughters of learned rabbis or their near relatives, as so preserve the family pedigree.

Our patriarch and grandfather, Rabbi Moshe Rabinowitz and his wife Haika had 8 sons and 4 daughters. Their family life was exemplary, and their love for the children was above every-

All my life I tried to fulfil all the rites, rules and commandments, whrich the Almighty put on us Jews. As much as I could, I helped always the poor and weak. My home was always open to Jews and gentiles alike; I brought up my children and grandchildren in pure Yiddish traditions. I will be welcomed in the next world according to my deeds".

At the very end she called us nearer to her bed, kissed us as if going on a long journey and with a smile on her lips gave up her soul to the Almighty.

The impression stayed with me all my life and I thought always how happy is the woman who has in her such a deep belief, moral code and religious ethics, to hold her up all her life and enable her a peaceful departure from this world.

After her death, there came a lifelong family friend, a farmer by the name Shachne Sopolsky, a Jew of great learning who, to my regret, was blinded through an accident, and though blind dictated to me the words writen on the memorial stone as you will see in the book.

By the way, Shachne Sopolsky Ostrover has in Israel a grandchild, the wife of Dr. Noah Kaplinsky, who is now taking up the honorary post of Director of the Physicians Association of Israel.

Their sister Mally, who has 6 children, bless them all, herself is an intelligent woman, and her husband is a chemical engineer, who brings up their children in the true Jewish tradition.

The youngest sister Blanch with her husband, also a engineer, now professor in Israel, has a daughter who is a warm Zionist and recently came to Israel.

So, all of my eldest sister Alte's family, including the Cohens, numbering about 40 persons in all, live in a pure Jewish atmosphere and carry on all Jewish traditions.

MY MOTHER BREINE, OF BLESSED MEMORY — THE ORIGINAL YIDDISHE MAMA

About the life and character of my Mother, of blessed memory, I would have to write a separate book full of memories, but for the time being, I will make do with a short history of her last months, before her departure from this world.

In the year 1910, being 71 years old, she got acute pneumonia. For about 2 weeks she stayed in bed with high fever, and despite the efforts of the greatest physicians of that time, she got weaker from day to day. In her last day, when she realised that her end was near, she called us, me and my wife Yache B. M. to her bed and made, by her standard a long speech. Among other things, she thanked us both for our good and faithful behaviour towards her and our father all the time, and especially in the days of her illness, blessed us and wished us all the best.

When she noticed tears in our eyes, she raised her voice with her last ounce of strength and told us the following :

"Dear children, don't cry. I must say good bye to you. I am going away. I hope I will be welcomed in the other world warmly

now living in South Bend, Indiana, U.S.A. have done much to aid those relatives who remained in Poland and required help after the dislocations and disorganization following World War I. Although the Sandoks helped generously, they were not alone; the families within the Rabinowitz family remained always closely knit groups, keeping always in touch with their original family groups. I mention the Sandoks because I lived close to them.

A different chapter about our American family takes up the family of my deceased sister Alte Cohen with her husband Jehoshua.

My oldest sister Alte was married in the small town of Deretchen to a religious man, Jehoshua Cohen, born in Warsaw, where he was ordained a Rabbi, and whom our parents kept for many years so, that Jehoshua should carry on his studies.

Alte was a wise woman full of energy and she had to support and educate her family in the Jewish tradition all by her self. I remember how their first born son Berl, who was my companion until they immigrated to America, was considered gifted and supreme in Talmud. He used to sit days and nights in the Synagogue and study. All the elder students in the Synagogue used to ask him various questions. The remaining children were also brought up in a pure religious faith.

When in 1903 my brother Joseph, blessed his memory, who owned already a factory in the county of Woodwine, brought all our family over to America, the family kept to the Jewish traditions and brought up their children in a strong religious faith. Thanks to this upbringing, all children and grandchildren remained warm Jews, despite the fact that practically all had secular high education. Two grandsons, sons of Zalman and Eide Stern, are both engineers.

Harry and Milton educated their children in Jewish schools and keep to the Jewish tradition.

In order to keep alive the memory of the origins of the family Rabinowitz, a son of the fifth son of Rabbi Moshe and Haika, and a member of the fourth generation of the Tsadik, Jakov Havar, *Aaron Robbins,* now residing in Tacoma, Washington, U. S. A., allocated a sum of money to publish the first book "Generations of Moshe Rabinowitsch". For this good deed may his name be inscribed in the hearts of all the members of the family.

Before we set down the names of the sons of Moshe and let you see their pictures, we must tell you, that the father of Aaron Rabbins was *Reb Izaak Rabinowitz,* may he rest in peace. He was a valuable link in the chain of the family — a man of high education and a devoted son. He died in Warsaw, quite young and was brought to rest in the old Warsaw cemetery, in Row 1414, near the tomb of R. Shatenshtein who was "gabai" (secretary) of the Nalewki Street Temple and among the religious community leaders. The inscription on his tomb reads as follows: (In the original Hebrew the inscription is a poem. The first letters of each line form the words "Itzchak Isaac"); The memory of a splendid life urges me to say

Who does not know the straight forwardness of his thinking? His sense of justice and truth will ever be recalled by all who knew him. He always strove to move in the paths laid down by his forefathers.
Quickly was he cut down in his young years.

All will revere his memory.

They will ever do honor to this monument in his memory.

This fine, young Itzchak Izaak, son of Rabbi Moshe Rabinowitz, departed this life in his 36th year, on Wednesday, the thirteenth Sivan, in the year 5649 (1889).

It should also be noted here that *Bernard and Israel Sandok* (the sons of *Yacha Sandok,* the fourth daughter of Moshe and Haika)

The third son of Rabbi Itzchak Izik was Rabbi Aaron Pundik, who was a scholar and businessman. He lived in Vilna, and in the yard of his own great house was a synagogue, named after him. He had five daughters and one son. The eldest, Reise, lived in Vilna, the second, Chiena and her husband Mirkin in Kiev, the third Shprinze and her husband Epstein in Grodno, the fourth Taiba in Vilna; the fifth was Dvoshe Eliashiv. They were all educated at college.

His son, Nachum Pundik, graduated from the Riga Polytechnic and the Jurisprudence Faculty at Warsaw University, about 1874 with two gold medals, and owing to his excellent education, was granted permission to live anywhere throughout Russia. He became a wealthy businessman, lived a traditional Jewish life and was always in contact with his friends of the Rabinowitz family.

His fifth daughter Dvoshe, was married in 1879 to a landlord, Manshe Eliashiv and lived on their estate Rude Javorski, between Zetil and Deretchen. Manshe was a prominent person and served for a long time as a judge in his neighborhood. He was the son of a great landlord who owned thousands of hectares in the days when only privileged Jews had permission to own.

Those of Dvoshe Eliashiv's children in Israel are her daughter Fania Gurfinkel, her daughter Ann with her husband, the advocate Joseph Mezeritzki, also Ann's son by her first husband, who was killed by the Nazis. His name is Julik Ramal and it is interesting to know that he came during the Six-Day War as a volunteer, participated in the war, was awarded a medal for courage and is now a resident of Israel.

One son of Fania's murdered sister, Rose Weiner, is an engineer, and was an officer in the Red Army. His name is David Weiner and he now lives with his wife in Sweden.

Also in Israel is the son of Grisha Epstein and grandson of Rabbi Aaron Pundik, named Kadish Epstein, with his wife and three children. He is a teacher of English in the settlement of Ra'anana.

not uncommon occurrence long ago. As an elderly woman she sorrowed that they did not live for if they had there would have been a "minyan" in the family. A "minyan" is the minimal number for prayers.

Her devotion and love for her children had no limits and she wished only that they remain near her. When one of her daughters married and left to live in her husband's home city, Haika could not control her grief. About this time an uncle observing how deeply the separation from her daughter affected Haika, addressed her thus: "If all your children remained with you, they would in time form a little town in which each one would of necessity have to take his part, however locally — one would have to be a butcher, another a shoemaker, the third a tailor etc. (In those times the rabbinical families, their concern for families notwithstanding, were not so democratic as to accord equality to people with lesser status). Whereas, if your children will move out into the world, each will find his proper status and will be able to contribute to his community according to his background and breeding". And so it eventually happened :

As this book of memories and history is being written, only the youngest child of Moshe & Haika remains alive, *Benjamin Rabinowitz,* born July 1862 in Deretchen. Only a few years ago, all were living and, wherever they lived, they were known as "the children of Moshe, Rabinowitz family."

But before they died they proved the wisdom of the words of Haika's uncle in responding to the changing times : Jews had begun to emigrate from Poland to America and to other countries of the Western world. So it was with Haika and Moshe's children. A number of their sons and daughters as well as grandchildren left Poland for the United States and other countries. The second and third generations flowing from the union of Haika and Moshe, scattered to all parts of the world. In the United States there are now about two hundred people; may they multiply !

did he become that Rabbi Izaak Harif of Slonim summoned him to be a Judge of the Jewish Court in Slonim.

Meanwhile, Moshe's father-in-law decided to go to Palestine and left all of his possessions to Moshe. Dov Behr died in Palestine at the age of 100 in 1875 and was buried in the old cemetery on the Mount of Olives, now liberated from the Jordanians. His gravestone says only : "Here lies Dov Ber son of David from Deretchen. Died in 1875". In those times, Jews came to old Palestine "to die". What an undertaking such a journey was then !

After the departure of his father-in-law, Moshe persisted in his refusal of the position as rabbi. He returned to Deretchen where he continued his studies & also occupied himself with business. He did, however, collaborate with Rabbi Chaim Meizel who was then rabbi of Deretchen.

In 1875, when Moshe's brother Rabbi Joseph, first son of Rabbi Izik Havar, died, Moshe was called to Jedvabno to take his brother's place. Moshe accepted and became rabbi of Jedvabno.

Now, it is necessary to explain why Moshe became a rabbi, despite his decision not to do so: Among Jews, when there is a "death bed" request which is not unreasonable, the custom is to accede to the request. Moshe's brother, Rabbi Joseph, begged his congregation, before his death, as his last request, that they call Moshe to take his place. Moshe continued to be a rabbi in Jedvabno until his death on August 13, 1893, at 76 years. He, too, had wished to migrate to Palestine for his last years and had arranged to leave but became ill and died in Jedvabno, where he was laid to rest. He had been a very respected religious and spiritual leader.

Haika, Moshe's wife and the mother of the Rabinowitz family was a fine example of Jewish womanhood, kind and devoted to Jewish traditions. She bore sixteen children — ten sons and six daughters. Two sons & two daughters died while very young — a

ter's son, *Dr. Moshe Glickson* born 1878 in Suvalky, migrated to Palestine and died in Tel Aviv in 1939. He became the editor to the Hebrew newspaper, "Haaretz" (The Earth) in Tel Aviv, An article on his life and work may be found in the "Encyclopaedia Hebraica", Israel, page 903. A settlement in Israel bears his name, (Kfar Glickson).

It was my grandfather Moshe, the second son of Rabbi Izik Havar, who assumed the name of Rabinowitz. Moshe was born in 1817 and was the founder of the family Rabinowitz. The name means descendants of rabbis. The word is a combination of Hebrew and Russian.

Rabbi Moshe spent his youth learning Torah, under the supervision of his great father. Quite young, he was already a master of the Torah and a master of the then worldly knowledge as well. However he did not want to be a rabbi as he believed it unholy to use the Torah for practical affairs & for earning a living.

In the years of his early manhood in the town of Deretchen Poland, near Slonim, there lived a well-to-do lover of the Torah, Dov Behr, son of David, may he rest in peace, who sought a husband for his only daughter, Haika. He sought a groom who would be well educated and who would come of a good family. This was about the time when Rabbi Izik took over the congregation in Suvalky.

Dov Behr heard of this rabbi and his son Moshe; and he decided on Moshe, son of Izik, as a suitable groom for Haika. She and Moshe married and settled in Deretchen. As was often the custom with very learned Jews in those times, Moshe had no worries about earning a living, although he because a businessman, because his father-in-law promised to support him until the marriage of his first son.

Thus, Moshe could devote himself mainly to his learning of the old books and became famous as a great Talmudist. So well known

As a very young man Rabbi Itzchak Izik was already a rabbi in Rozany, Poland. He was in great demand as a religious leader and many congregations of different cities invited him to serve them. From Rozany he went to Wolkowysk, then to Titkin, a city known as having the best rabbis in the land. The very well-known congregation of Suvalky brought him from Titkin to be their rabbi. In Suvalky Rabbi Itzchak Izik Havar came to be looked upon as the greatest rabbi in his time. He continued to serve Suvalky until his death in 1853.

Among Rabbi Izik's many works is well known the book titled "Construction of the World", now a very valuable text book and still found among rabbinical works. Many of his writings have been lost. Because of Rabbi Izik's modesty, his works were not published until after his death.

The community of Suvalky founded a School for Talmud studies and named it after Rabbi Izik. It was called the "Tent of Izik". This center of learning was supported by the Chicago—Suvalky organization in USA until the holocaust of World War II. An eternal light burned at the grave-side of this great "gaon" and "tzadik" (the recent edition [1967] of the English version of Part I was read in Israel by *David Rabinowitz* a grandson of Rabbi Moshe). David migrated to Palestine in 1926. He returned to Poland to marry in 1932. On this visit he went to the grave of Rabbi Izik in Suvalky and saw this light, still burning.

Rabbi Izik had two daughters and three sons, two of whom, for reasons unknown, changed their surnames: the first son, *Rabbi Joseph Havar,* kept his true name. He was a rabbi in Knyshin and subsequently in Jedvabno, Poland. Rabbi Joseph was a scholar. Both books deal with the Talmud and "Kabala". Kabala means mystical and philosophical writings. These works may still be found in the scattered libraries which collect religious works.

Rabbi Joseph has three daughters and no sons. One daugh-

THE GENEOLOGY OF THE RABINOVITZ FAMILY

This book is the product of a tradition of nine generations, which was passed down orally in our family from father to son, from mother to daughter during the course of two centuries.

This is not a dull collection of names, but living documents and short pieces of information which reflect their day and age.
The origin of the family is in the small villages of Lithuania.

The previous generations included prominent men, businessmen, a dynasty of rabbis and scholars, whose names and memories have remained among those from the Diaspora to the present day.
My uncle, Reb Mordechai, was the first in our family who gathered and sorted out one by one every piece of information and tradition that he obtained from members of his family. He also wrote a short book which was printed in a first edition in Tel Aviv in 1928. My second uncle, Reb Benjamin Rabinovitz, expressed the desire to publish a wider and more complete edition. Unfortunately he did not complete his project during his liftime.

My oldest brother, Joseph Rabinovitz, exerted much effort to acquire the material from our uncle, Reb Benjamin, which he left in New York, and before I left the United States to travel to Israel in 1950 he handed me the material and requested that I try to complete the book which Reb Benjamin had started.

Many years passed until I retired from my position in the Department of Agriculture on a pension. Then I found the time to fulfill my duty and carry out my deceased brother's request. I labored hard in gathering the remaining material, and added what I had found from different sources in Israel as well as from my relatives in the United States.

saw the true picture of our fathers, who bequeathed to humanity the real divine belief in the great and beautiful ideology of our great prophet, Isaiah. They convinced themselves that it would be wrong to sever the strong ties that bind us to our past, and that we must hold on with all our strength to our old-new homeland, Israel, where our nation will be able to enrich the world with its hidden spiritual treasures, which up to now were strange and unknown to them.

We have lived to celebrate the 20th anniversary of the State of Israel. All the world, and even we ourselves, wonder at the great progress we have made in such a short time, despite the harrassments of our neighboring enemies, and our own shortcomings, brought from different Diaspora countries.

All this convinces us of how important it is to learn and to know deeply the heritage of our past.

Let our children and grandchildren delve into the history and cultural contents of the structure of 9 generations of our large family, which included learned rabbis, social workers, honest merchants, scholars and professionals in different parts of the world, who for years maintained friendly contact with one another, and helped one another in times of need.

In a period of nearly 200 years, one could find no criminals and certainly no murderers among many hundreds of thousands of Jews.

Despite this, murderers of the 20th century from different nationalities in a terrible way killed and murdered and only from our own family about 200 persons were murdered, only because of their being Jews.

Their names are commemorated for posterity in this book.
May it serve future generations of our family as material for thoughts and for remembrance.

Yours faithful friend of the 5th generation.
Chaim Rabinovitz

In our family book you will find the history of 9 generations spanning more than 200 years. At the end of the book you will find a list of nearly 200 members of our family killed on "Kidush Hashem" by the German murderers in the years 1940—43.

Blessed be their Memory.

A SUPPLEMENT TO THE INTRODUCTION

I wrote the first part of the introduction some years ago, before our young army had achieved its great Six-Day victory over our neighboring enemies.

I was then too pessimistic in describing the "gulf" which separates our past from the future.

But "what time will do .. the brain won't" says our Hebrew proverb. Our youngsters' wonderful victory over an enemy numerically and in arms so superior to us, convinced us that the strong ties which have bound us spiritually for thousands of years with our people, cannot be severed, and constitute the secret of our inner strength.

Our youth, whilst going to fight our enemies, saw the vision of a thousand years of martyrdom, starting with the Babylonian Diaspora, the Crusaders, Spanish Inquisition, all kinds of blood libels, pogroms, and so were accompanied by the holy spirits of the six million murdered Jews. And they saw before their eyes the terrible destruction, which could be wrought by enemies on the last remnants of our nation, making their last stand in the last free and independent corner: the State of Israel.

The Six-Day War aroused from their slumbers the greater part of the Jewish nation, which is dispersed all over the world.

The whole of our nation, which was temporarily under the narcotic effect of alien surroundings and under the spell of false ideologies, suddenly woke up from their sleep, and with open eyes

that his father Terach worshipped of, and discovered the idea of monotheism, and after him Moses the deliverer of Jews from Egyptian slavery, whilst leading his brothers, the Jewish Nation through the desert to their old home in Israel, was honoured with the Torah which contains the finest ethical rules, the ten commandments which are the foundations of the Jewish Nation for thousands of years. The heirs of our religion, the gentiles, who made a deity out of a straying son of our nation, have regretably misinterpreted our ethical rules.

For example: according to christian legend their God expressed himself thus: "It somebody smites you on your cheek turn the other cheek" but in reality what happened? Not only did they turn the other cheek, but murderously pulled the teeth of the Jewish dead whom they slaughtered cruelly with their own hands, as did the Nazis towards the innocent Jews.

In their whole history they bathed in rivers of Jewish blood, always fought between themselves and in their leisure time hunted the wild beasts.

And we Jews, despite being forced for thousands of years to a history of martyrdom, kept our fathers' tradition. We always held to the verse: "The voice is the voice of Jacob, the hand the hand of Essau".

We always dreamt of a future in accord with Isaiah's prophecy. He preached peace and brotherhood between all nations, not like the wild communist leader Stalin, who drowned the idea of future pseudo-socialism in rivers of blood of innocent people, especially Jews. Considering all the above mentioned, I came to the conclusion, that it is necessary and important to leave for the near friends, for the future generation of our Rabinowitz family, a short history of our family, to which it is a honour to belong. Remember and retain their traditions.

The greater part of the towns in Russia, Poland and Lithuania where Jews lived were culturally built by Jews. The commerce and industry were developed by Jews. Skilled workers and artisans were Jews, as were the professional white collar workers : physicians, engineers, lawyers, pharmacists and teachers. The Jewish people took a very active part in the last epoch of progress.

Jews have always been in the vanguard of the fight against reaction and slavery, and freedom and brotherhood of humanity and of all nations.

It is regrettable that the Gentiles in the past and present, dislike us, consider us an inferior nation, a nation of cowards, idlers, parasites, and even our own younger generation in the world and partially even in our own country, not knowing our past history, react shamefully towards the so-called Diaspora Jews, saying that the youth of past generations were physical weaklings, melancholy, sad, shy and always under the influence of their parents. A number of our young people permit themselves to criticize the Diaspora Jews for going like sheep to their slaughter without fight. They forget that greater nations with organized armies gave in to the terrible and murderous might of the Germans, and surrendered while Jewish youth, without adequate arms, in hostile surroundings and without help from anyone, managed to withstand the Germans in the hopeless fight in the ghettos.

To liquidate the gap existing between the past and present in our history was the desire of many of those left after the destruction of 6 million, a third of our nation. We are living witnesses to that last epoch and we are determined to perpetuate the memory of our people and the history of our families.

Our general Jewish pedigree starts with Father Abraham and not in vain do we repeat three times a day in our prayers "the God of Abraham, of Isaac and of Jakob", as our great grandfather Abraham was the first to destroy and to burn the idols

INTRODUCTION

A deep abyss separates our generation from the past two thousand years of martyrdom and pain. The loss of a third of our nation and the terrible picture of the uprooted and decimated Jewish communities, the socalled last remnants, helped us find the strength to fight for our own state — the State of Israel — for which our nation always yearned in the long years of the Diaspora.

The economic and cultural development of our State is progressing rapidly. We have fast achieved the status of a nation among nations; but unfortunately we are systematically growing further away from our true selves, and from our thousand years of old traditions.

We hardly remember that the basis on which we built the Jewish nation for many long generations of Diaspora was persecution, strife, pogroms and all kinds of edicts, but that nevertheless we never gave in.

We always nurtured and developed in ourselves the life of the spirit. We produced great men and rabbis, cultural wonders, scientists, but we held strongly to the dictates of our religion : "You shall love your neighbor as yourself", and to holy family ties : "You shall not steal", "You shall not kill", "Honor your father and mother". We, always regarded with repulsion the evil, and violence of our neighbors and landlords.

Under the most degrading conditions, we always kept our spirit, we gave our children the best education, Jewish and secular, we helped one another.

In the past the Jews not only showed unheard of power of resistance against all persecution, not only procured for themselves means of livelihood, but helped to develop culturally and economically the countries in which they lived as a minority.

INTRODUCTION

Chaim, my dear husband and friend,

As you read these words, which I dedicate to you on our wedding anniversary (3 August), go back with me and remember the past.

Do you recall our meeting after World War II, as two representatives of our beloved families, who had been slaughtered by the Nazis, how we embraced and held one another close, sharing our emotions and sorrows. We felt great happiness at seeing one another while at the same time we suffered the pain of the loss of those most dear to us.

Do you recall our endless conversations and the mutual sharing of our individual experiences, the stories of my life and of all you had gone through.

Remember how we shared the peaks and depths of our experiences and how we laughed and cried together.

Do you recall the chapter of your visit to the U.S.A. and your two-year stay there in the friendly and warm home of our dearest Rose, Milton and Clara Rabinovitz and other members of the family; and then — last chapter, your coming home to me, to Israel.

May my words, simple but from the heart, find response in your soul. I pray they may convey to you my gratitude for your courage, your deep sense of humor, your zest and love for life, people, affairs of the world. All nature is embodied in that eternally-young spirit which is yours.

To you, my dear husband and comrade.

Regina

After making the author's acquaintance by chance, I spent many long hours thirstily drinking from the cool, thirst-quenching waters of his personality.

I discovered among his many writings an unexplored treasure-house of wisdom and knowledge, cultural riches and deep original thought.

Not all of his writings have been included in this book of memoirs ; much has remained stored up in his family's archives. But the material which has been chosen for this book is typical and representative of his compositions and of the history of his wide-spread family.

His ability to observe details is without doubt one of the author's basic qualities; his keen eye notes everything. He does not ignore details, therefore every detail is a complete world in itself.

Chaim Rabinovitz makes each detail come alive and serve as the foundation of the book.

Memoirs are not intended for light reading. They are somewhat like a scientific text, intended for specific audiences who love to delve deep in order to trace the strands of tradition which maintain continuity between the past generation and the future one.

The reader who retains the author's words, their echoes and the warmth of their nuances as they appear in the book, will undergo a profound experience.

★

The past is not a final event. It affects us in different ways. We are its direct continuation, and at the same time we stand apart from it as observers and even as judges. Our acceptance or rejection of the past, therefore, can determine our future course.

This book contains the author's autobiography : here is the story of the author's life as a whole, his personality development, the development of his activities as a result of personal factors.

The author is to be commended for gathering together the fragments of the history of his multi-branched family, and for preserving its values and treasures till now.

Jacob Weiner

A WORD ABOUT THE AUTHOR

"Consider the years of many generations —
Ask... thine elders, and they will tell thee'
Deut 32,7

In Israel, one sometimes meets, among immigrants from the Diaspora, outstanding individuals, usually elderly, intelligent, enlightened-men, rich in experience, who know how to relate the occurrences of their lifetime, what they have seen or taken part in doing. Many of these stories contain much of general, social and national value, and many of the facts that they recall from their own lives or from those of sects and communities in Israel, and from the lives of important personalities with whom they had personal contact, could serve as a lesson for future generations — an example of good deeds and of creative public service.

I felt this strongly while listening to the reminiscences presented in this book. Mr. Chaim Rabinovitz has written in his fine style, in similar, popular language — clear and unprejudiced, seeking just one goal : to tell the truth just as he has treasured it in his memory.

For two years he worked to unfold his many memories of his life and deeds upon these pages. All of his paths are paths of honesty, and he has followed them faithfully to the present day — May God add many more years to his full life !

I had the opportunity of reading the author's manuscript of this book, and to see how skilfully he wove each thread into a tapestry, to create the narrative of an honest, active man, faithful not only to his people and homeland but also to Man and his eternal suffering.

This Jewish humanistic loyalty which Mr. Rabinovitz has displayed throughout his life is not merely an inner emotion, but is an active source of good deeds.

In Memory of the Destruction, by Chaim Rabinowitz
Last Will and Testament, by Moshé Pytkowsky
The Victims of our Family exterminated by the Nazis
Remnants of the Family Rabinowitz living in Israel
Remnants of Regina's Father and Mother's family living in Israel

SCROLLS OF FIRE

BLESS THE LORD, OH MY SOUL, Poetry and Tears

E P I L O G U E

1. *Family of Rabbi Moses and Chaika Rabinowitz*
2. *" " David Rabinowitz*
3. *" " Jacob Rabinowitz*
4. *" " Leib Rabinowitz*
5. *" " Joseph Rabinowitz*
6. *" " Simcha Rabinowitz*
7. *" " Sandock & Rich*
8. *" " Weissman-Rabinowitz*
9. *" " Klein (children of Isaac Rabinowitz)*
10. *" " Pitkowsky*
11. *" " Rabbi Meir Wershblowsky*
12. *" " Aron Pundik*
13. *" " Regina*

CONTENTS :

A word about the author, by Jacob Weiner
Introduction, by Regina
Introduction & à supplement to the Introduction, by Ch. Rabinowitz
The Geneology of the Rabinowitz family, by Ch. R.
A short resumée of the History of our family, by Ch. R.
Vision and Consolation in our day, by Jacob Weiner
The Family Tree of Moshé and Haika Rabinowitz, by Ch. R.

- *Family of Leib Rabinowitz*
- *Family of Alter Rabinowitz*
- *Family Kohen*
- *Family Jacha Rabinowitz-Becker*
- *Children of Benjamin Rabinowitz*
- *Children of Mordechai Rabinowitz*
- *Children of Yacha Sandock*
- *Family of David Rabinowitz*
- *Family of Sol Robins*
- *Family of Berman*
- *Family of Robert Krechevsky*
- *Morris Rabinowitz, Son of Berl Rabinowitz*
- *Family of Shprinza Pytkowsky, daughter of Moses Rabinowitz*
- *Family of J. Pytkowsky*
- *Family of Liberman*
- *Archie and Jetta Land*
- *Family of Isaac Rabinowitz, Son of Moses*

Several Words at the end of the book, by Chaim Rabinowitz
Memorial Fragments, by Regina
The Poetry of Mrs Regina Rabinowitz, by J. Weiner
O World, by Regina Rabinowitz
In Blood and Fire my Home is gone, by Regina Rabinowitz
Images, by Regina Rabinowitz

Chaim and Regina

CHAIM RABINOWITZ

9 GENERATIONS

200 YEARS MEMORIES OF OUR FAMILY

TEL-AVIV, 1970